

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 20 • I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin,
Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Brane Vidmar in Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

zanj Marko Snoj

Založila Založba ZRC

zanjo Oto Luthar

Tisk Cicero, Begunje, d. o. o.

Naklada 250 izvodov

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

20 • 1

2014

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Ljubljana 2014

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

<i>Hubert Bergmann</i> , Nemške izposojenke v slovenščini Hildegard Striedter-Temps: življenjepisno-znanstvenozgodovinske opombe po petdesetih letih	7
<i>Metka Furlan</i> , Slovarska monografija Hildegard Striedter-Temps <i>Deutsche Lehnwörter im Slovenischen</i> (1963) v luči Bezlajeve kritike (1964) – petdeset let pozneje	25
<i>Helena Dobrovoljc</i> , Normativna informacija v slovarju	43
<i>Darinka Verdonik</i> , Frazeološkost krščanskega izrazja v vsakdanjem govoru	59
<i>Maša Rolih</i> , Različni vplivi na jezik mladih	79
<i>Jernej Kusterle</i> , Ulična poezija v interakciji z (živim) jezikom	93
<i>Katja Lumbar</i> , Vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina na uveljavljenost terminov v odnosih z javnostmi	107
<i>Simon Atelšek</i> , Tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem Čelarstvu (1831)	121
<i>Előd Dudás</i> , Vprašanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik	135
<i>Peter Weiss – Karmen Kenda-Jež</i> , Sistem SLOnar: povedne oznake slovenskih narečnih različkov (od narečne skupine do idiolekta)	145
<i>Helena Grochola-Szczepanek</i> , Grzecznościowe zachowania językowe w środowisku wiejskim na przykładzie gwary spiskiej w Polsce	175
<i>Максим А. Ююкин</i> , К этимологии древнерусских топонимов с суффиксом *-itji	189
<i>Luka Repanšek</i> , Prispevek k sistematizaciji strukturnih tipov starokeltske toponimije	199

OCENE IN POROČILA

<i>Janez Orešnik</i> , Predavanje na tisočem sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete v Ljubljani dne 14. januarja 2013	215
<i>Ljudmila Bokal</i> , Tržiški slovar	221
<i>Metka Furlan</i> , Plemenito dejanje brnskih etimologov	225

<i>Ines Voršič – Irena Stramljič Breznik, Besedotvorje in njegovi viri v slovanskih jezikih.</i>	<i>231</i>
<i>Nataša Gliha Komac – Nataša Jakop – Boris Kern – Simona Klemenčič – Domen Krvina – Nina Ledinek – Mija Michelizza – Tanja Mirtič – Andrej Perdih – Špela Petric – Marko Snoj – Andreja Žele, Izbrisani slovarski sestavki iz druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika</i>	<i>235</i>

RAZPRAVE IN ČLANKI

Nemške izposojenke v slovenščini

Hildegard Striedter-Temps

Življenjepisno-znanstvenozgodovinske opombe
po petdesetih letih

Hubert Bergmann

Cobiss: 1.01

Prispevek se ukvarja z biografijo nemške slavistke Hildegard Striedter-Temps (1931–1972) ter z genezo in s sprejemom njene monografije Nemške izposojenke v slovenščini (*Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*) iz leta 1963. Ta je, skupaj z njeno (leta 1958 natisnjeno) disertacijo Nemške izposojenke v srbohrvaščini (*Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*), še vedno eno izmed standardnih del o stikih med nemščino in posameznimi slovanskimi jeziki.

Ključne besede: biografija, slovenščina, nemščina, jezikovni stik, zgodovina slavistike

Hildegard Striedter-Temps' *German Loanwords in Slovenian: A Scientific-Historical Study Fifty Years On*

This article deals with the biography of the German Slavist Hildegard Striedter-Temps (1931–1972) and the creation and reception of her volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian), published in 1963. This work, together with her dissertation *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* (German Loanwords in Serbo-Croatian), printed in 1958, is still one of the standard works on Slavic-German language contact.

Keywords: biography, Slovenian, German, language contact, history of Slavic studies

1 Uvod

Pri pripravah na ta prispevek se mi je postavilo radovedno vprašanje o življenjepisnem ozadju Hildegard Striedter-Temps, avtorice do danes najboljše in najbrž največkrat navajane monografije o germanizmah v slovenščini. Ta je leta 1963, torej pred pol stoletja,¹ izdala delo Nemške izposojenke v slovenščini (*Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*). Že pet let prej, leta 1958, je v knjižni obliki izšla njena disertacija, ki je bila posvečena nemškim izposojenkam v srbohrvaščini (*Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*). Obe knjigi sta postali standardni deli, nadaljnje objave avtorice ali objave o njej pa tudi v času interneta iščemo brez uspeha. Zato se je zdela še toliko bolj mikavna naloga, da bi o njej izvedel kaj natančnejšega. Prvi in hkrati odločilni napotek je dal Peter Weiss z Inštituta za slovenski jezik

¹ Ta prispevek je nastal večinoma še leta 2013.

Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Izpod njegovega peresa izvira kratek prispevek o Hildegard Striedter-Temps v 12. zvezku Enciklopedije Slovenije, ki je izšel leta 1998 (Weiss 1998).² Weiss me je opozoril na zgodnjo smrt slavistke Hildegard Striedter-Temps in na njenega moža Jurija Striedterja, pomembnega raziskovalca literature, katerega priimek je prvi priimek njenih dveh in ki danes živi v Združenih državah Amerike. Z njim je potem steklo poučno dopisovanje, iz katerega izvirajo pomembni podatki v tej skici.³

2 Življenjepisna skica o znani neznanki

Hildegard Striedter-Temps se je rodila 24. januarja 1931 v Gardelegnu v regiji Altmark na severu pokrajine Saška-Anhalt kot tretji otrok slikarskega mojstra Fritza Tempsa in njegove žene Elisabeth, rojene Winkelmann. Od leta 1937 je obiskovala osnovno šolo v svojem rojstnem mestu in tam od leta 1941 srednjo šolo. Med šolsko reformo iz leta 1946 je prešla iz srednje šole v deseti razred oddelka za moderne tuje jezike gimnazije, na kateri je 14. julija 1949 navsezadnje maturirala.⁴ Tempsova je nameravala študirati na Univerzi v Halleju ob Saali, vendar pa ni dobila študijskega mesta. Ob vpisu na Svobodno univerzo (*Freie Universität*, FU) v Berlinu je v na roko spisanem življenjepisnem pripomnila: »Vendar pa je bilo moje upanje [na študijsko mesto v Halleju – H. B.] zaman. Odklonili so me. Ni bilo ‚zadostne družbenopolitične zrelosti‘« (FU UA, študentska dokumentacija, življenjepis). Nakazani primanjkljaj »družbenopolitične zrelosti« je bil očitno predvsem v okoliščini, da je bil njen oče lastnik že več rodov delujočega družinskega podjetja in predsedujoči Krščansko-demokratske unije (CDU, tudi »vzhodne CDU«) v kraju.⁵ Potem je Hildegard Temps odšla v Zahodni Berlin, se oktobra 1950 vpisala na Filozofsko fakulteto Svobodne univerze in študirala slavistiko (kot glavni predmet) ter germanistiko in indoevropsčino (kot stranska predmeta).⁶ Na vprašanje »Kateri poklic želite doseči?« v vpisnem vprašalniku oz. v statističnem vprašalniku je odgovorila *učiteljica oz. učiteljica na višjih šolah*. Na vpisnem

² Podobno skop zapis (z napačnim pisanjem priimkov *Striedter Temps*) je mogoče najti v leksikonu *Osebnosti* (2008: II 1083).

³ Profesorju Juriju Striedterju se tu še enkrat posebej zahvaljujem za njegove informacije in za to, da je dal na razpolago portret svoje umrle žene.

⁴ Pismo Jurija Striedterja; FU UA, študentska dokumentacija, življenjepis oz. vprašalnik. V FU UA, promocijska dokumentacija, življenjepis, je osrednji čas šolanja zamejen z letnicama 1940–1946.

⁵ Starejši brat Hildegard Striedter-Temps, ki je bil prav tako kot oče izučen slikar, je bil na lastno željo odpuščten iz kratkega vojnega ujetništva na Zahodu. Pozneje je ustanovil uspešno lastno slikarsko podjetje in je bil prav tako politično angažiran za CDU (pismo Jurija Striedterja).

⁶ FU UA, študentska dokumentacija oz. FU UA, promocijska dokumentacija. Predmet indoevropsčina se je morda pridružil pozneje, v rubriki *Poznejši poklic* v vpisnem vprašalniku je na vprašanje po nameravanem študiju mogoče najti odgovor *slavistika, stranski predmet germanistika*.

vprašalniku je zapisana tudi ocena sprejemnega izpita: »Ocena V« (FU UA, študentska dokumentacija, vprašalnik oz. statistični vprašalnik). Izpit je opravila pri nikomer drugem kot pri slavitem slavistu Maxu Vasmerju,⁷ ki je ob oceni pripisal: »Odličen občutek za pomenske odtenke v ruščini.«⁸ Vasmer je bil pozneje tudi prvi ocenjevalec njenega doktorskega dela, o čemer bo še govor.

V slavističnem seminarju Svobodne univerze je Tempsova srečala svojega poznejšega moža Jurija Striedterja, ki je bil kot sin baltskih Nemcev rojen leta 1926 v Novgorodu v takratni Sovjetski zvezi. Ta se je po promociji iz literarne vede leta 1953 na univerzi v Heidelbergu potegoval za študijsko mesto na Svobodni univerzi, da bi tam nadaljeval študij ruskega jezika in književnosti, ki ga je začel leta 1950 v Parizu, in da bi se habilitiral. Postala sta par in se 17. maja 1956

poročila na matičnem uradu Berlin-Zehlendorf, sledila pa je cerkvena poroka, ki jo je v vaški cerkvi v kraju Berlin-Dahlem opravil prijatelj, teolog in politično angažirani pastor Helmut Gollwitzer.⁹ Leta 1962 se jima je rodil sin Georg Friedrich, leta 1965 pa Johann Christoph. Potem ko je leta 1967 Jurij Striedter, ki se je medtem habilitiral, dobil profesuro na novoustanovljeni univerzi v Konstanzu, se je družina preselila v Dettingen ob Überlinškem jezeru, ki danes spada v mesto Konstanz. Tu se je Hildegard Striedter-Temps dejavno vključila v lokalno politiko in pristopila k leta 1963 ustanovljeni podružnici Socialdemokratske stranke Nemčije (SPD) (gl. Chronik SPD Dettingen 1983). Leta 1968 je bila za šest let izvoljena v dettingenski občinski svet, vendar pa je to funkcijo opravljala le nekaj časa, ker je že kmalu po preselitvi zbolela za rakom. Začel se je dolg boj z boleznijo, ki ga

Hildegard Striedter-Temps
okoli leta 1970
(Zasebni arhiv Jurija Striedterja)

⁷ Biografske podatke o Vasmerju je mogoče najti v Hunger 1964 in Zeil 1993a.

⁸ FU UA, študentska dokumentacija. Na istem mestu sta poleg Vasmerjevega podpisa še dva, ki pa ju ni bilo mogoče razbrati.

⁹ Gollwitzer (1908–1993) je bil dejaven kot član protestantske Izpovedujoče cerkve v nacionalsocialističnem času, pozneje pripadnik gibanja Boj proti atomski smrti v petdesetih in študentskega gibanja v šestdesetih letih 20. stoletja (prim. R. L. 1993 in Treulieb 2008).

je nazadnje izgubila: Hildegard Striedter-Temps je umrla 19. aprila 1972, pokopana pa je bila v Dettingenu.¹⁰

3 Disertacija Hildegard Striedter-Temps Nemške izposojenke v srbohrvaščini

Kot je bilo že omenjeno, se je Hildegard Striedter-Temps v disertaciji, ki jo je leta 1957 predložila Svobodni univerzi v Berlinu, ukvarjala z nemškimi izposojenkami v srbohrvaščini. Pobudo za to je očitno dobila od samega Vasmerja (pismo Jurija Striedterja). V mnenju o doktorskem delu z datumom 12. avgust 1957 je Vasmer najprej pripomnil, da je delo o nemških izposojenkah v srbohrvaščini kljub objavam Edmunda Schneeweisa¹¹ in Miloša Trivunca¹² zaželeno in potrebno, predvsem ker sta se oba imenovana raziskovalca premalo ukvarjala z vprašanjem »glasovnih ustreznikov«. Izkazal je priznanje dejstvu, da je Striedter-Tempsova v svojem delu poskusila preseči ta primanjkljaj. Kritično je bilo pripomnjeno, da je bila premalo izkoriščena leposlovna književnost 19. in 20. stoletja, čeprav je Vasmer pohvalno omenil, da je avtorica korpus svojih predhodnikov obogatila ne le s potrditvami iz »splošnih srbohrvaških slovarjev«, ampak tudi s takimi iz sodobnega jezika, iz zgodovinskih dokumentov in iz narečnega gradiva. Vasmer je priznal »dober razgled v srbohrvaščini in v sekundarni literaturi in res dobro jezikoslovno šolanost«. Sledijo kritične pripombe po točkah, recimo k vidikom glasoslovja, uporabljeni terminologiji in vlogi posredniških jezikov. Skratka: »Na splošno pomeni delo velik napredek v raziskovanju nemških izposojenk v srbohrvaščini in si zasluži oceno *laudabile*« (FU UA, promocijska dokumentacija,

¹⁰ Kot piše Jurij Striedter v pismu, je Hildegard Striedter-Temps umrla na kliniki v Tübingenu; drugi viri navajajo kot kraj smrti Konstanz (Weiss 1998; Osebnosti 2008: II 1083; Striedter 2010: 267). Jurij Striedter se je ponovno poročil leta 1974 in leta 1977 sprejel povabilo z univerze v Harvardu v ZDA, kjer je do upokojitve leta 1996 opravljal dvojno profesuro (Slovanski jeziki in književnosti in Primerjalna književnost). Zdaj živi v Tampi na Floridi.

¹¹ Edmund Schneeweis (1886–1964), profesor na univerzah v Pragi, Rostocku in Berlinu, je objavil več del o nemško-slovanskem jezikovnem stiku. Njegovo v tem pogledu glavno delo, Nemške izposojenke v srbohrvaščini v kulturnozgodovinskem pogledu (*Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*), je izšlo šele leta 1960 pri založbi de Gruyter v Berlinu (prim. Zeil 1993b oz. zapis *Edmund Schneeweis* v katalogu profesorjev v Rostocku (http://cpr.uni-rostock.de/metadata/cpr_person_00002287), dostop 8. 2. 2014.

¹² Srbski germanist Miloš Trivunac (1876–1944), profesor na beograjski univerzi, je leta 1937 v reviji *Strani pregled* (št. 7–8) objavil prispevek Nemški vplivi v našem jeziku (*Nemački uticaji* u našem jeziku, posebni odtis: Beograd: Štamparija M. Sibinkića, 1937); nemški prevod je izšel leta 1939 pod naslovom *Die deutschen Einflüsse in unserer Sprache* na Dunaju. Trivunac je bil v letih 1941–1942 kratek čas minister za šolstvo v »vladi narodne rešitve« (Milana Nedića in je bil leta 1944 po osvoboditvi Beograda usmrčen kot kolaboracionist. (Prim. Bekić 2003; sr.wikipedia: Miloš Trivunac.)

mnenje Maxa Vasmerja). Drugi ocenjevalec, Richard von Kienle,¹³ v koreferatu, ki ga je podpisal 3. decembra 1957, najprej opaža, da je bila njegova osnovna naloga ovrednotenje germanističnih vidikov dela. Težavo zastavljene naloge vidi predvsem v širokem spektru nemških jezikovnih oblik, ki jih je treba upoštevati in ki segajo od stare visoke nemščine do sodobnih narečij oz. standardnega in pogovornega jezika. Avtorici predlaga pred izdajo slovarja v knjigi – ker še ni bilo sodobnega bavarsko-avstrijskega narečnega slovarja – vpogled v gradivo za nastajajoči Slovar bavarskih narečij v Avstriji (*Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich, WBÖ*). Umanjkanje zgodovinske narečne slovnice bi, kot pravi von Kienle, lahko nadomestila s skrbnim zbiranjem posameznih vsakokratnih informacij iz literature.¹⁴ Nadalje kritično opaža, da je členitev glasoslovja, ki izhaja iz nove visoke nemščine, problematična, saj standardna nemščina temelji predvsem na srednjenemških narečjih, medtem ko glasovno stanje izposojenk izraža predvsem bavarsko avstrijsčino. Po njegovem mnenju bi bila bolj smiselna delitev, ki bi izhajala iz srbohrvaščine, zaradi česar bi se avtorica morala natančneje spoprijeti s srbohrvaškimi razmerami glede kolikosti, ki jih pogreša, kar je zapisal v svojem mnenju tudi že Vasmer. Nato von Kienle piše o nekaj konkretnih leksemih in v zvezi z njimi o glasovnih problemih (kvantiteta, preglas) in priporoča izboljšanje sistema kazalk. Vendar pa se tudi njegov povzetek konča pozitivno:

Kljub tem kritičnim pripombam je treba dati priznanje tako gotovosti etimoloških razlag, obvladovanju zelo obsežnega in jezikovno mnogostranskega gradiva kot tudi dejanskemu napredku spoznanj, ki ga prinaša delo. Zato se lahko z oceno gospoda referenta cum laude povsem strinjam. (FU UA, promocijska dokumentacija, mnenje von Kienleja)

Hildegard Striedter-Temps je 20. decembra 1957 opravila rigoroz.¹⁵ Iz dokumentov izhaja, da so bili izpraševalci Vasmer, von Kienle in medievist Helmut de Boor.¹⁶ Zapisniki o izpitu dajejo slutiti, kako obsežno in široko je bilo pripravljano gradivo. Tako je de Boorov izpitni del obsegal podrobna vprašanja o

¹³ Richard von Kienle (1908–1985) je bil od leta 1953 profesor za indoevropsčino na Svobodni univerzi v Berlinu (več Kürschner 1970: 1427; 1987: 5322).

¹⁴ Zgodovinska glasovna geografija celotnega bavarskega narečnega prostora (*Historische Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes*, Wien – Graz – Köln: Böhlau, 1956) Eberharda Kranzmayerja je očitno izšla prepozno, da bi jo Striedter-Tempsova lahko upoštevala v disertaciji, vendar pa jo je upoštevala v natisnjeni obliki. Zanj je raziskovala tudi v dunajski pisarni WBÖ: »Šele po promociji sem imela možnost, da sem lahko v slovarski pisarni Avstrijske akademije znanosti na Dunaju uporabila gradivo za avstrijsko-bavarski narečni slovar« (Striedter-Temps 1958: 3, 5).

¹⁵ To je datum (dopolnjen z opombo *Začetek 12*³³), ki je naveden na de Boorovem zapisniku o rigorozu, druga dva zapisnika pa nista datirana. Tudi Harder idr. 1982: I 41 navaja ta datum, vendar brez nadaljnega komentarja.

¹⁶ Helmut Anton Wilhelm de Boor (1891–1976) je bil v letih 1949–1959 profesor za starejši nemški jezik in književnost ter za nordijsko filologijo na Svobodni univerzi (več gl. König 2003: I 233sl.).

srednjevisokonemškem pesništvu 12. stoletja ter tudi prevod in jezikovnozgodovinsko analizo gotskega prevoda iz Markovega evangelija (1,29–31, ozdravitev Petrove tašče). Njegova ocena: »V književnem in v jezikovnem delu pameten in domišljen dosežek, če kdaj ne bi bilo vrzeli v znanju. Izpit je vsekakor mogoče oceniti s cum laude.« (FU UA, promocijska dokumentacija, de Boorov izpitni zapisnik). Indoeuropeistično področje so obsegala von Kienlejeva vprašanja: tipične značilnosti germanščine kot indoevropskega jezika, tipične spremembe v germanščini, diskusija o teh spremembah na osnovi razvoja sodobnih indoevropskih jezikov, tipika zastopstva nosnikov in jezičnikov kot zvočnikov v indoevropsčini, tipika na področju imperfekta v germanskih jezikih, glagolski vid in čas v indoevropsčini, germanski imperfekt kot indoevropski čas. Tudi von Kienlejevo ocenjevanje se je dobro izteklo: »Izpit je pokazal dobro znanje. Ocena cum laude bi lahko bila prej zaokrožena navzgor.« (FU UA, promocijska dokumentacija, von Kienlejev izpitni zapisnik). Vasmerjev izpitni zapisnik k slavističnemu delu rigoroza naj bo tule kar ponatisnjen, ne nazadnje zato, ker osvetljuje takratne učne vsebine stroke:

Interpretacija odlomka iz dela »Zadonščina« (Gudzi 175), primerjava s Pesmijo o Igorjevem pohodu. Stara -o- in -es-debla. Prevod odlomka iz staropoljskega dela »Historye rzymyskie«. Poljske glasovne posebnosti. Nosni vokali. Porazdelitev ě in ǫ in ĭ. Interpretacija srbske pesmi o izgradnji Skadra. Metateza jezičnikov. Staroruska prevodna literatura. Menaem in Prolog, kronike, pridige. Hilarijonova hvalnica Vladimirja Svetega. Literarni krožek v Rusiji na začetku 19. stoletja. »Beseda« in »Arzamas« Šiškova. Karamzin. Zahodnjaki in slovanofili. Filozofsko pismo Čaadajeva. Hercenova »Былое и думы«. »Plemiško gnezdo« in »Rudin« Turgenjeva. »Vojna in mir« L. Tolstoja. »Бедные люди« Dostojevskega. Prvi vrhunec poljske literature. Horac v Rusiji. Srbsko ljudsko pesništvo. Kraljevič Marko. (FU UA, promocijska dokumentacija, Vasmerjev izpitni zapisnik)

Vasmer je zapisal lapidarno oceno *dobro*.

Kmalu po uspešno opravljenem doktoratu, točneje leta 1958, je bila disertacija Hildegard Striedter-Temps natisnjena. Pod naslovom Nemške izposojenke v srbohrvaščini (*Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*) je izšla kot 18. številka v zbirki Objave Oddelka za slovanske jezike in književnosti Vzhodnoevropskega inštituta (Slovanski seminar) na Svobodni univerzi v Berlinu (*Veröffentlichungen der Abteilung für Slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin*). Knjiga je izšla v komisijski prodaji pri Ottu Harrassowitzu v Wiesbadnu, natisnjena pa je bila v tiskarni Hubert & Co. v Göttingenu. Kratka ocena Alexandra W. Wainmana, slavista na univerzi Britanske Kolumbije v Vancouvru v Kanadi, je izšla spomladi leta 1960 v reviji *The Slavic and East European Journal* (gl. Wainman 1960), naslednja, ki jo je napisal narodopisec Leopold Kretzenbacher, pa naslednje leto v reviji *Zeitschrift für Volkskunde* (Kretzenbacher 1961); Kretzenbacher je pozneje napisal tudi recenzijo druge monografije Hildegard Striedter-Temps.

4 Monografija Hildegard Striedter-Temps Nemške izposojenke v slovenščini

Pet let pozneje, leta 1963, je Striedter-Tempsova objavila drugo monografijo, tisto, ki je spodbudila nastanek tegale prispevka. Pod naslovom Nemške izposojenke v slovenščini (*Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*) je izšla kot 27. v isti zbirki kot njena disertacija, tudi tokrat v komisijski prodaji pri Ottu Harrassowitzu.¹⁷ Knjiga, ki ima 225 strani, je bila natisnjena v Zvezni tiskarni (*Bundesdruckerei*) v Berlinu. Kot urednik zbirke je bil podpisan Max Vasmer (skupaj z Valentinom Kiparskim (1904–1983), ki je Vasmerja nasledil na katedri), vendar pa Vasmer izida monografije ni več doživel; umrl je 30. novembra 1962. Hildegard Striedter-Temps je v 21. letniku revije *Südost-Forschungen* objavila nekrolog svojemu učitelju, dolg nekaj strani (Striedter 1962). To je morda njena edina objava v kaki znanstveni reviji.

Zgradba druge monografije Striedter-Tempsove je v glavnem podobna njeni raziskavi nemško-srbohrvaškega jezikovnega stika. V uvodnem delu je na kratko obravnavala stanje raziskav, potem korpus in metode. Takoj nato je v grobem skicirala zgodovinske povezave. Sledi Glasoslovje, v katerem je avtorica v podpoglavjih natančno analizirala glasovno substitucijo posameznih samoglasnikov in soglasnikov, izhajala pa je iz fonologije nemškega jezika – dajalca. V to poglavje je kot posebna enota vrinjeno vprašanje izposojenih pripon. Najobsežnejši del monografije pa predstavlja tako imenovani seznam besed, abecedni pregled nemških izposojenk, vključno z etimološko razlago, podatki o osnovi nemške izposojenke, glasovnimi pojasnili in s kronološko uvrstitvijo prevzema. Ta del obsega nad 1600 geselskih člankov (Bielfeldt 1965: 137).

Zanimive so ne nazadnje tudi zahvale na koncu uvoda, ker lahko pomagajo osvetliti okoliščine nastanka te knjige. Tu se je Striedter-Tempsova po eni strani zahvalila Vasmerju za njegovo skrb in svetovanje pri sestavljanju študije. Potem navaja Eberharda Kranzmayerja¹⁸ in se mu zahvaljuje za to, da je med svojimi raziskavami smela uporabljati arhiv zapisov za Slovar bavarskih narečij v Avstriji (*Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*, WBÖ) na Dunaju. Srce tega arhiva, tako imenovani glavni katalog, je potem mogoče najti tudi kot poseben vpis v seznam literature v monografiji (Striedter-Temps 1963: XV). Arhiv zapisov za Slovar bavarskih narečij v Avstriji je bil takrat v že leta 1911 ustanovljeni Komisiji za izdelavo Avstrijsko-bavarskega slovarja in za raziskavo nemških narečij Avstrijske akademije znanosti (ÖAW); danes (2014) je ta projekt dodeljen Inštitutu za računalniško jezikoslovje in besedilno tehnologijo (ICLTT).¹⁹ Pripravljalna dela za ta slovaropisni veleprojekt segajo v čas pred prvo svetovno vojno. Isto leto, ko je izšla monografija Striedter-Tempsove o nemškem izposojenem gradivu v slovenščini, je ugledal

¹⁷ V arhivu založbe Harrassowitz ni kakih drugih dokumentov o tem založniškem projektu, kot je avtorju tega prispevka v elektronskem pismu sporočila Bärbel Schubert 11. 11. 2013.

¹⁸ Koroški germanist Eberhard Kranzmayer (1897–1975) je bil eden od najpomembnejših nemško govorečih dialektologov 20. stoletja. Več o njem gl. v König 2003: II 1005sl..

¹⁹ Prim. Österreichische Akademie der Wissenschaften: *Almanach für das Jahr 1960*, Graz – Wien – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1961, 167 oz. <www.oeaw.ac.at/icltt/WBOE>, dostop 24. 1. 2014.

luč sveta tudi prvi snopič slovarja. Obe deli Striedter-Tempsove sta bili intenzivno izpisani za slovar in ti listki z izpisi so bili pozneje uvrščeni v podatkovno zbirko bavarskih narečij v Avstriji (*Datenbank der bairischen Mundarten in Österreich, DBÖ*). Ker WBÖ v posameznih geselskih člankih vedno znova obravnava bavarizme v sosednjih jezikih, se najdejo v doslej izšlih zvezkih slovarja mnogi sklici na monografiji Hildegard Striedter-Temps, recimo v geslih *Plätter, Plâue, Pörsch, Porte, prangen I, prädigen* in v mnogih drugih. Avtorica v seznamu literature navaja (brez podatka o mestu nahajališča) tudi dve rokopisni zbirki narečnih besed, ki ju hranijo v arhivu slovarske pisarne, namreč okoli leta 1890 nastali Spodnjeavstrijski narečni slovar (*Niederösterreichisches Mundartenwörterbuch*) Johanna Georga Frimbergerja in zbirko Frischauf (*Sammlung Frischauf*), ki jo je v letih 1890–1930 sestavil Eugen Frischauf.²⁰

Zahvalne besede je Striedter-Tempsova namenila tudi dvema osebnostma slovenistike, ki sta »omogočili in spodbujali raziskave na univerzi v Ljubljani in v tamkajšnjem slavističnem seminarju« (Striedter-Temps 1963: XIV), namreč raziskovalcu literature, kritiku in pisatelju Antonu Slodnjaku (1899–1983)²¹ ter jezikoslovcu in slovaropiscu Francetu Tomšiču (1905–1975).²² Tomšičev Slovensko-nemški slovar, kot je izšel leta 1958, je Striedter-Tempsova uporabila tudi za svoj korpus (prim. Striedter-Temps 1963: VIII oz. XVIII).

Te namige na raziskovalna bivanja Striedter-Tempsove na Dunaju oz. v Ljubljani je v pisni informaciji potrdil tudi Jurij Striedter, ki piše, da sta se z ženo najbrž »malo pred letom 1960« za študijske namene zadrževala na Dunaju. V mestnih arhivih je opravljal raziskave za habilitacijo o ruskem pavlihovskem romanu, ki jo je končal leta 1960,²³ medtem ko je njegova žena najbrž pregledovala glavni katalog slovarske pisarne. Med tem bivanjem naj bi se večkrat srečala s profesorjem Kranzmayerjem in njegovimi sodelavci (pismo Jurija Striedterja). K bivanju v Ljubljani, ki ga Striedter-Tempsova omenja v uvodu k monografiji, Jurij Striedter pripominja:

Datuma se ne spominjam več natančno, zelo dobro pa tega, da sva tam stanovala pri zastopniku državne potovalne agencije »Putnik«, ki je zelo pomagal. Hilde je šla na teren, s tem ko je šla k tamkajšnjim kmetom na podeželje in jih je presenetila, ko jih je nagovorila v njihovem narečju. Nakar so ji rade volje potrjevali izposojenke iz nemščine v slovenščini ali pa prispevali nove. (Pismo Jurija Striedterja)

²⁰ Striedter-Temps 1963: XV oz. XVII; prim. WBÖ-Beiheft 2005: II 115. Obe zbirki dokumentirata narečja spodnjeavstrijskega področja Weinviertel (Vinska četrt).

²¹ Več o tem pomembnem filologu gl. Prašelj 1967 in Osebnosti 2008: II 1042.

²² Več o Tomšičevem življenjepisu gl. v Suhadolnik 1980.

²³ Habilitacijsko delo Jurija Striedterja je bilo oddano januarja 1960 in nosi naslov Pavlihovski roman v Rusiji: prispevek k zgodovini ruskega romana pred Gogoljem (*Der Schelmenroman in Russland: Ein Beitrag zur Geschichte des russischen Romans vor Gogol'*); podatek iz virtualnega kataloga v Karlsruheju (www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html), dostop 11. 2. 2014. Leto pozneje je izšlo pod istim naslovom, in sicer kot 21. zvezek zbirke Objave ... (*Veröffentlichungen ...*), v kateri sta izšli tudi obe monografiji Striedterjeve žene.

Na raziskovalno bivanje v Ljubljani opozarja končno posredno tudi France Bezlaj v svoji recenziji (gl. 5.3). V uvodu k oceni namreč pripominja: »Ime avtorice, ki se je pred leti nekaj časa mudila tudi v Ljubljani, je v slavistiki že poznano« (Bezlaj 1964: 192).

Da so bile ankete, o katerih piše Jurij Striedter, bolj slučajne kot sistematične, izhaja iz avtoričine izjave, zapisane v uvodu, da »ni mogla sama zbirati gradiva v posameznih slovenskih pokrajinah« (Striedter-Temps 1963: IX).

Striedter-Tempsova v uvodu k monografiji pojasnjuje, na katerem korpusu temelji njena zbirka besed. Po eni strani so to še v 19. stoletju napisani slovarji Murka, Cigaleta, Jarnika, Janežiča in Pleteršnika, po drugi strani pa sodobna, tj. v 20. stoletju objavljena slovarja Tomšiča in Glonarja, pa tudi starejša slovarska dela Megiserja, Alasia da Sommaripe, Pohlina in Gutsmana. Poleg teh del so bili uporabljeni še Trubarjevi in Dalmatinovi prevodi Svetega pisma ter Štrekljeva zbirka ljudskih pesmi. Za živa slovenska narečja je morala poseči predvsem po delih Primusa Lessiaka in Eberharda Kranzmayerja (Striedter-Temps 1963: VIIIsl.).

Hildegard Striedter-Temps se je, kot je bilo že nakazano, na kratko lotila že objavljene literature na temo izposojenk. Pri tem govori tudi o Kranzmayerjevi brošuri z naslovom Nemške izposojenke v slovenskem ljudskem jeziku (*Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*), ki jo je izdal leta 1944 na 47 straneh v Ljubljani (Kranzmayer 1944). Ob tem se je dotaknila tudi sodobnozgodovinske in ideološke implikacije tega dela:

Tu je upoštevana tako jezikoslovna kot tudi kulturnozgodovinska plat izposojenk, pri čemer je slednjo vsekakor treba opazovati previdno, pač ustrezno razmeram časa, v katerem je delo izšlo. (Striedter-Temps 1963: VII)

Kranzmayerjeva raziskava, ki je v glasoslovno-zgodovinskih pogledih pretežno veljavna še danes, je, kar se tiče kulturnozgodovinskih sklepov, močno ideološko obarvana in tendenčna. Izšla je kot prva od le dve številki obsegajoče zbirke Objave Inštituta za koroške deželne raziskave (*Veröffentlichungen des Instituts für Kärntner Landesforschung*).²⁴ Kranzmayer je bil od začetka vodja tega leta 1942 ustanovljenega zavoda, za katerega sorazmerno nedolžnim imenom se je skrivala ustanova, katere namen je bil nazadnje v tem, da znanstveno opraviči aneksijsko in raznarodovalno politiko nacionalsocialistov na Gorenjskem, ki je bilo po napadu na Jugoslavijo (6. aprila 1941) priključeno Koroški.²⁵

²⁴ Drugo in zadnjo številko zbirke predstavlja naslednje, le 33 strani obsegajoče delo Eberharda Kranzmayerja Najpomembnejša koroška krajevna imena 1: Gosposvetsko polje (*Die wichtigsten Kärntner Ortsnamen 1: Das Zollfeld*), Laibach, 1944.

²⁵ Več o tem zavodu Wedekind 2008.

5 K sodobni recepciji monografije Hildegard Striedter-Temps o germanizmih v slovenščini

Medtem ko se je dalo o monografiji o germanizmih v srbohrvaščini odkriti le dve recenziji (gl. razdelek 3), je bil odmev na Nemške izposojenke v slovenščini očitno večji. Raziskave so razkrile vsega skupaj tri ocene v nemških strokovnih revijah in eno v slovenskem slavističnem glasilu: pri treh recenzentih gre za – z današnjega stališča – »velika imena« njihove stroke, namreč za slavista Franceta Bezlaja in Hansa Holma Bielfeldta in za etnografa Leopolda Kretzenbacherja. Danes manj znan je četrti recenzent, Frank Siegmann.

V nadaljevanju na kratko poročam o središčnih točkah teh štirih recenzij. Zanimivo je, da je bilo v vseh treh »prominentnih« ocenah vsaj namišnjeno na Kranzmayerjevo nesrečno monografijo iz leta 1944 – brez omembe Kranzmayerjevega imena v obeh besedilih, ki sta bili objavljeni v nemških glasilih, izrecno pa v slovenski recenziji.

5.1 Recenzija Leopolda Kretzenbacherja je natisnjena v drugem zvezku 75. letnika revije *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, ki je izšla julija 1964. Kretzenbacher (1912–2007) je malo pred tistim postal redni profesor za etnografijo na Univerzi v Kielu. V svojih raziskavah se je vedno znova intenzivno ukvarjal z jugovzhodnoevropskim prostorom in nemško-južnoslovanskimi kulturnimi povezavami in velja za enega od pionirjev primerjalne etnologije. Njegova povezava s slovenskim prostorom temelji ne nazadnje v njegovem življenjepis: izhajal je iz preproste železničarske družine iz (danes slovenske) Spodnje Štajerske.²⁶ Tri leta prej je Kretzenbacher že ocenil monografijo Hildegard Striedter-Temps o germanizmih v srbohrvaščini. Zanimivo je, da je Kretzenbacher v obsežnem uvodnem ekskurzu pokazal na ideološke zanke, v katere so vedno znova zahajali raziskovalci preteklih stoletij pri kulturnozgodovinskem vrednotenju procesov izposojanja, posebno še na nevarno interpretacijo številčno neenakih razmerij pri leksikalnih prevzemih med dvema jezikoma kot pokazateljih domnevnih velikih »kulturnih razlik« med etnijama, ki jih govorita. Očitno naslednja Kretzenbacherjeva izjava (ne nazadnje zaradi navedenih letnic) leti naravnost na Kranzmayerja, seveda ne da bi bilo navedeno njegovo ime:

S slovenske strani je bila ta skrb [ene od zgoraj skicirane interpretacije] »kulturnih razlik« – op. H. B.] prav posebej utemeljena, ker je bil obstoj germanizmov v njej ne le v jeziku tako pretirano poudarjen, da se je med letoma 1941 in 1944 [Kranzmayer – op. prev.] čutil upravičenega reči, da je knjižna slovenščina zgolj mlad, iz ilirizma in preporoda z začetka 19. stoletja umetno nastali jezik, medtem ko je »ljudstvo« vsepovsod uporabljalo »mešani« jezik, v katerem je premočno zastopan nemški element [...]. Kdor pa nima svojega lastnega jezika, tako je bilo [...] argumentirano, ta tudi nima lastne kulture in zato tudi ne pravice, da bi lahko obstajal kot »narod«. Politične posledice, ki so sledile iz tega, so bile za mali [...] slovenski narod [...] dovolj grenke. (Kretzenbacher 1964: 79)

²⁶ Več o Kretzenbacherjevem življenjepis pri Brücknerju 2008 in Zieglerju 2008.

Kretzenbacher poudarja, da delo Hildegard Striedter-Temps »nikakor ne sodeluje [...] pri tovrstnem raziskovanju izposojenk in kulturnih prostorov« (Kretzenbacher 1964: 79). Še enkrat se je dotaknil njene monografije iz leta 1958, poudaril je, da je avtorica glede slovenskega položaja v tukajšnji, drugi knjigi »predstavila jasnejšo sliko dejanskih jezikovnih razmer do časa po razpadu podonavske monarhije, celo vse do srede 20. stoletja, kot v prejšnjem delu o nemških izposojenkah v srbohrvaščini« (Kretzenbacher 1964: 81). Kritično pripominja, da bi lahko bila obravnava vprašanja potovanja prevzetih besed (posredniška vloga romanščine oz. madžarščine pri prevzemanju germanizmov v slovenščino oz. slovenščine pri posredovanju germanizmov v romanščino v Furlaniji) še bolj poglobljena. Pogreša tudi opozorilo na pojav, da bi lahko bil zgodovinsko-pravni razvoj po eni strani in stvarno-jezikovna plat posameznih slovenskih področij življenja po drugi strani različno usmerjeni. Njegov sklep je vendarle pozitiven:

Na splošno je mogoče hvaležno pozdraviti ta novi dosežek gospe St.-T. [Striedter-Temps] in berlinske slavistike k poznavanju jezikovnih in kulturnih odnosov nemške narodnosti v Alpah do njihovih bližnjih slovanskih soprovincialcev in sosedov kot resnično pridobitev za slavistiko, germanistiko in narodopisje. (Kretzenbacher 1964: 83)

5.2 Recenzija Franka Siegmann²⁷, ki je izšla prav tako leta 1964 v reviji *Südost-Forschungen*, v prvi vrsti poroča in ima komaj kako kritično točko. Kot edina od štirih ocen ne omenja ideoloških implikacij nekaterih prejšnjih del na to temo. Tudi tu je bilo omenjeno, da bi lahko bil korpus vsekakor še širši, recimo z upoštevanjem dnevnega tiska ali leposlovja, čeprav ocenjevalec po drugi strani razume tozadevno avtoričino samoomejevanje. Poleg manjših pomanjkljivosti, ki se tičejo fonetičnega zapisa, obžaluje, tako kot pozneje tudi Bielfeldt, pičlo rabo kazalk, ima pa razumevanje za to, da delo v prvi vrsti ni mišljeno kot priročnik. Tudi njegov povzetek je pozitiven:

S temeljno študijo Hildegard Striedter-Temps smo dobili dragocen priročnik v nakazanem okviru, ki ga je zamejila avtorica. Prednosti tega nadvse zanesljivega in temeljitega dela so [...] natančno etimologiziranje, kar se da natančna določitev nemške predloge delno s pomočjo dialektologije, glasovnega dopolnjevanja in kronološke fiksacije. Upati smemo, da bodo rezultati še lahko upoštevani v napovedanem Slovenskem etimološkem slovarju. (Siegmann 1964: 413)

²⁷ Frank Siegmann (roj. 1925) je bil zadnji Vasmerjev asistent na oddelku za slovanske jezike na vzhodnoevropskem inštitutu Svobodne univerze. Tam je promoviral leta 1953 z disertacijo *Glasba v življenju in delu ruskih romantikov (Die Musik im Leben und Schaffen der russischen Romantiker)*. Ta je izšla naslednje leto pod istim naslovom kot peti zvezek serije *Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin* (Harder idr. 1982: 32, 40).

Pri omenjeni napovedi etimološkega slovarja slovenskega jezika gre najbrž za poskusni zvezek Etimološkega slovarja slovenskega jezika,²⁸ ki ga je leta 1963 objavil France Bezlaj. Prvi zvezek tega slovaropisnega veleprojekta je seveda izšel šele leta 1976, monografija Striedter-Tempsove o izposojenkah v slovenščini pa je tam navedena tudi v seznamu literature.²⁹

5.3 V Sloveniji je monografijo Hildegard Striedter-Temps ocenil nihče drug kot France Bezlaj.³⁰ V številki 6 devetega letnika revije Jezik in slovstvo je temu delu posvetil dve strani. Njegova ocena je, to naj bo omenjeno že vnaprej, od vseh tule navedenih najbolj kritična. Pri tem zbujajo pozornost, da v znatnem delu njegovega besedila sploh ne gre za Hildegard Striedter-Temps in njeno knjigo, temveč avtor jemlje recenzijo za povod, da izraža nezadovoljstvo z dvema drugima izdelkoma slovenističnega raziskovanja v nemškem jezikovnem prostoru. Bezlaj izhaja iz opozorila, da je Hildegard Striedter-Temps učenka Maxa Vasmerja, ki ga je Bezlaj očitno zelo cenil, in kritizira disertacijo Manfreda Mendeja Romanske izposojenke v slovenščini (*Romanische Lehnwörter im Slovenischen*), ki je bila leta 1956 predložena pri Vasmerju.³¹ Mende je ignoriral, to je Bezlajev glavni očitek, dejansko vse, kar je bilo na to temo objavljeno po prvi svetovni vojni. Med drugim tudi naj ne bi bilo več mogoče obravnavati vprašanj glasovne substitucije pri jezikovnem stiku brez pomoči imenoslovja. Ta primanjkljaj ugotavlja Bezlaj tudi pri Striedter-Tempsovi, čeprav priznava, da je njeno delo občutno nad ravno Mendejevega. Bezlaj je omenil tudi Kranzmayerjevo monografijo iz leta 1944 na to temo kot primer za tisto sramotno gledanje, ki razlaga nemško-slovenski jezikovni stik predvsem kot odvisnost slovenščine od nemščine, in to je storil nedvoumno jasno:

Do grla smo siti avtorjev, ki so skušali slovenščino prikazati v čim bolj nebogljene luči, tesno odvisno od dominantnega vpliva nemščine. Zadnji je tako obravnaval slovenščino E. Kranzmayer, ki je med okupacijo natisnil v Ljubljani bolj brušuro kakor monografijo »Die deutschen Lehnwörter in der slovenischen Volkssprache«. (Bezlaj 1964: 192)

Bezlaj je Striedter-Tempsovi sicer priznal »solidnost«³² glede njene metode in pripomnil, da je gradivo v germanističnem smislu obdelano brez napak, izrazil pa je nezadovoljstvo s slovenistično platjo dela. Bezlajev glavni očitek meri pri tem predvsem na neenotnost gradiva, kjer naj bi bile pomešane različne časovne, stilistične in prostorske ravni. Novejših izposojenk v jezikih posameznih poklicev, kar se tiče recimo glasvosubstitucijskih pojavov, pravzaprav ni mogoče primerjati s starimi prevzemi, ki so delno prišli celo v standardni jezik. Bezlaj tudi pripominja,

²⁸ France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963.

²⁹ France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976, XXIII.

³⁰ Več o pomembnem slovenistu Francetu Bezlaju (1910–1993) v Osebnosti 2008: I 69sl.

³¹ Bezlaj je narobe zapisal Mendejevo ime (*Alfred*), zmotil pa se je tudi pri letnici disertacije (1958).

da v monografiji ni obravnavan vidik nemško-slovenskega kalkiranja, kar se mu zdi nasploh potrebno delo.³²

Etimolog Bezljaj nadalje dvomi konkretno o nemškem izvoru dveh leksemov (*aškrca/aškrta/odškrta/odškrca* in *klavrn*) in po drugi strani izraža začudenje, da nista bila upoštevana že v starejši literaturi obravnavana germanizma kot *piker* in *žekno/žvokno*. Po njegovem mnenju obravnavani *plug* ne spada k temi, ki se je je lotila, ker gre pri tem za izposojeno iz germanščine, do katere je prišlo še v praslovanskem obdobju. Bezljajev končni povzetek je torej bolj negativen:

Vse to kaže, da je bila avtorica premalo kritična pri izbiranju gradiva in jo druga strokovna literatura kakor germanistična sploh ni zanimala. Kadar se bo iste naloge lotil slavist, bo našel še precej neizkoriščenega gradiva posebno v ljudskih rastlinskih imenih in v pokrajinskem slovstvu. Brezpogojno pa bo moral vse besede samostojno in kritično vsestransko preiskati. (Bezljaj 1964: 193)

5.4 Ocena Hansa Holma Bielfeldta³³ je kot zadnja izšla v 10. zvezku revije *Zeitschrift für Slawistik*, ki jo je izdajala Nemška akademija znanosti v (Vzhodnem) Berlinu leta 1965. V tem času je bil avtor direktor Inštituta za slavistiko Akademije znanosti v (Vzhodnem) Berlinu. Delo Striedter-Tempsove je kritiziral najprej zaradi nerazvidnosti meril pri njenem izboru besedja. Tako izraža nezadovoljstvo ob tem, da so bile po eni strani sprejete skupnoslovanske zgodnje izposojenke (recimo tudi pri Bezljaju obravnavani *plug* – gl. 5.3), po drugi strani pa v knjigi niso upoštewane nekatere zgodnje izposojenke, ki so omejene le na slovenščino, pri čemer navaja kot referenčno delo monografijo, ki jo je Kiparsky objavil leta 1934 in v kateri so obravnavane izposojenke iz germanščine.³⁴ Recenzent nadalje graja nedosledne podatke o razširjenosti navedenih besed v drugih slovanskih jezikih. Podobno kot že prej Bezljaj tudi Bielfeldt kritizira povzemajoči značaj dela, tj. zbirni seznam vseh kadar koli izpričanih germanizmov, ki za raziskavo »položaja nemških besed v slovenski leksiki« ni koristen, temveč jo bolj skriva. Bielfeldt je bil predvsem tudi slovaropisec; generacije tistih, ki so se v nemškem jezikovnem prostoru učile ruščino, so uporabljale njegov Ruski slovar (*Russisches Wörterbuch*, na kratko »Bielfeldta«), ki je prvič izšel leta 1955. Ta slovaropisni občutek se je pokazal tudi v njegovi recenziji. Tako se recimo pritožuje, da glasoslovje in besedni seznam med seboj nista dovolj povezana s kazalkami. Prav tako ga je neprijetno presenetilo, da gnezdenje v besednem seznamu ni bilo uporabljeno dosledno in da je zato ponovno odkrivanje leksemov, ki so navedeni v glasoslovju, v besednem seznamu

³² Tri leta po izidu Bezlajeve recenzije je koroškoslovenski jezikoslovec Erik Prunč na slavistiki v Gradcu promoviral z disertacijo na to temo: Erich Prunč, *Izposojenke v slovenskem knjižnem jeziku: poskus tipologije izposojenih skovank v slovenščini (Lehngut in der slowenischen Schriftsprache: Versuch einer Typologie der Lehnprägungen im Slowenischen)*, Graz, 1967 (tipkopis).

³³ Več o življenjepisu pomembnega slavista Hansa Holma Bielfeldta (1907–1987) gl. v Müller 1993 in Waibel 2011: 41.

³⁴ Valentin Kiparsky, *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Helsinki, 1934.

oteženo. Glagol *vûnšati* je recimo uvrščen pod *vôščiti*, etimološko identični glagol *bînčati* pa je naveden kot samostojno geslo. Da bi bilo mogoče najti samostalniki *krîda*, ki v besednem seznamu stoji pod *krâjda*, bi, kot pravi Bielfeldt, zelo koristil indeks vseh obravnavanih slovenskih besed in oblik. Nadalje opozarja na nesrečno večpomensko združitev (oz. skupno obravnavo v enem geslu) besed *pîpa* ‘Pfeife, Rohr’ in *pîpa* ‘Viehkrankheit’. Ker imata besedi različna etimološka izvora, bi ju bilo bolje obravnavati ločeno kot homonima. Bielfeldt si je nadalje želel na splošno »več zgodovinskega in smiselnega reda in vrednotenja«. Na kratko se je spustil tudi v ideološko obremenjeno preteklost teme nemško-slovenskega jezikovnega stika, ko v zvezi s tem primanjkljajem proti koncu recenzije pozitivno poudarja, da se je avtorica »pri tej odsotnosti sinopse izognila tudi prej na to temo marsikdaj negovani nemškonacionalistični interpretaciji«. Omenja tudi Kranzmayerjevo publikacijo iz leta 1944, vendar na drugem mestu, ne da bi ga neposredno povezal z ideološkim bremenom, o katerem je govoril.

Na koncu recenzije izraža Bielfeldt navsezadnje željo po pregledu izposojenk iz nemščine v različnih delih slovanskega sveta:

Po izidu tega dela je še bližje želja po pregledu nemških izposojenk v različnih slovanskih jezikih, predstavitvi skupnega in specifičnega. To, da ocenjeno delo zbujata tudi želje, ne more nič zmanjšati njegove vrednosti. (Bielfeldt 1965: 139)

6 Nadaljnje učinkovanje opusa Hildegard Striedter-Temps

Čeprav vsebujejo recenzije, kot se vidi, delno tudi kritične tone, pa to ne more popačiti dejstva, da so bile Nemške izposojenke v slovenščini Hildegard Striedter-Temps dolga desetletja referenčno delo za vse, ki se ukvarjajo z različnimi vidiki nemško-slovenskega jezikovnega stika. Temu ustrezno se knjiga pogosto tudi navaja, ravno v zadnjih letih, v katerih so izšla nova dela na to temo, ki pokrivajo širok spekter različnih vidikov in vprašanj. Ti segajo recimo – če bolj ko ne slučajno izberemo le dve deli – od nemških izposojenk pri Primožu Trubarju³⁵ do germanizmov v programih komercialnega radija v Mariboru.³⁶ Že nekaj časa so posamezni deli monografije Striedter-Tempsove dosegljivi tudi na internetu. Na Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu so postavili portal z nemškimi izposojenkami *Lehnwortportal Deutsch*, platformo za slovarje izposojenk iz nemščine. Ta »obrnjeni slovar izposojenk« se usmerja na nemščino kot izvorni jezik. V okviru pilotnega projekta Priprava internetnega portala za nemške izposojenke v slovanskih jezikih (*Einrichtung eines Internetportals für deutsche Lehnwörter in slawischen Sprachen*) je bil besedni seznam germanizmov v monografiji Striedter-Tempsove slikovno in ročno digitaliziran in dan na razpolago na internetu, in sicer kot prvo od treh (v širšem smislu) slovaropisnih del, poleg dveh slovarjev, ki dokumentirata nemško-poljski jezikovni

³⁵ Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju: na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).

³⁶ Alenka Valh Lopert, Germanizmi v oddajah komercialne radijske postaje Radio City v Mariboru, *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 34–36 (2008–2011), 441–457.

stik.³⁷ S tem smo za pomemben korak bližje zgoraj navedeni Bielfeldtovi želji po primerjalnem »pregledu« nemških izposojenk v drugih jezikih.

Neobjavljeni viri

Pismo Jurija Striedterja = pismo Jurija Striedterja 23. junija 2013, zasebni arhiv Huberta Bergmanna.

FU UA, promocijska dokumentacija = Svobodna univerza (*Freie Universität*) Berlin, Univerzitetni arhiv, fond Filozofska fakulteta, *Promotionsunterlagen II, Nr. 483 (Hildegard Striedter-Temps)*.

FU UA, študentska dokumentacija = Svobodna univerza (*Freie Universität*) Berlin, Univerzitetni arhiv, fond Vpisna pisarna, *Studentenakte Nr. 6049 (Hildegard Temps)*.

Objavljeni viri in literatura

Bekić 2003 = Tomislav Bekić, Trivunac, Miloš, v: König 2003: III 1904–1905.

Bezlaj 1964 = Francè Bezlaj, Mildegard [tako!] Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* [ocena], *Jezik in slovstvo* 9 (1964), 191–193.

Bielfeldt 1965 = H.[ans] H.[olm] Bielfeldt, H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* [ocena], *Zeitschrift für Slawistik* 10 (1965), 137–139.

Brückner 2008 = Wolfgang Brückner, Leopold Kretzenbacher [nekrolog], v: *Österreichische Akademie der Wissenschaften: Almanach 2006–2008*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2008, 641–651.

Chronik SPD Dettingen 1983 = Chronik des SPD-Ortsvereins Dettingen, *Ortsgespräch Dettingen – Wallhausen* 33 (september 1983), 4–5 (http://www.spd-dettingen.de/ortsgespraech/1983_033.pdf), dostop 11. 2. 2014.

Eichler idr. 1993 = Ernst Eichler idr. (ur.), *Slawistik in Deutschland von den Anfängen bis 1945: ein biographisches Lexikon*, Bautzen: Domowina-Verlag, 1993, 470–472.

Harder idr. 1982 = Hans-Bernd Harder idr. (ur.), *Materialien zur Geschichte der Slavistik in Deutschland* 1, Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1982 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 50/1).

Hunger 1964 = Herbert Hunger, Max Vasmer [nekrolog], v: *Österreichische Akademie der Wissenschaften: Almanach für das Jahr 1963*, Wien: Hermann Böhlau Nachf., 1964, 469–475.

³⁷ Več o tem na (<http://www1.ids-mannheim.de/lexik/lehnwortportal.html>); besedni seznam Striedter-Tempsove je dosegljiv na (<http://lwp.ids-mannheim.de/dict/st>) (dostop do obojega 11. 2. 2014).

- König 2003 = Christoph König (ur.), *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950* 1–3, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2003.
- Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slovenischen Volkssprache*, Laibach: Ljudska tiskarna, 1944 (Veröffentlichungen des Instituts für Kärntner Landesforschung 1).
- Kretzenbacher 1961 = Leopold Kretzenbacher, Hildegard Striedter-Temps. Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen [ocena], *Zeitschrift für Volkskunde* 57 (1961), 139–142.
- Kretzenbacher 1964 = Leopold Kretzenbacher, Hildegard Striedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slovenischen [ocena], *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 75 (1964), 79–83.
- Kürschner 1970 = Werner Schuder (ur.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1970* 1–2, Berlin: Walter de Gruyter & Co., ¹¹1970.
- Kürschner 1987 = Werner Schuder (ur.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1987: bio-bibliographisches Verzeichnis deutschsprachiger Wissenschaftler der Gegenwart* 1–3, Berlin – New York: Walter de Gruyter, ¹⁵1987.
- Kürschner 2003 = *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 2003* 1–3, München: K. G. Saur, ¹⁹2003.
- Müller 1993 = Klaus Müller, Bielfeldt, Hans Holm, v: Eichler idr. 1993, 51–52.
- Osebnosti 2008 = *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon* 1–2, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Prašelj 1967 = P.[rašelj], N.[ada], Slodnjak Anton, v: *Slovenski biografski leksikon* 3 (10. snopič), Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1967, 361–365.
- R. L. 1993 = R. L., Zornig und fromm. Zum Tode des Theologen Helmut Gollwitzer, *Die Zeit* Nr. 43 (1993) [nekrolog] (<http://www.zeit.de/1993/43/zornig-und-fromm>), dostop 11. 2. 2014.
- Siegmann 1964 = Frank Siegmann, Striedter-Temps, Hildegard: Deutsche Lehnwörter im Slovenischen [recenzija], *Südost-Forschungen* 23 (1964), 411–413.
- sr.wikipedia: Miloš Trivunac = *sr.wikipedia: Милош Тривунац* (http://sr.wikipedia.org/wiki/Милош_Тривунац), dostop 7. 2. 2014.
- Striedter 1962 = Hildegard Striedter, Max Vasmer (1886–1962) [nekrolog], *Südost-Forschungen* 21 (1962), 402–406.
- Striedter 2010 = Jurij Striedter, *Momente: Erinnerungen an Kindheit und Jugend (1926–1945): von Stalins Sowjetrusland zu Hitlers ‚Großdeutschem Reich‘*, Bochum – Freiburg im Breisgau: projekt verlag, 2010. (Ruska izdaja: Юрий Штридтер, *Мгновения: из сталинской Советской России в «Великогерманский рейх» Гитлера: воспоминания о детстве и юности (1926–1945)*, перевод В. А. Брун-Цехового, Москва: АИРО-XXI, 2012.)
- Striedter-Temps 1958 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin, Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1958 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 18).
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1963 (Veröffentlichungen der

- Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 27).
- Suhadolnik 1980 = Stane Suhadolnik, Tomšič, France, v: *Slovenski biografski leksikon* 4 (12. snopič), Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1980, 127–129.
- Treulieb 2008 = Jürgen Treulieb, Helmut Gollwitzer: Erinnerung, *der Freitag*, online izdaja z dne 26. 12. 2008 (www.freitag.de/autoren/der-freitag/helmut-gollwitzer), dostop 11. 2. 2014.
- Waibel 2011 = Harry Waibel, *Diener vieler Herren: Ehemalige NS-Funktionäre in der SBZ/DDR*, Frankfurt am Main idr.: Peter Lang, 2011.
- Wainman 1960 = Alexander W. Wainman, Hildegard Striedter-Temps. Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen [ocena], *The Slavic and East European Journal* 18 [New Series: 4] (1960), 175.
- WBÖ-Beiheft 2005 = Hubert Bergmann idr., *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich: Beiheft 2: Erläuterungen zum Wörterbuch*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.
- Wedekind 2008 = Michael Wedekind, Institut für Kärntner Landesforschung, v: *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen*, ur. Ingo Haar – Michael Fahlbusch, München: K. G. Saur, 2008, 266–275.
- Weiss 1998 = P.[eter] W.[eiss], Striedter-Temps [...], Hildegard, v: *Enciklopedija Slovenije* 12, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.
- Zeil 1993a = Liana Zeil, Vasmer, Max, v: Eichler idr. 1993, 413–415.
- Zeil 1993b = Wilhelm Zeil, Schneewis, Edmund, v: Eichler idr. 1993, 470–472.
- Ziegler 2008 = Walter Ziegler, Leopold Kretzenbacher 13. 11. 1912 – 21. 6. 2007 [nekrolog], *Jahrbuch der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 2007, München: C. H. Beck, 2008, 153–159.

Prevedel Peter Weiss

Hildegard Striedter-Temps' *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*

Einige biografisch-wissenschaftshistorische Anmerkungen
aus der Distanz von 50 Jahren

Zusammenfassung

Der vorliegende Beitrag befasst sich mit der Biographie der deutschen Slawistin Hildegard Striedter-Temps (1931–1972) sowie mit Entstehungsumständen und Rezeption ihrer 1963 veröffentlichten Monographie *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Diese gilt (neben ihrer 1958 in Buchform erschienenen Dissertation *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*) auch heute noch als eines der Standardwerke zum slawisch-deutschen Sprachkontakt. Umso erstaunlicher ist es, dass sich über die Autorin dieser beiden Bücher weder in der Fachliteratur noch im Internet Substantielles in Erfahrung bringen lässt. Diesem Manko möchte der Artikel

begegnen, indem er einige biographische Eckdaten zu der früh verstorbenen Frau des bekannten Literaturwissenschaftlers Jurij Striedter zusammenstellt, ihren akademischen Werdegang nachzeichnet sowie einige Hintergrundinformationen zu ihren vielzitierten Monographien präsentiert. Dabei wird nicht zuletzt auch auf das wissenschaftliche Echo ihrer beiden Studien eingegangen.

Slovarska monografija

Hildegard Striedter-Temps

Deutsche Lehnwörter im Slovenischen (1963)
v luči Bezlajeve kritike (1964) – petdeset let pozneje

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

V prispevku se ocenjuje, da je bila Bezlajeva dokaj kritična recenzija (1964) slovarske monografije Hildegard Striedter-Temps *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (1963) pretirana, saj je delo postalo pomemben referenčni vir za vsa resnejša dela, ki so po letu 1963 obravnavala nemške izposojenke v slovenščini, tudi za Bezlajev Etimološki slovar slovenskega jezika.

Ključne besede: slovenščina, nemščina, nemške izposojenke, jezikovni stik

Hildegard Striedter-Temps' Lexicographic Volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) in Light of Bezlaj's Critique (1964): Fifty Years Later

This article concludes that Bezlaj's rather critical review (1964) of Hildegard Striedter-Temps' lexicographic volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) was excessive because this book has become an important reference work for all serious works that deal with German loanwords in Slovenian, including Bezlaj's *Etimološki slovar slovenskega jezika* (Etymological Dictionary of Slovenian Language).

Keywords: Slovenian, German, German loanwords, language contact

1 Leta 2013 je minilo okroglih petdeset let, odkar smo z delom *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (Nemške izposojenke v slovenščini) mlade, dvaintridesetletne avtorice Hildegard Striedter-Temps, Vasmerjeve študentke v Berlinu, dobili prvo in do zdaj najboljše slovarsko monografijo o nemških izposojenkah v slovenščini. Leta 1958 je podobno delo z naslovom *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* (Nemške izposojenke v srbohrvaščini) izdelala tudi za hrvaški oz. srbski jezik, kar pomeni, da je *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* izgotovila bliskovito, v pičlih petih letih, če zanemarimo, da se ji je gradivo zanj verjetno nabiralo že pri pripravi prve slovarske monografije. Pred letom 1963 smo imeli namreč za področje samostojnih monografskih obravnav nemških izposojenk v slovenščini na razpolago le drobno, 47 strani dolgo študijo Eberharda Kranzmayerja *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache* (Nemške izposojenke v slovenskem ljudskem jeziku), ki je leta 1944 izšla v Ljubljani in ne vsebuje slovarskega dela, se pa bralec o obravnavanih nemških izposojenkah v slovenščini lahko pouči iz indeksa.

Ker predstavljajo nemške izposojenke pomemben delež slovenske sodobne in pretekle knjižne in narečne leksike in ker so močno vplivale na oblikovanje žargonske in slengovske govornice, hkrati pa pustile močan pečat tudi v našem onomastičnem gradivu, predvsem v toponomastiki ter osebnih imenih in priimkih, je težko dojemljivo, da se v dolgem obdobju petdesetih let ni našel posameznik ali skupina, ki bi delo Striedter-Tempsove institucionalno ali zunajinstitucionalno nadgradil in aktualiziral. Če sta prvi monografski obdelavi na to temo opravila tujca, bi pričakovali, da bi se podobna nadgrajena monografska obdelava načrtovala in izgotovila doma v slovenistični stroki. Vse kaže, da se nas splošno zamudništvo pri izgotavljanju temeljnih jezikoslovnih del drži bolj zaradi našega slabega načrtovanja kot pa zaradi maloštevilnosti ali jezikoslovne zapletenosti našega jezika.

Zaradi časovne oddaljenosti od izida je slovanska monografija Striedter-Tempsove danes že težko dostopna in zato znana le še ozkemu krogu strokovnjakov. Sodobnejšega in širšemu krogu dostopnega temeljnega slovarko urejenega referenčnega dela še vedno nimamo. To je velik primanjkljaj naše kulture in znanosti še zlasti, ker so nemške izposojenke še vedno živa in aktualna tema laične in strokovne javnosti, čeprav je nemščino kot dominanten vir dotoka izposojenk v slovenščino v drugi polovici prejšnjega stoletja nadomestila angleščina. Krajša in daljša dela, ki nemške izposojenke v slovenščini vendarle obravnavajo in bi lahko predstavljala vir za poglobljeno sistematično analizo, namreč imamo. Naj med njimi izpostavim le najboljšežnejši temeljni vir, Bezlajev *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V* (1976–2007).

2 Leto zatem, ko je izšla monografija Striedter-Tempsove, je o njej v reviji *Jezik in slovstvo* na slabih treh straneh poročal etimolog in onomast France Bezljaj, ki je v istem letu kot Striedter-Tempsova svojo monografijo izdal poskusni zvezek za *Etimološki slovar slovenskega jezika* in ga je tozadevna tematika zato nedvomno živo zanimala. V istem letu kot recenzijo je Bezljaj objavil tudi poljudno napisan članek na to temo (Bezljaj 1964b), v katerem komaj takrat pravkar izšle monografije Striedter-Tempsove ne omenja, ker je v času pisanja verjetno še ni imel, saj v njem pravi, da je »[z]adnjo monografijo s tega področja [...] napisal s primerjalnega stališča Miklošič pred sto leti«¹ in da se je »razumljivo [...] v tem času nabralo mnogo dodatnega gradiva«.

Dobršen del kratkega poročila o knjigi je Bezljaj posvetil pomembni pozitivni vlogi Maxa Vasmerja kot načrtovalca del v slavistiki in negativni kritiki nikoli objavljene berlinske disertacije Manfreda Mendeja *Romanische Lehnwörter im Slovenischen* (Romanske izposojenke v slovenščini, 1956), obravnavo nemških izposojenk v slovenščini Hildegard Striedter-Temps pa je ocenil kot solidno, čeprav z njo v vseh pogledih ni bil zadovoljen.

¹ Tu je Bezljaj mislil na Miklošičeve *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Izposojenke v slovanskih jezikih) iz leta 1867.

2.1 Obe monografiji, tako *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* kot tudi *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, je avtorica koncipirala enako, tj. dvodelno, obe deli pa sta tudi podobno obsežni.²

Prvi del knjige *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (1–77) je posvečen glasoslovju, in sicer prikazu nadomeščanja (= substituciji) nemških fonemov s slovenskimi, iz katerega je razvidna vsakokratna nadomestitev nemških fonemov v njihovem razvojnem obdobju od starovisokonemškega (v letih 750–1050) prek srednjevisokonemškega (v letih 1050–1500) do sodobnega, novovisokonemškega stanja (od leta 1500 naprej).

Nemški vpliv na slovenščino je bil najmočnejši v srednjevisokonemškem obdobju,³ ko je srednja visoka nemščina pisno dobro dokumentirana, slovensko pisanih dokumentov pa je malo. Prav v času srednje visoke nemščine je slovenščina prek prve dialektizacije v 12. oz. 13. stoletju doživela močan divergentni razvoj, ki se danes odraža v 7 narečnih skupinah z več kot 40 narečji. Ker se pri vsakokratnem jezikovnem aktu izposoje v repliki ne ohranijo le fonetične lastnosti izvornega jezika iz časa izposoje, ampak tudi fonetične lastnosti jezika, katerega del je postala, je razumljivo, da so za slovenščino srednjevisokonemške izposojenke izredno pomemben posredni jezikovni dokument.

Zaradi srednjevisokonemškega vpliva, znotraj katerega prevladuje bavarski, ni presenetljivo, da je Striedter-Tempsova za izhodišče obravnave nadomeščanja posameznega nemškega fonema s slovenskim vzela srednjevisokonemški fonemski sistem, ob njem pa obravnavala tudi substitucije tega fonema iz nemških starejših in mlajših knjižnih in narečnih razvojnih stopenj. Za vsak substitucijski fonemski par (npr. stvn. *pf* → sln. *p*, srvn. *pf* (od 12. stoletja naprej) → sln. *f*; srvn. *w* → sln. *b*) je v razdelku navedla tudi slovenske besede, ki konkretno substitucijo vsebujejo. Te se v glasoslovnem delu monografije lahko kot ponazoritveni primeri substitucij pojavljajo večkrat, maksimalno tolikokrat, kolikor nemških fonemov se v njih posredno ohranja, v drugem slovarkem delu monografije pa praviloma nastopajo kot geselske iztočnice. Prvi in drugi del sta torej smiselno povezana, to pa med drugim omogoča, da v prvem delu na ustreznem mestu lahko izvemo, katere besede so bile v slovenščino izposojene sočasno in katere ne, npr. srvn. *ü* > srvn. bav. avstr. *i* (od 13. stoletja naprej) → sln. *i*: *bajncirli*, *bīnčati*, *birfel*, *birtah* ... (Striedter-Temps 1963: 11); srvn. bav. *w* (po letu 1100) → sln. *b*: *birfel*, *birt*, *ferboltar* ... (Striedter-Temps 1963: 72).

V prvem delu se Striedter-Tempsova v posameznih poglavjih ne posveča le obravnavi substitucij za vsak srednjevisokonemški fonem z njegovimi starejšimi in mlajšimi razvojnimi stopnjami, ampak tudi nadaljnjemu fonetičnemu razvoju slovenskih replik, ko opozarja na različne premete (npr. *žálbej* → *žájbelj* (Striedter-Temps 1963: 64)), disimilacije (npr. *encijan* → **elcijan*, po premetu *lecijan* (69),

² Monografija za slovenščino (Striedter-Temps 1963) je nekoliko daljša in obsega XIX + 256 strani, medtem ko jih ima tista za hrvaščino oz. srbščino (Striedter-Temps 1958) XIII + 225.

³ Helena Jazbec (2007: 100) ugotavlja, da je bil v srednjevisokonemškem obdobju najmočnejši dotok izposojenk v slovenščino v 12. stoletju.

šribar → *šlibar* (65), *martrati* → *mantrati* (66)), narečni prehod *f* > *h* (*rifelj* > *rihelj* (36)), sekundarno palatalizacijo velarov (*žlâge* (> *žvâge*) > *žlâje* (> *žvâje*) (53–54), *kêlder* > *čêudy* (55), narečni prehod *a* > *o* (*ândaht* > *ândoht* (12)) itd. Pri teh razlagah se je opirala na tedaj razpoložljivo slovenistično literaturo, predvsem pa na Ramovša, ki ga je ponekod tudi dopolnila ali popravila. Pri razlagi nastanka zaporedja *ld* v *kêlder*, ki ga je Ramovš razložil internoslvensko z vnosom soglasnika *d* med *l* in *r* v zaporedje *lr* v stranskosklonskih oblikah, je pokazala, da je zaradi obstoja poznega srvn. bav. *kêlder* zaporedje bolj verjetno že nemškega izvora in da je bila beseda v slovenščino prevzeta kot *kêlder* (39, 147). Pri pogostih alternacijah *-dl-* : *-gl-* v izposojenkah tipa *kandla* : *kângla*, *cedelc* : *cêgļc* je ob potrjenem slovenskem narečnem razvoju *dl* > *gl* tipa *dlaka* > *glaka* opozorila, da je enak razvoj mogoče zaslediti tudi v nemških narečjih (npr. bav. n. *ainsigl*, toda srvn. še *einsidel*), s čimer je želela opozoriti, da so nekatera od slovenskih soglasniških zaporedij *gl* (< *dl*) lahko nastala že v nemščini (39).

V prvi del je avtorica vključila tudi prikaz substitucij nekaterih pripon, ki se v izposojenkah pojavljajo pogosteje, in sicer stvn. *-âri* > srvn. *-ære* > nvn. *-er*, stvn. *-inga* > srvn. *-inge*, stvn. *-unga* > srvn. *-unge* > nvn. *-ung*, nvn. *-mann* (73–77), v poglavju o zastopanosti srvn. *l* v slovenščini pa je posebno pozornost posvetila nemškim izposojenkam z izglasjem *-elj* [-əl'] (62).

Drugi del (78–256) je namenjen slovarskemu prikazu nemških izposojenk v slovenščini in vsebuje 1644 geselskih člankov,⁴ obravnavanih slovenskih besed kot nemških izposojenk (ali pa tudi ne⁵) pa je znatno več, saj so v enem geselskem članku ob geselski iztočnici pogosto navedeni

- (a) fonetično variantni, praviloma narečni ali le v zgodovinskih slovarjih zabeleženi leksemi;
- (b) členi besedne družine, ki so bili v slovenščino neodvisno izposojeni iz različnih predlog;
- (c) leksemi, ki so bili iz nemščine izposojeni v starejšem ali mlajšem času kot geselska iztočnica ipd.

K a

V geselskem članku *havpman* 'Hauptmann', kjer pove, da je beseda znana po vsej slovenski Koroški, se tako navajajo variante *altman* (Trubar), *aupman* (Megiser 1592), *autman* (Alasia 1607), *avtmant* (Pohlin 1781) – tu z opozorilom na drugotno dodani izglasni *-t⁶* –, *γáwtman* (Štrekelj 1887), *hauptman*, *hautman*, *avtman* (Štrekljeve Slovenske narodne pesmi) in tudi *hētman* 'kozaški glavar' (Pleteršnik),⁷

⁴ Štetje je bilo opravljeno ročno, zato je od navedenega števila možno tudi rahlo odstopanje. V Štavbar 2013: 527 se omenja, da slovarski del vsebuje okoli 1575 slovarskih člankov.

⁵ Prim. npr. spodaj omenjeno sln. *hētman*.

⁶ Tipa *jest* < *jes* < *jaz* < psl. **azъ*.

⁷ Toda pozneje v SSKJ je *hētman* pomensko predstavljeno z 'na Poljskem in v Ukrajini, nekdanj vrhovni vojaški poveljnik', pa tudi z besedno zvezo *hetman kozakov* 'ataman'. Slednja predstavitev pomena je blizu/enaka Pleteršnikovi.

pri kateri avtorica meni, da ni nemška izposojenka, ampak da je bila beseda izposojena iz katerega od drugih slovanskih jezikov, čeprav Pleteršnik besedo *hētman* pomensko predstavlja tudi z nemško ustreznico *Hetman*, ki pa je Grimmov slovar še ni zabeležil.

K b

V geselskem članku *lón* 'Lohn' je naveden tudi glagol *lónati* 'lohnēn', *Bog lonaj* 'vergelt es Gott', oba leksema, ki ju je povzela po Murkovem slovarju iz leta 1833, pa sta bila izposojena iz dveh srvn. besedotvorno različnih nemških predlog, in sicer prva iz *lón* 'Lohn', druga pa iz *lōnen* 'lohnēn'.

K c

V geselskem članku *kancelár* 'Kanzler' (Pleteršnik) sta navedena tudi sinonima *kánclar* in *káncler* iz Murkovega slovarja, ki sta bila v primerjavi z geselsko iztočnico v slovenščino izposojena pozneje iz nvn. knjižnega jezika, tj. iz *Kanzler*.

2.2 France Bezljaj je Hildegard Striedter-Tempsovo v recenziji sicer pohvalil, da je vsako obravnavano besedo skušala lokalizirati, kolikor je bilo to iz njenih virov sploh mogoče, in da je germanistični del dostojno obdelala (Bezljaj 1964a: 193). Ob dveh splošnih pripombah, da je preveč nekritično sledila starejši strokovni literaturi in da je zato, sledeč drugim avtorjem, med nemške izposojenke uvrstila tudi nekatere besede domačega, slovanskega izvora (npr. *barati* 'vprašati') ter da s slovenistično obdelavo ne more biti popolnoma zadovoljen, pa je tudi zapisal, da:

(a) v delu pogreša pritegnitev onomastičnega gradiva in se sprašuje, ali »je danes sploh še mogoče temeljito in vsestransko obdelati fonetične substitucije brez upoštevanja onomastike«, saj imajo imena »mnogo prednosti pred besedami, važna so posebno za relativno kronologijo glasoslovnih pojavov in vsaj geografska imena, ki ne spreminjajo svoje lege, lahko bistveno pomagajo pri razmejitvah vplivnih področij in obdobj« (Bezljaj 1964a: 192);

(b) nam »[s]hematiziran prikaz substitucij brez kritično-polemičnega pregleda bibliografije ob posameznih problemih [...] danes ne koristi več mnogo«;

(c) bi lahko bile posamezne besede bolj kulturnozgodovinsko ovrednotene, pri čemer je verjetno mislil na ovrednotenje glede na čas izposoje in na njihovo rabo v različnih govornih položajih, npr. socialno (knjižno : narečno : pokrajinskopogovorno; žargonsko : slengovsko), funkcijsko (nestrokovno : strokovno), časovno (sodobno : zastarelo), arealno (splošnoslovensko : narečno) ipd.;

(d) je škoda, da avtorica ni pritegnila tudi knjižnih in ljudskih kalkov, saj bi le »celotno gradivo [...] omogočilo kulturnohistorično analizo nemških vplivov na slovenščino«, a je to svojo pripombo takoj omilil, saj se je zavedal, da je za tako sistematično analizo »[m]orda [...] še prezgodaj, saj je v kategoriji izposojenk še vedno precej spornega gradiva«, namreč takega, pri katerem še ni mogoče zadovoljivo argumentirati, ali beseda sploh spada med nemške izposojenke, ker obstaja možnost, da bi bila domačega, slovanskega izvora;

(e) v obravnavo nemških izposojenk v slovenščini gotovo ne spadajo besede tipa *plug*,⁸ ki v slovenščini predstavljajo slovansko leksikalno dediščino in so del praslovanskega leksikalnega fonda postale z izposojjo iz starejših, še germanskih jezikovnih stopenj.

Recenzijo je Bezljaj zaključil takole: »Kadar se bo iste naloge lotil slavist, bo našel še precej neizkoriščenega gradiva posebno v ljudskih rastlinskih imenih in v pokrajinskem slovstvu. Brezpogojno pa bo moral vse besede samostojno in kritično vsestransko preiskati.«

2.3 Na prvi pogled je Bezlajevo besedilo recenzije za avtorico v nekaterih pogledih dokaj obremenilno in vzbuja vtis, da monografija niti v času izida in tudi pozneje ne bo imela vidnejšega mesta v naboru strokovne literature o nemških izposojenkah v slovenščini. Izkazalo pa se je ravno obratno. Monografija je postala Bezlajevo glavno referenčno delo za področje nemških izposojenk v slovenščini, ko je pisal *Etimološki slovar slovenskega jezika*, saj je njeno delo v prvi knjigi citiral na kar 243 mestih, v vseh nadaljnjih knjigah pa se številka bistveno ni spremenjala in je v drugi knjigi navedena 209-krat, v tretji 175-krat, v četrti pa 383-krat. Če se upošteva, da vsebuje monografija Striedter-Tempsove več kot 1500 geselskih člankov in da je v ESSJ navedena na 1010 mestih, pa tudi, da so bile v ESSJ nemške izposojenke uvrščene po merilu kulturnozgodovinske vrednosti in da zato nekatere, ki v monografiji Striedter-Tempsove so, v ESSJ niso bile sprejete (npr. *ahtinga*, *ájfrati*, *ándoht*, *ántah*, *ántlati* ...), lahko ugotovimo, da je bilo delo za Bezlaja kljub kritičnim pripombam, podanim v recenziji, izredno pomemben referenčni vir, s katerim se je v večini primerov strinjal in brez katerega bi bilo področje nemških izposojenk v ESSJ neprimerno težje argumentirano predstaviti.

Iz primerjave geselskih člankov, ki se pojavljajo v monografiji Striedter-Tempsove in ESSJ, pa je mogoče celo ugotoviti, da so nekatera gesla z začetka abecede v ESSJ manj informativna, ker je vanje vključenega precej manj slovenskega gradiva.

Med takšnimi je v ESSJ geslo *altman*, v katerem je ob nemški predlogi *Hauptman* zaradi razmerja sln. *-l-* : nvn. *-u-* [u] pozornost posvečena le primeru iz 16. stoletja *altman*, čeprav je Striedter-Tempsova v geslu *havpman* navedla neprimerno več gradiva iz zgodovinskih in narečnih virov, ki so pokazala na kontinuirano in dokaj široko rabo tega vojaškega termina. Striedter-Tempsova v geslu ni posebej izpostavila vprašanja o nastanku *l* v *altman*,⁹ je pa zato opozorila na Pohlino primer z dodanim izglasnim *-t*.

⁸ Bezljajev izbrani primer za ta tip izposojenk ni ravno posrečen, ker v razmerju psl. **plūgь* : pgerm. **plōga-* še vedno obstaja dvom, v kateri smeri se je izposoja izvedla, tj. ali morda ni bilo pgerm. **plōga-* izposojeno iz psl. **plūgь*, prim. Furlan ESSJ: III, 61sl. (s starejšo literaturo), toda Borys 2006: 447; Kroonen 2013: 398.

⁹ Bezljaj ESSJ: I, 4 pri vprašanju nastanka *l* v *altman* govori o hiperkorektnem zapisu, kar je povzel po Ramovšu 1924: 25, spregledal pa, da je Ramovš podal tudi alternativno razlago, po kateri bi bil *l* lahko disimilativni produkt *u* : *m* → *l* : *m* tipa sln. *vamp* → *lamp* (Ramovš 1924: 151). Slovenski narečni razvoj *tm* > *km* je razviden iz istrskega *háukman*

altman (m.) »kapitan, poveljnik« (Megiser).
Hiperkor. zapis za **autman* iz n. *Hauptmann*,
sryv. *houbetmann*. Prim. p. in ukr. *hetman*, r. *ataman*,
č. *hautman* (Brückner, 171).

Slika 1: Geselski članek *altman* (ESSJ 1976: I, 4)

havpman »Hauptmann«, im ganzen slov. Kärnten; *auptman* dass. (Meg.); *autman* (Alas.); mit sekundärem *t* *avtmant* (Pohl.); *yáwtman*, im Görz. Mittelkarstdialekt (Štrek. Görz. 28); bei Trub. *altman* dass.; vielfältig sind die Formen in slov. Volksliedern, z. B. *hauptman* (Oberkr.), *hautman* (Fram), *avtman* (Pohorje), vgl. Štrek. SNP. I, 77; II, 247; IV, 12; mit der Militärterminologie übernommen aus dt. *Hauptmann*, mhd. *houbetman*; vgl. bair.-öster. mdal. die zahlreichen Formen ohne inlautendes *-t-*, z. B. *havpmon*, *havpmō* u. a. (s. Hauptkatalog). Aus derselben dt. Quelle stammt auch slov. *hētman* »Kosakenhauptmann« (Plet. I, 266), das aber ins Slovenische erst in neuerer Zeit über andere slav. Sprachen vermittelt wurde, vgl. poln. *hetman*, čech. *hejtman* »Hauptmann«, russ. *gētman* »oberster Befehlshaber der Kosaken«, s. Vasmer EW. I, 266.

Slika 2: Geselski članek *havpman* (Striedter-Temps 1963: 135–136)

Monografija Striedter-Tempsove je postala pomemben referenčni vir tudi za vsa druga resnejša dela, ki so nastala po letu 1963 in so se neposredno ali posredno dotikala vprašanj nemških izposojenk v slovenščini, slovarski del monografije pa je bil kot edini razpoložljivi sistematični vir za slovenščino vključen tudi v projekt, ki je v študijskem letu 2011/12 potekal na Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu in katerega cilj je bila izdelava spletnega portala *Lehnwortportal Deutsch* (<http://wp.ids-mannheim.de/>) s podatki o nemških izposojenkah v slovanskih jezikih (Štavbar 2013: 524sl.).

Ob pomembni pozitivni vlogi, ki jo je monografija v slovenistiki imela od izida dalje, se zato zastavlja vprašanje, ali je bil Bezlajev dokaj kritični ton v recenziji upravičen in ali recenzija morda bolj kot kritičen pogled na delo Striedter-Tempsove ne odraža Bezlajeve vizije celostne obravnave nemškega vpliva na slovenščino.

2.4 Odgovoru na zastavljeno vprašanje se približamo ob branju Bezlajevega članka *Nemške izposojenke* iz leta 1964, ko monografije Striedter-Tempsove še ni poznal, v njem pa prepoznamo precej elementov, ki jih kot kritično noto odraža njegova recenzija. Iz njega med drugim izvemo, da se je Bezlaj obsežnosti in težavnosti tematike nemških izposojenk v slovenščini dobro zavedal, saj je članek začel s trditvijo, da je obravnava nemških izposojenk v slovenščini obsežno

‘vojaški poveljnik, stotnik’ (Sveti Peter; Koštiál 1996: 113), medtem ko bi v istem govoru izpričano *hártman* ‘isto’ (Koštiál 1996: 115) lahko nastalo iz **haltman* in kazalo na večjo verjetnost disimilativnega nastanka *l* v *altman*.

poglavje in da je »[t]isočletno sožitje obeh jezikov [...] zapustilo v slovenščini globoke sledove«, v programskem smislu pa zapisal:

Dandanes bi bolj kakor kdajkoli potrebovali izčrpno monografijo o celotnem obsegu nemških vplivov z našega slovenskega stališča. Zajeti bi morala ne samo izposojenke, zgodovinske in še žive, ampak tudi kalke, dobesedne prevode, frazeologijo in miselne zveze, ki so prodrle v strukturo jezika. Obenem pa bi morala skrbno analizirati vso domačo sinonimiko, knjižno in ljudsko, za vse te besede in konstrukcije. Šele potem bi lahko dokončno ugotovili, kakšni so nemški kulturni vplivi na slovenščino, kaj je zares postalo naša vsenarodna last. Tega se ne bo treba bati in izogibati, ker je zgodovinsko dejstvo, odpadle pa bi vse mogoče in nemogoče spakedranke, lokalizmi in mrtve besede, s katerimi so si večkrat pomagali iz zadrege stari avtorji, kadar jim je pri prevajanju zmanjkalo besed. (Bezljaj 1964b)

Poleg tega pa še:

Vseh nemških izposojenk ne smemo metati v en koš. Najprej je treba izločiti najstarejšo plast, pragermanske besede, izposojene v praslovanščino še v predhistorični epohi, stare najmanj poldrugo do dvoje tisočletij. (Bezljaj 1964b)

Bezljajevu predstavo o eni, izčrpni monografiji bi lahko označili kar z njegovima besedama »širokopotezni načrti«, kot se začne naslov njegovega leta 1983 objavljenega članka, ki mu sledi še drugi del »in zamudno delo«. S tem naslovom je označil svoje delo za *Etimološki slovar slovenskega jezika*, ki naj bi bil po prvih načrtih dokončan leta 1980, dejansko pa je bil šele četrto stoletja pozneje. Ko je Bezljaj v članku govoril o vsebini izčrpane monografije, je podal načrt, katere analize bi bilo treba opraviti, da bi lahko prepoznali nemški kulturni in jezikovni vpliv na slovenščino, knjižno in neknjižno. Pod vtisom še danes sprejemljivega, a le daljnoročno izvedljivega programa, ki bi ga ob skrbnem načrtovanju lahko uresničilo le več ljudi oz. več generacij, je v roke dobil monografijo Striedter-Tempsove in bil nad njo verjetno razočaran, ker je izpolnjevala le del načrta »izčrpane monografije«. Njegovo recenzijo bi bilo zato bolj kot kritiko dejanskih pomanjkljivosti monografije treba razumeti kot odraz njegovih želja. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja se Bezljaj verjetno še ni dovolj globoko zavedal, kar je na lastni koži spoznal šele dve desetletji pozneje, ko je kar v naslovu *Širokopotezni načrti in zamudno delo* priznal, da je za realizacijo širokopoteznih načrtov potreben čas ali pa se je pri določanju raziskovalnega cilja treba omejiti.¹⁰ Monografija Striedter-Tempsove pa je bila rezultat jasno zastavljenega raziskovalnega cilja: glede na tedanjo raziskanost jezika dajalca (nemščina) in jezika prejemnika (slovenščina) argumentirano predstaviti nemške izposojenke v slovenščini.

Če bi Bezljaj monografijo Striedter-Tempsove ocenjeval z merilom, ki ga je zapisal dvajset let po izidu njegove recenzije, da »[v]rednost katerega koli slovarja ne

¹⁰ V članku iz leta 1983 Bezljaj obžaluje, da se je v ESSJ »[c]elo imenoslovje [...] moralo umikati na stranski tir«.

določajo niti hvalisave niti uničujoče kritike, ampak šele večletna uporaba« (Bezljaj 1983), bi bila njegova recenzija gotovo manj kritična in bolj realna.¹¹

Če se prispevek Hildegard Striedter-Temps ocenjuje s sodobnega zornega kota ter zahtevnosti in obsežnosti problematike kot tudi tedanjih raziskovalnih razmer, bi bilo – menim – treba oceniti, da je delo opravila v najboljši možni meri. Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki bi ji kot normativni priročnik lahko pomagal pri odločanju pri izbiri besedja in njenem predstavljanju, je v tistem času šele začel nastajati, zato se je glede normativnih podatkov lahko oprla le na stari Glonarjev slovar iz leta 1936 in Tomšičev dvojezični slovensko-nemški slovar (Tomšič 1958). Narečnih slovarjev, iz katerih bi lahko črpala številno »ljudsko besedje« nemškega izvora, ki ga Pleteršnik v Slovensko-nemški slovar (1894–1895) iz purističnih razlogov zavestno ni vključil, še ni bilo na razpolago, saj je prvi v nizu naših narečnih slovarjev, Tominčev slovar črnovrškega narečja (Tominec 1964), izšel šele leto po izidu njene monografije.¹²

Natančno vzporedno branje obeh delov monografije odkriva, da je Striedter-Tempsova izpostavila in obravnavala ali vsaj načela večino vprašanj substitucijske fonetike, da je bila pozorna pri razmejevanju, kaj je v konkretni besedi posledica še nemškega in kaj že slovenskega razvoja, da je pogosto izpostavljala kronološko različne prevzeme ene in iste nemške besede, npr. *blaška* : *blaša* : *flaša* (120), *šipa* : *šiba* : *šajba* (29, 120) in da je v monografiji najti presenetljivo malo napak. Če hkrati še vemo, da je delo opravila kot mlada raziskovalka brez večjih izkušenj in da celo ni bila slovenistka, ampak slavistka, so spodrseljaji, kot je npr. izvajanje sln. *škäf* iz stvn. *skap*¹³ in ne iz zgodnjega srvn. **skap*, pozneje *schaf* (Jazbec 2006: 39), ki sloni na šele pozneje bolj uzaveščeni ugotovitvi, da slovenski fonemski sestav pred 12. stoletjem še ni vseboval fonema *f*, zanemarljivi. Podatkovno in interpretativno bogato delo bi brez pretiravanja lahko označili za tezaver, mimo katerega tudi v prihodnje ne bo smel nihče, ki se bo ukvarjal z nemškimi izposojenkami v slovenščini.

3 Petdeseta obletnica izida slovanske monografije Hildegard Striedter-Temps bi morala biti priložnost in pobuda za razmislek, katera dela na področju obravnavanja nemškega jezikovnega vpliva na slovenščino potrebujemo.

Bolj kot parcialna dela v obliki daljših in krajših člankov bi nujno potrebovali sistematične slovarko izgotovljene analize, opravljene za celotno slovenščino, tako knjižno kot narečno, saj le taka dela omogočajo celosten pogled na problematiko.

¹¹ V Štavbar 2013, ki vsebuje nekatere napake, kot je neustrezen zapis priimka Striedter-Temps v naslovu (tam Striedter Temps), neustrezen zapis imena jezikoslovke Rade Cosutta (tam Draga), Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* je na str. 529 *Nemško-slovenski slovar*, se nesamokritično delo Striedter-Tempsove označuje takole: »Slovar ima specifično sestavo, in sicer gre za kompilacijo sekundarnih virov, navedenih in organiziranih v slovarkih člankih, avtoričin prispevek pa je predvsem v komentiranju jezikovnih podatkov in v popravkih napačnih etimoloških ter drugih razlag in navedb določenih avtorjev« (Štavbar 2013: 532). Ob zapisu se postavlja vprašanje, ali je avtorica namerno ali nenamerno uporabila knjižno besedo *kompilacija*.

¹² Leto prej je izšla z narečnim gradivom bogata Riglerjeva monografija (Rigler 1963).

¹³ To bi se v sln. odražalo kot **škap*.

Ob nujno potrebni »novi Striedter-Tempsovi«, ki za hrvaški oz. srbski jezik že obstaja (prim. Golubović 2007),¹⁴ bi potrebovali tudi slovansko monografijo o kalkih,¹⁵ tako knjižnih (npr. *stárši* (v sodobnem času singularizirano v *stárš*) ← srvn. *altern*, *eldern*, *eltern* (nvn. *Eltern*), *zastopiti* 'razumeti, dojeti' ← srvn. *verstân*, *verstên* (nvn. *verstehen*), *brati* 'čitati' ← srvn. *lësen* (nvn. *lesen*), *na dlani biti* 'očiten biti' ← nvn. *auf der Hand liegen*, *po mojem mnenju* ← nvn. *meiner Meinung nach*, kot narečnih (npr. *vilaž* 'pomlad' ob *vilažej*, *vígred* 'isto' ← bav. n. *Auswart* (nvn. le *auswärts* 'zunaj', *auswärtig* 'zunanji')),¹⁶ prej leksikalnih kot težavnejših skladenjskih. Na slednje je Striedter-Tempsova opozorila v uvodu svoje monografije in pri njih izpostavila tip *gori peljati se* ← n. *aufführen*, *ven držati* ← n. *aushalten* (Striedter-Temps 1963: xiii). Med prednostne naloge bi bilo dobro uvrstiti tudi onomastično študijo, ki bi tudi v slovanski obliki vsebovala vsa naša imena nemškega izvora, tako zemljepisna kot osebna.

Vsa ta dela bi morala vključevati časovni in arealni vidik obravnave, ki bi odkril čas vstopa nemške jezikovne prvine v slovenščino in območje njene rabe ter bi tudi čim bolj natančno določil tujejezično predlogo (= model). To bi možnost napak, da bi se neustrezno določil čas izposoje ali pa da bi se kot izposojenko obravnavala celo domača beseda slovanskega izvora, zmanjšalo na minimum.¹⁷ Pri določevanju fonemske podobe slovenske replike bi bilo treba vključiti tudi tonematiko, npr. *žnîdar* 'krojač', pred uvrstitvijo med samostalnike tipa *kuhar* **žnîder* ← srvn. *snîdære* 'krojač'.

Pri prepoznavanju ustreznikov model = replika bi bilo treba posvečati pozornost pomenskemu razmerju med modelom in repliko. Ker je dejanje izposoje vezano na govorni/pisni položaj, v katerem se konkretna beseda, četudi je nosilka več slovanskih pomenov, realizira le v enem, se pri izposoji iz jezika dajalca v jezik prejemnika vedno prenese le konkretni v govornem/pisnem dejanju uresničeni pomen. Bezlaj 1964b: 5 je to dejstvo ubesedil takole: »Praktično pravilo, pri katerem se lahko ravna tudi nestrokovnjak, bi bilo, da izposojenka ne more imeti več pomenov, kakor jih je znanih v izhodnem jeziku, ampak največkrat samo enega« (podčrtala M. F.).

Pri izposojenki *žlāk* iz srvn. *slac* imamo v slovenščini prepoznanih kar šest pomenov, tj. ob 'kap' v besedni zvezi *božji žlak* še 'mesto, kraj', 'rana', 'spodnji nasuti rob zlasti vinograda', 'veža' in 'vrsta, red' (Furlan ESSJ: IV, 462sl.), kar pomeni,

¹⁴ Obravnava nemških izposojenk je bila v novejšem času opravljena tudi za kajkavski knjižni jezik (prim. Štebih Golub 2010).

¹⁵ Najobsežnejše delo s tega področja je disertacija Erika Prunča (Prunč 1967).

¹⁶ Prim. za hrvaščino in srbsčino Rammelmeyer 1975.

¹⁷ Pri ljubiteljskih obravnavah nemških izposojenk je ta pomembni argument za izposojeno ali zanemarjen ali pa zelo približen tipa *žnidar* iz n. *Schneider*. Po številu navedenih izposojenk na tem področju s številom 2002 izstopa Pirman 1997, pred tem je večje število nemških izposojenk v loškem govoru objavil Planina 1978. Medtem ko imenovana avtorja imena Striedter-Temps nista poznala, jo najnovejša tovrstna publikacija Baron-Szabo 2014 med literaturo navaja. Ker so navajanja tipa sln. *žnidar* iz n. *Schneider* zavajajoča, jih kot približne napotke pri navajanju izvora besedja v narečnih slovarjih (prim. *premza* 'zavora' : n. *Bremse*; *grušt* 'ogrodje (motornega) kolesa' : n. *Gerüst* ipd. – Weiss 2006: 333, 332) odsvetujem.

da se je teh šest pomenov iz srednjevisokonemškega polisemantema v slovenščino prevzelo prek šest vsebinsko različnih ubeseditev.

Tudi pomena 'pobožen' in 'koristen, priden' pridevnika *brúmen*, f *brúmna* odražata že nemški pomenski razvoj 'koristen, priden' > 'pobožen', ki se je v besedni družini nvn. *fromm* 'pobožen', srvn. *vrum* 'dober, priden, koristen, pobožen',¹⁸ stvn. *fruma* 'ugodnost, korist' začel udejanjati šele v 15. stoletju, kar pomeni, da se je na starejšo izposojenko *bruma*, ki je del slovenske leksike postala pred 12. stoletjem (prim. stvn. *fruma*), in na iz nje tvorjen domači pridevnik *brumen* 'dober, priden, koristen' naplastil mlajši pomen 'pobožnost, pobožen', ki je v nvn. *fromm* nad starejšim popolnoma nadvladal (Jazbec 2007: 31).

Nasprotno pa je pomen nepregibnega pridevnika *fějst* 'dober, priden, skrben; postaven, lep ipd.' iz srvn. *veizt* 'feist = debel, tolst' nastal internoslvensko, ker je pri nas veljalo trdno zakoreninjeno prepričanje, da je stanje debelosti pozitivno, dobro in da je tak človek lep in močan hkrati. Taka percepcija pa je povzročila, da se je prvotni pomen pridevnika, ki se še ohranja v bovškem *fějst utrò:k* 'močen, okrogel, debelušen otrok', začel umikati novim (Furlan 2013: 129). Take spremembe pomenov se pri izposojenkah pojavljajo izjemoma.

Ob arealu slovenske rabe bi se pozornost morala posvečati tudi položajni rabi nemških izposojenk in kalkov v slovenščini, ker bi se le tako lahko bolje ocenilo, kaj bi se zaradi funkcionalnosti in pogostnosti še smelo uvrstiti v knjižni jezik, kaj v ozko specializirano strokovno terminologijo, kaj pa spada v pogovorni ali pokrajinski jezik, v narečno leksiko, med žargonizme in slengizme.

Čeprav je o potrebah v slovenistiki pisal Bezljaj že leta 1964, je ta desiderata v pobožni želji po uslišanju očitno treba ponavljati še petdeset let pozneje.

3.1 Besedna zveza *nemške izposojenke v slovenščini* (kot tudi *nemški kalki v slovenščini*) pove, da se govori o izposojenkah, ki so bile v slovenščino sprejete iz jezikovnih sistemov, ki nosijo oznako nemški. Manj uporabljana enobesedna sinonima zanj sta *nemcizem* (← *nemcistika*)¹⁹ in na podlagi etnonima *Nemec* fonetično hiperkorigiran in zato manj ustrezen, a normiran *nemčizem* (SSKJ, ESJ, SP). Ker sta v slovenščini pridevnika *nemški* 'nanašajoč se na Nemce ali Nemčijo' (SSKJ) in *germanski* 'nanašajoč se na Germane' (SSKJ) pomensko različna, se uporaba četrtega sinonima *germanizem* 'element nemščine v kakem drugem jeziku' (SSKJ), 'iz nemščine prevzeta jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo ne sprejeta; iz nemščine prevzeta prvina sploh' (ESJ),²⁰ 'nemčizem' (SP) zdi

¹⁸ Pridevnik je nastal šele v srvn. obdobju na podlagi predikativne rabe samostalnika srvn. *vrume* 'korist, ugodnost', stvn. *fruma* 'isto' (Pfeifer⁵: 378).

¹⁹ Termin *nemcizem* je bil kot retrogradna tvorba iz *nemcistika* tvorjen na podlagi besedotvornih parov tipa *grecizem* : *grecistika*.

²⁰ Prvi navedeni pomen se pojavlja le pri tem sinonimu in le v ESJ (kot sem lahko zasledila, je bil uporabljen le v Stramljič Breznik – Hameršak 2010: 85–86 in tam navedenih predhodnih delih prve avtorice), kjer je med primeri navedeno besedje *merkati, ketna, fleten, fejst, lavfati, viža, ohcet, gnada, fara*. Terminološko razlikovanje med nemškimi izposojenkami v sodobni knjižni slovenščini in nemškimi izposojenkami, ki niso del nje, ampak so narečne, pogovorne ali zastarele, je razumljivo in sprejemljivo le z normativnega vidika,

najmanj primerna, termin pa bi bil tudi zaradi svojega etimološkega pomena jezikoslovno bolj ustrezen za označevanje tistih besed, ki v slovenščini predstavljajo praslovansko dediščino in so bile v praslovanščino izposojene iz starejših, še germanskih in ne že nemških jezikovnih stopenj (npr. sln. *knēz* < slov. **kьnežь* < psl. **kьneгь* (prim. domači feminativ **kьneгyn'i*) ← pgerm. **kuninga-z* 'kralj')²¹ ter si jih zato slovenščina praviloma deli z večino drugih slovanskih jezikov (npr. odraz psl. **kьneгь* oz. poznejše palatalizirane variante **knežь* je znan v vseh slovanskih jezikih, prim. Bezljaj ESSJ: II, 48). Uvedba terminološkega razlikovanja, kaj je v slovenščini germanizem (starejša plast) in kaj nemška izposojenka oz. nemcizem (mlajša plast), bi pripomogla tudi k boljšemu uzaveščanju o teh dveh časovno različnih in kulturno zgodovinsko pomembnih plasteh slovenske leksike.

Na nezadovoljivo razlikovanje med njima pri Striedter-Tempsovi je opozoril Bezljaj (gl. zgoraj 2.2).²² V prihodnje bi bilo to pripombo dobro upoštevati in germanizme strožje ločevati od nemških izposojenk v slovenščini, če bi se jih že vključilo v tako slovansko monografijo. Enako bi veljalo ravnati tudi pri starovisokonemških izposojenkah, saj je bila njihova pot do slovenščine različna.

3.2 Ko se govori o dolgotrajnem nemškem vplivu na slovenščino in se omenja npr. 8. stoletje, ki je bilo za našo zgodovino usodno, ker so naši predniki najprej prišli pod bavarsko oblast, nato pa leta 787/788 skupaj z Bavarci pod frankovsko, se premalo zaveda, da se o slovenščini pred 10. stoletjem še ne more govoriti in da so zato take izjave anahronistične.

Nemške izposojenke iz časa pred 10. stoletjem se v slovenščini ohranjajo, a le kot dediščina še iz pozne praslovanščine, ki se je na območju vzhodnih Alp (in širše, do zaledja jadranske obale) ohranjala še do 9. stoletja, ko se delovanje metateze likvid in za njim delujoči razvoj psl. **o* > psl. **a* zaključita. Ob germanizmihih tipa *knēz* bi bilo zato v slovenščini treba razlikovati še dodatno starejšo plast

ki pa se – kot vemo – spreminja, kar pomeni, da bi beseda nemškega izvora, ki bi jo danes označili z »germanizem«, jutri lahko postala del knjižne norme in bi zato zahtevala oznako nemška izposojenka ali nemcizem. Oznaka *spakedranka* 'prevzeta beseda, neuskaljena z normo knjižnega jezika', npr. *nemške spakedranke*, s sinonimom *popačenka* (SSKJ, podobno SP) pa celo slabšalno vrednoti tovrstne ljudske, tj. neknjižne besede nemškega izvora. Merilo za oznako, da je beseda popačena, spakedrana, ne more biti njena nedomicilnost v knjižnem jeziku. Zakaj bi bila mlajša nemška izposojenka *ajzenponar* spakedranka, njen knjižni sinonim *železničar*, doma tvorjen iz *železnica*, kar je po konverziji nastalo iz *železna cesta*, kalka po bav. avstr. nar. *aisnpōn* (Striedter-Temps 1963: 80) oz. nvn. *Eisenbahn* 'železnica', dobesedno 'železna cesta/pot', pa ne? V čem je beseda *ajzenponar* popačena ali celo manj vredna? Tovrstne oznake do nemških izposojenk, ki si domovinske pravice v našem knjižnem jeziku niso pridobile, so pa še kako žive v ljudskem jeziku, so žal ostanek našega zavednega ali nezavednega odpora do nemških izposojenk, ki ga je že v 19. stoletju vzpodbudila slavizacija slovenščine in zaradi katere med ljudmi pogosto in arealno široko uporabljani »germanizmi« iz purističnih teženj niso bili sprejeti v vseslovenski Pleteršnikov slovar, kar pa vzbuja lažen vtis, da so recentnega nemškega izvora.

²¹ V to staro germansko plast izposojenk v slovenščini spadajo še *bedenj*, *hlev*, *hiša*, *šlem*, *holm*, *kupiti*, *op-ica* itd.

²² V uvodu je Striedter-Tempsova (1963: ix) sicer zapisala, da v delo ni vključila izposojenk pred starovisokonemškim obdobjem.

starovisokonemških izposojenk, ki v slovenščino niso bile sprejete neposredno, ampak posredno kot dediščina iz pozne praslovanščine,²³ saj se starovisokonemško obdobje datira iz let 750–1050, o slovenščini pa lahko govorimo šele med 10. in 11. stoletjem (Logar 1996: 342). Šele naslednjo plast predstavljajo nemške izposojenke, ki so bile med 10. in 11. stoletjem neposredno prevzete v slovenščino.

Starovisokonemške izposojenke iz poznega praslovanškega obdobja so se, če niso potonile v pozabo, ohranile tudi v slovenskem občnem in/ali lastnem fondu, zato bi bilo to jezikovno gradivo iz obravnave nemških izposojenk v slovenščini nesmiselno izločevati, saj je ta zahtevna tematika v tesni zvezi z nastankom slovenščine, njenih slovničnih in leksikalnih značilnosti, prav pa bi bilo, da se pri njih na to starost opozori/izpostavi in jasno pove, da neposredno v slovenščino niso bile sprejete. Opozorilo bi bilo tudi edukativno v stroki in med laiki, saj se med ljudmi prepogosto govori o »pokristjanjevanju Slovencev v 8. stoletju«, v stroki pa se je celo npr. Ramovšu zapisalo, da je »[v] VI. stoletju [...] slov. (tj. slovenščina – M. F.) govorila še *d'd*« (Ramovš 1924: 275).

Pri izposojenkah iz stare visoke nemščine je torej treba razlikovati kronološko različni plasti, in sicer plast iz časa:

(a) poznega praslovanškega prevzemanja²⁴ (npr. **vred* (v pridevniku *vředen*) < pozno psl. **uerdъ* ← stvn. *wěrd*²⁵ 'cena, vrednost' – Striedter-Temps 1963: 247;

²³ Ko je Bezljaj v recenziji Striedter-Tempsove govoril o pomembni vlogi predvsem toponastičnega gradiva, ki v primerjavi z apelativnim ne menja svojega položaja v prostoru in je zato lahko neprimerno bolj informativno pri preučevanju fonetičnih substitucij in določanju relativne kronologije glasoslovnih pojavov, je imel verjetno v mislih prav najstarejše fonetične substitucije v obdobju do 10. stoletja in ne poznejše, pa tudi ne substitucije v smeri stara visoka nemščina → pozna praslovanščina, ampak v smeri pozna praslovanščina → stara visoka nemščina in slovenščina → stara visoka nemščina. Med najstarejše imenske prevzeme, ki bi lahko kazali na prevzem iz pozne stare visoke nemščine, ko sta se v slovanskem prostoru metateza likvid in prehod psl. **o* > psl. **a* že izvedla, bi bilo zaradi zapisa leta 1190 *Hartwigisdorff* '*Hartvigova vas' mogoče uvrstiti toponim *Artiža vas* (pri Stični) z zaporedjem *-art-* in asimilacijo *tv* > *t*, ki je z enim primerom potrjena že v Brižinskih spomenikih: *ztoriti* II,107 (Cvetko Orešnik 1996: 196sl.). Toda toponim *Artviže* z verjetno enako nemško predlogo te asimilacije ne potrjuje. Za posredovanje toponimskega primera se zahvaljujem kolegu dr. Silvu Torkarju.

²⁴ V tem poznem praslovanškem jezikovnem sistemu zaporedja **-aRC* in **-eRC-* (v slednjem zaporedju je moral biti samoglasnik **e* širok) še obstajajo, tuje predloge z zaporedjem **-oRC-*, ki ga pozni praslovanški sistem ni imel, in zaporedjem **-eRC-*, kjer je bil samoglasnik *e* verjetno ozek, pa so se nadomeščale z **-oRC-* oziroma **-oRC-*, npr. sln. tpn. *Krmin* < pozno psl. **Kъrmynъ* ← rom. **Cōr'mōnē*, prim. furl. *Cormóns*, sln. tpn. *Trst* < pozno psl. **Tъrъstъ* ← rom. **Tēr'gēstē*, prim. antično *Tergeste*, sln. rez. tpn. *Humín/Gumín* < pozno psl. **Gъmynъ* < rom. **Glě'mōnē*, prim. furl. *Glemòne*, it. *Gemona*, sln. tpn. *Breginj*, nar. *Brgin* < pozno psl. **Bъrgynъ* < rom. **Bēr'gōnē*, prim. it. *Bergogna* (Ramovš 1927 22sl.; Furlan 2002: 30sl.). Praslovanški prehod kratkega *o* v *a* je namreč kasnejši od realizacije metateze likvid (že Holzer 2007: 62), kot je mogoče sklepati iz prevzema krščanskega termina *oltár* < pozno psl. **albtárъ* ← pozno stvn. *altári/altari*/rom. **āl'tārē*, prim. lat. *altāria* 'žrtvenik'.

²⁵ Stvn. *ē* je bil širok samoglasnik (Weinhold 1986: 23).

Snoj ESSJ: IV, 355sl. s starejšo literaturo; *skedēnj* < pozno psl. **skъdъnъb*²⁶ ← bav. stvn. *scugin* ‘horreum’ – Ramovš 1924: 275; Striedter-Temps 1963: 219; Furlan ESSJ: III, 241sl. z opozorilom, da je beseda znana tudi v hrvaških Vodicaх v Istri kot *skadānj*;²⁷

(b) slovenskega prevzemanja pred 12. stoletjem, ko slovenski fonemski sestav še ni imel soglasnika *f* (npr. *krāp* m., g. *krāpa* ‘jed iz testa, pripravljeneга iz ajdove ali pšenične moke, s skutnim ali drugačnim nadevom’ (SSKJ) ← stvn. *krapfo* ‘krempeљ, kljuka; vrsta peciva’, srvn. *krapfe*, ‘isto’, nvn. nar. *Krapfen* ‘vrsta peciva’ – Striedter-Temps 1963: 158; Bezljaj ESSJ: II, 81; Kluge²³: 483).

Druge, mlajše plasti nemških izposojenk neposredno v slovenščino so definirane v glasoslovnem delu monografije Striedter-Tempsove.

4 Slovanska monografija *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* avtorice Hildegard Striedter-Temps je še danes pomembno referenčno delo, mimo katerega tudi v prihodnje ne bo mogel in smel nihče, ki se bo resno ukvarjal z nemškimi izposojenkami v slovenščini. Dokaj kritična nota Bezlajeve recenzije iz leta 1964 je v protislovju s pomembno pozitivno vlogo, ki si jo je monografija pridobila od izida dalje, in jo lahko razumemo le v kontekstu Bezlajevih širokopoteznih strokovnih želja v šestdesetih letih 20. stoletja, da bi potrebovali izčrpno monografijo o celostnem nemškem vplivu na slovenščino. Ta daljnoročno izvedljivi program bi bilo ob skrbnem načrtovanju mogoče uresničiti le, če bi se danes ob »novi Striedter-Tempsovi« predvidela izdelava vsaj še slovanske monografije o kalkih in o imenih nemškega izvora.

Ker je čas vstopa tuje jezikovne prvine v drug jezik pomemben kulturno-zgodovinski podatek, bi bilo v teh delih treba jasneje razlikovati med prvinami, ki so postale del slovenskega jezika z neposredno izposojjo iz nemških razvojnih stopenj od 10. stoletja dalje, in prvinami nemškega ali še germanskega izvora, ki so postale del slovenščine kot dediščina iz genetičnih predhodnikov slovenščine, tj. pozne praslovanščine na območju vzhodnih Alp (in širše, do zaledja jadranske obale), ter praslovanščine.

²⁶ Starovisokonemška izposojenka *jóger* m., g. *jógra* ‘apostol, Kristusov učenec’ je bila v primerjavi s **skъdъnъb* izposojena kasneje, in sicer kot **jogръ* iz že reducirane stvn. oblike *jungero* ‘apostol, učenec’, saj starejša stvn. predloga *jungiro* zaradi zaporedja -*gi*- (***jodъръ*) ne pride v poštev (Jazbec 2007: 46sl. s starejšo literaturo).

²⁷ Refleks **skъdъnъb* sega na hrvaškem območju do Vinkovcev (tam *skādan* ‘u mlinu, vjetrenjači, hambaru onaj dio u koji se sipa žito ili u kojem se drži brašno’ – Skok: III, 253).

Viri in literatura

- Baron-Szabo 2014 = Rosemarie C. Baron-Szabo, *Germanisms in the Slovene language with remarks on the modern usage of the original German terms*, Knoxville (Tennessee): [samozaložba], 2014.
- Bezljaj ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J* (1976); II: *K–O* (1982); III: *P–S* (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan; IV: *Š–Ž* (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan, V: *Kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. Založba ZRC.
- Bezljaj 1964a = France Bezljaj, Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin. Slavistische Veröffentlichungen, Band 27; Berlin 1963, *Jezik in slovstvo* 9 (1964), 191–193. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 986–987.)
- Bezljaj 1964b = France Bezljaj, Nemške izposojenke v slovenščini, *Dopisnik* 3 (1964), št. 10, 5. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 788–791.)
- Bezljaj 1983 = France Bezljaj, Širokopotezni načrti in zamudno delo, *Delo* 25 (1983), št. 143 (23. 6.), 8. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 1106–1107.)
- Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I–II*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica 6).
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Cvetko Orešnik 1996 = Varja Cvetko Orešnik, K Isačenkovem poskusu zavrnitve Ramovševih argumentov za slovenskost Brižinskih spomenikov, v: *Zbornik Brižinski spomeniki*, uredili Janko Kos et alii, Ljubljana 1996: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 193–202.
- ESJ = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Furlan 2002 = Metka Furlan, Predslovanska substratna imena v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 29–35.
- Furlan 2013 = Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Glomar 1936 = Joža Glomar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936.
- Golubović 2007 = Biljana Golubović, *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*, München: Verlag Otto Sagner, 2007 (Slavistische Beiträge 459).
- Holzer 2007 = Georg Holzer, *Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*, Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2007 (Schriften über Sprachen und Texte 9).
- Jazbec 2006 = Helena Jazbec, Besede v Pleteršnikovem slovarju, označene kot nemške izposojenke, *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 2, 33–49.
- Jazbec 2007 = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju: na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).

- Kluge²³ = *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Elmar Seebold, 23., erweiterte Auflage, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1995.
- Koštiál 1996 = Rožana Koštiál, *Ljudske iz šavrinske Istre: čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sen živ*, Trst: Devin, 1996.
- Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach: Veröffentlichungen de Instituts für kärntner Landesforschung, 1944.
- Kroonen 2013 = Guus Kroonen, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden – Boston: Brill, 2013.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996.
- Miklošič 1867 = Franz Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
- Murko 1833a = Anton Janes [= Janez] Murko, *„Slovénfko-Némfški in Némfško-„Slovénfki RÓZHNI BE,SÉDNIK. Kakor se slovénfhina govori na „Shtájerfkim, Koròfhkim, Krájnfkim in v' sahodnih stranih na Vógerfkim: „Slovénfko-Némfški Dél, V' GRÁDZI: V' salógi in na prodaj per Fránzi Ferftli, 1833.*
- Murko 1833b = Anton Johann [= Janez] Murko, *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch. Nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten: Deutsch-Slowenischer Theil*, Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung, 1833.
- Pfeifer⁵ = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer, 5. Auflage der Taschenbuchausgabe, München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2000.
- Pirman 1997 = Alenka Pirman, *Arcticae horulae: slovar nemških izposojenk v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Inštitut za domače raziskave, 1997.
- Planina 1978 = France Planina, *Nemške izposojenke v loškem govoru, Loški razgledi 25* (1978), 130–139.
- Prunč 1967 = Erich Prunč, *Das innere Lehngut in der slovenischen Schriftsprache: Versuch einer Typologie der Lehnprägungen im Slovenischen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität in Graz, Graz, 1967. (Razmnoženo.)*
- Rammelmeyer 1975 = Matthias Rammelmeyer, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen: Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1975 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III = Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik 23).
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1927 = Fran Ramovš, *O naravi psl. tort- in tert- v praslovenščini, Časopis za slovenski jezik, književost in zgodovino 6* (1927), 22–26. (Ponatis v: Ramovš 1997: 234–238.)

- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/II).
- Rigler 1963 = Jakob Rigler, *Južnotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963 (Dela razreda za filološke in literarne vede 13).
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Stramljič Breznik – Hameršak 2010 = Irena Stramljič Breznik – Marjana Hameršak, Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od R do Ž, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 1, 85–105.
- Striedter-Temps 1958 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1958 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 18).
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 27).
- Štavbar 2013 = Simona Štavbar, O slovanskem delu monografije Hildegard Striedter-Temps *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, *Slavistična revija* 61 (2013), št. 3, 523–534.
- Štebih Golub 2010 = Barbara Štebih Golub, *Germanizmi u kajkavskom književnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010 (Biblioteka Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju 13).
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- Tomšič 1958 = France Tomšič, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Weinhold 1986 = *Kleine mittelhochdeutsche Grammatik*, von Karl Weinhold, fortgeführt von Gustav Ehrismann, neu bearbeitet von Hugo Moser, achtzehnte, verbesserte Auflage, Wien: Wilhelm Braumüller, 1986.
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 328–335.

Hildegard Striedter-Temps' Lexicographic Volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) in Light of Bezljaj's Critique (1964): Fifty Years Later

Summary

The lexicographic volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian) by Hildegard Striedter-Temps is still an important reference work today that should not be overlooked in the future by anyone dealing seriously with German loanwords in Slovenian. The rather critical tone of Bezljaj's review in 1964 is at odds with the important positive role that this volume has played since it was published, and it can only be understood in the context of Bezljaj's ambitious professional desire in the 1960s regarding the need for an exhaustive volume on the comprehensive German influence on Slovenian. This long-term goal can be achieved only through careful planning if, alongside a "new Striedter-Temps," plans are also made to produce at least a lexicographic volume on calques and a volume on proper names of German origin. Because the time that foreign-language elements enter another language is also important cultural-historical information, in these works it would be necessary to clearly differentiate between elements that became part of Slovenian through direct borrowing from German development stages from the tenth century onwards and elements of German or Germanic origin that became part of Slovenian as heritage from the genetic predecessor of Slovenian; that is, late Common Slavic in the eastern Alps (and beyond, to the countryside bordering the Adriatic coast) and Common Slavic in general.

Normativna informacija v slovarju

Helena Dobrovoljc

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljeno pojmovanje norme in iz nje izhajajoče normativne informacije v slovenskem jezikoslovju in slovaropisju. Prikazano je pojmovanje terminov normativno-informativni slovar in normativni slovar v luči zgodovinske izkušnje. Podan je predlog za izgradnjo normativnega oz. normativno-informativnega slovarja.

Ključne besede: jezikovna norma, normativni slovar, informativno-normativni slovar, normativne oznake

Normative Information in Dictionaries

This article explores the idea of the norm in standard written Slovenian. The historical background of the terms *normative-informative dictionary* and *normative dictionary* is presented and a proposal is made for compiling a central Slovenian language database as a starting point for a dictionary.

Keywords: language norm, normative dictionary, informative-normative dictionary, normative usage notes

0 Uvod

V slovaropisju¹ se razprava o normativnosti najpogosteje povezuje z normativno, torej usmerjevalno naravo obravnavanega slovarja oz. slovarjev nasploh, pogosto pa obravnava tudi slovarsko normiranje tako na makro- kot mikrostrukturi ravni. Problematika, razpisana za posvet o slovarju (»normativna informacija v slovarju«), pa spodbuja tudi definiranje normativnega podatka samega po sebi oz. definiranje normativnega podatka kot gradnika celovite normativne informacije v slovarju. Slednje je tudi izhodišče za razpravo o normativni informaciji v normativnih in informativno-normativnih slovarjih, ki je podkrepljena z zgledi iz tradicije slovenskega normativnega (normativno-informativnega) slovaropisja druge polovice 20. stoletja.

¹ Prispevek je bil predstavljen na Posvetu o novem slovarju sodobnega slovenskega jezika, ki je potekal 12. februarja 2014 na Ministrstvu za kulturo RS (MzK). Objava v zborniku MzK ima status poročila in ni recenzirana.

1 Normativna informacija kot informacija o normi oz. knjižnojezikovni normi

Najvarnejše izhodišče definicij o normi in normativnosti še danes ponuja praška lingvistična šola, ki sprejema de Saussurjevo (1997: 30) misel o jeziku kot sistemu kolektivnih vtisov – te govorce uresničujemo individualno, neodvisno od kolektivnega. To misel je praška šola razvila v predpostavko, da ima vsaka jezikovna zvrst lasten nabor navad, lastno *normo*, lasten *langue* v de Saussurjevem pojmovanju in tudi lastno uresničevanje sistema oz. rabo (*parole*), odvisno od posameznika (*Teze Praškega lingvističnega krožka* – TPLK 1929). Definicijo norme, ki se je po skoraj stoletju navajanja ohranila in ostaja nepresežena, je zapisal Bohuslav Havránek (1932: 33), ki normo opisuje kot »celoto jezikovnih sredstev, slovničnih in besednih (sistemskih in nesistemskih), uporabljanih v skladu s pravili.«² – Sodobna jezikovna situacija potrjuje univerzalnost praške teorije in vizionarost de Saussurjevih razmišljanj: razvoj civilizacije množi komunikacijska sredstva, ki izbrani nadregionalni idiom nenehno oplajajo; »vse postaja bolj zapleteno sestavljeno, a pri tem ne izgubi izvirnih značilnosti«, pravi de Saussure (1997: 218). Preučevanje jezika kot »sistemске celote«³ z lastnim naborom norm postaja (vzporedno z razvojno-tehničnim napredkom jezika in jezikovne skupnosti) zapleteno tudi zaradi intelektualizacije in nastajanja različnih specialnih jezikov višje civilizacijske stopnje (de Saussure 1997: 32). Zato so praški jezikoslovci razvili jezikovni funkcionalizem, ki je – kot piše Ada Vidovič Muha (2009: 14) – »podal realne okvire, v katerih se giblje bistvo knjižnega jezika«. Opis tega jezika v njegovi razvijajoči se polnofunkcijskosti in heteronormnosti je zahtevna naloga, ki je olajšana tudi zaradi inherentnih metodoloških zahtev sinhronega jezikoslovja: ta v primerjavi z diahronim razvojnim pristopom opazuje jezik zgolj presečno – tu in zdaj.⁴

² Gre za prvo definicijo pojma *norma*, ki se je pojavila kot argument v polemični razpravi med češkimi jezikoslovci glede meril jezikovne pravilnosti.

³ Prevajalec de Saussurjevih *Predavanj iz splošnega jezikoslovja* Boštjan M. Turk je v spremni besedi označil desaussurjevsko normo kot »kolektivno pogodbo, ki jo morajo vsi člani iste jezikovne skupine spoštovati, če se žele sporazumevati« (de Saussure 1997: 287).

⁴ Škiljan (1997: 272) opisuje de Saussurjev sinhroni pristop kot proces, ki se sistema loteva kot »statističnega povprečja«. Ta interpretacija odpira novo poglavje vprašanj, povezanih s korpusnimi pristopi k ugotavljanju norme in oblikovanju kodifikacije: po eni strani mora biti korpusno gradivo dovolj obsežno, po drugi pa dovolj reprezentativno za oblikovanje takega statističnega povprečja. Do danes ostaja neproblematizirano vprašanje, ali kateri koli besedilni korpus, pripravljen za socialnozvrstno stratificiran opis stanja v jeziku, s spremljajočimi orodji, ki so prilagojena iskalnim potrebam jezikovnega opisa, zadošča tudi za normativni opis, kakršnega pričakuje povprečni uporabnik slovenščine. Poleg drugega želi ta tudi z »ustrezno« rabo jezika bodisi povečati svoj družbeni ugled bodisi vzdrževati šolski, morda tudi »elitni« model knjižnojezikovnega standarda. Namen te opombe ni v opredeljevanju karakteristik korpusa, ki bi bil specializiran za pripravo normativnega opisa, temveč v predstavitvi stališč, ki jih javnost ob tovrstnih vprašanjih izraža. Prim. izjavo predstavnice Lektorskega društva Slovenije (K. M. Pučnik) v prispevku novinarko časnika Večer M. F. Hajnšek Stroka naj brez stricev opravi, kar zna (*Večer*, št.

Slovensko jezikoslovje je praško sinhrono pojmovanje norme praktično posvojilo; tako je nekaj desetletij pozneje Jože Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika (1992: 147) normo definiral kot tisto, »kar je na splošno normalno v določeni jezikovni zvrsti, zlasti v knjižni« in kar se »vzpostavi s tem, da tvorca besedil dalj časa uveljavljajo določene lastnosti glasovja, oblik, besed, besednih zvez ipd. in da naslovniki to tudi v glavnem sprejemajo«. S tega vidika je torej norma kolektivna navada⁵ oz. kolektivno soglasje glede rabe jezikovnih sredstev, ki jih v sočasni družbi uporabljamo kot naraven rezultat interakcije različnih družbenih, kulturnih, kognitivnih in bioloških dejavnikov.

Ob tem je vendarle treba omeniti občasne poskuse izenačevanja norme in kodifikacije (predpisa), ki jih je bilo mogoče povezovati zlasti s purističnimi težnjami in jih je slovenistično jezikoslovje zavrnilo (Müller 1982: 294–295), a so v prostoru prisotni, o čemer priča tudi SSKJ-jevsko izenačevanje norme s kodifikacijo (norma = 'kar določa, kakšno sme, mora biti kako ravnanje, vedenje, mišljenje; pravilo, predpis'), tudi v terminološki zvezi *norma knjižnega jezika* ('jezikovna sredstva, možnosti, ki se smejo, morajo uporabljati v določenem knjižnem jeziku'). Kljub poznejšim interpretacijam, med katerimi naj omenimo Škiljanovo (1999), ki oba tipa norm povezuje skozi razlikovanje med implicitnimi in eksplicitnimi normami,⁶ je izraz *norma* v slovenščini danes razumljen kot nezapisani dogovor, *normativna informacija* pa kot informacija o sinhroni normi, informacija, ki opredeljuje jezikovne pojave vseh ravnin v razmerju do knjižnojezikovne zvrsti oz., kakor je zapisano v Zakonu o javni rabi slovenščine, glede na knjižnojezikovni standard.

2 Normativna informacija in normativne pristojnosti

Drugo relevantno vprašanje, ki se zastavlja pri definiranju normativne informacije, je, kdo oz. kaj daje informaciji normativni značaj. – Večina jezikovnih uporabnikov verodostojnost normativnosti informacije tesno povezuje z zunajjezikovnimi dejavniki (prim. Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013): s »provenienco« sestavljavec, tj. z izdajateljem in založnikom ter z družbeno sprejetostjo priročnika. Na Slovenskem se pri iskanju odgovorov na vprašanja o knjižnojezikovnem standardu sklicujejo navadno na priročnike SAZU,⁷ kar je pogost model zlasti v bivših socialističnih

55, str. 15), saj pričakuje od jezikoslovcev slovar, ki bo »stvaren popis besedja, z napotki o bolj ali manj primernih rabi neke besede v nekem okolju«.

⁵ »S kolektivno navado ali družbenim soglasjem raba postane norma« (Dobrovoljc – Jakop 2011: 16).

⁶ Škiljan (1999: 168) implicitne norme predstavlja kot nezavedno pridobljene, ki jih udeleženci sporazumevanja priznajo kot splošni »obrazec jezikovnega obnašanja«, eksplicitne norme pa kot pisno utrjena pravila »z namenom zaščite njihove identičnosti v času in prostoru«.

⁷ O tem pričajo tudi številna mesta na spletnih forumih, kjer si uporabniki izmenjujejo izkušnje o svojih jezikovnih zagatah in se pogosto sklicujejo na akademijske priročnike (npr. »Za pravilno uporabo slovenskega jezika poglej v SSKJ ...« – www.e-fotografija.com, dostop marca 2014; »Piše se - že dolgo - z malo začetnico, internet. Za veliko ni

državah oz. vzhodnoevropskih državah (Garvin 1993: 42; angl. *academy-governed style*). Akademiji laična in strokovna javnost kot najvišji znanstveni ustanovi s položajno močjo⁸ oz. družbenim ugledom⁹ že od začetka kolektivnih standardizacijskih prizadevanj (začeni s Znanstvenim društvom v Ljubljani ob pravopisu leta 1935) priznavata normativne pristojnosti. Zaradi vpetosti v izdelavo normativnih priročnikov ima SAZU tudi čedalje močnejši referenčni položaj, ki ga krepijo nove izdaje normativnih del. Normativno pristojnost pa vedno znova aktualizira tudi izvedenska moč sodelujoče skupine strokovnjakov (akademijska skupina avtorjev) oz. posameznikov (Breznik, Ramovš, Toporišič), v aktualnem trenutku pa jo formalno določa tudi Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018 z naslednjo formulacijo:

Temeljni kodifikacijski priročnik in Slovenski pravopis skladno s tradicijo, dobro prakso, v okviru svojih zakonskih zadolžitev ter v sodelovanju z vsemi ustanovami s področja jezikovnega načrtovanja potrjuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Na podlagi svojih zakonskih zadolžitev sodeluje tudi pri nastajanju vseh drugih temeljnih priročnikov slovenskega jezika z normativnimi vsebinami. (ReN-PJP14–18, str. 35–36)

Ustanova, ki usmerja standardizacijske postopke, navadno upošteva mehanizme, ki omogočajo demokratično sprejetje načrtovanih reform, npr. (1) reforme pripravi komisija kompetentnih strokovnjakov, (2) sprejemanje odločitev poteka konsenzualno, (3) pri ugotavljanju norme in prenovi kodifikacije so upoštevana merila sistema in aktualne rabe (vključno z izročilom¹⁰), (4) predlog reforme je predstavljen javnosti, (5) omogočena je javna razprava, ki ji sledi (6) strokovna odobritev. Na Slovenskem so se vsi dosedanji poskusi, da bi se katerega od naštetih mehanizmov obšlo, izrazili bodisi v uradni zavrnitvi kodifikacije (afera *bralec* – *bravec*¹¹ ob Slovenskem pravopisu 1962) bodisi v družbeno opaznih strokovnih kritikah. Slednje so npr. ob izidu zadnjega normativnega priročnika, *Slovenskega pravopisa* 2001, problematizirale zlasti odtujenost realni rabi:¹²

nobenega razloga. Tu Wikipedija, še zlasti slovenska, ni nikakršna avtoriteta. Poglej v pravopis ...« – <https://slo-tech.com/forum/>, dostop marca 2014.)

⁸ Prim. sistem različnih družbenih moči Frencha in Ravena (1959).

⁹ Zlasti v prvih obdobjih standardizacije je zaradi želje po čim večji uniformnosti pomembno, da je normativni priročnik izdan pod pokroviteljstvom družbeno ugledne ustanove. Tako je npr. konzultativno vlogo *Slovensko-nemškega slovarja* Maksa Pleteršnika (1894–1895) krepilo mecenstvo družbeno uglednega založnika, knezoškofa Wolfa. Prim. Dobrovoljc 2013.

¹⁰ Z izročilom je mišljena kodifikacijska tradicija, npr. normiranje v starejših priročnikih ...

¹¹ V SP 1962 pravorečno motivirane pisne reforme pri spremembi samostalniškega priponkega obrazila *-lec* v *-vec* (ter drugih povezujočih se obrazil: *-lstvo* v *-vstvo*, *-lka* v *-vka*, *-lski* v *-vski* ipd.) niso bile usklajene z javnostjo (izvedli so dve anketi, eno v Ljubljani, drugo v Mariboru), zato so doživele hudo kritiko vseh pišočih, zlasti pa šolnikov in pisateljev, v končni fazi pa tudi preklic SAZU. Prim. Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013.

¹² V zadnjem pravopisu so bili tega deležni med drugim tudi uslovarjeni izrazi, neizpričani v rabi (t. i. fantomske besede), ob katerih so pravopisu očitali preveliko predpisovalno

Za take vrste normativni priročnik je seveda potrebno živo sodobno gradivo, ki odseva v veliki meri nov pojmovni svet (predvsem knjižne) slovenščine zadnjih desetih let, ko je tudi formalno postala funkcijsko enaka drugim državnim jezikom ... (Vidovič Muha 2003: 117).

Normativna pristojnost naj bi po mnenju strokovne javnosti, zbrane okoli osrednje slovenistične strokovne publikacije – *Slavistične revije*,¹³ ne izhajala iz avtoritativnosti ustanove, temveč zlasti iz realnosti normativne informacije. Iz te epizode v razvoju slovenske normativistike je razvidno, da se strokovna javnost zaveda pozitivnega vpliva in referenčnega značaja, ki ju uporabnik pripisuje široko razširjenemu akademiskemu priročniku,¹⁴ a zato od njega zahteva večjo stopnjo konsenza in verodostojnost uslovarjenih normativnih informacij.

Normativno pristojnost razumemo torej kot strokovno in družbeno priznano kompetenco za odločanje o knjižnojezikovnem standardu, ki ga normodajalec upravičuje z upoštevanjem strokovnih meril in vzpostavitevjo že omenjenih proceduralnih protokolov. Slednje dopolnjuje tudi definicijo normativne informacije, ki bi jo morali obravnavati kot celoto vseh podatkov, ki opredeljujejo jezikovne pojave vseh ravnin v razmerju do knjižnojezikovnega standarda. Določeni so s konsenzom strokovnjakov, z upoštevanjem objektivnih okoliščin jezikovne rabe in sistema kot osnovnih standardizacijskih meril ter jezikovnokulturne vloge, potrjuje pa jih standardizacijsko telo.

3 Normativna informacija v informativno-normativnem in normativnem slovarju

Razprava o normativnosti oziroma o vrednotenju podatkov v slovarjih se je v slovenskem prostoru razplamtela zlasti ob izidu prve knjige SSKJ (1970), ki je do

ambicijo ob gradivski neverodostojnosti (Vidovič Muha 2003: 122). Po drugi strani predstavljajo kritike SP 2001 morda najbolj otipljivo posledico elektronske revolucije: ta je s sprostitevjo meril za javno objavlanje po eni strani okrepila zavedanje o pestrosti jezikovne rabe (Crystal 2012), po drugi strani pa razvoj informacijskih tehnologij ponuja možnost bolj objektivnega preučevanja jezika in njegovih pojavnih oblik. Elektronska doba je empirično omogočila večjo stopnjo jezikovne heterogenosti, kot jo je bilo jezikoslovje s klasičnimi metodami še pred desetletjem, dvema, zmožno gradivsko obdelati. (Če bi pravopis izšel v skladu s prvotnimi načrti sestavljavcev, zlasti Toporišiča in Riggerja, tj. v osemdesetih letih 20. stoletja, ta razkorak ne bi bil tako očiten.)

¹³ Mišljena je posebna številka *Slavistične revije* (2003), ki prinaša prispevke z okrogle mize Kaj je novega v knjižnem jeziku? s podnaslovom Slovenski pravopis; ta namreč očita izdajateljem, da daje dvomljivo interpretiranim normativnim informacijam pomembno težo. Prim. Vidovič Muha 2003: 117.

¹⁴ O tem priča tudi aktualni dogodek spomladi 2014: Oči javnosti so bile uprte v pobeg risinje, ki je ušla iz ljubljanskega živalskega vrta. A ker izraza *risinja* ni ne v SSKJ, ne v SP 2001, ne v SNB, v prvih dveh pa najdemo le obliko *risa*, je večina časopisov pisala o *risi*, četudi je *risinja* široko razširjena, tudi med lovci in zoologi. Prim. Weiss 2014.

danes tudi prvi in edini slovenski slovar, ki so ga sestavljavci izrecno označili kot **informativno-normativnega**. Pojasnilo o njegovi naravi so podali v Uvodu v SSKJ:

Slovar je informativno-normativen, to pomeni, da je v njem knjižni jezik na široko in objektivno predstavljen z vso množico variant in posebnosti, vendar tako, da je že iz razporeditve gradiva in spremnih opozoril vidna pomembnost in vrednost obravnavanih jezikovnih prvin. (SSKJ, Uvod, § 7)

Slovar uporabnika torej informira o tem, kakšno je razmerje uslovarjenih jezikovnih prvin glede na knjižnojezikovno normo, označitev s pridevnikom *normativen*¹⁵ razumemo v pomenu 'tak, ki usmerja, napotuje', torej usmerjevalen glede norme, pridevnik *informativen* pa je mogoče razumeti kot signal za široko zajemanje in označevanje raznolikega in variantnega gradiva. Sestavljavci SSKJ so se v zgoraj navedeni označbi slovarja izrecno distancirali od normativnosti, kakršno so uporabniki poznali v specializiranih normativnih priločnikih, ki so izhajali v petdesetih in šestdesetih letih kot kompromisne rešitve¹⁶ ob pomanjkanju pomenskorazlagalnih slovarjev. Kot so opozorili tudi ob izidu slovarja, način t. i. nebipolarnega normiranja, ki ga prinaša SSKJ, priznava večobraznost norme, zato so tudi pričakovali, da novi sistem ne bo »dobrodošel tistim, ki iščejo lakoničnih odgovorov na vprašanja, kaj je prav in kaj narobe, kaj lepo in kaj ne, saj terja tak način več angažiranja, premišljevanja in samostojnosti pri odločanju« (Suhadolnik – Klopčič 1970: 137). Opozarjali so tudi na implicitno normativnost, saj so na »pomembnost in vrednost jezikovnih sestavin pokazali z gesljenjem, kazalkami, sopomenkami in slovarskimi oznakami ter pojasnili pa tudi z obsegom geselskih člankov tekmujočih variant« (Müller 1993: 53; Hajnšek Holz 1993: 25).

Sestavljavci SSKJ so v svojih izjavah sledili zlasti slovaropisnim in jezikoslovnim težnjam, ki so sredi sedemdesetih let 20. stoletja želele liberalizirati predstavnost o jeziku, in začeli ostro ločevati med **opisnostjo**, ki temelji na **kvantitativni** normi, in **predpisnostjo**, ki temelji na **kvalitativni** normi (Rey-Debove 1972; nav. po Béjoint 1994: 100). Ker gre pri SSKJ-jevskem tipu informativno-normativnega slovarja za implicitno normativnost, ki jo nakazujemo že z makrostrukturnim izborom geslovnika, zapisom iztočnice in ovrednotenjem njenih variantnih oblik, izreke, pregibnosti in tvornosti, in ker izhajamo iz predpostavke, da je normativnost v slovarju lastnost, ki s stopnjo svoje izraženosti določa slovarsko perspektivo (Majcenovič 1999: 66), je teoretično gledano večja stopnja normativnosti izkazana v specializiranem normativnem slovarju. Toda ali se izjave slovaropiscev skladajo z dejanskim stanjem v slovarju in ali termin *informativno-normativni slovar* res združuje v sebi kompromis, ki presega opisana nasprotja, se odreka avtoritativni

¹⁵ V SSKJ je pridevnik *normativen* razložen sklicevalno ('nanašajoč se na normo, pravilo, zakon'), a tega v zvezah, kot je npr. *normativni slovar*, razumemo v pomenu 'usmerjevalen'.

¹⁶ Večkrat navedena v zvezi s tem je Suhadolnikova (1963: 926) misel, ko govori o »leksikografskem zamudništvu«, zaradi katerega so se pravopisni slovarji obvestilno širili in ki so se ga Slovenci otresli šele z izidom SSKJ.

regulativi in omogoča uporabnikom večjo ustvarjalno svobodo v okviru knjižno-jezikovnega standarda?

Razprave slovaropisnih teoretikov že na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja opozarjajo, da je razlika med **opisnim (informativnim)** in **normativnim (predpisovalnim)** mnogo jasnejša v izjavah slovaropiscev kot v slovarjih samih in da je popolna opisnost nemogoča, saj se slovaropisci vendarle ne morejo izogniti izbiranju (Béjoint 1994: 101), v posameznih primerih tudi ne razvrščanju. Po drugi strani pa so tudi na Slovenskem izkušnje npr. s SP 2001 pokazale, da predpisovalnost ne deluje, če je odtujena realni rabi. Zato poskušamo odgovoriti tudi na vprašanja: Ali je res treba postavljati ločnice med normativnim in informativno-normativnim? In če: Kje jih lahko postavljamo, če se normativni podatki v normativnem slovarju sploh lahko razlikujejo od tistih v informativno-normativnem slovarju?

3.1 Normativnost v slovenskih slovarjih druge polovice 20. stoletja

Izhodišče za iskanje smeri iz nakazanih dilem ter kritično presojo razmerij med normativnim in informativno-normativnim nam ponuja slovarska praksa druge polovice 20. stoletja, ki v grobem izhaja iz iste gradivske osnove. To je za vsa tri največja slovarska dela tega obdobja (slovar Slovenskega pravopisa 1962, Slovar slovenskega knjižnega jezika 1970–1991 in slovar Slovenskega pravopisa 2001) enotno: gre za 3,4-milijonsko listkovno kartoteko Inštituta za slovenski jezik SAZU, danes ZRC SAZU, ki je nastala v obdobju 1948–1991. Načelno razlike v interpretaciji gradiva upravičujemo zlasti s spremembo jezikoslovnih ideologij, ki se dotikajo standardnega jezika (in njegovega jezikovnokulturnega usmerjanja), in s spremembo slovaropisnih pristopov, v nadaljevanju pa **želimo v duhu teh razlik pokazati tudi na neskladja**, ki oddaljujejo slovarska dela od prvotnih konceptov.

Kot je razvidno iz zgoraj omenjenih navedkov, so se sestavljavci informativno-normativnega SSKJ na deklarativni ravni precej distancirali od sočasnega normativnega priročnika (SP 1962), saj ga sploh ne omenjajo, izrecno pa predstavijo le mesta, na katerih je bodisi zaradi stanja v rabi (pisanje prevzetih besed¹⁷), bodisi zaradi zavržene kodifikacije (pisanje priponskih obrazil *-alec/-ilec*¹⁸), bodisi zaradi odločitve o enobesednosti iztočnic (pisanje skupaj in narazen¹⁹) mogoče pričakovati odstopanja od SP 1962. Tudi pri normiranju na leksikalni ravni so se »odrekli« kvalificiranju, kakršno so uporabniki poznali iz obeh povojnih pravopisov:

¹⁷ SSKJ, Uvod, § 171: »Pri tujkah daje slovar prednost pisavi, ki je prevladovala ob času redakcije.«

¹⁸ SSKJ, Uvod, § 172: »Pri pisavi *-alec* in *-ilec* se ravna, v skladu z okrožnico SAZU z dne 15. XI. 1963 in z okrožnico sekretariata za šolstvo SRS z dne 13. XII. 1963, v glavnem po Slovenskem pravopisu 1950.«

¹⁹ SSKJ, Uvod, § 173: »Pisave sestavljenk in zloženk slovar ni izpeljal dosledno; zaradi močno neenotne rabe namreč ni mogoče brez večjega nasilja prikazati vseh primerov v sistemu. Zato je kljub sistemskemu prikazovanju sprejetih precej izjem. Zaradi lažjega prikaza gesel postavlja slovar skupaj pisano besedo na prvo mesto; razpored tovrstnega gradiva v slovarju torej nima normativne vrednosti.«

Preglednica 1: Prikaz normativno odsvetovanih leksikalnih enot v SP 1962 in SSKJ

SP 1962	SSKJ
°darovit <i>nadarjen</i>	darovit star. <i>nadarjen, talentiran</i> : darovit pisatelj, umetnik
*omavžati prašiča ~, ~ koga pri kvartah	omavžati 1. pog. <i>zdrgniti, nadrgniti, navadno s snegom</i> : vrgli so ga v sneg in ga omavžali 2. nar. <i>odstraniti ščetine, ogoliti</i> : omavžati prašiča ● pog., ekspr. omavžati otroke <i>umiti</i> ; pog., ekspr. pri kartanju so ga dobro omavžali <i>povzročili, da je potrošil, izdal veliko denarja</i>

S tem so na eni strani zadostili zahtevam kritikov (Vodušek), ki so zavračali normativno vrednotenje leksike po zgledu pravopisnih slovarjev (SP 1950), in upoštevali pomembnosti vrstnega označevanja besed, po drugi strani pa se ob konkretnem vrednotenju sicer redkih posameznih leksemov, njihovih oblik in skladenjskih struktur tudi sestavljavci SSKJ niso mogli (ali želeli) odpovedati eksplicitnemu normativnemu razvrščanju že tradicionalno »preganjanih« oblik oz. zgradb. Odrekli so se sicer grafičnim normativnim znamenjem, a so uvedli dve novi (posebni) normativni oznaki, ki sta, kot bomo pokazali v nadaljevanju, povsem enakovredno nadomestili kritizirane pravopisne križce in krožce, ničle, zvezdice in pluse. Z oznako **nepravilno** so označili besede ali zveze, nasprotno »sistemu in normi sodobnega knjižnega jezika«,²⁰ in z **neustaljeno** besede ali zveze, za katere so ugotovili, da »se kljub dosedanjim prepovedim dosti uporablja[jo]«. ²¹

Pregled jezikovnih prvin, ki jih spremljata ti dve oznaki, nam lahko pomaga razumeti, kakšne normativne odločitve so bile sprejete ob redakciji SSKJ, z današnjega vidika pa nam razjasnjujeta razmerje med normativnim in informativno-normativnim v obdobju 1962–2001. Gre za vprašanja: (1) katere enote oz. zgradbe so v SSKJ označene kot nepravilne (upoštevamo tudi tiste, ki jih dotedanji normativni priročniki, med njimi zlasti SP 1962, niso normativno zavračali) in kako je odločitev v SSKJ vplivala na SP 2001; (2) katere enote oz. zgradbe so v SSKJ označene kot neustaljene in kako so jih kasneje ovrednotili sestavljavci normativnega SP 2001; (3) katere enote oz. zgradbe, ki so v SP 1962 označene kot normativno neustrezne, so v SSKJ sprejete kot nevtralne oz. ustrezne v primernem okolju in ali se SP 2001 vrača k normativni zavrnitvi ali pa sledi zasnovi SSKJ.

3.1.1 Z oznako **nepravilno** (neprav.) je v SSKJ označenih 27 slovarskih enot (tudi skladenjskih zgradb), za katere so sestavljavci menili, da so nasprotno tedanji normi.²² Največkrat gre za prepis prepovedovalnih določil iz SP 1962 v metajezik SSKJ, ob katerem so pogosto izpuščena prav spremljajoča slovarska pojasnila, s

²⁰ SSKJ, Uvod, § 156. Oznaka **nepravilno** ustreza pravopisni ničli v SP 1962 ali črni piki v SP 2001.

²¹ SSKJ, Uvod, § 157.

²² Sestavljavci so se odločali verjetno glede na SP 1962 ali slovensko slovnico, pri čemer naj opozorimo, da se tudi ta dva priročnika pogosto vzajemno sklicujeta pri utemeljeva-

pomočjo katerih so normativno informacijo približali laičnemu uporabniku (preglednica 2).

Preglednica 2: Ohranjanje normativne obvestilnosti SP 1962 v SSKJ ob redakciji glagola *izgubiti*

SP 1962	SSKJ
izgubiti v <i>takih zvezah raba predloga</i> na (° ~ na časti, ugledu, teži, vplivu, veljavi) <i>ni domača</i> : ~ barvo, dlako, lase, (neka) teže, ugleda ...	izgubiti igra je izgubila privlačnost, neprav. na privlačnosti

Nadaljnje spremljanje slovarske obravnave na premici **SP 1962 – SSKJ 1970 – SP 2001** pogosto potrjuje, da gre pri vsakem novem normativnem delu zgolj za modificiranje načinov prikaza normativne informacije: prvotna normativna informacija, ki jo je SP 1962 skušal uporabniku utemeljiti in približati s pojasnilom, je v informativno-normativnem SSKJ nadomeščena z oznako *nepravilno*, v SP 2001 pa prepisana v grafično znamenje, ki je laičnemu uporabniku brez posvetovanja s spremljevalnimi slovaropisnimi besedili lahko dvoumno, hkrati pa ne pojasnjuje odločitve (preglednica 3, iztočnica *brez*). Še očitneje je to v primerih, ko en slovar prevzame normativno informacijo in jo strukturno drugače umesti v svoj sistem (gl. *pred in po* v preglednici 3).

Preglednica 3: Prikaz normativno odsvetovanih zvez *brez da bi* in *pred in po* v SP 1962, SSKJ in SP 2001

SP 1962	SSKJ 1970	SP 2001
Pojasnilo znamenja, oznake		
Ničla (°) pomeni, da beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena. (SP 1962, str. 8) neprav. Beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika. (SSKJ, <i>Uvod</i> , § 156)		• črna pika: zaznamuje prepovedano (v knjižnem jeziku) (SP 2001, § 23)
<i>ne/brez da bi</i>		
brez <i>brez je v zvezi s samostalnikom to, kar je v zvezi s povedkom nikalnica ne, zato se ne veže z odvisnikom</i> šel je, ne da bi bil ugovarjal (° brez da bi bil ugovarjal)	brez neprav. vstopiš, brez da bi potrkal <i>ne da bi potrkal</i>	brez Vstopil je, •~ da bi potrkal <i>ne da bi potrkal</i>

nju normativnih posegov, npr. »Za medtem ko (vtem ko) se večkrat rabi izposojeni veznik *dočim*, a ga Slovenski pravopis odklanja« (SS 1964: 330).

SP 1962	SSKJ 1970	SP 2001
<i>pred in po</i>		
in <i>ne smemo pa vezati z in dveh predlogov pred istim samostalnikom: v hiši ~ okoli nje (°v in okoli hiše), na strehi ~ pod njo (°na in pod streho), pred uporabo ~ po nji (°pred in po uporabi)</i>	in <i>neprav., med predlogoma, ki se vežeta z različnima sklonoma pred in po uporabi pred uporabo in po njej</i>	po <i>*pred in ~ vojni pred vojno in po njej</i>

Kljub »umikanju« SSKJ v mehko, tj. informativno-normativnost na deklarativni ravni je ta vendarle prevzel normativno pristojnost, ki je očitna zlasti:

(1) pri uvajanju normativnega odsvetovanja jezikovnih zgradb, ki jih SP 1962 ne prepoveduje, npr.:

- *dostojen* (neprav., z roditeljskim *vreden*: tak sin je dostojen svojega očeta; človeka dostojno življenje) ali
 - *oba* (neprav. z obema kolena z *obema kolenoma*); ter
- (2) pri nesistematičnem vrednotenju oz. interpretaciji istovrstnih jezikovnih prvin (kot nepravilno označi sklanjanje nedoločnega števnikova *več*, ne pa tudi drugih, npr. *mnogo* ali *dosti*, kot je razvidno iz preglednice 4).

Preglednica 4: Neenotna normativna obravnava pregibanja nedoločnih števnikov *več*, *dosti* in *mnogo* v SSKJ

SP 1962	SSKJ
več <i>napačno je več sklanjati: od ~ (° večih) strani, ~ (° večim) hišam je streho odkrilo, po ~ (° večih) krajih, z ~ (° večmi) ljudmi</i>	več <i>neprav. o tem sem govoril z večimi ljudmi z več</i>
dosti <i>°z dostimi ljudmi z dosti ljudmi</i>	dosti <i>ta operacija v dosti primerih ni uspela</i>
mnogo <i>na ~o krajih = na ~ih krajih; z ~o ljudmi = z ~imi ljudmi</i>	mnogo <i>pred mnogo leti</i>

3.1.2 Oznaka *neustaljeno* je bila ob izidu SSKJ v slovenskem slovaropisju dobrodošla novost, saj slovaropisci z njo priznavajo, da je tudi normativnost podvržena spremembam, ki jih prinaša jezikovni razvoj. Označevala naj bi tiste jezikovne prvine, ki so bile v normativnem priložniku SP 1962 označene kot nesprejemljive za knjižno rabo, sestavljavci SSKJ pa se glede njihove normativne vrednosti v danem trenutku niso želeli opredeliti, zato so odločitev o odnosu do norme preložili v kasnejše obdobje. Toda podrobnejši pregled redakcij s to oznako kaže, da v SSKJ označevanje z normativnimi oznakami ni potekalo vedno sistematično po problemskih sklopih (preglednica 5), poleg tega pa se zabrisuje tudi pričakovana ločnica med oznakama *nepravilno* in *neustaljeno*.

Preglednica 5: Prikaz izbranih normativno odsvetovanih zvez glagol + predlog *na* v SSKJ

SSKJ	
Oznaka	Redakcija
nepravilno	izgubljati denar izgublja vrednost, neprav. na vrednosti
neustaljeno	bolehati bolehati za mrzlico, neustalj. na mrzlici
	čestitati neustalj. čestitati na ozdravljenju

Morda tudi zato naslednji normativni priročnik (SP 2001) t. i. neustaljenosti ne sprejme kot izziva, temveč se najpogosteje kar vrača k SP 1962, katerega normativnost v večji meri ohranja (preglednica 6).

Preglednica 6: Ohranjanje normativnih prepovedi v SP 2001

SP 1962	SSKJ	SP 2001
bogat ruda je ~a zlatá <i>ali</i> z zlatom (°na zlatu)	bogat neustalj. partija šaha je bila bogata na lepih kombinacijah	bogat z/s čim ~ z rudami, °na rudah
°doživljenjski <i>dosmrten</i>	doživljenjski neustalj. <i>dosmrten</i> : doživljenjska kazen	•doživljenjski <i>dosmrten</i>
izpasti naloga je slabo °izpadla <i>je slaba, ni uspela, se ni posrečila, je ponesrečena</i>	izpasti neustalj. <i>iziti se, končati se</i> : stvar je dobro, slabo izpadla	izpasti Stvar °je slabo izpadla <i>se je slabo izšla, končala</i>

Nadaljnja analiza nakazanih razmerij bi morala bralca prepričati, da informativno-normativnega koncepta ne smemo razumeti kot koncept, ki bo omogočal poljubno nizanje vseh izraznih možnosti in sestavljavca »osvobodil« normativnega vrednotenja jezikovnih prvin, pred jezikovnega uporabnika pa postavil množico enakovrednih izbir. Informativno-normativni koncept dojemamo kot sistem, ki izkazuje večjo stopnjo obvestilnosti glede okoliščin rabe posameznih jezikovnih prvin, ki jih npr. SSKJ podaja s sistemom kvalifikatorjev in zlasti kvalifikatorskih pojasnil. Tak, tj. opisni, pristop pričakujejo jezikovni uporabniki tudi pri sodobnih specializiranih normativnih slovarjih. Ne nazadnje ga je v obliki pojasnil uveljavil tudi že SP 1962. Z uvajanjem pojasnil se v veliki meri izognemo tudi očitkom, da so normativne informacije uporabnikom podane prek (pogosto okrajšanih) metajezikovnih prvin, ki imajo posredovalno funkcijo in ki uporabnika pogosto puščajo v dvomih, saj ne pozna pomena žal ne dovolj ustaljene metajezikovne slovarske formulacije.

4 Sklep

Navedena dejstva nas prepričujejo, da je hierarhiziranje jezikovnih enot glede na normativno sprejemljivost s pomočjo slovarskih oznak tudi ob sistematično urejenem gradivu, kakršno sta imela na voljo zlasti informativno-normativni SSKJ in normativni SP 2001, naloga, ki jo je lažje načrtovati kot uresničiti.²³

V prispevku so zato izpostavljene naslednje točke, ob katerih je treba razmisliti tudi o pojmovanju normativnega podatka v slovarju:

Enotno podatkovno izhodišče je osnova za usklajeno normativno informacijo.

- Z organiziranjem enotnega podatkovnega izhodišča, kakršno nam omogoča elektronska doba, je mogoče zagotoviti vsaj skupni gradivski okvir za interpretacijo normativne informacije. Ta mora implicitno vsebovati tudi odločitve o gradivskih virih, ki so lahko osnova za ugotavljanje aktualne norme. Če je kodifikacijska razhajanja npr. med SSKJ in SP 2001 (*bonbon* (SSKJ) – *bombon* (SP 2001), *čimprej* (SSKJ) – *čim prej* (SP 2001), *amoniak* in *celuloid* (SSKJ) – *amonijak* in *celulojd* (SP 2001)) še mogoče pojasniti s časovno oddaljenostjo ter spreminjanjem jezikoslovne teorije in načel normativnega usmerjanja, je treba pri načrtovanju nove generacije slovarjev poskrbeti, da so morebitna razhajanja jezikoslovno utemeljena.
- Enotno podatkovno izhodišče lahko omogoča idejna odstopanja pri interpretaciji jezikovnih dejstev, a glede normativnih vprašanj naj bi upoštevalo odločitve strokovnega nadinstitucionalnega standardizacijskega telesa ali pa se od njih izrecno in argumentirano distanciralo.

S pridevnikoma normativni in informativno-normativni ni mogoče upravičiti (pravo)pisnih ali oblikoslovnih razhajanj v slovarjih.

- V izjavah jezikoslovcev se informativno-normativni enojezični razlagalni slovar pogosto povezuje s t. i. mehko normativnostjo in pestrejšo variantnostjo, pa tudi z izrecnim distanciranjem od normativnosti. Slednje se pogosto izkazuje kot nerealno, saj leksikograf jezikovne prvine vedno bolj ali manj izrecno presoja. Tudi jezikovni uporabniki največkrat ne znajo razlikovati med normativnim podatkom v informativno-normativnem in normativnem slovarju.²⁴ Pri iskanju odgovora na to vprašanje jim tudi jezikoslovje težko pomaga.

²³ To trditev ne nazadnje potrjuje tudi sistem normativnih oznak v zadnjem pravopisu, ki predvideva ločevanje med označevanjem normativno nesprejemljivega oz. odsvetovanega besedja ter označevanjem nesprejemljivih oblikoslovno-skladenjskih zgradb, ki je ostal v konkretni slovarski aplikaciji nedosežen, saj se normativne oznake v uporabnikovih očeh izenačujejo.

²⁴ O prisotnosti te zadrege pričajo vprašanja, zastavljena v jezikovnih svetovalnicah, npr.: »Imam eno vprašanje: se *londonski sporazum* (in podobne zadeve, memorandumi itd.) piše z veliko ali z malo začetnico?? V SSKJ je naveden z malo, v pravopisu pa piše, da so npr. *Osimski sporazumi*, *Majniška deklaracija* itd. z veliko (kot naslovi neumetnostnih besedil). Kaj je zdaj prav?« (Al' prav se piše ...? <http://med.over.net/forum5/read.php?125,6856214>, dostop marca 2014).

- V referenčnih jezikovnih priročnikih, ki nastajajo sočasno, pričakujemo enotno normativno informacijo zlasti (1) glede jezikovnih prvin, ki jih zaznavamo kot variantne, (2) za področja »regulacije jezikovne oblike«, kamor Škiljan (1999: 184) uvršča pravorečje, pravopis, oblikoslovje, skladnjo in leksiko, (3) pri tistih jezikovnih prvinah, ki so nove oz. spremenjene. Za slednje velja ugotovitev sestavljavcev aktualnega Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika (2013), ki pravijo, da so »za novejše besedje značilne jezikovne lastnosti, ki so velikokrat v neskladju s predpisi o standardizaciji in kultivaciji jezika« (Bizjak Končar 2013: 11). Poleg tega je zanje značilno tudi, da njihovega jezikovnega vedénja skorajda ne moremo preveriti v besedilnih korpusih.²⁵ Ob tem se zastavljajo vprašanja, povezana z drugimi metodami normativnega vrednotenja.

Različne normativne pristojnosti jezikoslovnih del.

- Z vso odgovornostjo do uporabnika je treba opozoriti na sekundarni in aplikativni značaj slovarskih (normativnih) priročnikov. Ti naj bi prinašali uporabniku prilagojene informacije v obliki, ki jo ta razume; teoretična utemeljitev posameznih rešitev pa bi se morala odviti v utemeljevalnih besedilih znanstvenega tiska. Argumentacije idejne usmeritve normativnega slovarja ne morejo prinesiti niti pravopisna pravila, ki so po svoji naravi zakon, zato potrebujejo tudi ta smiselno rekonstrukcijo, torej razlago in komentar.

Z načrtovanjem slovaropisne dejavnosti in organiziranjem enotnega podatkovnega izhodišča, kakršno nam omogoča elektronska doba, je mogoče preseči nakazane dileme in dokazati, da je slovarsko načrtovanje na začetku 21. stoletja lahko tudi kompromis dobrih praks. Z normativnega vidika pa ne gre le za organizacijski vidik, temveč tudi za odgovorno usmerjanje jezikovnega uporabnika, ki je vse bolj zahteven in želi od jezikoslovja enoten, pa tudi utemeljen in ažuren odgovor. Ta zahteva je univerzalna, neodvisna od tega, v katerem mediju in obliki so podani normativni podatki ali kakšnega tipa je jezikovni priročnik (slovarski, slovnični, jezikovna svetovalnica z opisno razlago, črkovalnik v urejevalniku besedila), ki ga uporabimo, ko se želimo posvetovati glede knjižnojezikovnega standarda.

Navedenke

Béjoint 1994 = Henri Béjoint, *Tradition and Innovation in Modern English Dictionary*, Oxford: Clarendon Press, 1994.

²⁵ Če bi npr. želeli normativno obravnavati glagol *odslediti*, ki ga uporabniki Twitterja uporabijo, če želijo povedati, da niso več med sledilci določene osebe, v besedilnem korpusu Gigafida podatka o njegovem vedenju ne dobijo. Podobno je z vsemi besedami, vznikli mi na novo.

- Bizjak Končar 2013 = Aleksandra Bizjak Končar, Uvod, v: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, ur. Aleksandra Bizjak Končar – Marko Snoj, Ljubljana: Založba ZRC, 2013, 9–11.
- Crystal 2012 = David Crystal, *Internet linguistics: a student guide*, Abingdon – New York: Routledge, 2012.
- Dobrovoljc 2013 = Helena Dobrovoljc, Smernice jezikovne standardizacije v teoriji, izročilu in praksi, v: *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- Dobrovoljc – Bizjak Končar 2013 = Helena Dobrovoljc – Aleksandra Bizjak Končar, Slovenski pravopisi in vprašanje normativnih pristojnosti, *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 9 (2013), 111–126.
- Dobrovoljc – Jakop 2013 = Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*, Ljubljana: Založba ZRC, 2011.
- Forstnerič Hajnšek 2014 = Melita Forstnerič Hajnšek, Stroka naj brez stricev opravi, kar zna, *Večer* (7. 3. 2014).
- French – Ravena 1959 = John R. P. French – Bertram Ravena, The Bases of Social Power, *Studies of Social Power*, ur. D. Cartwright, Ann Arbor, Mich.: Institute for Social Research, 1959, 259–126.
- Garvin 1993 = Paul L. Garvin, A conceptual framework for the study of language standardization, *International Journal of the Sociology of Language* 100–101 (1993), 37–54.
- Hajnšek Holz 1993 = Milena Hajnšek Holz, Informativnost in normativnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, v: *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*, ur. Martina Orožen – Mateja Hočevar, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3), 21–34.
- Havránek 1947 = Bohuslav Havránek, Zásady pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny, *Slovo a slovesnost* 1947, 13–22.
- Majcenovič 1999 = Helena Majcenovič [Dobrovoljc], Praktični vidiki normiranja v slovarjih, *Jezikoslovni zapiski* 5 (1999), 63–90.
- Müller 1982 = Jakob Müller, Jezik kot vrednota ali jezik kot resničnost?, *Naši razgledi* 1982, 294–296.
- Müller 1993 = Jakob Müller, Slovar in kritika (1964–1992), v: *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*, ur. Martina Orožen – Mateja Hočevar, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3), 51–70.
- RNPJP = *Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko* 2014–2018 (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91>), dostop marca 2014.
- de Saussure 1997 (1916) = Ferdinand de Saussure, Predavanja iz splošnega jezikoslovja (izdala Charles Bally in Albert Sechehaye v sodelovanju z Albertom Riedlingerjem), Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1997.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1950.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1962.

- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Založba ZRC, 2001 (2003).
- SS 1956 = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel [– Jakob Šolar], *Slovenska slovnica*, Ljubljana: DZS, 1956 (1964, 31968).
- SSKJ 1970–1991 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: prva knjiga A–H (1970); druga knjiga I–Na (1975); tretja knjiga Ne–Pren (1979); četrta knjiga Preo–Š (1985); peta knjiga T–Ž (1991) z dodatki od A do Š, Ljubljana: SAZU – Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- Suhadolnik 1963 = Stane Suhadolnik, Problemi slovenske leksikografije, *Sodobnost* 1963, 926–934.
- Suhadolnik – Klopčič 1970 = Stane Suhadolnik – Mile Klopčič, Slovar slovenskega knjižnega jezika: glavne značilnosti slovarja, *Naši razgledi* 1970, 137.
- Škiljan 1999 = Dubravko Škiljan, *Javni jezik: k lingvistiki javne komunikacije*, Ljubljana: Studia humanitatis, 1999.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- TPLK 1986 (1929) = *Teze Praškog lingvističnog kružoka*, v: Jan Mukařovský, *Struktura pesničkog jezika*, Beograd: Biblioteka, 1986, 155–182.
- Vidovič Muha 2003 = Ada Vidovič Muha, Kaj je novega v knjižnem jeziku? Ob izidu Slovenskega pravopisa, *Slavistična revija* 2003, 117–122.
- Vidovič Muha 2009 = Ada Vidovič Muha, 16. stoletje – čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika, *Slavistična revija* 2009, 13–22.
- Weiss 2014 = Peter Weiss, Pa še to: Risja zvestoba, *Delo* (22. 3. 2014), 22–23.

Normative Information in Dictionaries

Summary

The article explores the idea of the norm in standard written Slovenian. Normative information in Slovenian linguistics and lexicography incorporates the relationship between everyday language use and the standard written language. The historical background of the terms *normative-informative dictionary* and *normative dictionary* is presented and a proposal is made for compiling a central Slovenian language database as a starting point for a dictionary. Slovenian normative guides had a twofold function in the twentieth century, serving as normative guides as well as monolingual explanatory dictionaries. In contrast, the normative guide of the twenty-first century needs to be created in a digital environment and therefore organized as a language database providing normative information. In the twenty-first century, normative information in a general-purpose dictionary should be harmonized with normative information in a normative guide. The only difference between the normative guide and the general-purpose dictionary lies in specialization: a normative guide focuses on normative issues, and a general-purpose dictionary focuses on typical language situations. Language users' expectations are also discussed.

Frazeološkost krščanskega izrazja v vsakdanjem govoru

Darinka Verdonik

Cobiss: 1.01

V prispevku raziskujemo rabo krščanskega izrazja v frazemih (s poudarkom na pragmatičnih frazemih). Kot dopolnitev predhodnim frazeološkim razpravam, ki temeljijo na slovarskem gradivu oz. pisnih besedilih ali pisnih korpusih, nas zanima raba v vsakdanjem spontano govorjenem jeziku. Rezultati kažejo, da gre za besede, ki so prevladujoče rabljene v nepropozicijski (meta-diskurzni) vlogi, predvsem za izražanje odnosa govorca do vsebine pogovora, redkeje pa tudi do naslovnika ali okoliščin.

Ključne besede: pogovor, pragmatični frazemi, krščansko izrazje, pragmatični pomen, korpus

The Phraseology of Christian Vocabulary in Everyday Speech

This article studies the use of Christian vocabulary and coinages from them in phrasemes (with an emphasis on pragmatic phrasemes). As an addition to previous studies of phraseology that were based on lexicographic material, or on written texts or written corpuses, this study examines everyday spontaneous spoken language. The results show that these are phraseologically very active words that are predominantly used in a pragmatic role, especially for expressing the relationship of the speaker to the content of the conversation, and less often to the addressee or the circumstances.

Keywords: pragmatic phrasemes, conversation, pragmatic meaning, corpus

1 Uvod

Religija je bila močna sila v razvoju vseh svetovnih kultur. Na tok zgodovine je vplivala bolj kot kar koli drugega: zaradi nje so se selila ljudstva, začenjale vojne, navdihovala je umetnost in dala veliko arhitekturnih spomenikov. Tudi v zahodnih družbah, med katere se prištevamo, je njena vloga vse prej kot nepomembna, čeprav se morda komu na prvi pogled ne zdi tako – toda mnoga krščanska praznovanja so razglašena za državne praznike in pogosto se dogaja, da zlasti veliko noč in božič s posebnimi obredi (obredna hrana, druženje ipd.) praznujejo tudi ljudje, ki sicer sami sebe ne štejejo za vernike.

Nenavadno bi bilo, če tako pomembna sila ne bi pustila nobene sledi v vsakdanjem govoru, in presenetljivo je, da v zvezi s tem najdemo malo raziskav. Medtem ko se posamezni avtorji intenzivno ukvarjajo s preučevanjem krščanske terminologije

same po sebi (v slovenskem prostoru zlasti A. Legan Ravnikar (Legan Ravnikar 2008; 2010), v sosednjem hrvaškem med drugimi J. Šetka (1964; 1976)), je raba krščanskega izrazja v nereligioznem kontekstu ne samo pri nas, ampak tudi drugod redkeje predmet jezikoslovnih analiz. Še najbolj se tega vprašanja dotikajo frazeološke študije. Med podrobnejše preglede tega področja lahko štejemo prispevek E. Kržišnik (2000), ki preučuje razširjenost bibličnih citatov in bibličnih frazemov v slovenščini ter njihovo zastopanost v SSKJ. Slovar slovenskih frazemov (Keber 2011) beleži manj frazemov izbibličnega izvora kot SSKJ, ugotavlja E. Kržišnik (2013), jih pa seveda bolj natančno obdela, med drugim zajame frazeme s sestavinami *bog, hudič* in *hudičev, vrag, pekel* in *peklenski, kristusov, krišček, križ, duh, duša, svet* in *svetek, nebesa* in *nebeški, pekel* in *peklenski, raj* idr. Posamezni frazemi s sestavinami iz krščanskega izrazja (kot so *bog, vrag, hudič, križ, odrešenik, angel, očenaš* itd.) so zabeleženi tudi v primerjalnem hrvaško-slovanskem slovarju frazemov (Fink Arsovski idr. 2006). Primerjalno med ruščino in hrvaščino predstavlja zastopanost sestavin *bog* in *vrag* v frazemih Ž. Fink (1996). Ugotavlja, da sestavini predstavljata dva nasprotna pojma dobrega in zlega. Del frazemov ohranja njun osnovni pomen, del pa se je tako desemantiziral, da se sestavini lahko zamenjujeta, npr. *bog vedi* : *vrag vedi*. Na področju pragmatične frazeologije na sestavine iz krščanskega besedišča v frazemih opozarja med drugim I. Stramljič Breznik v svoji razpravi o sporočanjških frazemih, kjer omenja, da pogosto v skupini t. i. medmetnih frazemov »nastopajo imena, povezana z biblijskim izročilom; tako poleg *Bog* še *Jesus, nazarenski, Marija, hudiman* ipd.« (Stramljič Breznik 2000/01: 195). Mnoge tovrstne frazeme beleži v svojih delih tudi N. Jakop (2006; 2007) in jih opredeljuje kot pragmatične frazeme. V pragmatičnem jezikoslovlju in analizi diskurza, nasprotno, težje najdemo razprave, ki bi se ukvarjale s pragmatičnimi vlogami izrazov religioznega izvora v vsakdanjem govoru. Zasedli smo le dve: D. Hill (1992) razpravlja o razliki v pragmatičnih vlogah angleških fraz *god knows* in *goodness knows*, A. Nazzal (2005) pa o rabi verzov iz Korana v vsakdanjem govoru v pragmatični vlogi.

Na podlagi gradiva v referenčnem govornem korpusu GOS (GOvorjena Slovenščina) ugotavljamo, da so mnogi od najpogosteje rabljenih krščanskih izrazov v govoru pogosteje kot v religioznem kontekstu in polnopomensko rabljeni v pragmatični vlogi, kot izrazi emocij oz. odnosa govorca do propozicijske vsebine, do okoliščin pogovora ali do govorca. Na njihovo pragmatično rabo sicer opozarjajo tudi slovarski opisi v SSKJ. O vprašanju pragmatičnih vlog besed *bog, bože, jesus, marija, madona, vrag, hudič* v vsakdanjem govoru smo objavili razpravo (Verdonik – Kačič 2012), v kateri se ukvarjamo s temi izrazi kot enobesednimi enotami in skušamo osvetliti, v kakšnih kontekstih so rabljeni in kakšne so njihove pragmatične vloge. Ugotavljamo, da so pogosteje kot v polnopomenski vlogi rabljeni kot nepropozicijska, metadiskurzna sredstva za izražanje odnosa govorca, označevanje vsebine, kot diskurzni označevalci, pozdravne fraze ipd. Podobno kot zgoraj navedene avtorice frazeoloških razprav smo ob tem opazili, da so zelo pogosto vezani na rabo v frazemu. Zaradi tega smo se odločili usmerjeno raziskati frazemskost krščanskega izrazja v vsakdanjem govoru, zlasti v vlogi pragmatičnih frazemov. Pragmatični frazemi so v slovenski frazeologiji teoretično sicer že zelo podrobno obravnavani

in tudi praktično precej raziskani, vendar v glavnem s pomočjo gradiva v SSKJ, le v manjši meri tudi na podlagi korpusnih izpisov, a tudi to le iz pisnih besedil (npr. Stramljič Breznik 2007). Raba pragmatičnih frazemov v vsakdanjem govorjenem jeziku še ni bila usmerjeno raziskana. Ta prispevek med prvimi zapolnjuje to vrzel, z omejitvijo na tiste frazeme, ki imajo med sestavinami krščansko izrazje.

V nadaljevanju prispevka najprej predstavljamo kratek pregled raziskav, ki se ukvarjajo z govorjenim jezikom, zlasti spontano govorjenim v vsakdanji rabi, nato pa se podrobneje posvetimo vprašanju pragmatične frazeologije. V tretjem razdelku je predstavljena zasnova raziskave, sledijo rezultati in diskusija.

2 Raziskave govorjenega jezika in pragmatična frazeologija

2.1 Raziskave govorjenega jezika in pragmatičnih izrazov

Vsakdanji govor/pogovor postaja aktualen predmet raziskav tudi v slovenskem prostoru. S. Kranjc (1999) tako preučuje razvoj govora pri predšolskih otrocih, M. Krajnc Ivič (2005) besedilne značilnosti govora v mestnem svetu oz. ista avtorica (Krajnc Ivič 2009) z različnih diskurzivnih vidikov govor v poluradnih položajih (razgovori med zdravnikom in pacientom, razgovori za sprejem v službo ipd.), pri čemer se posveča predvsem vprašanju strukture in vloge, izpostavlja pa tudi nekatere jezikovne prvine; D. Zuljan Kumar (2007) preučuje besedilno koherenco in kohezijo narečnega diskurza, D. Verdonik (2007) samopopravljanja in diskurzne označevalce, J. Volk (2007) italijanske jezikovne prvine v spontanem govoru v slovenski Istri, M. Smolej (2007) metabesedilno vlogo eliptičnih oz. brezposledkovnih ali delno povedkovnih struktur v govoru, ista avtorica (Smolej 2012) posebnosti poročanega govora v spontanem govoru, I. Kosem in D. Verdonik (2012) leksiko govorjenega jezika s stališča njegove notranje zvrstnosti itd.

Ker lahko pragmatične rabe krščanskega izrazja uvrstimo med pragmatične izraze (Verdonik – Kačič 2012), so po tematiki tej razpravi blizu tudi vse tiste, ki se ukvarjajo z različnimi pragmatičnimi izrazi v diskurzu. Tako najdemo v Verdonik 2006 razpravo o diskurzivnih označevalcih v telefonskih pogovorih s stališča pragmatičnih vlog in pogostosti rabe, v Schlamberger Brezar 2007 o vlogi povezovalcev v pogajalnem govoru s skladenjsko-oblikoslovnega stališča, glede na vrsto povezovalcev ter z analizo njihove diskurzivne vloge, v Zuljan Kumar 2007 o diskurzivnih označevalcih v narečnem govoru, v Smolej 2010 o kazalcih stopnje besedilne zgradbe v govorjenih narativnih besedilih idr.

2.2 Pragmatična frazeologija

Področje pragmatične frazeologije je pri nas že precej raziskano. Na pragmatične frazeme je med prvimi opozorila E. Kržišnik (1987/88), češ da je v opisu razlage nekaterih frazemov v SSKJ namesto slovarskega pomena zaznamovana pragmatična vloga, npr. *iz kože te bom dal* 'izraža veliko jezo, nezadovoljstvo, ogorčenje'. Pomenovanje pragmatični frazem uvede v svoji disertaciji (Kržišnik 1994). Medtem ko I. Stramljič Breznik (2000/01) predlaga termin komunikacijski oz. sporočanješki frazem, kasneje N. Jakop (2003) zagovarja in v svojih delih uporablja prvi termin,

tj. pragmatični frazem. V tem prispevku se držimo slednjega, bolj ustaljenega poimenovanja.

Za pragmatične frazeme je poleg pomenske zlitosti značilno, »da so v celoti izgubili denotativni pomen, zato vselej nastopajo v stavčni oz. besedilni obliki in niso pretvorljivi v slovarsko enoto« (Stramljič Breznik 2000/01: 194). Podobno, čeprav z drugimi besedami, jih določa N. Jakop: »Ko govorimo o pragmatičnih frazemih, govorimo torej o jezikovnih enotah, ki imajo lastnosti frazemov: njihova izrazna podoba je večbesedna, priključimo jih iz spomina in po govornem dejanju ne razpadejo (leksikaliziranost), zanje je značilna strukturna stalnost oziroma ustaljenost v zgradbi, ki jo zaznamujejo še skrajne oblikoslovno-skladenjske omejitve sestavin, npr. nepregibanje sestavin frazema (*moj bog*), nastopanje le v enem od skladenjskih naklonov (*reci in piši, naj me koklja brčne*) ipd.« (Jakop 2006: 168)

Kot vidimo, je dejstvo, da pragmatičnih frazemov praviloma ne moremo pregibati v različne oblike,¹ zbudilo precej pozornosti jezikoslovcev, in kot ugotavlja N. Jakop (2003), je verjetno tudi to vzrok, da so v literaturi navajani precej neenotno, npr. pisani z malo začetnico in brez končnega ločila, drugič z veliko začetnico in/ali s končnim ločilom ipd. N. Jakop je mnenja, da je slovarska oblika pragmatičnih frazemov v veliki meri ali v celoti prekrivna z njihovo uresničitvijo v besedilu. Poleg nepregibnosti opozarja tudi na skladenjsko lastnost pragmatičnih frazemov, da ne morejo nastopiti v stavčnoočlenski vlogi – so ali stavčne povedi ali pastavčne povedi (Jakop 2006).

Čeprav avtorji skrbno obravnavajo vprašanje nepregibnosti in slovarske oblike pragmatičnih frazemov, pa naj bi bila njihova osnovna razločevalna lastnost vendarle ta, »da nimajo denotativnega pomena v smislu poimenovanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja in tudi ne izražajo razmerij med njimi« (Jakop 2003: 118) oz. da so »celovita sporočila, s katerimi govorec izraža svoja čustva, poudarja svoja stališča, vsebino sporočila, vzpostavlja razmerje z naslovnikom, sobesedilom ali strukturira besedilo« (Jakop 2006: 167). Vendar se zdi, da ta razločevalna lastnost ni vedno enoumno določljiva; tako N. Jakop (2003) npr. opozarja, da je pri nekaterih pragmatičnih frazemih še mogoče prepoznati denotativni pomen (npr. pri *roke kvišku*), vendar ta ne zadošča za ustrezen pomenski opis. Po drugi strani navaja tudi nepragmatične frazeme, ki lahko imajo v določenih rabah izrazito sporazumevalno vlogo in zato pripisano tudi pragmatično vlogo, npr. *imeti poln kufer* lahko v rabi tipa *zdaj te imam pa poln kufer* izraža nejevoljo, vendar v drugih rabah še vedno prevladuje denotativni pomen, npr. *oče ga je imel po vseh teh pripetljajih poln kufer* (pomen 'naveličati se koga').

V zvezi z opisom pragmatičnih frazemov se pojavljajo termini pragmatični opis, pragmatični pomen in pragmatična funkcija/vloga. Pragmatični opis (npr. opis okoliščin rabe) je lahko sestavni del opisa katere koli frazeološke enote, ne samo pragmatičnih frazemov – o tem piše npr. E. Kržišnik (2007). Zlasti težavno pa je razlikovanje med pragmatičnim pomenom in pragmatično funkcijo/vlogo. E. Kržišnik

¹ Zaznati je predvsem variantnost oblik glede na spol in število naslovnikov, npr. *pojdi se solit* vs. *pojdite se solit*, še vedno pa invariantna oblika takega frazema ni nedoločnik. Na to npr. opozarja N. Jakop (2006).

med drugim opozarja, da so pragmatični frazemi »v svojem pomenu in torej tudi slovarski pomenski definiciji nujno posebni, drugačni, saj gre pri njih v glavnem za prevrednotenje pragmatične funkcije v (pragmatični) pomen« (Kržišnik 2007: 141). Podobno ugotavlja N. Jakop, ki pravi, da je v primeru pragmatičnih frazemov »pomen povezan z rabo jezika, zato se namesto o pragmatičnem pomenu pri tej skupini frazemov včasih govori tudi o pragmatični funkciji« (Jakop 2007: 172). Čeprav npr. Čermák idr. (1994: 22) opozarjajo, da je treba med pragmatičnim pomenom in pragmatično vlogo ločevati, se zdi, da v primeru pragmatičnih frazemov to ni mogoče. V splošnem je razumevanje pragmatičnega pomena različno, ožje ali širše. Tukaj povzemimo samo stališče N. Jakop, ki sledi ugotovitvam slovenskega leksikalnega pomenoslovja, da imajo nekateri leksemi za denotat uslovarjeno govorno dejanje in s tem »sporočanski (komunikacijski) pomen« (Vidovič Muha 2000: 188). N. Jakop, ki se pri nas največ ukvarja s pragmatičnimi frazemi, tako razume pragmatični pomen kot »ustaljeno in leksikalizirano rabo v točno določenih okoliščinah, npr. *dobro jutro* (pozdrav zjutraj), oziroma ustaljeno funkcijo v danem sobesedilu, npr. *hočem reči* (uvaja povzetek bistvene vsebine povedanega; uvaja natančnejšo določitev, dopolnitev povedanega)« (Jakop 2006: 44).

V delu I. Stramljič Breznik (2000/01) najdemo prvi poskus klasifikacije pragmatičnih frazemov pri nas, in sicer jih avtorica po Čermáku deli v štiri velike skupine glede na to, do česa tvorec izraža svoje razmerje: razmerje do naslovnika (vokativni), do teme (tematski), do prenosnika (medijski) ali do okoliščin (situacijski). N. Jakop razvršča pragmatične frazeme v grobem na tiste, »za katere je značilno, da jih govorci uporabljajo v točno določenih okoliščinah sporazumevanja in imajo večinoma stalno vlogo pri sporazumevanju«, ter tiste, »ki imajo uslovarjene različne, od okoliščin sporazumevanja neodvisne pragmatične funkcije« (Jakop 2003: 120, 121). Glede na funkcijo pa deli pragmatične frazeme na pozivne, zagotavljalne, povezovalne, ekspresivne in izvršilne. Kasneje (Jakop 2006; 2007) je predlagala za pomenski opis pragmatičnih frazemov pragmatične kategorije, ki jih razume kot abstrahirane in leksikalizirane sestavine govornega dejanja, ki postanejo obvezna sestavina pomena nekaterih jezikovnih enot. Te kategorije so: govorec, naslovnik, govorčev odnos do naslovnika, govorčev odziv na okoliščine, govorec strukturira besedilo, besedilo, govorno dejanje (pozivno, povezovalno, ekspresivno, prikazovalno in izvršilno), okoliščine sporazumevanja (tudi čas in prostor). Obvezne sestavine pragmatičnega pomena so govorec, besedilo in vrsta govornega dejanja, ostale kategorije so obvezne ali neobvezne in imajo pomenskorazločevalno vlogo (Jakop 2007: 176–177).

3 Zasnova raziskave

Kot gradivo za analizo je uporabljen referenčni govorni korpus GOS (Verdonik – Zwitter Vitez 2011; www.korpus-gos.net), ki vključuje posnetke vsakdanjih pogovorov med prijatelji, znanci in v krogu družine, nezasebnih pogovorov v različnih uradnih in poluradnih situacijah, kot so delovni sestanki, konzultacije, svetovanje, prodaja ipd., šolskih učnih ur in predavanj ter informativnih in razvedrilnih radijskih

in televizijskih vsebin, v katerih je prevladujoč spontani govor. Obsega okrog 120 ur posnetkov oz. 1 mio. besed in je v zasebnem delu demografsko uravnotežen.

V raziskavo smo skušali zajeti vse v vsakdanjem govoru najpogosteje rabljeno krščansko izrazje ter ugotavljali njegovo rabo v frazemih. Izhodiščni nabor besed za iskanje je predstavljal naslednji seznam frazemov, ki vsebujejo krščansko izrazje in je povzet po N. Jakop (2006): *bohlonaj*,² *bog blagoslovi*, *bog daj* (*bog daj srečo*), *bog daj zdravje*, *Bog je dal*, *bog je vzel*, *bog lonaj*, *bog mi je priča*, *bog nebeški*, *bog ne daj*, *bog ne zadeni*, *bog obvaruj*, *bog plati*, *bog pomagaj*, *bog se usmili*, *bog s tabo*, *bog s teboj*, *bog te (je) dal*, *bog te nesi*, *bog te nima rad*, *bog ti povrni*, *bog ve*, *boga zahvali*, *bogu bodi potoženo*, *bog varuj*, *boste že videli hudiča*, *božja pomagalka*, *človek božji*, *čudo božje*, *da bi te zlodej*, *da bi te vrag*, *glej ga zlodeja*, *glej ga zlomka*, *hvala bogu*, *hvaljen (bodi) Jezus (Kristus)*, *jebemo boga*, *Jezus Kristus*, *Jezus križani*, *Jezus Marija*, *ježeš Marička*, *križana gora*, *križana mati*, *križana nebesa*, *križani bog*, *križani Jezus*, *križ božji*, *krščen matiček*, *ljubi bog*, *ljubi Jezus*, *ljudje božji*, *Marija pomagaj*, *mati božja*, *mati nebeška*, *mili Jezus*, *milost božja*, *mir s teboj*, *mir z vami*, *moj bog*, *na vekomaj amen*, *naj hudič vzame vse skupaj*, *naj me hudič (vzame)*, *naj me vrag*, *naj me vrag/bog pocitra*, *naj me vrag vzame*, *ni hudič*, *ni šment*, *ni vrag*, *pa amen*, *pejte k vragu*, *pitaj boga*, *pojdi v božjem imenu*, *pojdi v miru*, *pojdite v božjem imenu*, *presneta reč*, *presnet nazaj*, *prmejduš*, *primojduš*, *pri moji duši*, *pri moji veri*, *sam bog nebeški vedi*, *sam bog ve*, *sam hudič ve*, *seme hudičevo*, *sam papež*, *strela božja*, *sveta mati božja*, *sveta (božja) pomagalka*, *sveta nebesa*, *šiba božja*, *šment nazaj*, *šmentana reč*, *ti šment*, *tristo hudičev*, *tristo vragov*, *vrag ve*, *vrag vedi*, *za boga (svetega/milega)*, *za božji čas*, *za pet kristusovih ran*, *za pet kriščeveh ran*, *za prmejduš*, *za (sveto) kriščevo voljo*, *za vraga*.

Vse te in morebitne dodatne frazeme, ki vsebujejo tudi besede krščanskega izvora, smo skušali zajeti tako, da smo po korpusu poiskali naslednje besede (po abecedi): *amen*, *bog*, *bože*, *božji*, *duh*, *duša*, *hudič*, *hudičev*, *jesus* (angleško), *jesus*, *kristus*, *kristusov*, *kriščevo*, *križan*, *krst*, *krščen*, *madona*, *marija*, *nazarenski*, *nebesa*, *nebeški*, *papež*, *pekel*, *peklenski*, *presneti*, *prmejduš*, *porkaduš*, *satan*, *satanski*, *šment*, *šmentan*, *vera*, *vrag*, *vražji*, *zbogom*, *zlodej*, *zlodjev*, *zlomek*.

Tako smo dobili nabor tistih frazemov s posameznimi sestavinami – krščanskimi izrazi, ki so v govorjenem jeziku najbolj živi. Frazemi so razvrščeni v dve skupini, ki sledita krščanski delitvi na dobro (pozitivni pol) in zlo (negativni pol): v eni obravnavamo tiste, ki so povezani s krščanskim pozitivnim polom, torej Bogom, Jezusom, Marijo, dušo, nebesi itd., v drugi tiste, ki so povezani z negativnim polom, to je predvsem s hudičem in peklom. Za vsak frazem navedemo število rab, predstavimo primer rabe in skušamo opredeliti, ali gre za pragmatični

² Slovenski pravopis omogoča dvojni zapis nekaterih od teh poimenovanj, z veliko (*Bog*) ali z malo (*bog*) začetnico. Velika začetnica je na mestu, če gre za alegorične poosebitve. V pragmatičnih frazemih ne gre za take vrste rabo, zato v tem prispevku vsa poimenovanja brez izjeme pišemo z malo začetnico, razen kadar navajamo primere iz korpusa ali citiramo druge avtorje: v obeh primerih ohranjamo enako začetnico, kot je uporabljena v viru. Prav tako pri nekaterih frazemih opažamo dve možnosti zapisa, stično (*bogdaj*) ali nestično (*bog daj*). V tem prispevku ohranjamo nestični zapis, enako je zapis narejen tudi v glavnini primerov v korpusu GOS.

ali nepragmatični frazem. Za pragmatične frazeme skušamo opisati pragmatično vlogo, posebno pozornost pa posvečamo tudi vprašanju, ali frazemi ohranjajo enako pozitivno oz. negativno konotacijo, kot jo imajo izvorno tiste njihove sestavine, ki izhajajo iz krščanskega izrazja.

4 Korpusna analiza

4.1 Pozitivni pol

V tem razdelku predstavljamo tiste frazeme, ki vključujejo krščansko izrazje, povezano s krščanskim pozitivnim polom.

4.1.1 *Bog*

Beseda *bog* je v korpusu GOS rabljena skupaj 177-krat. V osmih od teh rab gre za tipične pragmatične frazeme (številka v oklepaju pomeni število rab v korpusu):

<i>ljubi bog</i>	»sem rekla o lubi bog to bo pa za dva mesca pa konc«	(1)
<i>ti boga</i>	»o ti boga«	(1)
<i>pri bogu</i>	»jz po štengah ne pridem pr bogu«	(2)
<i>pod milim bogom/pri milem bogu</i>	»ka te ti pr milem bogu še sploh lah«	(2)
<i>jebem ti boga</i>	»jebem ti boga to bi rad še vidu«	(1)
<i>moj bog</i>	»o moj bog«	(1)

S temi frazemi govorec poudarja povedano in izraža svojo emocionalno angažiranost do propozicijske vsebine,³ pri čemer lahko v mnogih primerih razberemo tudi ali pozitivno ali negativno konotacijo. Namenoma pravimo izražanje emocionalne angažiranosti in ne izražanje emocij, saj na podlagi slušnega vtisa in konteksta nismo mogli razbrati, da bi bil govorec v kakem posebnem emocionalnem stanju (npr. jezen, vesel ipd.). Zdi se, da je govorčeva emocionalna drža do propozicijske vsebine ločena od njegovih resničnih emocionalnih stanj v trenutku govorjenja. Negativno konotacijo razberemo npr. v primeru *ljubi bog*, saj govorec v tem kontekstu izraža nezaupanje ali nestrinjanje s početjem tiste osebe, o kateri pripoveduje. Pozitivno konotacijo razberemo npr. v primeru *o ti boga*, kjer govorec izraža občudovanje. Primerov je žal premalo, da bi lahko ugotavljali, ali katera konotacija (pozitivna ali negativna) prevladuje.

Glavnina vseh rab, kar 76, je v frazemih, navedenih v nadaljevanju, ki pa po našem mnenju niso tipični pragmatični frazemi:

³ S terminom propozicijska vsebina običajno označujemo vsebino pogovora, tukaj pa bi ga želeli aplicirati celo nekoliko širše, kot kognitivno predstavo dogodkov, dejanj, oseb in splošne situacije, o kateri govori diskurz. V kognitivni analizi diskurza je v tem pomenu znan termin model situacije, ki ga uvedeta van Dijk in Kintsch (1983), vendar bi bila taka terminologija za bralca težje razumljiva.

<i>hvala bogu</i>	»prvi sončen dan ja hvala bogu«	(35)
<i>bogu hvala</i>	»ja sej bogu hvala da ma veselje«	(3)
<i>boga hvaliti</i>	»zmeri sam Boga hvalm da eee«	(1)
<i>bog ve (kje/kdaj ...)</i>	»bog ve kva si je on prevedu s tem«	(14)
<i>bog si ga vedi</i>	»bog si ga vedi če bodo glede na to kar se dogaja«	(2)
<i>bog ne daj</i>	»al pa bog ne dej borderka«	(12)
<i>bog pomagaj</i>	»na cajte tak zeza da bog pomagi«	(9)

Med tipične lastnosti pragmatičnih frazemov N. Jakop (2006) med drugim šteje, da ne morejo nastopiti v stavčnoočlenski vlogi. V nekaterih zgornjih primerih vidimo precej tesno vpetost frazemov v strukturo stavka ali vsaj povedi. Tudi denotativni pomen je pri teh frazemih pogosto še precej izrazit: na primer v »*ja sej bogu hvala da ma veselje*« je mogoče razbrati denotativni pomen 'še dobro', v »*bog ve kva si je on prevedu s tem*« denotativni pomen 'kdo ve' itd. V splošnem lahko za te frazeme ugotovljamo, da izražajo govoročevo mnenje (torej racionalno, ne emocionalno stanje) o propozicijski vsebini: v frazemih z besedo *hvala* oz. *hvaliti* lahko razberemo, da govorec šteje nekaj za dobro, v zvezah z *bog ve* izraža, da šteje nekaj za neznano, v zvezah z *ne daj* izraža, da šteje nekaj za nezaželeno, v zvezah s *pomagaj* pa, da nekaj ni v njegovi moči. Kljub temu pa lahko tudi v teh primerih, enako kot v prvi skupini frazemov z besedo *bog*, razberemo tudi izražanje govoročevega odnosa ali emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine, ki pa je različna od rabe do rabe: v primeru »*prvi sončen dan ja hvala bogu*« npr. prepoznamo tudi izraženo zadovoljstvo, v »*na cajte tak zeza da bog pomagi*« nezadovoljstvo itd.

Štiri rabe besede *bog* so v frazemu, ki opravlja govorno dejanje pozdravljanja:

<i>bog daj</i>	»bog de bog de ja pa gre gre«	(3)
<i>bog lonaj</i>	»bog klone ejda adijo«	(1)
<i>zbogom</i>	»peli so zbogom Buš«	(1)

Podobna je tudi naslednja raba, ki izraža govorno dejanje zahvaljevanja:

<i>bog plačaj (ploti)</i>	»bog ploti to ste tak lepo povedali«	(1)
---------------------------	--------------------------------------	-----

Vse to uporabljajo govorniki v radijski kontaktni oddaji iz SV dela Slovenije, v kateri prevladuje narečni govor.

Petnajst rab besede *bog* je v frazemih, ki jih ne štejemo za (prvotno) pragmatične, čeprav lahko razberemo iz njih tudi kakšne pragmatične prvine v smislu izražanja emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine:

<i>katerega boga</i>	»ja sem kar belo pogleala kiga boga je zdej«	(1)
<i>bog i batina</i>	»tak bota Pahor pa Borut prihodne leto natrdnejša koalicija bog i batina«	(1)
<i>svega boga</i>	»gleдам dokumentarce berem člank svega boga«	(3)
<i>biti bog</i>	»zdej pa je internet bug«	(10)

Med temi je najštevilčnejša raba v zvezi *biti bog*, vendar je to posledica korpusnega šuma, saj gre v osmih od desetih primerov za rabo v eni od radijskih oddaj, v kateri skušajo razglasiti najpomembnejšega predstavnika rok glasbe (raba v zvezi *rok bog*).

4.1.2 *Bože*

Izpeljanka *bože* je rabljena skupaj sedemkrat, vedno v pragmatični vlogi. Dve od teh rab sta v pragmatičnem frazemu:

<i>(o) bože mili</i>	»o bože mili«	(1)
<i>bože moj</i>	»jaz sem res uživala na bože moj«	(1)

V obeh frazemih govorec poudarja povedano in izraža svojo emocionalno angažiranost do proposicijske vsebine, ki ima v prvem primeru negativno, v drugem pa pozitivno konotacijo.

Preostalih 5 rab je skupaj z medmetom *o* in jih uvrščamo na mejo frazemskosti:

<i>o bože</i>	»mačka cvili o bueže«	(5)
---------------	-----------------------	-----

Vse te rabe so pragmatične, govorec z *o bože* izraža svojo emocionalno angažiranost ali tudi odnos (npr. sočutje, ogorčenje) do proposicijske vsebine. Prevladuje negativna konotacija.

4.1.3 *Božji*

Pridevniška izpeljanka *božji* je rabljena skupaj 17-krat, od tega devetkrat v frazemu. Tri od teh frazemov lahko štejemo za pragmatične:

<i>v božjo mater</i>	»de v božjo mater«	(1)
<i>mater božja</i>	»mater božja na s tvojih ust zveni teku vse dobru«	(1)
<i>za božjo voljo</i>	»za božjo voljo da bi Tina na katero smo računali bila tam nekje med desetim in petnajstim mestom«	(1)

Govorec s temi frazemi izraža svojo emocionalno angažiranost do proposicijske vsebine, ki ima lahko negativno (prvi primer) ali pozitivno (drugi in tretji primer) konotacijo.

V šestih rabah gre za nepragmatične frazeme oz. pregovore:

<i>v božjih rokah</i>	»ostalo je pa v božjih rokah«	(1)
<i>biti v miru božjem</i>	»vsak hoče bit na v miru božjem ne«	(1)
<i>božji namestnik</i>	»verjeli so da je vladar božji namestnik«	(1)
pregovor:	»pa to ni pravice na tem božjem svetu«	(1)
pregovor:	»no iz vaš ust v božja ušesa ali pa v tistih ki imajo denar«	(1)
pregovor:	»potrpežljivost je božja mast ne«	(1)

4.1.4 Jezus, kristus, marija

Beseda *jesus* je v korpusu rabljena 40-krat, še štirikrat pa angleška različica *jesus*. Raba te besede je v tesni povezavi z rabo besede *marija* (v korpusu 75-krat) in *kristus* (v korpusu devetkrat) oz. *christ* (v korpusu enkrat), saj tvorijo frazeme skupaj:

<i>jesus marija</i>	»gemej pa klinton Jezoš Marija«	(5)
<i>jesus kristus marija</i>	»Jezus Kristus Marija kaj je to danas«	(1)
<i>jesus kristus</i>	»jezoš kristuš samo to še bi rad vido«	(1)
<i>jesus christ</i>	»džizes krajst men je vroče k svina«	(1)
<i>jesus no marija</i>	»jozosnamarija ej«	(1)
<i>ljubi jesus</i>	»lubi Jezus že bika pa bivola ne ločimo«	(2)
<i>jezusna</i>	»jesusna«	(1)
<i>marija sveta</i>	»ja Marija sveta kaku nej dolg živim«	(1)

Podobno kot ugotavljamo za pragmatične frazeme z besedama *bog* in *bože*, lahko tudi tukaj rečemo, da govorec s temi pragmatičnimi frazemi izraža svojo emocionalno angažiranost do propozicijske vsebine, ki pa ima tukaj praviloma negativno konotacijo, le izjemoma pozitivno.

Na meji frazemskeosti so primeri v zvezi z medmetom *o* oz. primeri, ko je ista beseda ponovljena dvakrat. Takih rab je 15, tudi v teh primerih gre vedno za pragmatično rabo na podoben način kot v predhodnih primerih, enako prevladuje negativna konotacija:

<i>o marija</i>	»so ble pa še une baterije zaneč o marija«	(11)
<i>o jesus</i>	»ov jezec«	(1)
<i>jesus jesus</i>	»Jezos Jezos takšiva močniva moška pa se vode bojita«	(2)
<i>marija marija</i>	»maahrija marija«	(1)

V dveh primerih pa gre za nepragmatično rabo frazema:

<i>marija prikazati se</i>	»se ti je tak Marija prikazala ženska lej«	(3)
<i>hvaljen bodi Jezus Kristus</i>	»prej nej boga valan bodje Jezoš Kristoš«	(1)

V splošnem besede *marija*, *kristus* in *jesus* manj pogosto postanejo sestavine frazema kot izrazi za boga, kolikor že, pa se prevladujoče povezujejo samo med seboj, redko z drugimi besedami. Prav tako je z njimi, presenetljivo, pogosteje združena negativna konotacija, medtem ko smo pri izrazih za boga večkrat zasledili tudi pozitivno konotacijo.

Pridevniška izpeljanka *kristusov* je rabljena štirikrat, *jezusov* pa enkrat, vendar v nobenem primeru ne gre niti za frazemsko niti za pragmatično rabo. Izpeljanke *kriščev* v korpusu ne najdemo.

4.1.5 *Madona*

Beseda *madona* je v korpusu rabljena 15-krat, tipično frazemska raba pa je samo ena:

porka madona »ja porka madona« (1)

V tej rabi govorec izraža svojo emocionalno angažiranost do propozicijske vsebine, konotacija je negativna.

Podobno kot *marija* in *jezus* se tudi beseda *madona* pogosto družijo z medmetom *o*, pa tudi z *u* in *a*:

o madona »o madona s se zrihtala« (3)

u madona »u madona ka te misliš« (2)

a madona »a madona rabesta še kešn dokaz« (1)

Tudi v vseh teh primerih gre za izražanje emocionalne angažiranosti govorca do propozicijske vsebine, ki pa ima – v nasprotju s frazemi z *marija*, *jezus* in *kristus* – pogosteje pozitivno kot negativno konotacijo.

4.1.6 *Duša, duh*

Beseda *duša* je rabljena skupaj 43-krat, 17 od teh rab lahko štejemo za frazeme, vendar vedno za nepragmatične frazeme:

boleti duša/v duši »bolela me je duša« (2)

zaboleti

dušo imeti »traktor je bil nuvi() dovšo je mel« (2)

kupiti nekaj za dušo »som včosi kovpiš nika za dovšo« (1)

živa duša »pa ni nikri žive duše« (1)

(biti) za dušo »za dušo« (2)

delati iz duše/za dušo »in da se dela iz dušo ne« (2)

hrana za dušo »kdor po hrano za dušo zahaja v novomeški Anton Podbevšek« (1)

ležati na duši »kar mu leži na duši« (1)

po duši biti »bi bila lahko po svoji osnovi po svoji duši« (1)

sesti v dušo »meni je sedla ta trobenta čist v dušo« (1)

dati dušo »mislim da dajo dušo temu Iranu« (1)

pihati na dušo »a vidte kako piha na našo dušo« (1)

pregovor: »če je Jurija dež in na Petra suša se raduje kmetova duša« (1)

Je pa v dveh primerih v taki rabi tvorjenka *porkaduš*:

porkaduš »tud do tretga ne (neraz) bodo pršli porkaduš ej« (2)

In v enem primeru tvorjenka *prmojduš*:

prmojduš »če tak gleaš prmojduš moja je lepša« (1)

Vedno gre za poudarjalno vlogo, enako kot v podobnih predhodnih primerih lahko razberemo izražanje emocionalne angažiranosti govorca do propozicijske vsebine.

Beseda *duh* je rabljena 25-krat, le dve rabi sta frazemski, obe kot standardni, nepragmatični frazem:

pomirjen duh »v glavnem pomirjeni duhovi« (1)

buriti duhove »to je še vedno tema ki buri duhove v slovenski (1)
politiki«

4.1.7 Vera

Beseda *vera* je rabljena skupaj 15-krat, dve od teh rab lahko štejemo za pragmatični frazem:

ala (ji) vera »če pa je tak ženska pa ala vera ala ji vera ne« (2)

Gre za izražanje emocionalne angažiranosti govorca do propozicijske vsebine, konotacija je pozitivna.

V dveh rabah imamo nepragmatični frazem:

v dobri/najboljši veri »smo prišli tu v internet vse v najboljši veri« (2)

4.1.8 Nebesa idr.

Beseda *nebesa* je rabljena skupaj sedemkrat, eno od teh rab lahko opredelimo kot (nepragmatični) frazem:

pasti iz nebes »tretje mesto v veleslalomu ne to je ko da je padu z (1)
nebes«

Beseda *krst* je rabljena osemkrat, rabe so pretežno polnopomenske in nefrazemske, samo ena je nekoliko dvoumna in je iz dostopnega konteksta žal ni mogoče nedvoumno interpretirati:

živega krsta »i pravi živega krsta niso mele glih zared tega ker niso (1)
(‘nikogar’?) smeje zaposlit nekoga ki ni eno leto na borzi«

Beseda *papež* je v GOS-u rabljena devetkrat, v nobenem primeru ne gre niti za pragmatično rabo niti za rabo v frazemu. Za besede *amen*, *nazarenski*, *krščen* in *križan* v GOS-u ni zadetkov.

4.2 Negativni pol

V tem razdelku predstavljamo tiste frazeme, ki vključujejo krščansko izrazje, povezane s krščanskim negativnim polom.

4.2.1 Vrag

Beseda *vrag* je rabljena skupaj 37-krat. Štiri⁴ od teh rab so v pragmatičnem frazemu:

<i>ni vrag</i>	»ni vrag da ne bi prišli do tukaj«	(2)
<i>za vraga</i>	»kako za vraga zdej on tko teče«	(1)
<i>zamisli vraga</i>	»zamisli vraga Nataša druga«	(1)

Podobno kot za pragmatične frazeme s pozitivnega pola tudi tukaj ugotavljamo, da so frazemi v vlogi poudarjanja in izražanja govorceve emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine. Konotacija je v dveh primerih negativna, v dveh primerih pa pozitivna.

Dve rabi frazema z besedo *vrag* sta zelo sorodni rabi frazema *bog ve*:

<i>vrag ve/vrag zna</i>	»tak da ja sn spala vrag zne do kedej«	(2)
-------------------------	--	-----

Ta frazem zaznamuje precejšnja skladijska vpetost v stavek in poved ter močno prisoten denotativni pomen, kar naj ne bi bilo značilno za pragmatične frazeme. Emocionalna angažiranost govorca do propozicijske vsebine je tukaj manj izrazita.

Nasprotno pa je spet močno prisotna, in to z negativno konotacijo, v naslednjih dveh primerih, kjer je *vrag* rabljen skupaj z medmetom:

<i>a vrag</i>	»a vrag«	(1)
<i>oh vrag</i>	»to ze pa oh vrag«	(1)

Deset frazemov, v katere se veže beseda *vrag*, smo opredelili kot (prvotno) nepragmatične, čeprav lahko iz njih razberemo tudi kakšne pragmatične prvine v smislu izražanja emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine:

<i>vrag vzeti</i>	»te pa do me tak vrag vzeo«	(1)
<i>videti vraga</i>	»če te Pero zdaj poslušaj boš vidu vraga«	(1)
<i>vrag biti</i>	»misim vrag je če bi rad kako košarko igral«	(1)
<i>iti k vragu</i>	»eh vse gre k vragi«	(5)
<i>vsega vraga</i>	»jebentiš je blo vsega vraga«	(1)
pregovor:	»da te vrag brez dela ne najde ko pride po tebe«	(1)

⁴ Vseh rab nismo mogli nedvoumno analizirati, zlasti kadar je govor močno narečno obarvan in nam je zato le delno razumljiv.

Pridevniška izpeljanka *vražji* je rabljena samo dvakrat, nobena od teh rab ni v frazemu.

4.2.2 *Hudič*

Beseda *hudič* je rabljena skupaj 33-krat. Dve od teh rab smo opredelili kot pragmatična frazema:

<i>ti hudič ti</i>	»pa loputo zaparl ti hudič ti«	(1)
<i>ni hudič</i>	»ni hudič de ne bi najdl bolj poštene«	(1)

Tudi tukaj lahko pragmatično vlogo opišemo kot poudarjanje in izražanje govorčeve emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine. Konotacija je enkrat negativna, enkrat pozitivna.

V podobni vlogi, z negativno konotacijo, najdemo besedo *hudič* tudi v zvezi z medmetom *o*:

<i>o hudiča</i>	»o hudiča torej device v kratkem ne bo več«	(1)

Deset rab besede *hudič* v frazemu pa smo šteli za nepragmatične frazeme, s tem da ponovno lahko ugotavljamo tudi določene pragmatične vloge teh frazemov:

<i>vsega hudiča</i>	»vsega hudiča pišejo več«	(1)
<i>ko sto hudičev</i>	»ropotajo k sto hudičev«	(1)
<i>iz hudiča biti</i>	»tist ropotanje je iz hudiča«	(1)
<i>od hudiča biti</i>	»kdo bolj je od hudiča in kdo bolj fin«	(1)
<i>hudič biti</i>	»da bude pa še hudič večji«	(6)

Pridevniška izpeljanka *hudičev* je rabljena trikrat, nobena od teh rab ni v stalni besedni zvezi.

4.2.3 *Satan, zlodej, zlomek, šment*

Beseda *satan* je rabljena skupaj dvakrat, ena od teh rab je v nepragmatičnem frazemu:

<i>kot tristo satanov</i>	»smrdelo je kak tristo satanof«	(1)

Pridevniška izpeljanka *satanski* v korpusu ni prisotna.

Beseda *zlodej* je rabljena skupaj dvakrat, ena od teh rab je v nepragmatičnem frazemu, in sicer v kontekstu branja besedila med šolsko učno uro:

<i>zlodej poditi</i>	»leti ko bi ga zlod podil je zjutraj že v Tržiču bil«	(1)

Pridevniška izpeljanka *zlodjev/zlodejev* v korpusu ni rabljena. Beseda *šment* je rabljena skupaj trikrat, nobena od teh rab ni frazemska. Beseda *zlomek* v korpusu ni rabljena.

4.2.4 *Pekel, presnet, hudiman*

Beseda *pekkel* je rabljena skupaj šestkrat, dve od teh rab sta v nepragmatičnem frazemu:

<i>v pekkel iti</i>	»ja lah greš tud u peku ne«	(1)
<i>rešiti se iz pekla</i>	»smo se rešili iz pekla v katerega nas je pahnla druga svetovna vojna«	(1)

Beseda *presnet* je rabljena skupaj štirikrat, dve od teh rab sta pragmatični frazem:

<i>presneta reč</i>	»jz se to več tud ne spomnim o presenta reč«	(1)
<i>presneto sranje</i>	»pa presneto sranje«	(1)

Ponovno gre za poudarjanje in izražanje govorničeve emocionalne angažiranosti do propozicijske vsebine, konotacija je negativna.

Pridevniška izpeljanka *peklenski* je rabljena samo enkrat, ne gre za frazemsko rabo. Za besedo *hudiman/-a* v GOS-u ni zadetkov.

5 Povzetek in diskusija

V preglednici 1 v številkah povzemamo pogostost rab posameznih besed iz krščanske religije v korpusu GOS ter njihovo vpetost v pragmatične in nepragmatične frazeme. Mejne primere, tj. tipa *bog ve, o bože in jesus jesus*, štejemo med pragmatične frazeme.

Preglednica 1: Raba krščanskih izrazov v frazemih (podatki za korpus GOS, 2012)

Beseda	V pragmatičnih frazemih		V nepragmatičnih frazemih		Vseh rab
	Število	Delež (v %)	Število	Delež (v %)	
<i>bog</i>	89	50,3	15	8,5	177
<i>bože</i>	7	100,0	0	0,0	7
<i>božji</i>	3	17,6	6	35,3	17
<i>jesus/jesus</i>	15	34,1	1	2,3	44
<i>kristus/christ</i>	3	33,3	1	11,1	9
<i>marija</i>	20	26,7	3	4,0	75
<i>kristusov</i>	0	0,0	0	0,0	4
<i>jesusov</i>	0	0,0	0	0,0	1
<i>madona</i>	7	46,7	0	0,0	15
<i>duša</i>	3	6,5	17	38,6	46
<i>duh</i>	0	0,0	2	8,0	25
<i>vera</i>	2	13,3	2	13,3	15

Beseda	V pragmatičnih frazemih		V nepragmatičnih frazemih		Vseh rab
	Število	Delež (v %)	Število	Delež (v %)	
<i>nebesa</i>	0	0,0	1	14,3	7
<i>krst</i>	0	0,0	0	0,0	8
<i>papež</i>	0	0,0	0	0,0	9
Skupaj pozitivni pol	149	35,0	48	10,5	459
<i>vrag</i>	8	21,6	10	27,0	37
<i>vražji</i>	0	0,0	0	0,0	2
<i>hudič</i>	3	9,1	10	30,3	33
<i>hudičev</i>	0	0,0	0	0,0	3
<i>satan</i>	0	0,0	1	50,0	2
<i>zlodej</i>	0	0,0	1	50,0	2
<i>šment</i>	0	0,0	0	0,0	3
<i>pekel</i>	0	0,0	2	33,3	6
<i>presnet</i>	2	50,0	0	0,0	4
Skupaj negativni pol	13	14,1	24	26,1	92
Skupaj	162	31,3	72	13,1	551

Skupne številke kažejo, da je krščansko izrazje v vsakdanjem govorjenem jeziku frazeološko aktivno, saj je skupaj skoraj v več kot 40 % primerov rabljeno v frazemu ali vsaj v obliki večbesedne, frazeološko mejne enote. Večina frazemov je pragmatičnih, zlasti velja to za besede, ki predstavljajo pozitivne entitete (Boga, Jezusa, Marijo itd.). Za nasprotni, negativni pol, velja obratno: izrazje, povezano z njim, je pogosteje rabljeno v nepragmatičnih kot v pragmatičnih frazemih. Tudi v splošnem so besede, povezane s pozitivnim polom, rabljene nekajkrat pogosteje kot besede, povezane z negativnim polom. Med vsemi besedami izrazito izstopa *bog*, ki je rabljena nekajkrat pogosteje kot vse ostale, prav tako je tudi frazeološko najbolj aktivna. Daleč zadaj sledita besedi *jezus* in *marija* in še dlje za njima *bože*, *madona*, *vrag* in *hudič*. Vse ostalo krščansko izrazje je v vsakdanjem govoru rabljeno bolj izjemoma in je v korpusu v frazemeski rabi zastopano s po le nekaj primeri. Zlasti redke in frazeološko le izjemoma aktivne so vse pridevniške izpeljanke: v korpusu le dve, *božji* in *presnet*.

V skupnem seštevku smo našli čez 160 pragmatičnih frazemov, kar za korpus GOS, ki vsebuje 287 diskurzov s povprečno dolžino nekaj čez 20 minut, pomeni povprečno po en tovrstni frazem v vsakem drugem diskurzu. Le redki se pojavijo večkrat – več kot petkrat so rabljeni samo naslednji: *hvala bogu* (35 rab), *bog ve (kje/kdaj ...)* (14), *bog ne daj* (12), *o marija* (11), *bog pomagaj* (9), *jezus marija* (5). Skupaj smo sicer našli prek 50 različnih pragmatičnih frazemov, kar je pol manj, kot jih navaja N. Jakop (2006) v svojem seznamu. Mnogi s tistega seznama se v govornem korpusu sploh ne pojavijo, seveda pa velja tudi, da so v korpusu nekateri frazemi, ki jih na tistem seznamu ni. Vse to je popolnoma pričakovano: korpus GOS obsega 1 milijon besed, kar je veliko premalo, da bi lahko dovolj celostno predstavil pestrost

govorne rabe (za primerjavo: referenčni pisni korpusi sežejo že do obsega milijarde besed in več). Pokaže nam lahko le tisto, kar je v govoru najbolj živo prisotno.⁵

V prispevku smo skušali opisati tudi pragmatično vlogo pragmatičnih frazemov, ki smo jih našli v gradivu. V veliki večini primerov smo ugotavljali v splošnem zelo podobno, namreč da govorec s temi frazemi poudarja povedano in izraža svojo emocionalno angažiranost do propozicijske vsebine (vendar ne svojega trenutnega emocionalnega stanja!), pri čemer smo v mnogih primerih lahko razbrali ali pozitivno ali negativno konotacijo. V določenih primerih je bilo mogoče tudi natančneje opredeliti govorčev odnos do propozicijske vsebine, npr. izraža nezaupanje, nestrinjanje ipd., včasih pa se je zdela izrazitejša sama poudarjalna vloga. V zvezi s tem velja izpostaviti, da lahko pragmatično vlogo in s tem pragmatični pomen povsem natančno opišemo le za vsako posamezno rabo posebej, na podlagi okoliščin, sobesedila in slušnega vtisa (tudi slednji je zelo pomemben!), v splošnem je mogoče povzeti le grobe obrise. V skladu s kategorizacijo pragmatičnih frazemov N. Jakop (2007) lahko vse tukaj obravnavane frazeme uvrstimo med ekspresivne, razen frazemov z besedo *bog*, ki izražajo pozdrav oz. zahvalo – te lahko uvrstimo med povezovalne. Medtem ko se ti nanašajo na govorčev odnos z naslovníkom, se vsi ostali frazemi s sestavinami iz krščanskega izrazja nanašajo na govorčev odnos do vsebine sporočila oz. do besedila, redkeje pa tudi na odnos do govorne situacije.

Pri več frazemih smo imeli težave z ločevanjem, ali je frazem prevladujoče pragmatični ali nepragmatični, saj smo poleg izrazite pragmatične vloge ugotavljali tudi precej izrazit denotativni pomen in skladenjsko vlogo v stavku in povedi (tip *bog pomagaj*, *vrag ve*). Obratno smo tudi pri frazemih, ki smo jih sicer opredelili kot prvotno nepragmatične, pogosto opažali močno poudarjeno pragmatično vlogo (tip *vsega hudiča*). Nedvoumno ločevanje med pragmatičnimi in nepragmatičnimi frazemi zato po našem mnenju ni vedno mogoče.

Zanimalo nas je tudi, ali frazemi ohranjajo enako pozitivno oz. negativno konotacijo, kot jo imajo posamezne sestavine iz krščanskega besedišča. V mnogih primerih pozitivne ali negativne konotacije nismo mogli pripisati. Kadar smo jo lahko, smo za negativni pol, zlasti frazeme z *vrag* in *hudič*, dejansko ugotavljali prevladujočo negativno konotacijo, vendar je bila v posameznih primerih prisotna tudi pozitivna. Za pozitivni pol pa ni bilo izpolnjeno pričakovanje, da bo v večini rab prisotna pozitivna konotacija. Zlasti besede *bože*, *jesus*, *kristus* in *marija* so bile v frazemih prevladujoče rabljene z negativno konotacijo, pri besedi *bog* smo lahko zasledili eno ali drugo; le za besedo *madona* smo pogosteje zasledili pozitivno kot negativno konotacijo.

Vir

GOS = Korpus govornje slovenščine (www.korpus-gos.net).

⁵ Pa tudi pri tem je treba vse rabe, prisotne samo enkrat oz. samo pri istem govorcu ali v okviru specifičnosti teme nekega diskurza, razumeti bolj kot naključne pojavitve, dokler ne dobijo potrditve v širšem gradivu.

Literatura

- Čermák idr. 1994 = František Čermák idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy slovesné: A–P, R–Ž*, Praha: Akademia, 1994.
- van Dijk – Kintsch 1983 = Teun A. van Dijk – Walter Kintsch, *Strategies of Discourse Comprehension*, New York – London: Academic Press, 1983.
- Fink 1996 = Željka Fink, Ruski i hrvatski frazemi s komponentama bog, vrag (đavo), *Filologija* 27 (1996), 17–24.
- Fink Arsovski idr. 2006 = Željka Fink Arsovski idr., *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Zagreb: Knjigra, 2006.
- Hill 1992 = Deborah Hill, Imprecatory interjectional expressions: examples from Australian English, *Journal of Pragmatics* 18 (1992), št. 2–3, 209–223.
- Jakop 2003 = Nataša Jakop, Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 2, 111–127.
- Jakop 2006 = Nataša Jakop, *Pragmatična frazeologija*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Linguistica et philologica 14).
- Jakop 2007 = Nataša Jakop, Opis pomena pragmatičnih frazemov s pragmatičnimi kategorijami, *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*, ur. Erika Kržišnik – Wolfgang Eismann, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007, 167–182.
- Keber 2011 = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, 2011 (Slovarji).
- Kosem – Verdonik 2012 = Iztok Kosem – Darinka Verdonik, Key word analysis of discourses in Slovene speech: differences and similarities = Analiza ključnih besed v diskurzih slovenskega govora: razlike in podobnosti, v: *Le discourse parlé*, ur. Ana Zwitter Vitez = *Linguistica* 52 (2012), 309–322.
- Krajnc Ivič 2005 = Mira Krajnc Ivič, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede: na gradivu mariborskega Mestnega sveta*, Maribor: Slavistično društvo, 2005 (Zora 35).
- Krajnc Ivič 2009 = Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*, Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Zora 63).
- Kranjc 1999 = Simona Kranjc, *Razvoj govora predšolskih otrok*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999 (Razprave Filozofske fakultete).
- Kržišnik 1987/88 = Erika Kržišnik, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava* 2 (1987/88), št. 2, 143–162.
- Kržišnik 1994 = Erika Kržišnik, *Slovenski glagolski frazemi: ob primeru frazemov govorjenja: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994.
- Kržišnik 2000 = Erika Kržišnik, Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku, *Razprave drugega razreda SAZU* 17 (2000), 67–80.
- Kržišnik 2007 = Erika Kržišnik, Meja med semantičnim in pragmatičnim opisom frazeološke opreme, v: *Slavenska frazeologija i pragmatika*, ur. Željka Fink Arsovski – Anita Hrnjak, Zagreb: Knjigra, 2007, 139–145.

- Kržišnik 2013 = Erika Kržišnik, Izbiblični frazemi v novem Slovarju slovenskih frazemov, v: *Die slawische Phraseologie und die Bibel*, ur. Harry Walter – Valerij M. Mokienko, Greifswald – Sankt Petersburg, 2013, 111–119.
- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Lingua Slovenica 4).
- Legan Ravnikar 2010 = Andreja Legan Ravnikar, Terminološki in stilistični vidik poimenovanja verskih pojmov v protestantizmu in obdobju katoliške preno-ve, v: *Reformacija na Slovenskem: ob 500-letnici Trubarjevega rojstva*, ur. Aleksander Bjelčevič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010 (Obdobja 27), 385–399.
- Nazzal 2005 = Ayman Nazzal, The pragmatic functions of the recitation of Qur'anic verses by Muslims in their oral genre: the case of Insha' Allah, 'God's willing', *Pragmatics* 15 (2005), št. 2–3, 251–273.
- Schlamberger Brezar 2007 = Mojca Schlamberger Brezar, Vloga povezovalcev v govornem diskurzu, *Jezik in slovstvo* 52 (2007), št. 3–4, 21–32.
- Smolej 2007 = Mojca Smolej, Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge, *Jezik in slovstvo* 52 (2007), št. 3–4, 67–78.
- Smolej 2010 = Mojca Smolej, Kazalci stopnje besedilne zgradbe v govornih narativnih besedilih, v: *Vloge središča: konvergenca regij in kultur*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2010 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 21), 91–102.
- Smolej 2012 = Mojca Smolej, Les spécificités du discours indirect dans l'échange oral spontané en Slovène = Posebnosti poročanega govora v spontano govornih besedilih v slovenščini, v: *Le discours parlé*, ur. Ana Zwitter Vitez = *Linguistica* 52 (2012), 297–308.
- Stramljič Breznik 2000/01 = Irena Stramljič Breznik, Komunikacijski ali sporočanski frazemi, *Jezik in slovstvo* 46 (2000/01), št. 5, 191–200.
- Stramljič Breznik 2007 = Irena Stramljič Breznik, Pragmatični frazemi s struk-turo na (se) mi ..., če in pod nobenim pogojem v slovenščini, v: *Slavenska frazeologija i pragmatika*, ur. Željka Fink Arsovski – Anita Hrnjak, Zagreb: Knjigra, 2007, 198–202.
- Šetka 1964 = Jeronim Šetka, *Hrvaška krščanska terminologija 2: hrvatski krščan-ski termini latinskoga porijekla*, Makarska: Franjevačka visoka bogoslovija, 1964 (Bogoslovska biblioteka 13).
- Šetka 1976 = Jeronim Šetka, *Hrvaška krščanska terminologija*, Split: Reprint-iz-danje, ²1976.
- Verdonik 2006 = Darinka Verdonik, Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ...: diskur-zni označevalci v telefonskih pogovorih, *Jezik in slovstvo* 51 (2006), št. 2, 19–36.
- Verdonik 2007 = Darinka Verdonik, *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru: diskurzni označevalci in popravljanja*, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 48).
- Verdonik – Kačič 2012 = Darinka Verdonik – Zdravko Kačič, Pragmatic func-tions of Christian expressions in spoken discourse = Pragmatične vloge

- krščanskih izrazov v vsakdanjem govoru, v: *Le discourse parlé*, ur. Ana Zwitter Vitez = *Linguistica* 52 (2012), 267–282.
- Verdonik – Zwitter Vitez 2011 = Darinka Verdonik – Ana Zwitter Vitez, *Slovenski govorni korpus Gos*, Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2011.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Volk 2007 = Jana Volk, Italijanske jezikovne prvine v spontanem govoru v Slovenski Istri, *Annales: series historia et sociologia* 17 (2007), št. 1, 153–166.
- Zuljan Kumar 2007 = Danila Zuljan Kumar, *Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških pogovorov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (*Linguistica et philologica* 16).

The Phraseology of Christian Vocabulary in Everyday Speech

Summary

This article studies the use of Christian vocabulary (*bog* ‘God’, *jezus* ‘Jesus’, *marija* ‘Maria’, *madona* ‘Madonna’, *hudič* ‘devil’, *vrag* ‘devil’, etc.) and coinages from them in phrasemes (with an emphasis on pragmatic phrasemes). As an addition to previous studies of phraseology that were based on lexicographic material, or on written texts or written corpuses, this study examines everyday spontaneous spoken language. The results show that these are phraseologically very active words that are predominantly used in a pragmatic role, especially for expressing the relationship of the speaker to the content of the conversation, and less often to the addressee or the circumstances. Altogether, in almost half of the examples the words analyzed were used in phrasemes or at least in the form of a multiword phraseological marginal unit. The majority of phrasemes are pragmatic; this is especially the case for words that represent positive entities (God, Jesus, Mary, etc.). The opposite applies to the negative pole: words connected with this are more often used in non-pragmatic phrasemes than in pragmatic ones. In general, words connected with the positive pole are also used several times more often than words connected with the negative pole. Among all of the words, the word *bog* ‘God’ clearly stands out; it is used several times more frequently than all of the others and it is also phraseologically most active. The words *jezus* ‘Jesus’ and *marija* ‘Mary’ follow far behind, and even further behind these are *bože* ‘God’, *madona* ‘Madonna’, *vrag* ‘devil’, and *hudič* ‘devil’. All of the remaining words from Christianity are used only exceptionally in everyday speech and are represented by only a few examples in the corpus. All of the adjectival forms are especially rare and only exceptionally phraseologically active. There are only two in the corpus: *božji* ‘divine’ and *presnet* ‘darn’.

Različni vplivi na jezik mladih

Maša Rolih

Cobiss: 1.01

Članek se ukvarja z značilnostmi jezika mladih kot diskurzivne skupnosti v okviru spletnih socialnih omrežij (Facebook). Analiza se osredotoča na prisotnost elementov internetnega slenga ter narečnih in pokrajinskih pogovornih jezikovnih značilnosti v jeziku mladih v okviru spletnih socialnih omrežij. Poleg tega je ugotovljen vpliv angleškega jezika na jezik mladih in njegova prisotnost v mladostniškem slengu. Hipoteze so utemeljene s primeri in rezultati anketnega vprašalnika.

Ključne besede: jezik mladih, internetni sleng, narečje, pokrajinski pogovorni jezik, spletna socialna omrežja

Various Influences on Young People's Language

This article deals with the characteristics of young people's language as a discourse community on online social networks (Facebook). The analysis focuses on the presence of elements of internet slang and dialect and regional colloquial linguistic elements in young people's language on online social networks. In addition, it examines the influence of English on young people's language and its presence in their slang. The hypotheses are supported with examples and the results of a survey.

Keywords: young people's language, internet slang, dialect, regional colloquial language, online social networks

0 Uvod

Čas globalizacije in medijske kulture¹ je prinesel mnogo novosti v smislu večje in naprednejše tehnologizacije in hitrega življenjskega tempa, posegel pa je tudi na mnoga področja tako javnosti kot zasebnosti. Svetovni splet je postal nujen za hitro, ekonomično in učinkovito pridobivanje informacij ter tako povzročil globalizacijske procese na eni strani in večjo dostopnost v smislu geografske neomejenosti in t. i. transnacionalnih prostorov na drugi strani.

¹ Osnova za prispevek je seminarska naloga, ki je nastala v okviru doktorskega študija pod mentorstvom dr. Vesne Mikolič (Fakulteta za humanistične študije Koper, smer Slovenistika, junij 2012). Delo je bilo prirejeno za prispevek pod mentorstvom dr. Andreje Žele (oktober 2012).

Spletna socialna omrežja so osvojila predvsem svet mladih in postala sodobni način preživljanja prostega časa in druženja. Razvil se je pojem internetnega slenga, sestavljenega iz izrazov, značilnih predvsem za spletno komunikacijo mladostnikov, ki je povzročil spremembe v jeziku mladih. Ena izmed ključnih točk prispevka je tako vpliv internetnega slenga na jezik mladih. Internetni sleng je namreč zelo prisoten v jeziku mladih na spletu, seli pa se tudi v govorjeno besedo.

Ena izmed značilnosti spletnih socialnih omrežij je, da se spletna komunikacija vedno bolj približuje govorjeni besedi, namen tega pa je vzbujanje občutka domačnosti, pristnosti in živosti pogovorov. V tovrstnih okoljih oz. komunikacijskih sferah tako prednjači pogovorni jezik in zapis po izgovoru, razlog za to pa je lahko poleg približevanja komunikaciji v živo tudi neobremenjenost s knjižno normo, saj so spletna socialna omrežja okolja, namenjena sproščnemu druženju in komuniciranju. V njih se tako poleg slenga pojavljajo področni govori in pokrajinski pogovorni jezik, pokrajinski jezikovni elementi pa se mešajo s slengom.

Spletna omrežja so t. i. transnacionalni prostori,² zato je za splet značilen močan vpliv angleščine kot globalnega jezika in amerikanizacija jezika. V tem kontekstu me zanima vpliv angleščine na sleng slovenskih mladostnikov. Opazimo lahko, da je v jeziku mladih veliko elementov slengizmov v angleščini, pojavljajo pa se tudi angleški zapisi v celoti, katerih namen je večja razumljivost za ostale uporabnike, kar je utemeljeno skozi analizo primerov besedišča omrežja Facebook.

Pri analizi jezika mladih na spletu in v okviru govorjenega jezika na splošno opažam veliko elementov ekscerne leksike oz. vulgarizmov, kar pa ni osrednja točka prispevka, ampak gre bolj za stranski produkt raziskovanja. Pri tem se mi postavlja vprašanje o prisotnosti vulgarizmov med mladimi in razlogih za njihovo rabo. Med njimi je verjetno neobremenjenost s knjižno normo, gre pa tudi za lastnost populacije mladih, da se izogibajo splošnim družbenim normam, kar se kaže tudi v jeziku³ in je utemeljeno s primeri.

Značilnosti jezika mladih na spletu so prikazane z dvema metodološkima pristopoma, in sicer skozi analizo primerov zapisov v omrežju Facebook (dnevno spremljanje zapisov mladih med 15. in 30. letom) in s pomočjo raziskave Vpliv pokrajinskih elementov in internetnega slenga na jezik mladih, opravljene na podlagi ankete med uporabniki Facebooka (med 15. in 30. letom).

1 Funkcije interneta in spletnih socialnih omrežij

1.1 Komunikacija v kontekstu omrežne družbe

Za pojav sodobnih internetnih trendov in s tem povezanega pojava socialnih omrežij

² Beck (2003: 24–26) omenja t. i. transnacionalne družbene prostore, ki so v bistvu kibernetiki prostori, za katere je značilna odsotnost vezanosti uporabnikov na okolje v fizičnem prostoru. Gre za to, da se med sabo lahko povezujejo posamezniki neodvisno od prostora, spola, rase itd., tako pa se virtualizirajo odnosi in spreminja način komunikacije.

³ Za mlade je značilno odmikanje od splošno sprejetih norm oz. nekoliko uporniškosti, temu pa sledi tudi jezik, saj se sleng približuje tudi ekscesu oz. vulgarizmu.

so še posebej dovzetni mladostniki, ki gredo v korak s časom. Spletna socialna omrežja, kot sta npr. Facebook ali Twitter, so postala novi načini preživljanja prostega časa in prostori druženja mladih, neodvisno od teritorialnih in časovnih ovir. Možnost dostopa do informacij in oseb z različnih delov sveta povzroča medetnične in medkulturne stike, to pa se povezuje z nujnostjo uniformnosti jezika za nemoteno komunikacijo. V tem smislu pri mladih po vsem svetu prednjači popularna MTV-kultura in angleščina kot globalni jezik, elementi obojega pa se kažejo tudi v jeziku.⁴

1.2 Jezik na spletu

Spletna komunikacija poteka preko zapisanega koda, pri katerem se govorno dejanje zgodi z zamikom, v katerem se dogaja pisanje oz. pisno sporočanje. Ilokucija spletne komunikacije spletnih socialnih omrežij je podobna govornemu neposrednemu sporočanju, razlika pa je v času med govornimi dejanji, ki je na spletu daljši in omogoča sporočevalcu več razmisleka, in v elementih nebesedne komunikacije (npr. govornica telesa, barva glasu, register itd.) pri neposrednem sporočanju, ki lahko veliko povedo o akterju samem, njegovem sporočilu in namenu komunikacije. Ilokucijska vloga spletne komunikacije je ustvariti sporočilo, ki bo čim bolj podobno živemu pogovoru. Tako se pojavljajo zapis po izgovoru (struktura govorjenih besedil), pogovorni, pokrajinski in slengovski elementi, izrazi čustvovanja (npr. ☺), ki vzbujajo občutek neposredne komunikacije. Poleg tega je za splet značilen internetni sleng⁵, ki omogoča hitro in učinkovito komunikacijo ter uniformnost sporočanja.

Splet združuje uporabnike različnih geografskih in socialnih okolij, starosti in interesov, množica diskurzov na spletu ter raznolikost udeležencev in odnosov med njimi pa določa različne načine rabe jezika glede na okoliščine oz. jezikovne izbire (Verschueren 2000: 89), ki so odvisne od konteksta oz. komunikacijske sfere (Škiljan 1999: 22–24). Spletna socialna omrežja, kot je Facebook, združujejo večinoma vrstnike, ki med sabo komunicirajo na način neposredne komunikacije in na svoje profile objavljajo misli, ki dajejo vtis simultane odziva. Tako lahko trdimo, da spletna socialna omrežja služijo predvsem funkciji druženja in tako dajejo občutek fizične prisotnosti akterjev. Temu služi slengovski zapis, ki je faktor povezovanja mladostnikov, in struktura govorjene besede.⁶

⁴ Razni slengizmi v angleškem jeziku, vpliv ameriškega slenga in internetni sleng s krnitvami in krajšavami (npr. *brb* = *be right back* 'takoj se vrnem'), ki je večinoma v angleškem jeziku.

⁵ Crystal (2001: 17) za tipično spletno govorico uporablja izraz »Netspeak« (tudi »Weblish«, »Internet Language«, »Cyberspeak«, »Computer Mediated Communication« (CMC) itd.), ki označuje interaktivne in dialoške elemente v spletnem jeziku in jezikovne izbire, ki nastanejo zaradi zavedanja prisotnosti občinstva.

⁶ Razlike (npr. počasnejši potek komunikacije, okrajšave, nedokončane besede in stavki itd.) so v največji meri zgolj posledica medija, saj mrežna govornica poteka preko pisnega koda, in ne vplivajo na dejstvo, da je funkcija in namen spletnih socialnih omrežij približevanje neposredni komunikaciji.

1.3 Diskurz mladih in jezik spleta: vplivi in funkcije internetnega slenga

1.3.1 Spletna socialna omrežja kot diskurz

Na podlagi okoliščin in značilnosti uporabnikov se oblikujejo diskurzi⁷ in diskurzivne skupnosti, za katere so značilni različni jezikovni elementi (npr. narečni izrazi kažejo na posameznikovo pripadnost določenemu geografskemu področju, slengizmi starostni skupini, strokovni izrazi določenemu strokovnemu področju itd.).

Za govorce določene diskurzivne skupnosti je značilen lasten kod, ki je skupen in razumljiv vsem članom skupnosti; tako je v kontekstu spletnih socialnih omrežij skupni kod uporabnikov internetni sleng. Glede na to, da se preko spleta med sabo povezujejo mladi iz različnih okolij, ne moremo govoriti o rabi zgolj enega samega enotnega koda, ki je značilen za spletni diskurz, ampak gre za preplet mnogih diskurzov, npr. geografskih, socialnih, izobrazbenih itd.

1.3.1.1 Značilnosti diskurzivne skupnosti spletnih socialnih omrežij

Mladi preko spleta oblikujejo svojo identiteto, za katero je značilna premakljivost⁸ oz. fluidnost. Uporabnik lahko svoj spletni profil in tako svojo virtualno identiteto, glede na to, da je ustvarjena s pomočjo znakov, nenehno spreminja in dopolnjuje. Identiteta mladih je v sodobnem času tako deloma pogojena z internetom kot enim izmed dejavnikov sekundarne socializacije, odraz tega pa je tudi jezik in značilna komunikacija.

Mladi se na spletnih socialnih omrežjih izpostavljajo kot individualne osebnosti, govorijo v svojem narečju ali pa celo tvorijo svoje skovanke (npr. primera s Facebooka: *Upam da neha dežuvat in sooonček.! Grmo cibikliraT :D*), po drugi strani pa uporabljajo razne uniformne elemente internetnega slenga, spletnega žargona itd., ki jih družijo z ostalimi uporabniki. Ilokucijska vloga spletnih socialnih omrežij je tudi občutek neposrednega stika, čemur služi govorjeni jezik in diskurzivni kazalci. Kranjc (2003: 436) v tem smislu omenja nadomestitev govornih signalov v računalniškem besedilu s posebnimi znaki, sestavljenimi iz ločil (npr. ;), značilni so nedokončani izreki, enodelni neglagolski izreki, diskurzivni označevalci itd., kar ponazarja neposredno sporočanje.

V okviru Facebooka se mladi združujejo v razne skupnosti glede na zanimanja, geografsko pripadnost itd. Skupine so lahko slovenske ali tuje; v okviru slednjih prevladuje komunikacija predvsem v angleškem jeziku in internetni sleng, kar omogoča uniformnost komuniciranja in s tem razumljivost. Za spletno komunikacijo mladih je na sploh značilen velik vpliv angleščine ter amerikanizacija jezika (elementi ameriškega slenga, npr. *yo*, *what's up*, internetni slengizmi, npr. *brb* = *be right back*, *lol* = *laughing out loud*, *rofl* = *rolling on the floor laughing*, *l8r* = *later*, *ftw* = *for the win*, *tyt* = *take your time* itd.). V zadnjem času lahko opazamo prehajanje spletnih slengizmov v neposredno komunikacijo oz. v živi govor, kjer

⁷ Gre za različne tipe komunikacije na področju javnega komuniciranja, ki se imenujejo diskurzi (Škiljan 1999: 52). Skubic (2005: 89) uporablja izraz »ustanova«, ki je sopomenka za obravnavano diskurzivno skupnost.

⁸ Premakljivo identiteto omenja Južnič (1993), fluidno pa Baumann (2002) (po Lenarčič 2010: 257).

se običajno pojavljajo v funkciji medmeta ali členka (npr. *lol, to je pa res smešno, wtf, kaj pa je zdaj to?* itd.).

Internetni sleng je tudi zelo raznolik in sestavljen iz izrazov, sposojenih iz računalniškega žargona (t. i. žargonski slengizmi, npr. *spam, skenslati*), elementov nebesedne komunikacije (fotografij, t. i. čustvenih ikon (»emoticons«), medmetov itd., znakovnih simbolov), dialoških in sociolektalnih jezikovnih izbir, krajšav oz. krnitev. Slednje služijo ekonomičnosti komunikacije in hitri menjavi govornih dejanj (npr. *l8r, brb, tyt* itd.).

Pomemben del jezika spletnega diskurza zavzemajo tudi t. i. čustvene ikone (☺, ☹, ./ itd.), ki ponazarjajo obrazno mimiko in imajo univerzalne pomene, ekspresije pa uporabniki izvajajo tudi tekstovno, tako da natipkajo izraze čustvovanja, kot npr. *<grin>*, *<yawn>* itd., ki so v bistvu deli nebesedne in neposredne komunikacije. Spletni izrazi čustvovanja so mednarodni in so tudi v slovenskem slengu uporabljeni v angleškem jeziku. V slovenskem jeziku za te spletne slengizme nimamo ustreznice, saj so ustaljeni in splošno razumljivi, njihova ilokucijska vloga pa je tudi hitro sporočanje in zmanjševanje distance med uporabniki.

2 Jezik mladih med področnimi jeziki in slengom

Del jezika mladih so tudi pokrajinski elementi, ki pa se prepletajo s slengom, tako da opazamo različne variante mladostniškega slenga glede na geografsko področje. Elementi pokrajinske leksike,⁹ ki jih mladi uporabljajo v sporočanju, so lahko rabljeni ironično, lahko pa je njihov namen unikatnost, zanimivost izražanja in ekspresivnost, kar je tudi lastnost slengizmov. Podobno je pri sposojanju iz zbornega jezika,¹⁰ kjer je zborni izrazje v mladostniškem slengu lahko rabljeno ironično, npr. *Spoštovana gospa, a greva dons žurat????*, in deluje nekoliko nenavadno, tako pa služi svojemu namenu, originalnosti.

2.1 Odnos mladih do pokrajinske pripadnosti

Jezikovni elementi področnih govorov¹¹ so med mladimi v precejšnji meri zastopani tako v neposredni komunikaciji kot na spletu, kar je zanimivo tudi zaradi ustaljenih predstav, da mladostniki večinoma govorijo v slengu, na katerega vpliva zlasti popularna kultura in njeni elementi, kot so MTV, socialna omrežja itd. Mladi svoje izrazje sicer večinoma črpajo iz popularne mladinske kulture, pokrajinska leksika pa je v glavnem zastopana bolj pri vaški in starejši populaciji. V analizi zapisov na Facebooku in preko rezultatov ankete ugotavljam, da na jezik mladih zelo vpliva tudi kraj bivanja in tako pokrajinski jezikovni elementi, kar je prikazano v nadaljevanju.

⁹ Sem spadajo izrazi iz posameznih narečij, krajevnih govorov in širših pokrajinskih pogovornih jezikov večjih mestnih središč z ožjo okolico.

¹⁰ Gjurin (1974) v okviru besedotvornih postopkov nastajanja slengizmov omenja tudi sposojanje iz narečij in pokrajinskega pogovornega jezika.

¹¹ Pod področni govor uvrščam narečja, krajevne govore, pokrajinski pogovorni jezik in ostale jezikovne elemente, ki so pogojeni s krajem oz. področjem bivanja.

Razlogi za rabo pokrajinsko obarvanega izrazja so pri mladih različni, večina odgovorov, ki so podrobneje razloženi v razdelku 5, pa potrjuje, da spletna socialna omrežja, kot je Facebook, služijo temu, da pogovori potekajo na način kot v živo, oz. da gre za transkripcijo govornih besed, področni govori pa so samoumeven del njihovega jezika. Spletna socialna omrežja so namenjena druženju in dajejo vtis nekakšnih »virtualnih kavarn«, zato mladi nočejo biti obremenjeni s knjižno normo.¹²

V okviru spletnih socialnih omrežij so v komunikacijskem procesu udeleženi mladi iz različnih krajev oz. regij, zato je tudi njihov jezik oz. sleng zaznamovan z različnimi pokrajinskimi elementi, ki se prepletajo z internetnim in splošnim slengom;¹³ tako lahko govorimo o raznolikih modifikacijah slenga glede na pokrajinsko pripadnost uporabnikov.

3 Angleščina kot jezik spleta in njen vpliv na sleng

Angleščina je lingua franca spleta v smislu, da je najbolj uporabljena in razumljena med uporabniki z različnih koncev sveta, zato je izbrana kot sredstvo za komunikacijo med njimi,¹⁴ saj omogoča širšo razumljivost, lažjo in hitrejšo komunikacijo med različnimi akterji ter lažji dostop do informacij. Tudi internetni žargon izhaja iz angleškega jezika ter zaradi vsakdanje in vsesplošne rabe interneta prehaja tudi v pogovorni jezik in še posebej v sleng mladih, ki črpajo tudi iz popularne MTV-kulture, ki je v celoti v angleškem jeziku.¹⁵

Zaradi narodne mešanosti pri nas je logično, da so v jeziku mladih prisotni tudi srbski, hrvaški in bošnjaški jezikovni elementi,¹⁶ pojavljajo pa se predvsem že ustaljeni izrazi (npr. *car, carski, carsko, pandur, valda* itd.), ki so hkrati postali tudi del širšega pogovornega jezika.

¹² Večina odgovorov je namreč bila »ker se mi ne da pisati knjižno« in »ker se hočem na internetu pogovarjati kot v živo«.

¹³ S splošnim slengom opredeljujem predvsem ustajene slengovske izraze (npr. *ful, kul, zakon, rulz* itd.), ki se seveda prepletajo z internetnim slengom, sestavljenim tudi iz izrazov spletnega žargona, t. i. žargonskih slengizmov (npr. @ = *at* (predlog 'v', npr. @ *school*)), in raznih za spletni govor značilnih krnitev oz. krajšav (npr. *brb, hf, wtf, fsm* itd.).

¹⁴ Večina spletnih strani (82,3 %) je namreč v angleškem jeziku, sledijo pa mu nemški z le 4 %, japonski, francoski, španski, švedski, italijanski, portugalski, nizozemski, norveški, finski, češki, danski, ruski in malezijski jezik (Crystal 2001: 217).

¹⁵ Na vpliv angleškega jezika na sleng pri nas je še pred razvojem fenomena socialnih omrežij opozoril že Velemir Gjurin v svojem članku iz leta 1974 *Interesne govornice sleng, žargon in argo*, kjer omenja angleščino kot pomemben dejavnik pri nastanku slengizmov. Ti so lahko prilagojeni slovenščini (npr. *frendica*) ali pa so v rabi v izvorni obliki (*hot, in, out*).

¹⁶ Za jezik mladih z območja, kjer biva italijanska narodna manjšina, so značilni tudi italijanski jezikovni in skladenjski elementi, na meji z Madžarsko pa madžarski, čeprav slednjih na spletu nisem opazila. Pojavljajo se tudi nemški jezikovni elementi, vendar v manjši meri oz. so že ustaljeni v pogovornem jeziku (npr. *šraufciger, fajercajg, cajting* itd.).

Postavlja se vprašanje, ali je internet homogen jezikovni medij z angleščino kot vodilnim jezikom ali pa je mešanica različnih dialektov, funkcijskih zvrsti itd. Spletna socialna omrežja, kot sta npr. Facebook ali Twitter, kažejo oboje. Prek tovrstnih omrežij se med sabo povezujejo mladi iz podobnih okolij in s podobnimi interesi, po drugi strani pa jim medmrežje s svojo funkcijo širše dostopnosti nudi možnost povezovanja z osebami po vsem svetu. Slednjemu služi angleščina kot globalni jezik, kot primer za to pa lahko vzamemo različne akronime internetnega slenga, kot npr. *afaik* = *as far as I know*, *brb* = *be right back*, *cya* = *see ya*, *lol* = *laughing out loud*, in elemente internetnega žargona, npr. *@* = *at* (*@ home*), ki se pojavljajo tudi v slengu slovenskih mladostnikov.

4 Primeri iz omrežja Facebook – analiza značilnosti jezika mladih

Kot zgled jezikovnih značilnosti jezika mladih na spletu si oglejmo nekaj primerov t. i. stanj¹⁷ omrežja Facebook. Opazovanje je osredotočeno na stanja na profilih uporabnikov, starih od 15 do 30 let, zanimajo pa me predvsem slengovske (v to kategorijo spada tudi internetni sleng in nebesedna leksika, čustvene ikone itd.) in regionalne posebnosti, pa tudi nebesedna leksika, vplivi tujih jezikov, opažam pa tudi veliko elementov t. i. ekscesnega sociolekta oz. vulgarizmov. Večina spodnjih stanj je zapisanih pogovorno (npr. *tud*, *sam*, *nmalo*, izpuščanje samoglasnikov itd.).

4.1 Internetni sleng

»69 je sexy poza ampak tud band ni slab ;) bisto je sam ne obupat... let's go!!!«; »5km teka in p90x ze ob devetih opravljena ;) to je to =D pa dobro jutro ^^«; »Ma szi Rožleta n moreš nrdit vn Kekca;-)«; »Lajkrite prosm.. ;)«; »@ school ... dolgčas!«; »wtf je zdej to ... =D«

Zgornja stanja so primer za internetni sleng, v ta kontekst pa spadajo predvsem čustvene ikone (»emoticons«), kot npr. ;), =D, ^^, ;-), in izrazi internetnega slenga (*lajkrite*)¹⁸ ter akronimi (*wtf*). V primerih se kaže tudi vpliv angleščine.

4.2 Narečje, pokrajinski pogovorni jezik

(1) »išče kdu stanovanje v LJ? rabm cimra :) stara cerkev (šiška), 130€+stroški...je samo še 1 tedn cajta!!! ---> privat msg«; »Ma szi Rožleta n moreš nrdit vn Kekca;-)«; »Aha, je že "gorku" zaradi pomanjkanja vode, hmali se bodo udarli.«; »zčni prodajat wado... sej povpraševanje

¹⁷ »Stanja« v okviru omrežja Facebook predstavljajo razne javne zapise uporabnikov, s katerimi izražajo svoje počutje, početje, objavljajo fotografije, posnetke itd. Pri stanjih gre za enosmerno (zapis uporabnik objavi z namenom zgolj sporočanja trenutne misli) in dvosmerno komunikacijo (ostali uporabniki se na stanje odzovejo z različnimi komentarji).

¹⁸ Izraz »lajkrite« je tipičen slengizem (žargonski slengizem) omrežja Facebook, ki označuje dejanje spletne izbire povezave »like« ali »všeč mi je«. S tem uporabniki označijo svoje odobravanje določenega stanja, fotografije, posnetka itd. ostalih uporabnikov.

bo sigurnu veliku... ;)»«; »Aj d vidiš ku rasejo kumare in pomidori...zali-
vamo zalivamo, nej pije žejna zemlja. Izvirki itak šopajo na povnu, tudi
pri nas ni suše.«; »Pej so sli plani n obisk h teti...«

- (2) »jaz se pune strinjam!! :DD«; »ni ga boljšega za toto vročino danes ...
TO, pa par kock leda poleg :DDD«

V zgornjih primerih gre za prisotnost pokrajinske leksike v govorici mladih. Stanja so zapisana po izgovoru, prepletajo pa se tudi z internetnim slengom (čustvene ikone – :DD, ;), ostali elementi nebesedne leksike, značilne za internetni sleng, kot npr. zaznamovana raba ločil – !!!, ..., ->, izrazje slenga in internetnega slenga, npr. *msg* = *message*, *šopajo na povnu* itd.). V 1. točki so vidne primorske (kraške) jezikovne značilnosti in leksika (npr. *pomidori*, *pej*, *wada*, *gorku*), v 2. pa štajerske (*pune*, (*za*)*toto (vročino)*).

4.3 Vpliv tujih jezikov

- (1) »69 je sexy poza ampak tud band ni slab ;) bisto je sam ne obupat... let's go!!!«; »ki s ti junior??boš doma za wiki?«; »See yaaa in da dolinca... kmr se bomo meli faaaajn :D«; »If you're gonna be dumb, you gotta be tough! :D«; »I object, I don't want timeline! Effing bastards!«
- (2) »"Nije nju, prijatelju, zbolelo to što ne može biti srečna sa drugima.- A šta je zbolelo?Zbolelo je to što ne može biti srečna sa tobom." :) ♥«; »Sečam se, ti i ja, sve smo mogli sam Bog zna.. :) ♥«; »vratit će se šime,za par dana. Trance je kar je tu,nema psajhadelika pravog.«
- (3) »Biglietti da € 46,00 na ticketone:) Bom šla u nedeljo do Torri-ja vit če jih majo še na razpolago!«

V 1. točki gre predvsem za mešanje maternega jezika z angleščino, najdejo pa se tudi zapisi v celoti v angleškem jeziku. Opaziti je tudi nekakšno »sloveniziranje« angleških slengizmov (npr. *see yaaa in da ...*), kjer gre za pisanje po izgovoru (*in da* = *in the*). Slengizem *wiki* je izpeljanka oz. krnitev besede *weekend*, ki je na ta način postala slengizem in je zapisana po izgovoru. Najdemo tudi vplive ameriškega slenga (*gonna*, *gotta*, *tough*). V 2. točki so prikazani vplivi hrvaškega in srbskega jezika, pojavljajo se tudi stanja, zapisana delno ali v celoti v srbsčini ali hrvaščini. Podobno je tudi z italijanskim jezikom (3. točka), kar se kaže predvsem pri uporabnikih iz primorske regije, kjer je veliko vplivov italijanske kulture in jezika.

4.4 Elementi ekscesa oz. vulgarizmi

»PiZda ni slabo ane!!!«; »u p*** m**** da j***** m***** U \$&#%&#/#&#%#%\$%"# :((f***** aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa ><«; »zdej mi sporočijo jutri prisiljeno dopust ni dela!!!!pizdo mater ja!!!!«; »...top shit. gremo naprej«; »Wtf? Kar kazen za parking?/:«

Za sleng mladih je značilna tudi raba močno čustveno zaznamovanega izraza in s tem tudi vulgarizmov. Pri tem ne gre za neko uporniškost ali zanikanje

družbenih norm, kot je veljalo včasih,¹⁹ saj so danes vulgarizmi pri mladih postali že samoumeven del jezika. Rabljeni so tudi kot medmeti in členki (npr. *PiZda ni slabo ane!!!*) ter slengizmi, ki niso več dojeti kot vulgarizmi, ampak kot že slengovski izrazi (taka sta npr. *top shit*, *wtf = what the fuck*). Elementi ekscesne govornice so v zapisani besedi pogosto zapisani z znaki, ki označujejo manjkajoče črke ali pa celotno besedo ali besedno zvezo; na podlagi teh znakov sklepamo, kaj je uporabnik hotel povedati, zaradi njihove ustaljenosti pa vemo, da gre za vulgarizme oz. kletvice (... *p*** m**** da j***** m***** U \$&#%&#/&#&\$%#&\$%"# :((f***** ...)*).

4.5 Inovativne tvorjenke/skovanke

»... hahahaha sončkarjenje ... jutro ... ;)»; ... sam jst na nanos grem ... ;)»; ...<; »jutrooooo~ njama hama *. * nutela in jagode ♥<; »Upam da neha dežuvat<

Težnja po drugačnosti in originalnosti izražanja je del kulture mladih, zato je za sleng značilno iskanje novih izrazov za pomene oz. modificiranje besed in besednih zvez v inovativne tvorjenke oz. skovanke. To posebnost ponazarjajo zgornji zapisi mladih, kjer najdemo poleg izrazov, kot so *sončkarjenje* 'sončenje', *njama hama* (prisposoda za glagol 'jesti'), *dežuvat* 'deževati', v zapisu tudi svojevrstne skladenjske posebnosti: začetek in sredina stavka s tropičjem, kar po vsej verjetnosti označuje premor ali nadaljevanje prejšnje misli v govoru, nenavadno obrnjeni stavki, npr. *sam jst na nanos grem*, in seveda čustvene ikone, ki so najbolj prepoznavna lastnost mladostniškega internetnega slenga, ter množenje glasov v besedi (npr. *seee yaaaa* itd.) V navedenih stanjih opazimo tudi nekatere druge jezikovne posebnosti internetnega slenga, kot npr. zapis več črk in ločil (*»see yaaa«*, *»faaaajjn«*, *!!!*, *??*), ter elemente nebesednega internetnega slenga (*:D*, ♥). Nekaj narečnih oz. regionalnih posebnosti je zaslediti tudi v zgornjih primerih (*kmr*, *faaaajjn*, *prow*).

5 Raziskava vpliv pokrajinskih elementov in internetnega slenga v jeziku mladih

Namen ankete Vpliv pokrajinskih elementov in internetnega slenga v jeziku mladih je ugotoviti, kako in v kolikšni meri se v mladostniškem slengu kažejo prvine tako narečij in pokrajinskega pogovornega jezika kot internetnih slengizmov ter sodobnega slenga na splošno. V anketi je sleng opredeljen kot govornica mladih, ki jih družijo podobni interesi (npr. šola, zabava, popularna kultura, internet, socialna omrežja itd.), in tako umeščen v širše področje interesnih govorov.

Na govorico mladih pomembno vpliva tudi okolje, zato se raziskava ukvarja tudi s pogostnostjo rabe narečnih in pokrajinskih pogovornih izrazov v slengu mladih. Izhajam torej iz hipoteze, da se v slengu kažejo tudi prvine narečij ali

¹⁹ Gjurin (1974: 72–73) razlaga rabo vulgarizmov pri mladih predvsem s težnjo po drugačnosti, uporniškosti itd.

pa mestnih govoric (npr. Koper, Ljubljana, Maribor), saj so mladi povezani tudi s svojim okoljem.

5.1 Rezultati

Anketo sem delila preko socialnega omrežja Facebook, sodelovalo pa je 48 udeležencev, od katerih je bilo 66,7 % (32) žensk in 33,3 % (16) moških. Vprašanj je bilo trinajst, na začetku pa sem za lastno orientacijo postavila nekaj vprašanj o ključnih podatkih udeležencev, kot so spol, starost, regija, kraj, izobrazba in zaposlitveni status.

Starost udeležencev sem zamejila z leti, in sicer 15–20, 20–25 in 25–30. Mlade sem tako razdelila v tri generacijske skupine, ki se razlikujejo med sabo na podlagi različnih zanimanj, izobrazbe itd. Večina udeležencev je spadala v skupino 25–30 let (47,9 %; 23), nekoliko manj jih je bilo v skupini 20–25 let (39,6 %; 19), najmanj pa v skupini 15–20 let (12,5 %; 6). Večina udeležencev je torej starejših mladostnikov, ki večinoma vstopajo v bolj raznolike družbene sfere kot mlajši, zato je njihova govorica podvržena različnim vplivom (npr. študij, dom, služba, uradni položaji itd.). Na podlagi tega sklepam, da starejši mladostniki uporabljajo narečje in sleng v manjši meri kot mlajši (ki so večinoma le v družbi družine in vrstnikov), še vedno pa njihova govorica v npr. družbi vrstnikov in družine vsebuje elemente slenga in narečij.

V tretjem vprašanju me je zanimalo geografsko področje, s katerega prihajajo udeleženci. Največ (64,6 %; 31) anketirancev je navedlo primorsko regijo, temu sledita osrednjeslovenska (14,6 %; 7) in štajerska regija (14,6 %; 7), dva udeleženca (4,2 %) sta navedla dolenjsko, eden (2,1 %) pomursko regijo, nihče pa ni navedel koroške in gorenjske regije.

V naslednjem vprašanju, ki se je povezovalo s prejšnjim, me je zanimal točen kraj bivanja, saj se govorice razlikujejo glede na narečja, ki so bolj značilna za podeželsko, vaško okolje, in pokrajinske pogovorne jezike, ki so pogovorne variante, značilne za mestna središča (Ljubljana, Koper, Maribor, Celje). Anketiranci so navedli naslednje kraje: Matavun, Šmarje, Koper, Maribor Tabor, Sežana, Kopriva, Ilirska Bistrica, Maribor, Kranj, Rače (občina Rače - Fram), Suhorje, Orehova vas, Koper, Čreta, (občina Hoče - Slivnica), Novo mesto, Gornje Vreme, Nova Gorica, Naklo pri Divači, Pivka, Ljubljana, Senožeče, Dolnje Ležeče, Barka, Postojna, Ozeljan, Štanjel, Kozina, Nova vas, Stojnci, Gradišče nad Prvačino, Zavrhek, Lučarjev Kal (okolica Muljave - Ivančne Gorice). Kraji bivanja udeležencev se torej razlikujejo glede na vaška oz. podeželska okolja (npr. Matavun, Gornje Vreme, Barka, Senožeče, Kozina, Suhorje, Štanjel, Kopriva, Naklo pri Divači, Ozeljan, Zavrhek, Gradišče nad Prvačino, Lučarjev Kal, Pivka, Čreta ...), kjer v jeziku najdemo narečne elemente, in mestna okolja (Koper, Maribor, Sežana, Nova Gorica, Ljubljana, Postojna ...), kjer najdemo elemente pokrajinskega pogovornega jezika regije, v katero mesto spada (npr. Ljubljana – osrednjeslovenska regija, Koper – primorska regija itd.).

V petem vprašanju me je zanimala izobrazba udeležencev. Večina udeležencev ima visokošolsko univerzitetno izobrazbo (VII. stopnja) (31,3 %; 15), nekoliko manj je gimnazijskih maturantov (29,2 %; 14), temu sledi srednja strokovna izobrazba (18,8 %; 9), nato poklicna (8,3 %; 4) in osnovnošolska (6,3 %; 3), dva udeleženca sta

navedla diplomo po bolonjskem programu (4,2 %), en udeleženec doktorat (2,1 %), nihče pa ni navedel magisterija (bolonjskega in predbolonjskega – VIII. stopnja). Večina udeležencev je torej diplomantov in gimnazijskih maturantov; gre za pretežno študentsko populacijo, kar dokazuje tudi šesto vprašanje o zaposlitvenem statusu, po katerem je večina anketirancev študentov (41,7 %; 20). Med mladimi je nekoliko manj (37,5 %; 18) zaposlenih, 8,3 % (4) nezaposlenih, 12,5 % (6) pa se uvršča v kategorijo »drugo«, kjer so navedeni odgovori »dijak«, »dijakinja«, »pogodbno delo«, »avtorsko delo«.

Sedmo vprašanje ugotavlja rabo spletnih socialnih omrežij. Velika večina mladih (83,3 %; 40) je odgovorila, da internetna socialna omrežja (Facebook, Twitter, Myspace, Badoo itd.) uporablja vsak dan, 16,7 % (8) občasno, nihče pa ni na vprašanje odgovoril z »nikoli«. Sklepamo lahko, da je med mladimi od 15 do 30 let internet zelo pomemben dejavnik preživljanja prostega časa. Pri tem me je zanimalo, koliko internet vpliva na govorico mladih oz. v kolikšni meri je prisoten v sodobnem mladostniškem slengu. Tako sem v osmem vprašanju navedla nekaj izrazov internetnega slenga (*lol, l8r, ftw, wtf, hf, fsm, fail, rofl*) in anketirance vprašala, ali jih poznajo. Največ odgovorov je bilo »da, nekatere« (70,8 %; 34), 27,1 % (13) jih je odgovorilo z »da, vse«, 2,1 % (1) pa z »ne, ne poznam nobenega«. Pri tem vprašanju sem pričakovala, da bo večina mladih poznala vse izraze, ugotovila pa sem, da izrazi internetnega slenga med mladimi še niso toliko poznani. Eden izmed razlogov za to je lahko dejstvo, da je bila večina udeležencev starejših mladostnikov, ki so manj dovzetni za prevzemanje elementov internetnega slenga. Mlajši mladostniki so tudi bolj aktivni na spletnih socialnih omrežjih, se preko njih »družijo« med sabo, starejši mladostniki pa prehajajo v druge družbene sfere (npr. služba), temu ustreza pa je tudi izbira komunikacijskega koda. V tem primeru gre torej verjetno za generacijsko razliko med mlajšimi in starejšimi mladostniki.

Naslednje vprašanje se je osredotočalo na konkretno rabo izrazov iz prejšnjega vprašanja oz. njim podobnih izrazov. Večina anketirancev (58,3 %; 28) izraze internetnega slenga uporablja občasno, 25 % (12) nikoli, redno pa 16,7 % (8). S tem vprašanjem se je povezovalo naslednje vprašanje, kjer me je zanimalo, koliko so internetni izrazi (npr. *lol*) zastopani tudi v živem govoru oziroma koliko so že prisotni v živem govorjenem slengu. Glede na moja opažanja se izrazi internetnega slenga v govorjenem slengu oz. pri pogovorih v živo uporabljajo v precejšni meri (najbolj tipični so npr. *lol, wtf, fail*), anketni rezultati pa so pokazali drugačne rezultate, saj je večina (62,5 %; 30) odgovorila, da tovrstnih izrazov v živem govoru ne uporabljajo nikoli, 33,3 % (16) internetni sleng v govoru uporablja včasih, vedno pa le 4,2 % (2). Razlog za to je verjetno ponovno dejstvo, da je bila večina anketirancev starejših mladostnikov, ki niso tako dovzetni za elemente popularne kulture, v katero spada tudi jezik, kot so mlajši mladostniki oz. najstniki. Po vsej verjetnosti gre za razkorak med najstniško kulturo na eni in študentsko na drugi strani ter mladimi (običajno starejšimi mladostniki), ki vstopajo na trg dela. Gre torej za različne interese, tako pa se razlikuje tudi sleng najstnikov in starejših mladostnikov.

Z 11. vprašanjem sem preverjala prisotnost narečja in elementov pokrajinskega pogovornega jezika v govorici mladih. Večina (43,8 %; 21) narečje ali pokrajinski pogovorni jezik uporablja vedno, nekoliko manj (41,7 %; 20) doma in s prijatelji,

10,4 % (5) samo doma, 4,2 % (2) pa nikoli. Lahko torej trdimo, da v jeziku mladih najdemo narečne oz. pokrajinske elemente, kar pomeni, da lahko tudi sleng razdelimo na različne podvrste glede na kraj bivanja mladih (npr. kraški, ljubljanski, štajerski itd.), kjer gre za mešanje slenga s pokrajinsko pogovorno in narečno leksiko.

Zanimalo me je tudi, ali mladi uporabljajo narečje oz. pokrajinski pogovorni jezik samo v živem govoru ali tudi na spletnih socialnih omrežjih, ki v današnjem času postajajo tudi del živega govora.²⁰ Večina mladih narečje (ali pokrajinske pogovorne izraze) na internetu uporablja včasih (52,1 %; 25), nekoliko manj (41,7 %; 20) vedno, 6,3 % (3) pa nikoli. Narečna oz. pokrajinska pogovorna leksika se torej na internetu uporablja po vsej verjetnosti z namenom približevanja živi komunikaciji. S tem vprašanjem se povezuje zadnje vprašanje, kjer ugotavljam, zakaj mladi na internetu uporabljajo narečne in pokrajinske pogovorne elemente. Večina odgovorov (35,4 %; 17) je bila »ker se mi ne da pisati knjižno«, temu je sledil odgovor »ker se hočem na internetu pogovarjati kot v živo« (27,1 %; 13), nato »da se lahko sporazumem z osebami iz iste regije« (14,6 %; 7) in »drugo« (14,6 %; 7), kjer so bili navedeni odgovori: »ne uporabljam narečja«, »zato, ker govoriti v narečju ni nič sramotnega in sem ponosna, da sem štajerka«, »ne razmišljam, zakaj ... gre za spontano zadevo, ga ne uporabljam«, »ker je moje narečje«, »vse našteto«, »da se ne rabim pretvarjat, ampak gavarim tk k gavarim«. 6,3 % anketirancev je odgovorilo, da pokrajinsko leksiko uporablja, ker se jim narečje zdi zanimivo, 2,1 % (1), da lahko pripada skupini vrstnikov iz iste regije, nihče pa ni kot razlog navedel, da bi bil po govoru drugačen od drugih.

Na podlagi odgovorov lahko sklepamo, da gre pri rabi narečne in pokrajinske pogovorne leksike v govorici mladih podobno kot pri slengu (npr. krunitve, sklapljanja itd.) za ekonomičnost izražanja, hitrejšo pisno komunikacijo, ki se najbolj približa živemu pogovoru (odgovori, kot so »ne da se mi pisati knjižno«, »ker se hočem na internetu pogovarjati kot v živo«).

6 Sklep

Izsledki analize jezika uporabnikov Facebooka in rezultati spletnega vprašalnika služijo za vpogled v temeljne jezikovne značilnosti mladih kot diskurzivne skupnosti. Mladostniški sleng obstaja že od nekdaj in se neprestano razvija, kar pomeni, da ga ne moremo zamejiti, saj je pogojen z neprestano spreminjajočo se množično kulturo in seveda mediji. Spletna socialna omrežja, kot je Facebook, so pomemben del preživljanja prostega časa sodobnih mladostnikov, zato je vpogled v jezik omrežja Facebook dober način za prikaz sodobnega slenga.

Glede na analizo med mladostniki prevladuje raba slenga (v kontekstu Facebooka tudi internetnega) in čustvenih ikon. Pričakovati je bilo, da bosta razumevanje in raba tipičnih internetnih slengizmov višja, rezultati ankete pa kažejo, da mladi ne uporabljajo in poznajo vseh naštetih elementov internetnega slenga. Razlog

²⁰ Ne najdemo le slengizmov in pokrajinskih jezikovnih elementov, ampak tudi ostale elemente pogovorne leksike, npr. pisanje po izgovoru, onomatopeje, medmete itd.

za ta pojav je verjetno višji odstotek starejših mladostnikov med anketiranci, ki niso tako dovzetni za nove slengizme kot mlajši.

Anketni vprašalnik je dal podobne rezultate glede rabe slenga in pokrajinske leksike, saj je raba tako enega kot drugega zelo značilna za govorico mladih, razlog za to pa je predvsem ekonomičnost izražanja in hitrejša pisna komunikacija, ki se približuje živemu pogovoru. Pomemben dejavnik jezika mladih je tudi njihova pokrajinska pripadnost, tako pa so v njihovi govorici prisotni narečni elementi in elementi pokrajinskega pogovornega jezika, ki se seveda na različne načine prepletajo s slengizmi. Zaradi prisotnosti elementov pokrajinske leksike v slengu mladih lahko trdimo, da se sleng razlikuje glede na kraj bivanja mladih (npr. kraški, ljubljanski, štajerski itd.).

Na sleng vplivajo tudi tuji jeziki, tako da je sleng slovenskih mladostnikov kombinacija slovenskega knjižnega jezika, slenga, regionalizmov itd., kot tudi tujih jezikov, zlasti angleščine. V tem smislu gre za rabo fraz v angleščini v celoti ali delno, poteka pa tudi »sloveniziranje« angleških slengizmov in raba elementov konkretno ameriškega slenga,²¹ kar ni presenetljivo zaradi globalizacijskih procesov in amerikanizacije ter tesnega stika z ameriško popularno kulturo. Medkulturni stiki poleg angleškega povzročajo tudi prisotnost hrvaškega in srbskega besedja in fraz, kar je seveda posledica kulturno mešanega okolja; za primorsko regijo je značilen tudi preplet slovenščine z italijanščino.

Elementi ekscesnega sociolekta oz. vulgarizmov so postali že samoumevni del slenga, kar je razvidno tudi predstavljene analize jezika, kjer najdemo veliko močno čustveno zaznamovanega izrazja in s tem tudi vulgarizmov, pojavljajo pa se tudi slengizmi, ki niso več dojeti kot vulgarizmi, ampak zgolj kot slengovski izrazi (npr. *top shit*, *wtf*). Težnja po drugačnosti, originalnosti itd. pri mladih povzroča sprevrčanje pomenov in tudi modificiranje besed in besednih zvez v inovativne tvorjenke oz. skovanke (*sončkarjenje*), nenavadno skladnjo itd.

Vira

Facebook = *Facebook* (<http://www.facebook.com>) (opazovanje zapisov uporabnikov, februar–maj 2012).

Spletna anketa (izvedena pri uporabnikih omrežja Facebook in deljena preko spleta).

Literatura

Beck 2003 = Ulrich Beck, *Kaj je globalizacija?: zmote globalizma — odgovori na globalizacijo*, Ljubljana: Krtina, 2003 (Knjižna zbirka Krt 124).

Crystal 2001 = David Crystal, *Language and Internet*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

²¹ Primer *If you're gonna be dumb, you gotta be tough!*.

- Gjurin 1974 = Velemir Gjurin, Interesne govornice sleng, žargon, argo, *Slavistična revija* 22 (1974), št. 1, 65–81.
- Kranjc 2003 = Simona Kranjc, Jezik v elektronskih medijih, *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003 (Obdobja 20), 435–446.
- Lenarčič 2010 = Blaž Lenarčič, Omrežna družba, medkulturnost in prekokulturnost, v: *Razprave o medkulturnosti*, ur. Mateja Sedmak – Ernest Ženko, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2010, 245–260.
- Skubic 2005 = Andrej E. Skubic, *Obrazi jezika*, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- Škiljan 1999 = Dubravko Škiljan, *Javni jezik: k lingvistiki javne komunikacije*, Ljubljana: Studia humanitatis, 1999.
- Toporišič 1984 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ²1984 (¹1976).
- Verschueren 2000 = Jef Verschueren, *Razumeti pragmatiko*, Ljubljana: Založba /*cf., 2000.

Various Influences on Young People's Language

Summary

The results of a linguistic analysis and online survey indicate that young people's language—especially today, when there is great variability in influences—is very diverse and intertwined with various factors. The internet is an important part of young people's lives and it also marks their language. The phenomenon of internet slang increases its range of linguistic and non-linguistic elements every day and is becoming a natural part of young people's language, including their speech. Some expressions that were initially intended only to be written online as a shortcut (e.g., *lol* 'laughing out loud') are now making their way into spoken language as part of young people's general slang. This transfer also works in the other direction, of course, and many elements of slang, colloquial language, excessive sociolect (vulgarisms), innovative coinages (nonce expressions), dialect, and regional colloquial language are moving from young people's language to the internet. Language on the internet is thus a mix of all of these factors, in addition to which pronunciation-based spellings are characteristic because online social networks are primarily an environment for socializing where communication is relaxed and as similar as possible to speech. Young people's slang—especially on the internet, where the main language is English—contains many elements of English, including jargon and slang, that mix with Slovenian (slang) or are even written in their original English forms because this is most understandable to young people throughout the world.

Ulična poezija v interakciji z (živim) jezikom

Jernej Kusterle

Cobiss 1.01

V sedemdesetih letih 20. stoletja se je v Ameriki pojavila nova glasbena zvrst, imenovana rap, in nadaljevala tradicijo rock in punk glasbe. V kakih dvajsetih letih je ta nova oblika protestne poezije povzročila globalne družbeno-jezikovne spremembe, saj se je ob njeni prisotnosti izoblikovala posebna družbena skupina s posebnima slovarjem in slovnico. Za svojo uresničitev rap uporablja tako knjižno kot tudi pogovorno besedje in skladnjo. Tradicionalni izvor iz revnih črnskih mestnih predelov vsekakor utemeljuje rabo besedne zveze »ulična poezija«.

Ključne besede: ulična poezija, rap, hip-hop, glasba, zgodovina, tipologija

Street Poetry in Interaction with (Living) Language

In the 1970s a new musical genre called rap appeared in the United States, continuing the tradition of rock and punk music. In about twenty years, this new form of protest poetry created global sociolinguistic changes because its presence helped shape a special social group with a special lexicon and grammar. Rap uses both standard and colloquial vocabulary and syntax. Its traditional origin in poor black urban neighborhoods justifies the use of the term *street poetry*.

Keywords: street poetry, rap, hip-hop, music, history, typology

1 Jezikovna zvrstnost in besedje v ulični poeziji

Jezik in izbira besedja v ulični poeziji že na prvi pogled ločujeta ulično poezijo od tradicionalne in tudi od sodobne. Zato se mi zdi pomembno ugotoviti zlasti odklone od norme slovenskega knjižnega jezika, ki se pojavljajo v besedilih. Po de Saussurjevi »definiciji, ki se najbolj približuje idealu znanstvenosti, je jezik sistem znakov«. Lingvistiko sestavlja

pojmovna triada, ki definira njen predmet. V zvezi s tem uporablja de Saussure tele pojme: Govorica (Langage [oz. faculté de Langage]), Jezik (Langue), Govor (Parole). »Govorica« pomeni jezik v najširšem pomenu besede, »sposobnost, da se vzpostavi jezik«, naše predispozicije za ta znakovni sistem; »jezik« imenuje sistem jezika, sistem elementov in njihovih medsebojnih povezav, urejenih s pravili, zakoni ipd.; govori pa pomeni tako imenovani živi govor, konkretno aplikacijo jezika, denimo vsakdanjo komunikacijo. (Virk 1999: 17)

Kljub temu da gre pri de Saussurju za kompleksnejšo shemo zgoraj orisane razdelitve jezika, lahko za svoje proučevanje ulične poezije uporabim to ogrodje, saj ponuja zadostnost informacij, da lahko oblikujem predstavo o jeziku znotraj ulične poezije. Najbolj me zanimata drugi in tretji pojem de Saussurjeve triade: »jezik«, ki se uporablja v pisanju pesniških besedil, je primarno sredstvo za vzpostavitev pisane besede in nastopa kot nosilec informacije, ter »govor«, ki nastopa kot izvrševalec zapisane informacije. Znotraj tradicionalne poezije¹ se »govor« uporabljata pri interpretaciji pesmi, kjer interpret preko poezije s svojo lastno, edinstveno interpretacijo stopi v stik s poslušalci. Pri ulični poeziji pride do podobnega pojava, le da so skoraj vedno prisotne tudi specifične kretnje, glasbena podlaga, ki je ni pri posebni obliki izvajanja brez glasbene podlage, tako imenovani a cappelli, stil oblačenja itd. Pri tradicionalni poeziji gre večinoma za bolj umirjen prenos informacij kot pri ulični poeziji, kar je razumljivo, saj izraža velik razpon čustev avtorja besedila, prava ulična poezija pa izraža jezo, nestrinjanje, upor in vodi v t. i. tiho revolucijo. Vsekakor sta jezik in govor znotraj ulične poezije enako nujna, saj predstavljata tisti element, brez katerega črkovno-glasovna besedila ne bi bila realizirana.

Gledano z jezikoslovnega stališča lahko za jezik poezije v širšem smislu uporabimo splošno delitev jezika. Socialne in funkcijske zvrsti slovenskega jezika so hkrati tudi socialne in funkcijske zvrsti pesniškega jezika. Na ta način lahko definiramo jezik Poezije.² Med funkcijskimi zvrstmi nedvomno prevladuje umetnostna zvrst, na drugi strani pa pri socialnih zvrsteh naletimo na dilemo, katero socialno zvrst bi pravzaprav pripisali pesništvu. Medtem ko tradicionalna poezija lahko brez dvoma vsebuje katero koli izmed socialnih zvrsti slovenskega jezika, se pri ulični poeziji pojavijo socialne podzvrsti oziroma t. i. interesne govorice (sleng, žargon, argo). Prevladuje sleng, ki se meša s socialnimi zvrstmi slovenskega jezika, zlasti z neknižno nadzvrstjo (narečja in pogovorni jezik).³

2 Dejstva o jeziku v ulični poeziji

Kar nekaj avtorjev besedil ulične poezije govori o pomanjkanju »muzikalnosti« slovenskega jezika v primerjavi z angleškim, o jezikih znotraj slovenskega jezika, sklonski dinamiki, nepomembnosti pravilnega zapisa besedja itd. Prav je, da skušam pojasniti svoje mnenje o bistvu slovenskega jezika. Slovenski jezik ima morda bolj zapleten jezikovni sistem kot drugi jeziki, a mu ravno to omogoča inovacijsko odprtost k tvorjenju novega besedja ali pa samo novih pomenskih okvirov. S samoglasniki in soglasniki, z naglasnim sistemom pa tudi s socialnimi zvrstmi ter podzvrstmi daje uporabniku širok nabor glasoslovnih izbir. »Muzikalčnost« je torej odvisna

¹ Poezijo v širšem smislu delim na umetniško in trivialno ali ljudsko poezijo. Umetniško poezijo dalje delim na tradicionalno (klasična, filozofska, posvetna, protikatoliška) in moderno ali svobodno.

² Poezija z veliko začetnico mi pomeni poezijo v širšem smislu.

³ Oblikovano po predavanjih Vere Smole: Socialne zvrsti slovenskega jezika, 2011.

od poznavanja strukture in zakonitosti jezika, ob katerih lahko jezik oblikujemo, širimo in bogatimo. Jezik ulične poezije se loči od jezika tradicionalne poezije v tem, da je besedje, ki ga raper uporablja, zelo dinamično, saj jemlje besede iz svojega okolja. Besede so žive. Nепrestano se spreminjajo in kažejo v oblikah, ki jih kot bolj ali manj posrečene inovacije uvajajo mladini popularni televizijski programi, liki in osebnosti trenutnega in preteklega časa. Za jezik bi lahko rekli, da ima zelo močno čustveno vrednost, ki zlasti pri mladih hitro preide na področje psihičnega nasilja, od tod pa celo na področje fizičnega obračunavanja, za kar so vzroki mesto v družbi, ponos, denar, ženske, moški in drznost.

V jezik ulične poezije vstopa veliko neknjižnega izrazja. Priljubljeno je narečno barvanje besedil, saj avtorji s tem kažejo svojo regionalno pripadnost. Včasih gredo tako daleč, da izraz »jezik« dobi nov pomen. Tako se je zgodilo v primeru velenjskega dua Thug Connect. Na vprašanje o jeziku odgovarjata: »Pišemo v velenjščini, ne v slovenščini. T'k' da, je velik' slenga zrav'n, an'. Tu se pač izraža k'k pač ti govoriš.« (Nemir 2010 v Menart 2010) Čeprav gre v povedanem za kompleksno jezikovno zmes narečja in slenga, imamo pred seboj primer, ki priča, da imajo narečja osrednjo oziroma primarno vlogo pri oblikovanju te vrste besedil. V nadaljevanju bom predstavil nekaj narečno obarvanih delov besedil, in sicer glede na pokrajinsko enoto in glede na avtorja.

2.1 Kocka: Gorenjska

[I]n sekov drva, / sj skira bva je moja prva baba u živlenu, / kjo mogoč bom uženu!
/ In ko kradem traktrje in jagam kure gor u kvanc, / se tastari dereja – »Jebemti prekvet Basanc!« (Chorchyp, v Kocka 2004: 7)

2.2 Tekochee Kru: Štajerska

Skupina svoja besedila narečno oblikuje, hkrati pa oblikuje tudi novo besedje.

Tak ko ne verjamem enim ribičom, da vlovijo v Dravi 50 kilskega krapapa, / Šuljo, ne verjamem, da si nareo toti beat in tui ne verjamem, da si semplo bratata. (Mito, v Tekochee 2007: 15)

2.3 Valterap: Goriška

Avtor v svojem komadu *Kačenetenečemet* kaže na svojo narečnost tako z glasovjem kot z besedjem:

Povej kej sm napravo, a sm res ntolko čuden? [...] K druge ponavadi samo znižajo oči, / kadar nečejo priznat, kar iz njih mi govori. (Valterap 2006: 12)

2.4 Echobe: Bela krajina

Zmeraj sm bil nič, i pole sm iz megle prišu, / iz megle belokranjske, ker i kmet bo zdej vtišu?! [...] Ja sm Superechob, en od belokranjcev. / Če bi se natjecal, mali, treba ti bo žgancev. [...] [I] najbolji včasih kiksnejo, kk da ne bi ja. (Echobe 2003: 2)

3 Inovativno tvorjenje besedja

Avtorji ulične poezije pogosto oblikujejo besede povsem na novo. Razlogov je več, najpogostejši pa je, da na ta način skušajo zapolniti ritem in dosežejo rimo. Da je to res, lahko potrdim s primerom dveh verzov iz besedila *Nea ti verjamem* skupine Tekochee Kru, kjer Mito zaradi ritma na koncu dveh besed ponovi zadnji zlog: »Tak ko ne verjamem enim ribičom, da vlovijo v Dravi 50 kilskega krapapa, / [...] tui ne verjamem, da si semplo bratata« (Mito v Tekochee 2007: 15), in pa s primerom iz Mirkovega besedila *Ljubezem za rap*: »[K] slišm hud sempl, k rola iz vinila, / k se mi misli odprejo k enciklopedija, / rapologija na traku. / A me čutš? Gžiiiiiaaaa!« (Mirko 2011: 12), kjer avtor besedila in novega izraza *rapologija* sprva z naštevanjem nakaže, v katero smer se bo razvil pomen izraza, ki sledi. Glede na sobesedilo bi bilo nemara upravičeno podvomiti v trditev, da beseda obstaja v besedilu zaradi rime, vendar je v strokovni terminologiji v tem pomenu ne najdemo. Avtor jo je tvoril iz podstav *rap*, ki jo miselni receptorji povežejo z glasbo, in logos, ki pomeni *vedo*. Dejansko torej govori o vedi o rap glasbi.

4 Socialne podzvrsti oziroma interesne govorice

»V slovenskem jezikoslovju se termini žargon, sleng in redkeje argo uporabljajo sinonimno, pri čemer se je izraz argo zelo slabo, izraz žargon pa najbolj utrdil, ne samo v jezikoslovju, ampak tudi v vsakdanji govorici in publicistiki« (Gjurin 1974: 65). Ker gre pri ulični poeziji za konkretizacijo vsakdanje govorice, lahko upravičeno trdimo, da ta del poezije uporablja prvine interesnih govorice.

4.1 Sleng

Sleng ima znotraj ulične poezije dominantni položaj. Velemir Gjurin v članku z naslovom *Interesne govorice sleng, žargon, argo* piše, da so »nekatero tabuirane besede [...] v mladostniškem slengu postale navadni medmeti (kurc, jebi ga, mater, mater vola)« (Gjurin 1974: 73), sam pa lahko dodam še nekaj primerov, in sicer: pizda, kurac, jebemti, upičkumater itd. Gjurin pridaja, da »[z]aradi izrazite tropičnosti sleng radi primerjajo poeziji«, ob tem pa navaja dve razlagi: »Sleng je poezija vsakdanjega življenja (S. I. Hayakawa). Vsi slengizmi so metafore, a vse metafore so poezija (G. K. Chesterton)« (Gjurin 1974: 74) Podobno mnenje zasledimo v podnaslovu knjige Michaela Adamsa, kjer je zapisano: *Slang, the People's Poetry* (Adams 2009), tj. 'Sleng, ljudska poezija'. Avtorju »ljudska« ne pomeni poezije, ki se prenaša preko ljudskega izročila, ampak poezijo preprostih ljudi z ulice. Na podlagi zadnjih dveh razlag lahko potrdimo hipotezo, da ulična poezija, katere osrednji jezik je sleng, spada v širši pojem Poezija. Rad pa bi vnovič poudaril svoje mnenje, da ga ne moremo uvrščati v isto skupino kot tradicionalno poezijo. Knjižni, kultivirani jezik in sleng nista v enakopravna, temveč sta v daljnem sorodstvu. Od časa do časa se srečujeta, prepletata, to pa še ne pomeni, da sta na istem nivoju. Termin ulična poezija uporabljam prav zaradi okoliščin, v katerih ta poezija nastaja. Dejstvo je, da mladostniki, ki ne odraščajo na ulici, ne pridejo v stik s pogovorno leksiko,

ki jo uporabljajo mladi, katerih dom in vzgoja so ulica in interesne skupine, ki jim pripadajo. Sleng je najbolj odprt za sprejemanje tujk, saj imajo te po mnenju mladih uporabnikov največjo ekspresivno moč.

4.1.1 Zgornje trditve utemeljujem z dvema primeroma, ki sta vzeta iz besedil dveh avtorjev (Mirko, *Ulični sleng*; Kosta, *Furam begije*). Mirkovo besedilo sem izbral, ker je zanimivo prav zaradi pojasnil slengizmov, ki jih avtor vključuje. Videli bomo, da jih razlaga z ljubljanskim pogovornim jezikom. Njegovo besedilo je kot »prevajalnica«.

Kovanc je kinta, joke je finta, doint špinta, / kolegi so ekipa, če se pije, se seka al sipa. / K prizuje se, se sisa, pijan – naklan. / In k smo pr sisah, sise so oprsje dam. / Če si kdu pržge doint, potem on zakur ga, / k bejbi rečejo drolja, tu pomen, da se kurva. / Če se nos, je vzvišena, fina, naduvana ... (Mirko 2008: 7)

Pri Mirkovem besedilu gre sicer za umetno tvorbo slengovsko obarvanega besedila, saj je bil njegov namen prikazati slengizme. Pristnejši prikaz slengovskega jezika v rapu nam predstavlja naslednji odlomek:

Furam begije, furam superge in furam teje, / furam sebe, k treba, in furam svoje ideje [...] 24 ur dnevno polne kafane, / polne modelov s fedrom in bejbik, k bojo pobrane. / Prazne besede, prazne misli, prazne glave se nosi. (Kosta 2003: 2)

V sleng neprestano vdirajo tujke iz različnih jezikov, ki jih uporabniki oblikujejo po slovenski izreki: *furam* (< nem.), *begiji* (< angl.), *kafana* (< srb.), *bejbika* (< ang.), *feder* (< nem.).

4.1.2 Z besedili ulične poezije lahko potrdimo še en pojav, ki ga je v svojem članku predstavil Gjurin. Povsem res je, da »tabuirane« besede v mladostniškem slengu postanejo navadni medmeti. To lahko opazimo v naslednjih primerih:

Za vse ljubosumne riti pa za tepce, ko vas jebe. (Brodii, v Anonimni 2001: 12)

[V]saj počutim se, ke so klošari, jebi ga. (Echobe 2003: 7)

[F]ak, takrt je prasica vidla ptičke. (Klemen 2000: 3).

4.1.3 Včasih avtorji uporabijo določene medmete za to, da ustvarijo določen tip rime ali asonance. V nadaljevanju navajam nekaj takih primerov.

4.1.3.1 Rima:

[J]eziki do tal pa do stropa; / hopla kuži, hopa, hopa. (Ali-En 1994: 4)

[R]ealizem – gor tebi drži, da ne boš spal [...] [P]a reči »au«. (Ezy-G, v Dandrough 1996: 2).

4.1.3.2 Asonanca:

[N]oben noče prvi na stage, aneda, aja? [...] [S]e moreš navadit tega sranja. (Čukur 2001: 6)

[N]jihče nič ne da, popevam la-la-la. (Echobe 2003: 4)

4.1.3.3 Medmete v ulični poeziji najdemo včasih v verzih v vlogi mašil, s katerimi avtorji dosegajo določen ritem, ali pa so uporabljeni zgolj iz navade. To so mašila, ki se praviloma uporabljajo v vsakdanjem neformalnem govoru, zgodi pa se tudi, da nastopijo v formalnem govornem položaju. Zelo pogosto mašilo je polglasnik [ə]. Za vzhodno Slovenijo, posebej za Velenje z okolico, je tudi v besedilih ulične poezije značilno mašilo *lejga*:

»[K]er ko mam u roki majk, lejga, je sam moj, dej, / zrihti nam za snemat kej, zrihti nam takoj, glej.« (Ghet 2011: 10)

4.1.4 V besedilih ulične poezije lahko opazimo tudi »poenostavljeno« skladnjo. Najdemo lahko množico primerov, v katerih avtorji v zanikanih povedih ves čas uporabljajo tožilnik namesto rodilnika. Težko ločimo, ali so avtorji namenoma kršili slovnična pravila ali pa jih sploh niso poznali. V ulični poeziji je namreč najlažje skriti slovnično neznanje, saj nepravilna raba jezikovnih pravil mladim prav tako pomeni določeno vrsto upornišva. Svoje neupoštevanje jezikovnih norm zagovarjajo, saj naj bi jih to delalo drugačne in jim zagotavljalo občutek pripadnosti skupini. Iz obstoječih besedil sem izbral primera, v katerih se zdi raba tožilnika v zanikanih povedih umetna, kot da sta v verzih zato, da nastaneta rima ali asonanca oziroma da se ohrani zeleni ritem:

Folk dons me gleda, k da sm budala, / obračajo me, k da sm slep, pa ne furam očala. (Zlatko 2007: 3)

Vidm vrstnike, k jih trpajo v marico, / mam inspiracijo, ker ne živim pravlico. (Challe Salle 2012)

4.1.5 Narečja in sleng so tisto, kar preprečuje, da bi vsi raperji zveneli enako. Se pa avtorji ulične poezije med seboj ločijo tudi glede na snov, motiviko, tematiko, kompleksnost besedja in skladnjo, ki jih uporabljajo pri svojem pisanju. To velja vse do točke, ko še govorimo o pisnem prenosniku. Ko se besedilo prenaša preko slušnega prenosnika, pa nastopijo še druge razločevalne značilnosti: razločnost in jasnost, register, ton, govorne napake, predvsem pa je najbolj razločevalna lastnost t. i. flow.⁴

⁴ Flow je glasovni ritem, ki na ravni zvoka deluje podobno kot metrum na ravni besedila.

4.2 Žargon

Žargon je tip jezika, ki je prisoten v ulični poeziji, saj se pripadniki rapovske subkulture radi združujejo v skupine in oblikujejo povsem svoje besedišče. V okviru teh skupin oblikujejo svoj tip pozdravljanja: »yo« (ang. oj), »what up«, tudi skrajšano »sup« (ang. kako kaj, živijo), »pis« (ang. mir, v pomenu pozdrava slovo v miru), »aiiii« (pozdrav ob slovesu) itd. Avtorji pogosto posegajo po temah drugih interesnih skupin. S tem pride do mešanja prvotnega in novega, predelanega, »ulicirane-ega slovarja«. ⁵ Kot primer si oglejmo Mirkovo besedilo za komad *Kok hudih rim*.

Kaj je RIMA? Verzi so igrišča, na njih se ujajem,
pretočm to čez mikrofon, tako jih posnamem.
Vežm spomine, izkušnje, vtise, znanje,
rišem zgodbe, da se ti lahko poglobiš vanje.
ASONANCA! Kratk stik, bum, zdj jih stresa.
»Kdu?« Atila, ta pošast iz Novga mesta.
Reže ceste, pleše, trese zvezde,
keš polni vreče, melje, stiska klešče. (Mirko 2008: 8)

V nadaljevanju na podoben način predstavlja še aliteracijo, onomatopejo, poosebitev, primero, okrasni pridevek, stalno reklo, retorično vprašanje, klimaks, aluzijo in oksimoron. To besedilo je zanimivo zaradi izbire tematike (literarne teorije). V ulični poeziji se praviloma take teme ne uporabljajo, saj ciljna publika rap glasbe ne posluša, če ne razume, še manj pa ceni tisto, kar »šolsko« poučuje. Raper je ulični retorik, uporablja enostavne teme, besedje in skladnjo. Ker ulična poezija praviloma prihaja z ulic, jo pogosto ustvarjajo pripadniki skupin, ki se ustaljenim normam družbe upirajo in jih kršijo. Literarna teorija je torej daleč od tega, kar naj bi predstavljala ulična poezija, saj znanje ciljni publiki po navadi ne predstavlja kakih vrednot, ampak oviro. Verjetno je to tudi razlog, da se Mirkovi »fani« ⁶ niso navdušili nad besedilom, saj se z njim niso ne mogli ne hoteli poistovetiti. Na spletnem forumu, t. i. Monkibu, je uporabnik zapisal: »Drgač pa ta komad pa kuk hudih rim, pa sleng (wtf, kr neki od besedila) so gnili« (Makaveli07 2008).

4.3 Argo

»Argo je govorica kriminalcev, potepuhov, beračev, prostitutk in sploh t. i. podzemlja oziroma družbenega dna« (Gjurin 1974: 66), torej na nek način tudi rapa. »[T]ako po sociolingvističnem kriteriju; po funkcionalnem pa bi bil to neuraden tajni jezik (podzemlja) [...] Izredno močno [...] je anglizirana govorica narkomanov.« (Gjurin 1974: 78) Tudi če bralec ali poslušalec ulične poezije ni prav posebej pozoren na besedilo, lahko brez težav odkrije kar precej primerov argoja. Nekaj jih navajam v nadaljevanju.

⁵ Slovar, ki so ga preoblikovale ulice, oziroma ljudje, ki jim ulica predstavlja dom – stalnega ali začasnega.

⁶ Fan (angl.) je oboževalec, navdušenec.

Pa rečmo, prvič iz pèka si vzamemo za žbè, / damo na podlagco in prpravmo škarice. / Sam drugič tega več ne rabmo, folija je na vrsti, / dva ognja plus tulg, da počrnejo ti prsti. [...] [K]er srečo iskal so v rjavem prahu, / ne morm pozabt trenutke, k sam na sranje sm čaku; / k dam sm koraku, se ustavu sm v parku, / zvohu, pol šou, iskat radie v avtu. / A veš, kok mladih je na ta način s Fužin, / trije padejo notr, en se odloč, da ostane clean. (Zlatko 2007: 3)

Tip top, že stojim pred vrati v jeansih in v srajci. / Sprašujem folk, če rab kj za kadiť, dvjst đijou mam za jajci. [...] Kr naenkrat prpele kibla, trije kôpi skočjo vn. (Ballau v Klemen feat Ballau 2004: 9),

[P]et tisoč đolic se not kadi, ena turška skuna, k ti pride do kosti. [...] Folk ga poha, repa in dela pizdarije. (Klemen 2004: 11).

Pogosto pride do mešanja žargona, slenga in argoja, saj so zaradi okolja, v katerem živijo, nekateri argojski izrazi mladostnikom dobro znani, poleg tega pa jih redno uporablja tudi revijalni tisk (oblikovano po Gjurin 1974: 80).

5 Sociolekti⁷

Interesne govorice bi lahko povezali z obrobni sociolekti, ki

so tipično sociolekti družbenih skupin z manj družbene moči, torej govorice nižjega družbenega sloja. [...] [D]o svojega sociolekta [čutijo] izrazito lojalnost, ki jo zahtevajo tudi od drugih pripadnikov iste skupine. [...] V grobem jih lahko razdelimo na podeželske, mestne in priseljske. (Skubic 2004: 301)

V okviru ulične poezije večinoma govorimo o mestnih in priseljskih obrobni sociolektih, hkrati pa tudi o t. i. ekscesnih sociolektih.

5.1 Mestni obrobni sociolekti

Ulična poezija se v glavnem širi po mestih, kar je povezano z razmerami, v katerih živijo mladi v mestnem okolju. Dejansko bi tu lahko potegnili vzporednico z žargonom znotraj socialnih podzvrsti. Raperji so »zaprta« skupina. Delujejo znotraj te skupine in širijo svoje ideje preko slušnega medija, glasbe. Skupine, ki poslušajo to ali ono zvrst glasbe, so praviloma »zaprte« skupine.

5.2 Priseljski obrobni sociolekti

Po naselitvi Amerike so belopolti kmalu pripeljali temnopolte sužnje. Tako stanje je prevladovalo več sto let in še danes smo lahko priča rasističnim izpadom belopoltih proti temnopoltim, ki se počasi vzpenjajo po družbeni lestvici. Temnopolti

⁷ Izraz »sociolekti« se lahko komu zdi sporen zaradi njegovega pomenskega nanašanja na delitev glede na socialni status oziroma družbene razrede. S predpostavko, da je ulična poezija izvorno »ameriška tvorba«, kjer se take delitve pojavljajo, se mi zdi uporaba termina smiselna, ker je vpeta v kontekst.

prebivalci so dolgo veljali za najrevnejši sloj prebivalstva v Združenih državah Amerike. Belopolti so jih selili v predele z večstanovanjskimi stavbami (tako kot v Sloveniji v blokovska naselja po mestih), ki se jih je oprijelo ime *ghetto*. Razumemo lahko, v kakšnih neperspektivnih okoljih so živele temnopolte družine. To so dejstva, ki nam lahko pomagajo razumeti dejansko stanje v Sloveniji. V letih po drugi svetovni vojni in kasneje so se prebivalci takratne Jugoslavije naseljevali v Sloveniji v glavnem zaradi ekonomskih razlogov. Od osamosvojitve Slovenije leta 1991 se je delež priseljencev znotraj državnih meja Slovenije še povečal. Sprva so Slovenci priseljence sprejemali kot fizične delavce, ki so opravljali dela, katerih se prvotni prebivalci niso lotili. To so bila po navadi slabo plačana, najmanj »sploštovana« in težaška dela. V tem lahko opazimo podobnosti z Ameriko po odpravi suženjstva, saj so belopolti temnopolte obravnavali podobno. Kasneje se je položaj spremenil. Slovenci so sprejeli potomce priseljencev kot sebi enake, z enakimi možnostmi v družbi, kot jih imajo sami. Kljub temu se velik delež priseljencev iz bivših republik povojne Jugoslavije in njihovih potomcev še vedno čuti ogrožen in odrinjen. Še vedno se dogaja, da skrajni desničarji, skinheadi,⁸ napadejo katerega izmed priseljencev, vendar je to enako nesmiselno in primitivno kot situacija, ko mladostniki, potomci priseljencev, pripadniki lastnih zaprtih skupin, napadajo posameznike druge narodnosti zgolj zaradi besednih nestrinjanj. Zanimivo je, da se predvsem mladi Afroameričani, ki so večinoma prepuščeni ulici, med seboj kličejo *nigga*, torej z izrazom, ki je v ameriški rap glasbi postal taka stalnica, da ga raperji v komadih uporabljajo kot mašilo, zapolnjevalec vrzeli, ko potrebujejo zlog ali dva več, da ustvarijo polno zvočno sliko. Iz filmske in glasbene produkcije je znano, da se afroameriške matere pri svoji vzgoji v večini zavzemajo za to, da njihovi potomci ne bi uporabljali izraza *nigga*, saj ga razumejo kot žaljivko, kljub temu pa je v določenih govornih položajih izraz postal del vsakdanje občevalne leksike mladih. Se pa izraz *nigga* uporablja tudi v primerih, ko želi Afroameričan prizadeti drugega Afroameričana. Tega ne dojemajo kot tako hudo žaljivko, kot v primeru, če je avtor nekdo, ki ni temnopolit. Če na tem mestu pogledamo primerjavo s slovenskim prostorom, ne moremo preko identične situacije. Ljudem se namreč ne zdi narobe, če se priseljenci, mladostniki, med seboj poimenujejo čefur, je pa zelo žaljivo, nespoštljivo in nacionalistično, če to izreče Slovenec. V Ameriki pripada monopol nad ulično poezijo temnopoltim, v Sloveniji pa priseljencem, saj je to zvrst besedne sporočilnosti, preko katere se med mladimi najlaže ohranjata jezik in kultura.

5.3 Ekscesni sociolekti

Skubic v članku *Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces* razlaga, da so lahko ekscesni sociolekti zaradi svojega ekskluzivizma in agresivnosti predmet kritike. Omenja pa tudi, da se v opoziciji pojavi njihova inovativnost, ki za seboj prinese tudi možno duhovitost. Vse to se popolnoma sklada z jezikom ulične poezije. Njeni pisci z vulgarizmi izražajo upor, jezo, bes, žalost, trpljenje,

⁸ Skinhead (angl.), tudi skin, je obritoglavec.

fantazije itd. Lahko rečemo, da avtorji z uporabljenim besedjem skušajo šokirati, se izpostaviti v množici, pokazati svojo ekskluzivnost. V naslednjih primerih bom predstavil nekaj odlomkov iz besedil s takim tipom jezika. Odlomke razporejам glede na tematiko, ki prevladuje v besedilu:

5.3.1 Materializem

Čez kkšne pol ure me ta pička vpraša: / »Kašn avto pa maš, BMW-ja al Passata?«
/ Fak, takt r je prasica vidla ptičke, / najbolj na kurac mi grejo keš pičke! (Klemen 2000: 3)

5.3.2 Pornografija

[I]n gledaš okoli sebe, kero pičko bi nabodu. / Tisto, k prva pride, tisto, k prva dá [...]
Potreba je velika, jajca zatečena, / pred tabo pička varna ni nobena. (Ali-En 1994: 2)

5.3.3 Umetna ženska lepota

Preden gre u trgovino, si nariše faco tako, / vse so iste pičke, tko da jst pofuku bi usako. [...] Pol pa spet ljubosumje: »Fak, lej, una je pa taka!« / Ne bejbi, zgleda lih tko, k usaka [...] Plastične blondinke, sj učas nas to je rajcal še, / zdej pa smo navadl se, ker fakin preveč vas je. (GDM 2008)

5.3.4 Pedofilija

Začenja se poletje, cajt kratkih majčk, / plastičnih sandalčkov in kratkih hlačk. / Tamali u peskovniku so total brez skrbi, / sj naujo vedl, kdo je stric, k jih gleda in se smeji. [...] Ampak zdj se pa paste, yo, ker greva v napad. / Za razliko od pediatra, jest mam pamže resno rad. (Manson's Angelz 2003)

5.3.5 Kriminal

[N]on-stop sm na begu, na hrbtu mi je murja, / drkam se po ulici, iz petsto delam jurja, / mafija je lukna, not te vleče kt vrtinc, / ko grem čez mesto, vsak se obrača, pravi »To je klinec!« / Kartoteka po nesreči v mednarodno je zrasla; / not piše, da sm motherfuckin hustla. (Psihobrata 2005: 3)

5.3.6 Katoliška vera

Ščijem sveto vôdo, vódim do apokalipse. / Cote obešam gor po križu, čakam vaše kikse. / Pijem Jezusovo kri in pivo, da sm ulit, / s Torinskim prtom brišem rit, da obrišem shit. / Kral iz undergrounda, ukradena trnova krona; / velenska cona, Sata-nov sin izza mikrofona. (Psihobrata 2005: 9)

6 Zaključek

Za primere sem izbral besedila, ki obravnavajo tabuizirane teme in najbolj med vsemi kažejo upor proti vrednotam naše družbe. Nekateri primeri v besedilih nastopajo v stilu primitivno-prostaško-provokativnih izjav, ki na bralca/poslušalca vplivajo zelo različno. Gre za odraz družbene situacije, ki jo vsak posameznik doživlja drugače, saj gre za kompleksnost posameznika, ki je osvobojen robotizirane skupnosti in živi lastno življenje. Tudi glede na zgornja besedila lahko trdimo, da so znotraj ulične poezije prisotni različni krogi, ki se oblikujejo okoli poslušalcev s podobnimi življenjskimi izkušnjami in doživetji. Marsikomu se ta besedila zdijo »bolna«, a ob tem se je treba vprašati, v kakšnih okoliščinah ti mladi ljudje živijo, da ustvarijo taka besedila. Življenje, ki je polno bede, trpljenja, zatiranja, nasilja, drog, alkohola in izkoriščanja, pri mladih privede do odpora proti katoliškim dogmam, upora proti sistemu oziroma vsemu, kar ima pravila. Pojavi se kreativna anarhija, ki jo mladi oblikujejo z vsakodnevnimi novimi dogodki, dejanji in manifesti, tudi z besedili ulične poezije.

Viri

- Ali-En 1994: 4 = Ali-En, *Takšnega dneva pa še ne*, Leva scena (audio kaset), Ljubljana: Mačji disk, 1994.
- Ali-En 1994: 2 = Ali-En, *Stremetzsky*, Leva scena (audio kaset), Ljubljana: Mačji disk, 1994.
- Ballau v Klemen feat Ballau 2004: 9 = Klemen Klemen feat Ballau, *Flash back*, Hipnoza, Ljubljana: Nika records, 2004.
- Brodii v Anonimni 2001: 12 = Anonimni, *Pravila igre, 5 minutes of fame / Za narodov blagor*, Ljubljana: Radyoyo/Multimedia, 2001.
- Challe Salle 2012 = Challe Salle, *Borba*, 2012.
- Chorchyp v Kocka 2004: 7 = Kocka, *Asi na vasi, Alea iacta est*, Kranjska Gora: White Nigga, 2004.
- Čukur 2001: 6 = 6 Pack Čukur, *Vseen, Ne se čudit*, Ljubljana: Menart Records, 2001.
- Echobe 2003: 2 = Echobe, *Dihat moram*, Furam solo, Bela krajina: samozaložba, 2003.
- Echobe 2003: 7 = Echobe, *Solo*, Furam solo, Bela krajina: samozaložba, 2003.
- Echobe 2003: 4 = Echobe feat Lali, *Usoda poeta*, Poetu je zapisano, Bela krajina: samozaložba, 2003.
- Ezy-G v Dandrough 1996: 2 = Dandrough, *Dobrodošli v MB*, Ko pride Bog, Maribor: Conan, 1996.
- GDM 2008 = GDM, *Migi prasica*, 2008.
- Ghet 2011: 10 = Mrigo & Ghet feat Zlatko, *Obraz*, Mrigz 'n' Ghet hitz, Velenje: samozaložba, 2011.
- Klemen 2000: 3 = Klemen Klemen, *Keš pičke*, Trnow stajl, Ljubljana: Nika records, 2000.

- Klemen 2004: 11 = Klemen Klemen, *Šnopc II*, Hipnoza, Ljubljana: Nika records, 2004.
- Kosta 2003: 2 = Kosta, *Furam begije*, B.I.Z., Ljubljana: Matrix Musik, 2003.
- Makaveli07 2008 = Makaveli07: Atila – Teorija Djordje Kesic, 6. 4. 2008 (http://www.monkibo.com/forum/forum_posts.asp?TID=2480&get=last), dostop 31. 7. 2012.
- Manson's Angelz 2003 = Manson's Angelz, *Za ceno čokolade*, 2003.
- Mirko 2008: 8 = Mirko, *Kuk hudih rim*, Teorija Djordje Kesic, Novo mesto: samozaložba, 2008.
- Mirko 2011: 12 = Mirko, *Ljubezen za rap*, Borec v meni, Novo mesto: samozaložba, 2011.
- Mirko 2008: 7 = Mirko, *Ulični sleng*, Teorija Djordje Kesic, Novo mesto: samozaložba, 2008.
- Mito v Tekochee 2007: 15 = Tekochee Kru, *Nea ti verjamem*, Adijo stari, kaki scenarij!, Maribor: JernaStyle Records, 2007.
- Nemir 2010 v Menart 2010 = Urša Menart, *Veš, poet, svoj dolg?*, Vest, 2010.
- Psihobrata 2005: 3 = Psiho-brata, *Jebemtidjeteimajku*, Psiho-plata, Velenje: samozaložba, 2005.
- Psihobrata 2005: 9 = Psiho-brata, *Satanov sin*, Psiho-plata, Velenje: samozaložba, 2005.
- Valterap 2006:12 = Valterap, *Kačenetenečemmet*, Malomatomanemona, Nova Gorica: samozaložba, 2006.
- Zlatko 2007: 3 = Zlatko, *As ti tud notr padu*, Svet je lep, Ljubljana: Street13, 2007.

Literatura

- Adams 2009 = Michael Adams, *Slang: the People's Poetry*, UK: Oxford University Press, Inc., 2009.
- Gjurin 1974 = Velemir Gjurin, Interesne govorice sleng, žargon, argo, *Slavistična revija* 22 (1974), št. 1, 65–81.
- Kusterle 2013 = Jernej Kusterle, *Strukturalna poetika ulične poezije: diplomsko delo*, Ljubljana: [J. Kusterle], 2013. (Tipkopis.)
- Skubic 2004 = Andrej E. Skubic, Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces, *Obdobja* 22 (2004), Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2004, 297–320.
- Smole 2010/2011 = Vera Smole, *Socialne zvrsti slovenskega jezika: predavanja in seminar [na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani]*, 2010/2011.
- Virk 1999 = Tomo Virk, *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelk za primerjalno književnost in literarno teorijo, 1999.

Street Poetry in Interaction with (Living) Language

Summary

This article discusses the language in street poetry. As the opposite of traditional poetry, the type of protest in street poetry is presented by violating grammatical and social rules. Even though the extent to which one can speak of tradition is questionable, the penetration of colloquial language into standard language is typical of traditional poetry. On the other hand, it is typical of street poetry that the standard language penetrates into colloquial language. Street poetry belongs to a certain social group that represents itself by using taboo themes and vocabulary in the system. Its members want to shock the public to get its attention in order to highlight the mistakes of modern society. Consequently, a distinct vocabulary and grammar have been formulated, which in some aspects operate self-sufficiently. However, like everywhere, even this group is not immune from internal conflicts. These are seen in the inherited rivalry between regions and even nearby cities, where dialects are the main reason for social-linguistic differences.

Vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina na uveljavljenost terminov v odnosih z javnostmi

Katja Lumbar

Cobiss: 1.01

Prispevek obravnava vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete njihovih avtorjev na uveljavljenost terminov v odnosih z javnostmi. Statistična analiza temelji na izboru terminov iz tiskanega gradiva s področja odnosov z javnostmi od leta 1989 do 2004, ko se je vzpostavil osnovni terminološki korpus, odnosi z javnostmi pa so doživeli svoj vzpon in dosegli legitimnost.

Ključne besede: terminologija, odnosi z javnostmi, uveljavljenost terminov, terminološka načela, avtoriteta avtorja

The Influence of the Degree of Conformity to Terminological Principles and the Authority of the Creator of a Term on Establishment of Terms in Public Relations

This article deals with the influence of the degree of conformity to terminological principles and the authority of their creators on the establishment of terms in public relations. The statistical analysis is based on a selection of terms from printed material in public relations from 1989 to 2004, when a basic terminological corpus was created, and public relations asserted itself and achieved legitimacy.

Keywords: terminology, public relations, establishment of terminology, terminological principles, creator's authority

0 Uvod

Oblikovanje in razvijanje strokovnega izrazja sta pomembna cilja vsake stroke. Žal pa je oblikovanje ustreznega izrazja področje, h kateremu nekatere, predvsem mlajše stroke še niso pristopile strokovno in dovolj odgovorno, zato so njihovi terminološki sistemi neurejeni in pomanjkljivi. Kar nekaj jezikoslovcev je že opozarjalo na to, da je pri ustvarjanju strokovnega izrazja potrebno sodelovanje stroke in jezikoslovja (Korošec 1972; Leder 1986; Kalin Golob 2001b), kar naj bi tudi prispevalo k večjemu in hitrejšemu uveljavljanju terminov. V prispevku na primeru odnosov z javnostmi ugotavljamo, koliko izbrana dejavnika – stopnja ustreznosti terminološkim načelom in avtoriteta avtorja termina – vplivata na uveljavljenost terminov. Na osnovi

statistične analize izpeljujemo, kako pomembno je pri reševanju terminoloških vprašanj upoštevati strokovni in jezikoslovni vidik.

Cruse idr. (2002: 863) ugotavljajo, da dejstvo, da sta standardizacija in poenotenje strokovnega izrazja pomembna naloga strokovnih področij, še ne pomeni, da morajo oz. so lahko vsi izrazi standardizirani. V mnogih primerih do standardizacije ne pride zaradi dogovora, temveč je rezultat boja med sopomenskimi termini, tudi zaradi jezikovnega razvoja. Tako mnogo predpisanih oz. predlaganih terminoloških standardov ne doseže svojega namena med uporabniki in zato mnogo starih terminov »preživijo«. To še dodatno potrjuje, kako pomembna je raba, ki predstavlja enega izmed osrednjih dejavnikov za uveljavljenost terminov; neupoštevanje rabe namreč le motivira rabo dvojníc. B. Urbančič (1973: 9) je prepričan, da bomo stalnost in enotnost knjižnega jezika dosegli le ob upoštevanju funkcijskega vidika z merilom splošne rabe in primernosti. Po njegovem mnenju je jezikovno sredstvo dobro le, če je v knjižni praksi splošno sprejeto, zavzema točno določeno mesto v jezikovnem sistemu in opravlja dodeljeno funkcijo. Če je v splošnem jeziku razširjeno, so mu dopuščene celo določene pomanjkljivosti.

T. Verovnik (2002: 761) meni, da ne glede na to, kako strogo terminološki dogovor v svojih znanstvenih/strokovnih in ožjemu krogu bralcev namenjenih besedilih upošteva stroka, splošno rabo veliko bolj oblikujejo poljudna besedila s širšim dometom in iz virov, ki jim bralci že vnaprej pripisujejo verodostojnost. Skladno s tem v prispevku s statistično analizo raziskujemo vpliv avtoritete avtorjev terminov na njihovo uveljavljenost.

Raziskava temelji na izhodiščih kognitivne in konceptualne teorije ter teorije kompetence. Konceptualna teorija daje osrednje mesto pojmu, ki obstaja neodvisno od pomena, je enopomenski oz. nedvoumen ter ne predvideva pomenskega razvoja. P. Faber Benítez (2009: 111) nasprotno poudarja, da lahko isti pojem označuje več različnih terminov in da se ena jezikovna oblika lahko nanaša na več kot en pojem. Poleg tega imajo lahko termini različne skladenjske projekcije ter drugačen pomen v različnih kontekstih oz. glede na pojmovni fokus. K. Packeiser (2009: 79) opozarja na podcenjenost terminov v tradicionalni teoriji in na nujno povezavo jezikovnega sistema (*langue*), področja govora (*parole*), referenčnega sveta (na katerega se pojem nanaša) in zunajjezikovne realnosti.

Kognitivni pristop utemeljuje, da se delo terminologov oz. tvorcev terminologije začne z ustvarjanjem strukture pojmov, ki združujejo znanje določene stroke; šele nato iščejo poimenovanja za vsak pojem v tej strukturi, kar je skladno z vidikom konceptualne teorije. Cruse idr. (2002: 270) ugotavljajo, da so pomeni narejeni iz psiholoških predstav, kar pojasnjuje, da deloma nadzorujejo jezikovno oblikovanje in razumevanje. Ker so del kognitivnega sistema, to omogoča jezikovno rabo. Uporabniki terminov so večinoma strokovnjaki, ki se ukvarjajo z nekim področjem. Uporabljajo jih zato, da bi se izrazili, izmenjali misli ter organizirali strukturo svoje stroke. Vsak objekt, na katerega se nanašajo, je samo njihova miselna predstava, ki je organizirana v pojem. Teoretično bi lahko vsak posameznik tvoril lasten pojem za vsak objekt.

Vsi govorci obvladajo besedišče, sestavljeno iz vrste besed, ki so skupne in znane vsem govorcem, in le določene besede z bolj omejeno rabo, ki so skupne samo

strokovnjakom, ki delajo v okviru iste stroke in si delijo znanje o njenem besedišču. Iz tega izhaja, da je strokovna kompetenca strokovno znanje oz. poznavanje pojmov določene stroke. Vsi jezikovno kompetentni govorniki obvladajo slovnico svojega jezika že zato, ker so njegovi govorniki. Vsak izraz bi bil absurden, če govorec ne bi poznal njegovega referenta. Kar govorec ve ali zna o jeziku, je njegova jezikovna oz. lingvistična kompetenca, kar pa ve o predmetnem svetu, je njegova zunajjezikovna oz. ekstralingvistična kompetenca (npr. govorniki vedo, v katerih okoliščinah lahko uporabljajo določeno besedo). Govorniki dejansko poznajo podatke o svojem jeziku le delno. Pripadajo določeni jezikovni skupnosti, v kateri so lahko prisotne interferenice zaradi stika z drugimi jeziki. Sistem jezika torej ni tako homogen, kot to predstavlja lingvistična teorija kompetence. Na vse govornike vpliva njihov geografski izvor, družbena skupina in generacija, ki ji pripadajo. Poleg tega pa tvorijo izraze glede na specifične komunikacijske situacije z različnimi funkcijskimi variantami ali registri, ki ustrezajo situaciji. Ko se govorec bolj spozna z določenim strokovnim področjem dejanskega sveta, spremeni svoje znanje v pojmovne strukture, v katerih vsak pojem obsega določeno mesto in ima določeno vrednost. Pojmovne strukture torej odsevajo strokovno znanje o določenem predmetu, zato je med strokovnjaki možnih več pogledov na določena razmerja med pojmi. Struktura znanja se lahko spremeni iz dveh razlogov: lahko se spremeni neki aksiom, kar pomeni, da morajo biti vsi prejšnji pojmi spremenjeni skladno z novo dimenzijo, lahko pa nastane nov pogled, ki ne bo spremenil prejšnjega izraza, vendar pa se bo njegov položaj v aksiomu spremenil.

Odnosi z javnostmi se kot mlada stroka še vedno srečujejo s težavami pri oblikovanju svoje terminologije. M. Humar (2004) izpostavlja, da se je z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991, s spremembo družbenih razmer, vključevanjem v evropske in svetovne gospodarske tokove ter svobodnim pretokom informacij v Sloveniji močno povečal dotok tujejezičnega izrazja, predvsem angloameriškega. Nekatere nove bliskovito razvijajoče se stroke morajo posloveniti skoraj vse izraze, saj prihaja to znanje iz tujih jezikovnih okolij in so tako poimenovanja na začetku samo tuja. Enako je bilo na začetku razvoja odnosov z javnostmi, pri čemer je bilo nekaj poimenovanj tudi iz časa samoupravnega socializma (npr. *samoupravno informiranje* in *obveščanje v združenem delu*), ki so jih po osamosvojitvi z načrtno jezikovno politiko na hitro zamenjali. M. Kalin Golob (2001b: 252) izpostavlja, da se zavest o nujnosti slovenskega strokovnega izrazja izgublja predvsem pri mlajših strokah in znanostih ter pri njihovih nosilcih, strokovnjakih. Kljub temu so izsledki jezikovne analize terminologije odnosov z javnostmi spodbudni, saj kažejo, da se z razvojem stroke število tujk zmanjšuje in večino terminov strokovnjaki poskušajo posloveniti. Prevzeti izrazi so se naravno prilagodili na fonološki (pretežno po (angleškem) izgovoru) in morfološki ravni. Citatnosti je manj; pojav citatnih besed je le posledica brezbrizne ali slabše avtorjeve oz. uporabnikove izbire, pomanjkanja strokovne ali jezikovne kompetence in le redko poimenovalne praznine, saj se strokovni pojmi ne razvijajo več tako hitro kot na začetku razvoja stroke. Njen pojmovni svet je že praktično izdelan, posledično pa tudi večina slovenskih poimenovanj, le da nekatera še niso uveljavljena (Lumbar 2006: 102). Zato strokovnjaki, predvsem v vsakdanji rabi, pogosto uporabljajo prevzete besede.

V terminologiji odnosov z javnostmi najpogosteje prihaja do prevzemanja iz angleškega jezika. Vzrok je predvsem v njihovem angloameriškem izvoru, od koder so se prenašali znanje in novi pojmi, kaže pa se v tem, da je v tej stroki še danes tretjina prevzetih izrazov, skoraj polovica pa je kombinacij prevzetih in domačih sestavin (Lumbar 2006: 87). Kot pravi M. Kalin Golob (2001b: 235), je pri tvorjenju terminov zelo pomembno, da je domača beseda vsestransko enakovredna in pravočasno tvorjena. V nasprotnem primeru lahko prihaja do več različic terminov, ki v stroki ustvarjajo le zmedo. T. Verovnik (2002: 758) ugotavlja, da je v odnosih z javnostmi zaradi angleškega vpliva veliko sopomenk, ki so vezane na rabo v različnih socialnih zvrsteh oz. podzvrsteh, predvsem žargonizmov. Po Cruse idr. (2002: 863) so tudi žargonske besede lahko klasificirane kot termini, čeprav ne ustrezajo terminološkemu načelu jezikovne ustreznosti in niso standardizirane. V praksi so namreč zelo vsebinsko natančne in krajše. T. Verovnik (2002: 758) meni, da te sicer izpolnjujejo zahtevo po ustaljenosti in enumnosti, saj se uporabljajo z enako željo po natančnosti, kot se uporabljajo strokovni izrazi v strokovnih besedilih, toda to le kaže na neurejenost strokovnega izrazja v odnosih z javnostmi.

Dvojnice so ena izmed osrednjih značilnosti izrazja odnosov z javnostmi. Največ jih izvira iz prevzemanja, precej pa je tudi razvojnih dvojníc in dvojníc glede na število besed. To so predvsem tiste za poimenovanje stroke, njenih področij in izvajalcev (Lumbar 2006: 93). Tudi zaradi te problematike je nujno, da stroka čim prej poenoti svojo terminologijo in poskrbi za njen načrtni razvoj, skladno z razvojem svojega pojmovnega sveta, slovenskega knjižnega jezika in družbe nasploh.

V nadaljevanju na primeru odnosov z javnostmi predstavljamo statistično analizo izrazja te stroke, v kateri smo ugotavljali, ali je uveljavljenost terminov odvisna od avtoritete njihovih avtorjev in stopnje ustreznosti terminološkim načelom.

1 Opredelitev spremenljivk in teoretičnega modela

1.1 Odvisna spremenljivka **uveljavljenost terminov** pomeni razširjenost termina med njegovimi uporabniki, kar potem postane norma.

Prva neodvisna spremenljivka **avtoriteta avtorja termina** je ugled ali vpliv, ki si ga avtor pridobi s svojim znanjem oz. izobrazbo, časom delovanja v svoji stroki in dejavnim prispevkom k razvoju področja (s številom bibliografskih enot). Avtorjev terminov v odnosih z javnostmi je več. To so lahko strokovnjaki s tega področja, prevajalci in jezikoslovci, študenti ali nejezikoslovni vsevedi, ki pišejo o tem področju. V naših virih so bili avtorji le strokovnjaki za odnose z javnostmi in jezikoslovci, med katere smo uvrstili tudi prevajalce.

Druga neodvisna spremenljivka **stopnja ustreznosti terminološkim načelom** pomeni, koliko avtorji pri tvorjenju izrazov upoštevajo normo tvorjenja strokovnega izraza, kar so pravzaprav terminološka načela. Drugi avtorji in standardi navajajo različna terminološka načela, zaradi potrebne omejitve raziskovalnega dela smo vanj vključili prilagojena štiri načela iz standarda ISO 704 (1985: 12), ki opredeljuje jezikovno pravilnost, natančnost, kratkost, zmožnost tvorjenja besedne družine in enopomenskost.

UVELJAVLJENOST TERMINOV V ODNOSIH Z JAVNOSTMI

H1 ↗

↖ H2

Avtoriteta avtorja termina

Število bibliografskih enot

Število let v stroki

Stopnja izobrazbe

Stopnja ustreznosti terminološkim načelom

Jezikovna ustreznost¹

Pomenska natančnost

Zmožnost tvorjenja besedne družine

Dolžina²

Slika 1: Teoretični model

Na podlagi teoretičnih izhodišč in modela smo postavili dve hipotezi:

H1: Večja kot je avtorjeva avtoriteta, večja je možnost, da se termin uveljavi.

Avtor termina, ki ima v stroki avtoriteto, je strokovno kompetenten, dela že več let v stroki in dejavno prispeva k njenemu razvoju s strokovnimi objavami, bo imel verjetno večji vpliv na uveljavljenost določenega termina kot nekdo, ki nima avtoritete.

H2: Višja kot je stopnja ustreznosti terminološkim načelom, večja je možnost, da se termin uveljavi.

Termin, beseda ali besedna zveza z zahtevanimi lastnostmi – z jezikovno ustreznostjo, zmožnostjo tvorjenja besedne družine, enopomenskostjo oz. natančnostjo in kratkostjo – ima večjo možnost, da se uveljavi, ker strokovni izraz brez teh lastnosti uporabnike načeloma moti. Uporabniki poznajo jezik in njegovo slovnico, prav tako imajo določeno znanje o predmetnem svetu, na podlagi katerega spontano presojujejo o ustreznosti terminov in se odločajo za njihovo rabo.

1.2 V raziskavi smo uporabili dve metodi:

- (a) kvalitativno metodo, in sicer analizo besedila in jezikovno analizo, na podlagi katerih smo iz virov izbrali termine, ki smo jih vključili v raziskavo;
- (b) kvantitativno analizo, ki smo jo izvedli z vprašalnikom in podatke obdelali v programskem orodju SPSS.

Za empirično preverjanje našega modela smo predhodno določili vzorčni in časovni okvir ter tiskane medije, ki smo jih vključili v analizo. Časovni okvir je zajemal obdobje od leta 1989 do 2004. Analizirali smo 72 člankov iz časopisov in revij *Pristop*, *PiaR*, *Kreativni marketing*, *MM*, *Delo*, *Podjetnik*, *Teorija in praksa* ter naslednje strokovne knjige: *ABC PR*, *Pristop k odnosom z javnostmi*, *Preskok*

¹ Tu je mišljena jezikovna ustreznost v najožjem smislu odstopanja od norme, kot npr. citatnost in žargonskost.

² Pri tem gre predvsem za število besed v terminu, kjer imajo prednost krajši, to so enobesedni termini.

v odnose z javnostmi, Odnosi z mediji, zbornik Teorija in praksa slovenskih odnosov z javnostmi 1990–2000 in prevod Tehnike odnosov z javnostmi. Poleg teh smo proučili še prvo diplomsko nalogo s področja odnosov z javnostmi avtorice Biserke Povše, diplomsko nalogo Helene Ilič, magistrsko nalogo Dejana Verčiča in raziskovalno poročilo Odnosi z javnostmi v Sloveniji. V prvem koraku smo iz zgoraj navedenih virov izpisali vse strokovne izraze, ki načeloma ustrezajo osnovnim terminološkim načelom in po našem mnenju sodijo v meje stroke odnosov z javnostmi. Za vsak termin smo zapisovali, kdaj, kje in pri katerem avtorju se je v analiziranem vzorcu virov pojavil prvič.

Proučevana enota analize je bil posamezni izraz kot proizvod konkretnih ljudi. Pri vsakem smo merili stopnjo njegove uveljavljenosti glede na stopnjo ustreznosti terminološkim načelom in avtoriteto avtorja termina.

V vprašalnik smo vključili 82 terminov, in sicer ne naključno, temveč smo v izbor poskusili vključiti čim bolj raznovrstne termine glede na njihovo razširjenost, stopnjo ustreznosti terminološkim načelom in njihove avtorje. Zanimalo nas je tudi, koliko so se posamezni termini uveljavili med tremi skupinami uporabnikov (skupaj 100 anketirancev), in sicer med skupino jezikoslovcev (26 %), skupino strokovnjakov za odnose z javnostmi (30 %), ki so tudi sicer najpogostejši uporabniki in tvorci terminov, in skupino študentov (44 %) iz študijskih smeri tržno komuniciranje in komunikologija. Stopnja odziva je bila 30-odstotna.

V vzorcu smo imeli 79 % žensk in 21 % moških. Med študenti obeh smeri je bilo več žensk, tako tudi med strokovnjaki za odnose z javnostmi in jezikoslovci. Med slednjimi je bilo v vzorec zajetih največ profesorjev slovenskega jezika, ki so tudi lektorji, ter nekaj prevajalcev in urednikov. Največji delež so v vzorcu predstavljali študenti, zato je tudi delež oseb brez delovnih izkušenj največji: 37 %.

2 Razlike v ustreznosti terminološkim načelom in uveljavljenosti terminov glede na uporabnike

Za pregled razlik med uporabniki smo uporabili analizo variance (gl. preglednico 1).³

Primerjava povprečij kaže, da jezikoslovci vidno odstopajo od drugih skupin pri izrazih, ki so ozko strokovni oz. so res samo del stroke odnosov z javnostmi (npr. *adrema*, *kliping*, *briefing*). Pomembno izstopa jezikovna občutljivost jezikoslovcev, ki ne uporabljajo oz. ne bi uporabili prevzetih ali tujih izrazov, medtem ko so študenti za to manj občutljivi, saj brez zadržkov uporabljajo nekatere citatne izraze, kot sta *output* in *lobbing*. Strokovnjaki za odnose z javnostmi uporabljajo prevzete in citatne termine le v primeru, ko so že razširjeni in bolj pomensko natančni (npr. *komunikator*, *piarovec*, *no comment*). Odstopanja od povprečja so pri strokovnjakih predvsem zaradi večje rabe terminov, sledijo pa jim študenti, ki se držijo povprečja. Povprečna vrednost jezikovne ustreznosti je pri jezikoslovcih nižja zaradi odnosa do prevzetih in citatnih izrazov (npr. *praktik PR*, *spin doctor*, *latentne javnosti*), tvorjenkah s predložno zvezo *odnosi z javnostmi* (verjetno jih je zmotila množinska raba sicer

³ Podatki iz analize so dostopni v osebnem arhivu avtorice članka.

neštevnega samostalnika *javnost* v vlogi desnega prilastka) in nekaterih neologizmih. To smo predvidevali, saj so pri jezikovni ustreznosti jezikoslovci kompetentni strokovnjaki, ki so znali pravilno presoditi o knjižnosti izrazov. Na splošno se je pokazalo, da so tudi strokovnjaki in študenti jezikovnokulturno dobro ozaveščeni.

Preglednica 1: Razlike v povprečnih vrednostih uveljavljenosti terminov in terminoloških načel glede na uporabnike⁴

	Uveljavljenost terminov	Jezikovna ustreznost	Zmožnost tvorjenja bes. družine	Pomenska natančnost	Dolžina
Strokovnjaki za odnose z javnostmi	2,8	2,2	2,3	2,5	2,6
Jezikoslovci	1,9	1,9	1,9	2,1	2,4
Študenti	2,4	2,2	2,2	2,3	2,5
Povprečje	2,4	2,1	2,1	2,3	2,5

Primerjava povprečij pri zmožnosti tvorjenja besedne družine kaže, da strokovnjaki odstopajo od povprečja samo v primeru, ko vprašanja niso razumeli in so zato izraze, ki so jih bolje poznali, tudi bolje ocenili (da se z njimi da tvoriti besedne družine), vendar je to redko. Enako je pri študentih; večinoma se gibljejo v povprečju. Jezikoslovci z odstopanji pri izrazih *output*, *kliping*, *briefing*, *adrema* le dokazujejo svojo strokovno kompetenco, razen pri *demantiju*. Verjetno ga ne poznajo tako dobro kot strokovnjaki, ki pogosto uporabljajo tudi uveljavljeni glagol *demantirati*.

Pri primerjavi povprečij za pomensko natančnost lahko povzamemo, da so razlike pri strokovnjakih za odnose z javnostmi pri ozko strokovnih izrazih, ki jih tudi najbolj razumejo (npr. *interno glasilo*, *kliping*, *medijski izplen*, *okoljski odnosi z javnostmi*, *orodja odnosov z javnostmi*, *piarovec*, *vročeproblemske javnosti*, *zemljevid deležnikov in javnosti*), zato jih tudi lahko ocenijo kot pomensko natančne, medtem ko jih drugi uporabniki, predvsem jezikoslovci, ocenijo težje. Iz tega razloga so jih drugi ocenili bolj negativno. Zanimivo je, da so odstopali tudi pri terminu *ekonomska propaganda*, kar bi lahko povezali s tem, da izraza verjetno niso razumeli v smislu prvotnega izraza za dejavnosti odnosov z javnostmi, ki so se pozneje razvili v stroko, ampak kot reklamo (razvidno iz navedb med dvojnicami). Študenti so bili v splošnem bližje skupini strokovnjakov (izstopali so le pri *demantiju*, *embargu*, *izjavi za tisk* in *sporočilu za medije*, za katere niso bili tako prepričani o njihovi natančnosti), kar potrjuje, da so že bolj strokovno kompetentni kot jezikoslovci.

Primerjava povprečij pri dolžini kaže zelo malo razlik, in sicer le pri *issue management*, *no comment* in *programu komunikacijske podpore*, kjer se intervali zaupanja prekrivajo, od drugih skupin pa malo odstopajo jezikoslovci, ki se jim zdijo manj ustrežni. Nasprotno pa strokovnjake za odnose z javnostmi dolžina pri npr. *okoljskih odnosih z javnostmi*, *press centru*, *vladnih odnosih z javnostmi*, *zemljevidu*

⁴ Višja kot je vrednost v preglednici, večja je povprečna vrednost uveljavljenosti terminov med skupinami (na 5-stopenjski lestvici) oz. ustreznosti posameznim terminološkim načelom (na štiristopenjski lestvici).

deležnikov in javnosti, komunikaciji z lokalno skupnostjo ter orodjih odnosov z javnostmi ni motila, vendar razlike med povprečji skupin niso večje od 0,5.

3 Vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorjev terminov na uveljavljenost terminov – analiza na ravni termina

Osnovno bazo podatkov, ki smo jih zbrali z anketiranjem, smo preoblikovali tako, da je termin postal enota raziskovanja. Neodvisno spremenljivko – ustreznost terminološkim načelom – smo dobili tako, da smo vsakemu terminu pripisali povprečno vrednost ocene ustreznosti terminološkim načelom vseh uporabnikov. Sestavili smo jo iz povprečja vrednosti na pokazateljih (jezikovna ustreznost, pomenska natančnost, zmožnost tvorjenja besedne družine in dolžina), ki smo jih merili na štiristopenjski lestvici. Za analizo podatkov smo uporabili regresijsko analizo.⁵ Izsledki so pokazali, da med terminološkimi načeli dejansko obstaja dovolj močna povezanost, da lahko upravičimo njihovo skupno poimenovanje – stopnja ustreznosti terminološkim načelom.

Vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina na uveljavljenost terminov smo preverili z regresijskim modelom na 82 izbranih terminih. S to analizo smo skušali ugotoviti, v kolikšni meri lahko pojasnimo variabilnost odvisne spremenljivke – uveljavljenosti izraza – z neodvisnimi spremenljivkami. Izkazalo se je, da med avtoriteto avtorja in ustreznostjo terminološkim načelom ni povezanosti ($r = 0,18$; $p = 0,12$). To pomeni, da je več kot 5-odstotno tveganje, da bi lahko potrdili povezanost. Med ustreznostjo terminološkim načelom in uveljavljenostjo terminov je močna povezanost ($r = 0,73$; $p < 0,01$). Med avtoriteto avtorja in uveljavljenostjo terminov pa se je pokazala manjša povezanost ($r = 0,36$; $p > 0,01$).

Glede na to, da smo postavili hipotezi, ki govorita o pozitivnem vplivu ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina, smo pri regresijski analizi uporabili enostranski test. Ugotovili smo, da obe neodvisni spremenljivki pomembno vplivata na uveljavljenost terminov, vendar je ustreznost terminološkim načelom pomembnejša (po β in t). Vpliv avtoritete avtorja na uveljavljenost lahko potrdimo pri manj kot 1-odstotnem tveganju ($\beta = 0,24$), prav tako vpliv ustreznosti terminološkim načelom ($\beta = 0,68$).

Z neodvisnima spremenljivkama smo pojasnili 57 % variabilnosti spremenljivke uveljavljenost terminov, kar je veliko; iz tega lahko sklepamo, da drugi dejavniki niso tako pomembni. S statistično značilnim modelom⁶ smo torej dobili najpomembnejše dejavnike, ki vplivajo na uveljavljenost terminov. Na osnovi analize pa smo potrdili hipotezi o vplivu avtoritete avtorja termina in stopnje ustreznosti terminološkim načelom na uveljavljenost terminov.

⁵ Analiza je podrobneje predstavljena v magistrskem delu avtorice članka z naslovom *Problematika strokovnega izrazja v odnosih z javnostmi*, ki je dostopna na http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_Lumbar-Katja.PDF.

⁶ F-statistika, ki predstavlja razmerje med pojasnjeno in nepojasnjeno varianco, znaša 54,8 pri manj kot 1-odstotnem tveganju.

4 Vpliv skupin avtorjev na uveljavljenost izbranih terminov

Predvideli smo, da bo višja stopnja uveljavljenosti terminov, ki so jih tvorili strokovnjaki za odnose z javnostmi, saj imajo večjo avtoriteto med praktiki kot jezikoslovci in bolje razumejo strokovne pojme, zato jih tudi bolj natančno poimenujejo. Domnevo smo preizkušali s T-testom, ki testira razlike med povprečji dveh neodvisnih vzorcev. Povprečna vrednost uveljavljenosti terminov pri strokovnjakih znaša 3,6, medtem ko je povprečna vrednost pri jezikoslovcih 4,1. Stopnja uveljavljenosti terminov, ki so jih tvorili jezikoslovci, je tako večja od stopnje uveljavljenosti terminov, ki so jih tvorili strokovnjaki za odnose z javnostmi ($t = -2,3$; tveganje je manj kot 5-odstotno).

5 Povprečja uveljavljenosti terminov glede na ustreznost posameznim terminološkim načelom

Iz raziskave⁷ je razvidno, da so se bolj uveljavili izvorno slovenski izrazi kot spojenke in citatne besede. To tudi kaže na dejstvo, da so se z leti termini večinoma poslovenili. Pri jezikovni ustreznosti med bolj uveljavljenimi termini izstopajo le prevzeti termini (*PR, piarovec, press center, no comment*). Presenetljivo je, da imajo višje vrednosti, torej naj bi bili manj ustrezni, tudi izrazi jezikovnega tvorca Branka Gradišnika (npr. *javnostištvo* in *seznanilka*) in termin *izložek komuniciranja* avtorjev Grubana, Verčiča in Zavrla. To povezujemo s tem, da so verjetno uporabniki izraze, ki jih ne poznajo oz. ne uporabljajo, pogosteje ocenili za neustrezne pri naslednjih vprašanjih o ustreznosti terminološkim načelom. Med jezikovno ustreznostjo in zmožnostjo tvorjenja besedne družine v vrednostih ni bilo večjih razlik. V splošnem se je pokazalo, da večina obravnavanih terminov po mnenju uporabnikov ustreza vsem obravnavanim načelom oz. so neustreznost zaznali le strokovnjaki na svojih področjih (jezikoslovci na ravni jezikovne ustreznosti, pri prevzetih besedah in poslovenjenih izrazih ali neologizmih, ki se še uveljavljajo oz. se niso uveljavili; strokovnjaki za odnose z javnostmi pri pomenski natančnosti in rabi). Med manj uveljavljenimi termini pa se je pokazalo, da so uporabniki občutljivi tudi na pomensko natančnost, ki se med vsemi dejavniki najbolj povezuje z uveljavljenostjo terminov.

6 Sklep

Z raziskavo smo želeli preveriti vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina na uveljavljenost terminov v odnosih z javnostmi. Z neodvisnima spremenljivkama smo pojasnili 57 % variabilnosti spremenljivke uveljavljenost terminov, s čimer se je potrdilo, da drugi dejavniki niso tako pomembni kot izbrana dva. Analiza je pokazala, da obe spremenljivki pomembno vplivata na

⁷ Podrobna analiza uveljavljenosti terminov je dostopna v osebнем arhivu avtorice.

uveljavljenost terminov, torej sta hipotezi potrjeni, model pa se je izkazal kot statistično značilen.

Glede na rezultate analize med uporabniki po posameznih spremenljivkah se je pokazala večja uveljavljenost terminov med strokovnjaki za odnose z javnostmi, ki tudi pripisujejo večji pomen pomenski natančnosti terminov in manj drugim dejavnikom. Spodbudno je, da so jezikovnokulturno ozaveščeni in se zavedajo, kateri termini so bolj in kateri manj ustrezni. Vprašanja o zmožnosti tvorjenja besedne družine nihče od uporabnikov verjetno ni najbolje razumel, zato je bilo pri tem dejavniku veliko neodločnih odgovorov (»niti da niti ne«). Jezikoslovci so jasno pokazali svojo strokovno kompetenco pri jezikovni ustreznosti, pri zmožnosti tvorjenja besedne družine pa niso bili tako prepričljivi. Ozko strokovnih izrazov večinoma ne poznajo. Predvidevali smo, da se bodo študenti pokazali kot manj strokovno kompetentni, vendar ni bilo tako, predvsem ne pri rabi in pomenski natančnosti. Njihova posebnost je, da so bolj naklonjeni tujim izrazom kot druge skupine. Pri odnosu do dolžine terminov med uporabniki ni bilo posebnih razlik.

Vsekakor so rezultati pokazali, da je strokovna kompetenca pri tvorjenju terminov zelo pomembna. Tako so, kot smo predvidevali, bolj strokovno na vprašanja o rabi in pomenski natančnosti odgovarjali strokovnjaki, na vprašanja o jezikovni ustreznosti in zmožnosti tvorjenja besedne družine pa jezikoslovci; študenti so dosegali povprečje oz. so se bolj nagibali k povprečju strokovnjakov za odnose z javnostmi.

Največ zanimanja in ustrežno izpolnjenih vprašalnikov je bilo med strokovnjaki za odnose z javnostmi, ki so tudi najbolj strokovno kompetentni in so izraze, razen novih tvorjenk, večinoma dobro poznali. Po mnenju uporabnikov je bil vprašalnik kar dolg in težek, zato smo bili s številom v celoti izpolnjenih vprašalnikov še toliko bolj zadovoljni. Največje težave so anketirancem povzročala točno določena vprašanja. Vprašalnik je predvideval, da bosta glavni skupini uporabnikov (jezikoslovci in strokovnjaki) težje odgovorili na vsaj dve vprašnji in zgornje ugotovitve so to potrdile. Jezikoslovci so imeli težave pri presojanju, ali so posamezni izrazi dovolj pomensko natančni, prav tako niso pisali izvernih dvojnic (le za bolj znane izraze) oz. so jih navajali zelo redko. Najredkeje so jih navajali študenti, kar je verjetno povezano z njihovo manjšo motiviranostjo za izpolnjevanje.

Ugotovili smo, da na uveljavljenost terminov najbolj vpliva pomenska natančnost izrazov, tej pa sledi jezikovna ustreznost. Vse povezave med neodvisnimi spremenljivkami so statistično značilne, najbolj pa sta povezani pomenska natančnost in jezikovna ustreznost ter jezikovna ustreznost in zmožnost tvorjenja besedne družine.

Tudi avtoriteta avtorja termina pomembno vpliva na uveljavljenost terminov, vendar manj kot stopnja ustreznosti terminološkim načelom. Pokazalo se je, da so se izvorno slovenski izrazi bolj uveljavili kot prevzeti, kar kaže, da so se slednji z leti poslovenili in oblikovali novi. Vendar pa slovenjenje in neologizmi glede na izsledke analize niso vedno najboljša rešitev, če je neki prevzeti izraz že uveljavljen in pomensko natančnejši, saj se velikokrat ti novi termini uveljavijo težje ali sploh ne (npr. termini Branka Gradišnika). Zgled termina *odnosi z javnostmi* potrjuje, da terminološki dogovor pomaga, vendar pa se še danes zelo pogosto v javnosti pojavlja termin *stiki z javnostjo* ali *odnosi z javnostjo*.

Raziskava je pokazala, kako pomembno in odgovorno delo je tvorjenje

strokovnih izrazov, česar bi se morali strokovnjaki za odnose z javnostmi, jezikoslovci oz. vsi uporabniki terminov bolj zavedati. Prednostna naloga strokovnjakov bi morala biti stalna skrb za terminologijo oz. tvorjenje novih poimenovanj skladno z njihovo strokovno kompetenco, jezikoslovci pa bi morali v sodelovanju z njimi poskrbeti, da bodo ta jezikovno ustrezna. Z ustanovitvijo delovne skupine t. i. vplivnih avtoritet bi bila pot do uveljavljenosti novih, ustreznih izrazov hitrejša in učinkovitejša. Stroka odnosov z javnostmi je odločilen korak že naredila s projektom TERMIS⁸ in se tako načrtno usmerila k pomembnemu cilju vsake stroke: standardizaciji strokovnega izrazja.

Viri

- Ašanin Gole – Verčič 2000 = Pedja Ašanin Gole – Dejan Verčič, *Teorija in praksa slovenskih odnosov z javnostmi: 1990–2000*, Ljubljana: Slovensko društvo za odnose z javnostmi, 2000.
- COBIB.SI = COBIB.SI: vzajemno-kataložna baza podatkov (<http://cobiss1.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=BASE&bno=99999&id=1435092969448217>), dostop 20. 10. 2005.
- Hunt – Grunig 1995 = Todd Hunt – James E. Grunig, *Tehnike odnosov z javnostmi*, prev. Branko Gradišnik, Ljubljana: DZS, 1995.
- Gruban – Maksimovič – Verčič – Zavrl 1990 = Brane Gruban – Meta Maksimovič – Dejan Verčič – Franci Zavrl, *ABC PR: odnosi z javnostmi na prvi pogled*, Ljubljana: Tiskovno središče Ljubljana, 1990.
- Gruban – Verčič – Zavrl 1994 = Brane Gruban – Dejan Verčič – Franci Zavrl, *Odnosi z javnostmi v Sloveniji: raziskovalno poročilo*, Ljubljana: Pristop, 1994.
- Gruban – Verčič – Zavrl 1997 = Brane Gruban – Dejan Verčič – Franci Zavrl, *Pristop k odnosom z javnostmi*, Ljubljana: Pristop, 1997.
- Gruban – Verčič – Zavrl 1998 = Brane Gruban – Dejan Verčič – Franci Zavrl, *Preiskok v odnose z javnostmi: zbornik o slovenski praksi v odnosih z javnostmi*, Ljubljana: Pristop, 1998.
- Ilič 2004 = Helena Ilič, *Angleško-slovenski glosar terminov s področja odnosov z javnostmi: diplomatska naloga*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2004.
- Povše 1989 = Biserka Povše, *Public relations in organizacijski marketing: diplomatska naloga*, Ljubljana: [B. Povše], 1989.
- Verčič 1995 = Dejan Verčič, *Odnosi z javnostmi: nastanek, zgodovina in teorije: magistrska naloga*, Ljubljana: [D. Verčič], 1995.
- Verčič – Zavrl – Rijavec 2002 = Dejan Verčič – Franci Zavrl – Petja Rijavec, *Odnosi z mediji*, Ljubljana: Pristop, 2002.

⁸ Terminološka zbirka podatkov odnosov z javnostmi je nastala v raziskovalnem projektu Terminološke baze podatkov kot osnova strokovnih znanj: model za sistematizacijo terminologij. Projekt je pod vodstvom Nataše Logar potekal v letih 2011–2013. Zbirka je javno dostopna na <http://www.termania.net/>.

Literatura

- Cabré 1999 = Maria Teresa Cabré, *Terminology: theory, methods and applications*, Amsterdam: John Benjamins, 1999.
- Cruse idr. 2002 = Alan Cruse – Franz Hundsnurscher – Michael Job – Peter Rolf Lutzeier, *Fachsprachen: ein Internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for Special Purposes: an International Handbook of Special Language and Terminology Research*, Berlin – New York: Walter de Gruyter GmbH & Co., 2002.
- Faber 2009 = Pamela Faber Benítez, The cognitive shift in terminology and specialized translation, *MonTI, Monografías de Traducción e Interpretación*, 2009, 107–134.
- Humar 2004 = Marjeta Humar (ur.), *Terminologija v času globalizacije*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2004.
- ISO-standard 704, 1985, *Principles and Methods of Terminology*, International Organization for Standardization, 12.
- Kalin Golob 2001a = Monika Kalin Golob, Družboslovno strokovno izrazje, *Družboslovne razprave* 17 (2001), št. 36, 119–122.
- Kalin Golob 2001b = Monika Kalin Golob, Tvorjenje komunikološkega izrazja ob prevajanju temeljnih komunikoloških del v: *Komunikološka hrestomatija* 1, ur. Slavko Splichal, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 251–260.
- Kalin Golob – Logar 2008 = Monika Kalin Golob – Nataša Logar, Terminologija odnosov z javnostmi: od upoštevanja terminoloških načel do pridobivanja podatkov iz besedil, *Teorija in praksa* 45 (2008), št. 6, 663–677.
- Korošec 1972 = Tomo Korošec, *Pet minut za boljši jezik*, Ljubljana: DZS, 1972.
- Leder 1986 = Zvonka Leder, O terminologizaciji jezikovnega znaka, v: *Slovenski jezik v znanosti* 1, ur. Ada Vidovič Muha, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1986 (Razprave Filozofske fakultete), 195–201.
- Lumbar 2006 = Katja Lumbar, *Problematika strokovnega izrazja v odnosih z javnostmi: magistrska naloga*, Ljubljana: [K. Lumbar], 2006. (Tipkopis.)
- Packeiser 2009 = Kirsten Packeiser, *The General theory of Terminology: A Literature Review and a Critical discussion*, Copenhagen: Copenhagen Business School, 2009. (http://studenttheses.cbs.dk/bitstream/handle/10417/655/kirsten_packeiser.pdf?sequence=1)
- Škiljan 1999 = Dubravko Škiljan, *Javni jezik: k lingvistiki javne komunikacije*, Ljubljana: Studia humanitatis, 1999.
- Urbančič 1973 = Boris Urbančič, *O jezikovni kulturi*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.
- Verovnik 2002 = Tina Verovnik, Slovensko izrazje odnosov z javnostmi, *Teorija in praksa* 39 (2002), št. 5, 755–765.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

**The Influence of the Degree of Conformity to Terminological Principles
and the Authority of the Creator of a Term on Establishment
of Terms in Public Relations**

Summary

This article deals with the influence of the degree of conformity to terminological principles and the authority of their creators on the establishment of terms in public relations. The statistical analysis is based on a selection of terms from printed material in public relations from 1989 to 2004, when a basic terminological corpus was created, and public relations asserted itself and achieved legitimacy. The correlation analysis indicates that the strongest connection among terminological principles is between linguistic suitability and ability to create a word family, and that semantic precision has the most influence on establishment of terms. Analysis of variance by users confirmed that in creating terms linguists primarily take into account linguistic suitability and ability to create a word family, whereas public relations experts primarily take into account semantic precision. The findings demonstrate that the authority of the creators of terms influences their establishment, and that the degree of conformity to terminological principles has even greater influence. Both factors investigated are important, and this should be borne in mind by all creators and users of specialized terminology.

Tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem Čelarstvu (1831)

Simon Atelšek

Cobiss: 1.01

V prispevku so predstavljeni tvorbeni načini čebelarškega izrazja v Dajnkovem delu *Čelarstvo*. Podobno kot za druge kmetijske stroke velja tudi za čebelarstvo, da je osnovno besedje praslovanska dediščina. Z razvojem čebelarstva kot stroke pa so se pojavili novi pojmi in posledično potreba po novih strokovnih izrazih, ki so nastajali na različne tvorbeno načine. V Dajnkovem čebelarškem izrazju izpričani tvorbeni načini so v prispevku razvrščeni in predstavljeni v okviru treh skupin, in sicer pomenoslovne, besedotvorne in skladske.

Ključne besede: besedotvorje, čebelarška terminologija, zgodovinsko jezikoslovje, Peter Dajnko

Formation Patterns for Beekeeping Terms in Dajnko's *Čelarstvo* (Beekeeping, 1831)

This article presents formation patterns for beekeeping terms in Peter Dajnko's work *Čelarstvo* (Beekeeping). Similar to other branches of agriculture, basic beekeeping vocabulary has been inherited from the Common Slavic lexicon. With the development of beekeeping as a profession, new concepts developed, and thus the need for new terminology, which was created following various formation patterns. Dajnko's beekeeping vocabulary shows formation patterns that are presented in three groups: semantic, derivational, and syntactic formation patterns.

Keywords: terminology, beekeeping, word formation, Peter Dajnko

0 Uvod

Peter Dajnko je leta 1831 v Gradcu izdal čebelarški priročnik z naslovom *Čelarstvo, ali celo novi, kratki, popun navuk čelne reje*. Omenjeno delo je tretje tovrstno delo s področja čebelarstva v slovenskem jeziku in obenem prvo izvirno slovensko. Prva dva čebelarška priročnika v slovenščini sta bila namreč prevoda del Antona Janše, ki sta jih iz nemščine prevedla Peter Pavel Glavar in Janez Goličnik. Glavarjevo delo je ostalo v rokopisu, Goličnikovo pa je izšlo leta 1792 v Celju. Glede na tematiko in čas nastanka lahko za Dajnkovo *Čelarstvo* ugotovimo, da gre za nadaljevanje razsvetljalne tradicije priročniške literature v slovenskem jeziku.¹

¹ Pri tem pridejo v poštev predvsem naslednja dela: Marko Pohlin: *Kmetam za potrebo inu pomoč* (1789), Johann Gottlieb Wolstein: *Bukve od kug inu bolezen goveje živine* (1792),

Čeprav je Dajnkovo delo že iz obdobja po Kopitarjevi slovnici, ki je predlagala poenotenje knjižne norme v slovenskem jeziku, ga lahko jezikovno še vedno uvrstimo v vzhodnoštajersko knjižno različico,² za katero je Dajnko napisal tudi slovnico³ in sestavil črkopis. Za njegov jezik je značilno, da se je na ravni skladnje delno približal osrednjeslovenski knjižni različici, medtem ko je na ravni besedja in besedotvorja ostal zvest vzhodnoštajerski knjižni različici,⁴ ki je kmalu za tem zamrla (Orožen 1996: 128).

0.1 Metode dela

Pregled tvorbenih načinov čebelarstva pri Dajniku⁵ je osnovan na sinhronem metodološkem pristopu. Predstavljeni so tvorbeni načini samostalniških in glagolskih strokovnih čebelarstvih izrazov. Upoštevani so tako enobesedni kot večbesedni strokovni izrazi, medtem ko so netvorjenke (npr. *čela*, *roj*, *med*) iz pričujoče obravnave izvzete. Tvorbeni načini so razdeljeni v tri skupine, in sicer v pomenoslovno, besedotvorno in skladijsko. Strokovni izrazi, ki so nastali po pomenoslovnih tvorbenih načinih, so predstavljeni po posameznih pomenskih prenosih, ki spodbudijo tovrstno tvorbo; to so metafora, metonimija in sinekdoha.

Po besedotvornih tvorbenih načinih tvorjeno strokovno izrazje je s pomočjo pretvorbe v sinhrono skladijsko podstavo in glede na predmetnopomensko besedo v skladijski podstavi razdeljeno na izglagolske, izsamostalniške in izprivedniške tvorjenke. Znotraj vsake skupine je besedje nadalje razvrščeno po besedotvornih pomenih, ki so določeni na podlagi sobesedila, in na koncu še po besedotvornih vrstah in enakofunkcijskih obrazilnih morfemih.

Večbesedni strokovni izrazi, ki so nastali po skladijskih tvorbenih načinih, so predstavljeni z vidika pomenskih prenosov, ki se kažejo na posamezni sestavini besedne zveze (sestava, skup, sklop, zraslek).

1 Pomenoslovni tvorbeni načini

Med pomenoslovne tvorbene načine⁶ uvrščamo tvorbo strokovnih izrazov iz splošnega besedja na podlagi enega izmed pomenskih prenosov (metafora, metonimija ali

Janez Goličnik: *Antona Janšaja cesarskiga čebelarja Popolnoma podvučenje za vse čebelarje* (1792), Valentin Vodnik: *Velika pratika* (1795–97). – Primeri v tem prispevku so iz bohoričice prirejeno prepisani v gajico.

² Za več o vzhodnoštajerski knjižni različici slovenskega jezika prim. Rajh 1998.

³ Dajnkova slovnica z naslovom *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824) je napisana v nemškem jeziku in je bila predmet več jezikoslovnih raziskav. O besedotvornem delu prim. Stramljič Breznic 1998, o glagolskem vidu prim. Merše 1998 in o rabi predlogov Orel 1998.

⁴ Andreja Legan Ravnikar (2008: 49–59) ugotavlja, da so se tudi v liturgični terminologiji pokrajinske različice ohranjale še globoko v 19. stoletje.

⁵ O Dajnkovem čebelarstvu prim. Novak 1998.

⁶ V sodobni terminološki literaturi je omenjeni postopek novotvorbe poimenovan terminologizacija – prim. Vidovič Muha (2000: 116); Jemec Tomazin (2010: 140, 163); Žagar Karer (2011: 38).

sinekdoha).⁷ Beseda iz splošnega jezika dobi s pomenskim prenosom nov, strokovni pomen. To so torej tvorbeni načini, ki temeljijo na asociativni povezanosti dveh denotatov, in sicer gre za povezanost med denotatom z že obstoječim izrazom in novim denotatom. Tovrstni tvorbeni načini zagotavljajo vpetost novega strokovnega izraza v sistem slovenskega knjižnega jezika in ne nazadnje olajšajo razumevanje po tem načinu tvorjenih strokovnih izrazov. V pregledanem gradivu je najpogostejši pomenslovnosti tvorbeni način za zapolnjevanje poimenovalnih vrzeli metafora.⁸

1.1 Samostalniški strokovni izrazi

Med Dajnkovimi samostalniškimi čebelarskimi izrazi, ki so nastali na podlagi metaforičnega prenosa, lahko prepoznamo tri tipe asociativnih povezav, ki spodbudijo metaforo. Prvi izhaja iz počlovečenja čebele. Primeri tovrstnih metaforičnih poimenovanj so: *car*, *carica*, *kral*, *kralica*, *vajvoda*, *vajvodica*, vsi našeti izrazi v pomenu 'matica', *delo* 'satje' in *ropar*⁹ 'čebela, ki odtuja med iz sosednjih družin'. Drugi tip povezav temelji na sorodni funkciji: *paša* 'čebelja paša', *pogača* 'sat', *steklina* 'čebelja bolezen'. Tretji tip pa izhaja iz podobne oblike oz. videza: *klopa* 'nosilec za panje v čebelnjaku' in *koš*¹⁰ 'vrsta panja, ki je narejen iz slame'.

V analiziranem gradivu je izpričan tudi pomenslovnosti tvorbeni postopek, ki temelji na metonimičnem prenosu. Čebelarski strokovni izraz *koš* 'vrsta panja, ki je narejen iz slame' lahko namreč nastopa tudi v pomenu 'čebelja družina v takšnem panju'. V navedenem primeru ne gre za prehod izraza iz splošnega jezika v strokovnega, temveč za metonimični pomen že obstoječega strokovnega izraza. Sinekdoha kot sredstvo za tvorbo strokovnih izrazov pri Dajniku ni izpričana.

Na tem mestu je treba omeniti, da lahko pride do pomenskega prenosa tudi že na ravni skladenjske podstave. To pomeni, da iz besede, na kateri se je izvršil pomenski prenos, po enem izmed besedotvornih postopkov nastane nov strokovni izraz. Tovrstne tvorjenke, npr. *sirotnik*, so uvrščene med besedotvorne tvorbene načine, in sicer pod ustrezne besedotvorne pomene in besedotvorne vrste.

⁷ Za metaforo velja, da je pomenskosestavinsko nepredvidljiva, saj je zanjo značilno vnašanje novih pomenskih sestavin. Pri metafori vsebina enega denotata spominja na določene pomenske prvine drugega denotata, torej je pri nastajanju precej prosta. Metonimija in sinekdoha pa sta pomenskosestavinsko predvidljivi, še posebno sinekdoha, pri kateri gre samo za preurejanje pomenskih sestavin. Sinekdoha je poimenovanje dela z izrazom za celoto oz. celote z izrazom za del. Pri metonimiji pa gre za delni vnos novih pomenskih sestavin. Metonimija je poimenovanje denotata z izrazom za denotat, ki je v vzročni, fizični, logični povezavi s prvim denotatom. Torej je bolj predvidljiva kot metafora in manj predvidljiva kot sinekdoha (Vidovič Muha 2000: 142–143).

⁸ Za več o metafori v terminologiji prim. Snoj 2010: 27–28. – Andreja Legan Ravninar (1997: 28) ugotavlja, da je metafora precej produktiven tvorbeni način tudi na področju upravno-politične in vojaške terminologije v Vodnikovih Lublanskih novicah.

⁹ Med strokovne izraze lahko iz splošnega jezika na podlagi pomenskega prenosa preidejo tudi tvorjenke. Tovrstnih tvorjenk nisem besedotvorno analiziral, ker se je besedotvorni postopek izvršil na ravni splošnega jezika in je zato zunaj obsega pričujoče raziskave.

¹⁰ Dajnko navaja za *koš* še dva sinonimna izraza, in sicer *oglavnik* (2.1.3) in *slamni stojak* (3.1).

1.2 Glagolski strokovni izrazi

Tudi med glagolskimi strokovnimi izrazi je metaforični prenos pogosto uporabljena možnost za zapolnitev poimenovalne vrzeli. Glagol iz splošnega jezika se na podlagi asociativne povezave terminologizira in v strokovnem besedilu deluje kot strokovni izraz določenega strokovnega področja. V analiziranem gradivu so tovrstni glagoli *nasaditi* (v zvezi z *matica*) ‘zaleči jajčeca v sat’, *pičiti*, *podlagati* ‘dodajati nove panjske enote panju, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *zaklati* ‘podreti čebelje gnezdo in pobrati med’.

2 Besedotvorni tvorbeni načini

Večina tvorjenih strokovnih izrazov¹¹ je nastala po besedotvornih tvorbenih načinih. Analiza je pokazala, da imajo samostalniške tvorjenke v analiziranem gradivu v skladijski podstavi najpogosteje glagolsko zvezo, torej gre za izglagolske tvorjenke. Na drugem mestu po pogostosti pojavitve so izsamostalniške tvorjenke, najmanj pa je izprivedniških tvorjenk. V nadaljevanju so tvorjenke obravnavane po omenjenih skupinah od najboljše do najmanj obsežne. Znotraj njih so tvorjenke razvrščene po besedotvornih pomenih, besedotvornih vrstah in nazadnje po enakofunkcijskih obrazilnih morfemih.

2.1 Samostalniške tvorjenke

2.1.1 Izglagolske tvorjenke

Izglagolske tvorjenke imajo v skladijski podstavi glagol, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen dejanje (De)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu so med izglagolskimi tvorjenkami z besedotvornim pomenom dejanje najpogostejše navadne izpeljanke s priponskim obrazilom **-nje**. Bajec (1950: 13–16) za tovrstne tvorjenke (glagolnike) ugotavlja, da so prvotno nastajale le iz nedovršnikov in šele kasneje po analogiji tudi iz dovršnikov. Tudi v Dajnkovem čebelarskem izrazju so tvorjenke z dovršnikom v skladijski podstavi v manjšini: *izbobljanje* ‘izganjanje čebel iz panja z udarjanjem po njem’, *izidenje*

¹¹ Pri besedotvorni analizi sem se držal skladijske besedotvorne teorije Ade Vidovič Muhe, ki je bila predstavljena v njenih dveh monografijah (Vidovič Muha 2000; 2011). Skladijska besedotvorna teorija temelji na spoznanju, da je tvorjenka pretvorba besedne zveze, t. i. skladijske podstave. Vsaka tvorjenka je tako dvodelna, sestavljena je iz besedotvorne podstave in obrazila, ki je lahko eno- ali večmorfemsko. Glede na to, kateri del skladijske podstave se pretvarja v obrazilo, delimo proces tvorbe na različne besedotvorne vrste. Povezava tvorjenke s propozicijo oz. pomensko podstavo povedi, ki je v ozadju skladijske podstave, določa propozicijski besedotvorni pomen tvorjenke. Tovrstna povezava je razvidna pri navadnih izpeljankah, tvorjenkah iz predložne zveze, medpansko-priponskih zloženkah in sestavljenkah, medtem ko modifikacijske izpeljanke, medpanskoobrazilne zloženke in priredne zloženke tovrstne povezave ne izkazujejo.

‘rojenje’, *ogrebneje* ‘spravljanje roja z mesta, kamor se je ob rojenju usedel’, *presadenje* ‘pridružitev ene čebelje družine k drugi’ in *zedinjenje* ‘združevanje čebeljih družin’. Vse druge tvorjenke imajo v skladijski podstavi nedovršnik: *kerkanje*¹² ‘oglašanje matice takoj po izleženju’, *ogrebanje* ‘spravljanje roja z mesta, kamor se je ob rojenju usedel’, *podlaganje* ‘dodajanje novih panjskih enot panju, da se razširi prostor za čebeljo družino’ in *vusedanje* ‘umirjanje roja na veji’. Pri nekaterih tvorjenkah je izpričana tudi pripona **-ava**-¹³ oz. **-ova-** (zapisuje se tudi **-uva-**), ki po preglasu preide v **-eva-**: *isceduvanje* ‘točenje medu iz medenega satja’, *izležuvanje* ‘poleganje zalege’, *odrojuvanje* ‘delanje umetnih rojev’, *prigledavanje* ‘poseganje v čebeljo družino z namenom oceniti količino hrane in stanja čebelje družine’, *rojuvanje* ‘rojenje’ in sopomenska para *podrezavanje*, *porezavanje* ‘odvzemanje medenega satja iz panja’ ter *omnoževanje*, *pomnoževanje* ‘razmnoževanje’. Ponedovrševalni priponi **-ava-** in **-ova-** se nanašata na prejšnjo stopnjo tvorjenosti, ko so iz dovršnih glagolov z modifikacijsko izpeljavo nastali nedovršni glagoli.

Kot manj rodna se v gradivu izkažejo priponska obrazila **-aj**: *letaj* ‘izletavanje’, **-tba**: *odrojitba* ‘delanje umetnih rojev’, *rojitba* ‘rojenje’ in **-ø**: *ogreb* ‘ogrebanje’.

(b) Zlaganje

Tri sopomenske tvorjenke v analiziranem gradivu so nastale po besedotvornem postopku zlaganja: *domo-idenje*, *domo-letenje* in *domo-pridenje* ‘vračanje čebel s paše nazaj v panj’. Kljub temu da so besede zapisane z vezajem, jih lahko uvrstimo med medpanske zloženke.

Besedotvorni pomen vršilec dejanja (Vd) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

V Dajnkovem čebelarstvu najdemo dve tvorjenki z besedotvornim pomenom vršilec dejanja. Obe sta navadni izpeljanki, in sicer s priponskima obraziloma **-ak**: *ležak*¹⁴ ‘trot’ in **-nica**: *ropanica* ‘čebela, ki odtuje med iz drugih družin’.

Besedotvorni pomen predmet dejanja (Pd) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

V gradivu so tri navadne izpeljanke z obravnavanim besedotvornim pomenom. Izpričani sta priponski obrazili **-ak**: *ležak* ‘vrsta panja’, *stojak* ‘vrsta panja’ in **-ø**: *sklad* ‘vrsta panja’.

¹² Navadna izpeljanka iz glagola *kerkati*, za katerega Bezlaj (1976: 95) ugotavlja, da gre za staro onomatopejo v pomenu ‘klokotati, šumeti, brenčati’.

¹³ Pripona **-ava-** je vzhodnoštajerska in panonska jezikovna značilnost, kar potrjuje tudi primerjava gradiva iz starejših slovenskih slovarjev (Merše 2009: 203).

¹⁴ Izraz *ležak* je pri Dajniku dvopomenski, lahko nastopa v pomenu ‘trot’ ali pa v pomenu ‘vrsta panja’. Izraz je zato uvrščen tudi v skupino tvorjenk z besedotvornim pomenom predmet dejanja.

Besedotvorni pomen rezultat dejanja (Rd)

(a) Navadna izpeljava

Navadne izpeljanke z besedotvornim pomenom rezultat dejanja izkazujejo tri različna priponska obrazila. V pričujoči skupini so tvorna priponska obrazila **-a**: *na-stava* ‘panjska enota, ki jo dodamo panju zgoraj, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *podlaga* ‘panjska enota, ki jo dodamo panju spodaj, da se razširi prostor za čebeljo družino’, *vureza* ‘obroček na čebeljem zadku’, **-tek**: *odvzete* ‘medeno satje, ki ga vzamemo čebelam iz panja’, *svitek* ‘panjska enota, narejena iz slame’ in **-o**: *nasad* ‘zalega’, *odroj* ‘umetni roj’.

Besedotvorni pomen sredstvo dejanja (Sd)

(a) Navadna izpeljava

Vse tvorjenke z besedotvornim pomenom sredstvo dejanja so nastale po postopku navadne izpeljave. Najbolj rodno je priponsko obrazilo **-lo**: *pokrivalo* ‘pokrov za panj’, *slepilo* ‘deščica za zmanjševanje prostornine panja, ki se vstavlja v panj od zadaj’, *točilo* ‘stiskalnica podobna naprava za točenje medu iz medenega satja’, *vjedilo* ‘usta’. V gradivu se pojavita tudi priponski obrazili **-vina**: *zadelavina* ‘propolis’ in **-lnica**: *bzikalnica* ‘škopilnica’.

Besedotvorni pomen mesto dejanja (Md)

(a) Navadna izpeljava

V Dajnkovem čebelarstvu je izpričana samo ena izglagolska izpeljanka z besedotvornim pomenom mesto dejanja, in sicer s priponskim obrazilom **-ica**: *vteknica* ‘del ustnega aparata pri čebeli, v katerega se skrije rilček’.

2.1.2 Izsamostalniške tvorjenke

Izsamostalniške tvorjenke imajo v skladijski podstavi samostalnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove samostalniške tvorjenke. Pričujoča skupina tvorjenk je najprej razdeljena na nemodifikacijske in modifikacijske. Nemodifikacijske so tiste, ki so nastale po besedotvornih postopkih navadne izpeljave, tvorbe iz predložne zveze, zlaganja in sklapljanja. Za modifikacijske tvorjenke pa velja, da nastajajo po besedotvornih postopkih modifikacijske izpeljave in sestavljanja. Primerjava števila nemodifikacijskih in modifikacijskih terminoloških tvorjenk v analiziranem gradivu je pokazala, da prve prevladujejo.

2.1.2.1 Nemodifikacijske tvorjenkeBesedotvorni pomen lastnost, stanje (L, S)

(a) Navadna izpeljava

Med Dajnkovimi čebelarstvi izrazi najdemo le eno izsamostalniško tvorjenko z besedotvornim pomenom lastnost, stanje. Izraz je nastal po besedotvornem postopku navadne izpeljave in ima priponsko obrazilo **-ost**: *možilost*¹⁵ ‘moč čebelje družine’.

¹⁵ Beseda *možilost* je tvorjena iz samostalnika *možilo*; [to, da je] možil[-o] []→-ost. Na pomenski ravni je na tem mestu dvom, ker Pleteršnik navaja samostalnik *možilo* samo v pomenu ‘možitev’. Pri Dajniku pa je iz sobesedila mogoče razbrati pomen ‘moč’ oz. ‘sila’.

Besedotvorni pomen nosilec lastnosti, povezave (NI) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

Vse tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave so nastale po besedotvornem postopku navadne izpeljave, pri čemer je zastopanih pet različnih priponskih obrazil. Po dvakrat se pojavijo priponska obrazila **-ar**: *čelar* 'čebelar', *medar* 'človek, ki se ukvarja s predelavo medu v medico, medeno pecivo', **-nik**: *mladičnik* 'roj iz družine, ki se je razvila iz roja v istem letu', *stradnik* 'roj, ki je brez hrane' in **-(s)tvo**: *čelinstvo*,¹⁶ *tovarštvo*, oboje v pomenu 'čebelja družina'. Pri izrazu *čelinstvo* pride do podaljšave besedotvorne osnove z *-in-*. Po enkrat v gradivu najdemo priponski obrazili **-ak**: *čelak* 'trot' in **-ica**: *matica*.

Besedotvorni pomen predmet kot nosilec lastnosti, povezave (PI) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu je izpričana le ena navadna izpeljanka z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave, in sicer s priponskim obrazilom **-(s)tvo**: *čelarstvo* 'čebelarstvo'.

(b) Tvorjenje iz predložne zveze

Tvorjenke z obravnavanim besedotvornim pomenom so nastajale tudi po besedotvornem postopku tvorjenja iz predložne zveze. V vlogi predpanskega obrazilnega morfema nastopata morfema **za-** in **o-**, priponski obrazilni morfemi pa so **-nica**: *okrožnica* 'sat', *zajajčnica* 'jajčnik', **-nik**: *zagladnik* 'roj, ki je brez hrane', **-ek**: *okrožek* in **-a**: *okroža*, *zavošina*, *zamaža*. Izraza *okrožek* in *okroža* sta sopomenki za 'obroček na čebeljem zadku', izraza *zavošina* in *zamaža* pa sopomenki za 'propolis'.

Mesto, kjer je kaj (M)

(a) Navadna izpeljava

V gradivu je le ena navadna izpeljanka z besedotvornim pomenom mesto, kjer je kaj. Tvorjenka ima priponsko obrazilo **-jak** in podaljšavo osnove *-in-*: *čelinjak* 'čebelnjak'.

(b) Tvorjenje iz predložne zveze

Po besedotvornem postopku tvorjenja iz predložne zveze je nastala tvorjenka *medklopje* 'prostor med policami za panje v čebelnjaku'. Dvorfemsko obrazilo je sestavljeno iz predpanskega obrazilnega morfema **med-** in priponskega obrazilnega morfema **-je**.

2.1.2.2 Modifikacijske tvorjenke

Vse samostalniške modifikacijske tvorjenke v gradivu so nastale po besedotvornem postopku modifikacijske izpeljave. V tej skupini besedja bi pričakovali tudi sestavljene, a omenjena besedotvorna možnost ni izpričana.

¹⁶ Dajnko izraza *čelinstvo* in *čelstvo* dosledno ločuje. Prvi označuje pomen 'čebelja družina', medtem ko drugi nastopa v pomenu 'množica čebel'. V tej besedotvorni analizi je izraz *čelstvo* uvrščen med modifikacijske izpeljanke (2.1.2.2).

Dve modifikacijski izpeljanki imata pripono **-je**, ki izraža skupno ime oz. večjo količino nečesa: *pogačje*, *satovje*. Enak pomen zaznamuje tudi priponsko obrazilo **-stvo**: *čelestvo* 'več čebel'. V obravnavani skupini tvorjenk se po enkrat pojavita priponski obrazili, ki prvotno izražata majhnost, in sicer **-ica**: *raglica* 'palica za ogrebanje rojev' in **-ka**: *trošinka* 'kepica cvetnega prahu'. V obeh primerih se kaže, da pomen majhnosti skozi proces terminologizacije stopa v ozadje. V strokovnem besedilu izraza delujeta kot terminologizirana in ju zato ne razumemo kot manjšalnici.

2.1.3 Izpridevniške tvorjenke

Izpridevniške tvorjenke imajo v skladenjski podstavi pridevnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen lastnost ali stanje (L,S)

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu sta dve izpridevniški tvorjenki z besedotvornim pomenom lastnost ali stanje. Obe sta nastali po besedotvornem postopku navadne izpeljave in imata priponsko obrazilo **-ost**: *brezmatičnost* 'stanje, ko je čebelja družina brez matice', *besnost* 'čebelja bolezen'.

Besedotvorni pomen nosilec lastnosti, povezave (NI) (ž+)

(a) Navadna izpeljava

Vse izpridevniške tvorjenke z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, povezave, ki se pojavijo v Dajnkovem Čebelarškem izrazju, so nastale po besedotvornem postopku navadne izpeljave. Prevladuje priponsko obrazilo **-ik**: *brezmatičnik* 'čebelja družina brez matice', *maternik* 'izrojenc', *matičnik*¹⁷ 'matica', *poropanik* 'ropana čebelja družina', *prisiljenik* 'roj, ki je posledica slabih razmer v panju', *sirotnik* 'roj, ki je brez hrane'. V enem primeru je izpričano priponsko obrazilo **-ica**: *trotnica* 'trotavka'.

Besedotvorni pomen predmet kot nosilec lastnosti, povezave (PI) (ž-)

(a) Navadna izpeljava

Navadne izpeljanke z obravnavanim besedotvornim pomenom izkazujejo tri različna priponska obrazila, in sicer **-ik**: *oglavnik* 'vrsta panja, ki je narejen iz slame', *skladnik* 'panjska enota, del panja', *slamniki* 'vrsta panja', **-ica**: *oglavnica* 'zgornji del panja', *satovnica* 'sat', *voščénica* 'sat' in **-ak**: *votlak* 'vrsta panja'.

Besedotvorni pomen mesto, kjer je kaj (M)

(a) Navadna izpeljava

Med Dajnkovimi čebelarškimi izrazi je sedem izpridevniških tvorjenk z besedotvornim pomenom mesto, kjer je kaj. V pričujoči skupini so tvorna priponska obra-

¹⁷ Izraz *matičnik* je v pri Dajniku zapisan le na enem mestu. Iz sobesedila sklepam, da ima izraz pomen 'matica'. V sodobni čebelarški terminologiji ima izraz *matičnik* pomen 'čelica iz voska, iz katere se izleže matica'. Omenjeni pomen pa Dajnko označuje z besedno zvezo *matična ležnica*.

zila **-ica**: *čelnica* ‘preprost čebelnjak’, *ležnica* ‘čebelja celica’, matičnica ‘majhna kletka za hrambo matice’, **-ik**: čelnik ‘panj’, *mednik* ‘panjska enota, napolnjena z medom’, *satovnik* ‘panjska enota brez čebel in z zgrajenim satjem’, in **-ek**: *odpertek* ‘odprtina na dnu koša’.

2.2 Glagolske tvorjenke

Podobno kot za samostalniške strokovne tvorjenke s področja čebelarstva velja tudi za glagolske, da jih je večina nastala po besedotvornih tvorbenih načinih. Analiza je pokazala, da je velika večina glagolskih tvorjenk nastala po besedotvornem postopku sestavljanja. V predstavitvi so glagolske sestavljenke razvrščene po predponskih obrazilih in znotraj njih po besedotvornih pomenih.

2.2.1 Izglagolske tvorjenke

Izglagolske tvorjenke imajo v skladenjski podstavi glagol, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

2.2.1.1 Glagolske sestavljenke

Za glagolske sestavljenke je značilno, da imajo enomorfemsko predponsko obrazilo, ki je lahko dveh tipov, in sicer lahko izraža samo faznost glagolskega dejanja ali pa še kak drug prislovni pomen (Vidovič Muha 2011: 72).

Med glagolskimi sestavljenkami s področja čebelarstva je pri Dajniku najbolj rodno predponsko obrazilo **o(b)-**, ki prvotno izraža dejanje, ki se godi okoli predmeta: *ogrebnuti* ‘ujeti roj in ga dati v panj’. Obravnava predponsko obrazilo pa izraža tudi dovršitev dejanja oz. to, da kaj postane tako ali tako: *očeliti* ‘povečati število čebel’, *odiviti* ‘(v zvezi s čebelja družina) uiti iz panja in si poiskati domovanje v naravi’, *omatičiti* ‘dodati matico’. V drugi skupini sestavljenk predpona *o(b)-* izgublja prvotni pomen ‘okoli’ in tako postopoma izraža le še dovršnost glagolskega dejanja.

Med glagolskimi sestavljenkami je pogosto tudi predponsko obrazilo **za-**. Bajec (1959: 57) je po Miklošiču povzel šest pomenskih skupin, ki jih lahko izraža predpona *za-*. V analiziranem gradivu so zastopane tri od njih. V prvo skupino, ki jo označuje pomen ‘postaviti oviro’, lahko uvrstimo izraz *založiti* ‘postaviti sat v panj’. Skupini, ki implicira pomen ‘odklon od prave poti, mere’, ustrežata tvorjenki *zaleteti* ‘zgrešiti panj in leteti v sosednji panj’ in *zarojiti se* ‘prevečkrat rojiti’. V tretjo skupino, ki jo označuje pomen ‘dovršitev dejanja’, pa lahko uvrstimo Dajnkov izraz *zaspoliti* ‘oploditi’.

V analiziranem gradivu je ena glagolska sestavljenka s predponskim obrazilom **po-**:¹⁸ *posesti* (v zvezi z roj) ‘ustaviti, umiriti se na veji, drevesu’. V pričujočem primeru predpona *po-* izkazuje pomen zapovrstnosti niza dogodkov. V ospredju je

¹⁸ Vprašljiv ostaja glagol *pokarati se*. Lahko bi ga uvrstil med glagolske sestavljenke, a ostaja pomensko nejasen. V analiziranem gradivu se pojavi le enkrat, in sicer v temle sobesedilu: »[Čele] se zvunah pred košovo letno lukno kčasi na stražbo postavljajo, či zadek svojega tela višek povzdigavajo ino s' perotami vesélo krepelijo. To imenujejo čelári: Čele se matici pokarajo.« Iz sobesedila je mogoče razbrati, da bi omenjeni strokovni izraz lahko ustrežal pomenu sodobnega čebelarstva termina *prašiti se*.

torej množinskost dejanja, saj tovrstne sestavljenke izražajo porazdelitev dejanja na več osebkov oz. predmetov (Bajec 1959: 20).

Predponsko obrazilo **na-** pri glagolskih sestavljenkah v gradivu v vseh primerih kaže na pomen 'zgornja stran, površina predmeta': *naposesti si* (v zvezi z *roj*) 'ustaviti, umiriti se na veji, drevesu', *napostaviti* 'dodati panju panjsko enoto zgoraj', *nasadjati* 'zalegati jajčeca v satne celice'. V prvih dveh primerih gre za drugostopenjski tvorjenki, saj imata že v skladenjski podstavi sestavljenki. Drugotno predponsko obrazilo *na-* tako le poudari, da se dejanje zgodi zgoraj, na površini. Sicer pa ne vpliva na pomen prvotne glagolske sestavljenke.

Sestavljenke s predponskim obrazilom **iz-** v analiziranem gradivu kažejo na pomen gibanja iz notranjosti navzven oz. iz sredine navzven: *izbobjati* 'izgnati čebele iz panja z udarjanjem po njem', *iziti* 'rojiti' in *izmetati* 'čistiti panj'.

Na kraj glagolskega dejanja se nanašajo tudi predpone **pod-**: *podmetati* 'čistiti panjsko dno', **vu-**: *vusadjati* 'zalegati jajčeca v satne celice' in **pre-**: *prebobljati* 'pregnati čebele iz enega panja v drugega z udarjanjem po njem', *pregrebniti se* (v zvezi s *čebela*) 'preiti iz ene panjske enote v drugo'. V obravnavanih primerih predpona *pod-* izraža mesto dejanja, predponi *vu-* in *pre-* pa smer dejanja. Predpona *vu-* kaže na gibanje v notranjost nečesa in predpona *pre-* na gibanje iz kraja v kraj.

2.2.1.2 Glagolske modifikacijske izpeljanke

Glagolske modifikacijske izpeljanke so v analiziranem gradivu vezane predvsem na izražanje trajanja oz. ponavljanja glagolskega dejanja. Najpogostejša pripona je **-ava-**: *izletavati*, *izmetavati se* 'rojiti', *obsedavati* (v zvezi s *čebela*) 'biti na zalegi in jo greti', *porezavati* 'odvzemati medeno satje iz panja'. Za pripono *-ava-* Majda Merše (1998: 153) v primerjavi Dajnkovega prevoda evangelijskih odlomkov z Dalmatinovim in Japljevim prevodom ugotavlja, da je to pri Dajniku precej pogostejša ponedovrševalna pripona kot v osrednjeslovenskem prostoru. V Dajnkovem čebelarškem izrazju pa sta izpričani tudi priponi **-uva-**: *isceduvati* 'točiti med iz medenega satja', *odrojувati* 'delati umetne roje', in **-eva-**: *pomnoževati* 'razmnoževati'. Pripona *-uva-* je pisna različica pripone *-ova-*, pripona *-eva-* pa je preglášena različica pripone *-ova-*.

2.2.1.3 Glagolske zloženke

Strokovni glagoli s področja čebelarstva so nastajali tudi po besedotvornem postopku zlaganja: *vunletati* (v zvezi s *čebele*) 'izletavati iz panja', *vunležati* (v zvezi s *čebele*) 'mirno se zadrževati na bradi panja'. V obeh primerih gre za zloženko iz smernega prislova in glagola. Zelo verjetno gre za kalka nemških glagolskih zložen.

2.2.2 Izsamostalniške tvorjenke

Izsamostalniške glagolske tvorjenke imajo v skladenjski podstavi samostalnik, ki se v besedotvornem postopku pretvori v besedotvorno podstavo nove tvorjenke.

Besedotvorni pomen ‘to, kar izraža podstavni samostalnik, je’

(a) Navadna izpeljava

V analiziranem gradivu je izpričan le en izsamostalniški glagol, ki je nastal po besedotvornem postopku navadne izpeljave in ima besedotvorni pomen ‘to, kar izraža podstavni samostalnik, je’: *rojiti se* ← ‘biti/delati kot roj’.

3 Skladenjski tvorbeni načini

V analiziranem gradivu je tudi precej večbesednih strokovnih izrazov. To so strokovne besedne zveze, za katere je značilna stalnost oz. ustaljenost. Gre za poimenovalne enote, ki se razlikujejo od enobesednih poimenovanj le na izrazni ravni. Strokovne besedne zveze so predstavljene z vidika pomenskosestavinskih lastnosti posameznih besed (sestavlin besedne zveze) ob tvorbi besedne zveze. Na podlagi obnašanja pomenskih sestavin delimo besedne zveze v štiri skupine, in sicer sestavo, skup, sklop in zraslek.¹⁹ Zadnja skupina v Dajnkovem čebelarkega izrazju ni izpričana.

3.1 Sestava

Sestava je stalna besedna zveza, pri kateri so posamezne besede pomenskosestavinsko predvidljive, ali natančneje, tudi v besedni zvezi ohranijo pomenske sestavine svojega osnovnega pomena. V raziskavi se je pokazalo, da se v tej skupini pojavljajo izključno levoprilastkovne besedne zveze: *brezmatični roj*, *čelna reja* ‘čebelarstvo’, *čelni izletaj* ‘žrelo panja’, *čelni plod* ‘čebelja zalega’, *letna lukna* ‘žrelo panja’, *ležeči sklad* ‘vrsta panja’, *matična ležnica* ‘matičnjak’, *medna satovnica* ‘medeni sat’, *neoplodena matica*, *pazitni čelnik* ‘opazovalni panj’, *plodna satovnica* ‘zaležen sat’, *pokrit plod* ‘pokrita zalega’, *skladni čelnik* ‘vrsta panja’, *slamni čelnik* ‘vrsta panja, ki je narejen iz slame’, *slamni stojak* ‘vrsta panja, ki je narejen iz slame’, *stoječi sklad* ‘vrsta panja’, *trotni plod* ‘trotovska zalega’, *voščena preša* ‘preši podoben pripomoček, ki se uporablja pri topljenju čebeljega voska’.

3.2 Skup

Skup je stalna besedna zveza, pri kateri je en del pomenskosestavinsko predvidljiv, medtem ko drugi del besedne zveze dobi nove (metaforične ali metonimične) pomenske sestavine. Pomenskosestavinsko predvidljivo je lahko jedro besedne zveze in pride do vnosa novih pomenskih sestavin pri prilastku (a) ali obratno (b).

(a) *divičji med* ‘med, iztočen iz satja’, *divični roj* ‘roj brez matice’, *ležeč čelnik* ‘vrsta panja’, *materni čelnik* ‘izrojenec’, *materni roj* ‘izrojenec’, *merzlo pogačno delo* ‘satje, postavljeno vzporedno s smerjo vletavanja čebel’, *pogačno delo* ‘satje’, *ropanska čela* ‘čebela, ki odtuja med iz sosednjih družin’, *stoječ čelnik* ‘vrsta panja’, *toplo pogačno delo*²⁰ ‘satje, postavljeno pravokotno na smer vletavanja čebel’, *zmešano pogačno delo* ‘satje, postavljeno delno vzporedno in delno pravokotno na smer vletavanja čebel’.

¹⁹ Delitev strokovnih besednih zvez sem povzel po Vidovič Muha 1988.

²⁰ Prvi sestavini strokovnih besednih zvez *merzlo pogačno delo* in *toplo pogačno delo* sta verjetno kalka iz nemščine, saj sta ustrezna nemška izraza *Kaltbau* m. in *Warmbau* m.

(b) *brezmatični koš* 'čebelja družina brez matice', *cvetna mezga* 'medicina', *cvetna moka* 'cvetni prah', *cvetni prah*, *čelna paša* 'čebelja paša', *čelni kruh* 'mešanica medu in cvetnega prahu', *čelni možak* 'trot', *čutni rogelci* 'tipalke', *jadni meh* 'strupni mešiček', *kermna kaša* 'hrana za zalego', *ležeči koš* 'vrsta panja', *matična kobačka* 'matičnica', *medna mezga* 'medicina', *medna nošnja* 'čebelja paša', *medna pogača* 'medeni sat', *medna rosa* 'medicina oz. mana', *medni želodec* 'organ v telesu čebele delavke za prinašanje medicine v panj', *plodna pogača* 'zaleženi sat', *plodni nasad* 'zalega', *podkošna klop* 'deska, na kateri so postavljeni koši', *sladka mezga* 'medicina', *stoječi koš* 'vrsta panja', *vosečni želodec* 'srednje črevo', *voščena pogača* 'sat', *znoterno glestvo*²¹ 'čebelja družina skupaj s satjem'.

3.3 Sklop

Sklop je stalna besedna zveza, v kateri obe sestavini dobita nove (metaforične, metonimične) pomenske sestavine. Za razliko od zrasleka je pri sklopu ohranjena jasna asociativna povezava do prvotnega pomena posamezne besede: *kunkavo popevanje* 'oglašanje matice takoj po izleženju', *materni koš* 'izrojenc', *ropanski koš* 'čebelja družina, ki odtuja med iz drugih panjev'.

4 Sklep

Pri analizi tvorbenih načinov samostalniškega in glagolskega čebelarkega izrazja pri Dajniku se je pokazalo, da pri pomenslovnih tvorbenih načinih po pogostosti izstopa poimenovanje na podlagi metaforičnega pomenskega prenosa, ki je še posebej produktivno pri samostalniških strokovnih izrazih. Pri besedotvornih tvorbenih načinih pri samostalniku povsem prevladuje navadna izpeljava, pri glagolu pa besedotvorni postopek sestave. Ostali besedotvorni vzorci se v gradivu pojavljajo zelo redko. V povezavi s samostalniškimi strokovnimi izrazi je treba omeniti tudi skladišne tvorbenne načine, saj so večbesedni strokovni izrazi precej pogosti. Med njimi so v analiziranem gradivu daleč najpogostejši skupi.

Pomembna značilnost Dajnkovega čebelarkega izrazja je tudi, da v njem skoraj ni zaslediti prevzemanja iz tujih jezikov, kar je bilo za druge razvijajoče se terminologije na Slovenskem (npr. vojska, uprava) v tem obdobju zelo značilno. Po eni strani to lahko pripišemo dejstvu, da imamo opravka s kmetijsko stroko, pri kateri je vsaj osnovna terminologija dediščina praslovanskega besedja, po drugi strani pa bi to lahko bilo tudi posledica tega, da je delo izšlo po Kopitarjevi slovnici, ki je odsvetovala kalke in prevzete besede ter namesto njih priporočala domače besedotvorne rešitve.

Vir

Dajnko 1831 = Peter Dajnko, *Čelarstvo, ali celo novi, kratki, popun navuk čelne reje*, vu Gradci, 1831.

²¹ Bezljaj (1976: 146) navaja besedo *gleštvo* v pomenu 'skrb, vardevanje, imetje'. Gre za izposojenko iz nemščine *geleisten* 'opravljati, izpolnjevati, oskrbovati'.

Literatura

- Bajec 1950 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 1: izpeljava samostalnikov*, Ljubljana: SAZU, 1950 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 1).
- Bajec 1959 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 4: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 14).
- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1*, SAZU (izd. – Mladinska knjiga (zal.)), 1976.
- ČTS 2008 = *Čebelarški terminološki slovar*, ur. Ljudmila Bokal, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).
- Jemec Tomazin 2010 = Mateja Jemec Tomazin, *Slovenska pravna terminologija: od začetkov v 19. stoletju do danes*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Lingua Slovenica 5).
- Legan Ravnikar 1997 = Andreja Legan Ravnikar, Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797), *Jeziškoslovni zapiski 3* (1997), 25–38.
- Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Merše 1998 = Majda Merše, Dajnkov prikaz in raba glagolskega vida v primerjavi z osrednjim slovenskim knjižnojezikovnim prostorom, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 143–158.
- Merše 2009 = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23).
- Novak 1998 = France Novak, Dajnkovo čebelarstvo izrazje, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 199–207.
- Orel 1998 = Irena Orel, Dajnkova raba predlogov v primerjavi z osrednjeslovensko, v: *Dajnkov zbornik: referati s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 129–141.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Pleteršnik 1894–1895 (2006) = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. [Elektronska izdaja, verzija 1.0.]
- Rajh 1998 = Bernard Rajh, *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 1998. (Razmnoženo.)
- Snoj 2010 = Jerica Snaj, *Metafora v leksikalnem sistemu*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 24).
- Stramljič Breznik 1998 = Irena Stramljič Breznik, Dajnkovo besedotvorje med slovansko in slovensko besedotvorno tradicijo, v: *Dajnkov zbornik: referati*

- s simpozija v Črešnjevcih*, ur. Marko Jesenšek – Bernard Rajh, Maribor: Slavistično društvo, 1998 (Zora 3), 159–170.
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 24, ur. Breda Pogorelec, Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, 1988, 83–91.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave FF).
- Vidovič Muha 2011 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladiščno besedotvorje*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011 (Razprave FF).
- Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 26).

Formation Patterns for Beekeeping Terms in Dajnko's *Čelarstvo* (Beekeeping, 1831)

Summary

This article presents formation patterns for beekeeping terms in Peter Dajnko's work *Čelarstvo, ali celó novi, kratki, popun navuk čelne reje* (Beekeeping: A Completely New, Concise, Comprehensive Theory of Raising Bees), which was published in 1831 and written in the eastern Styrian standard variant of Slovenian. The analysis is based on a synchronic methodological approach and presents formation patterns for nominal and verbal beekeeping terminology. Among the semantic formation patterns for filling terminological gaps, coinage based on metaphorical extension dominates, which is true for both nominal and verbal terminology. Metaphorical extension based on anthropomorphization of bees (e.g., *kralica* 'queen', *ropar* 'robber, robbing colony'). Among the derivational formational methods, the most common pattern for nominal terminology is ordinary (suffixal) derivation (e.g., *čelar* 'beekeeper'), whereas with verbal terminology compounding is dominant (e.g., *iziti* 'to swarm out'). Among the syntactic formation patterns in Dajnko's beekeeping terminology, phrasemes dominate (e.g., *ropanska čela* 'robber bee'). It is interesting that the analysis of the material very rarely revealed expressions borrowed from foreign languages, which was otherwise quite common in other areas. On the one hand, this may be ascribed to the fact that beekeeping is a branch of agriculture in which at least the basic terminology has been inherited from the Common Slavic lexicon. On the other hand, this may also be a consequence of the fact that the work was published after Kopitar's grammar, which advised against using calques and loanwords, recommending native word-formation patterns instead.

Vprašanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik

Előd Dudás

Cobiss: 1.01

Prispevek se osredotoča na predstavitev slovansko-madžarskih in madžarsko-prekmurskih jezikovnih stikov. V njem je predstavljenih tudi nekaj konkretnih madžarskih izposojenk iz različnih terminoloških skupin. Osrednji del prispevka je posvečen vprašanju časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurskem knjižnem jeziku. Pri ugotavljanju časa prevzema posameznih prevzetih besed so nam v pomoč glasovne in semantične premene srednjeveške madžarščine, ki jih ohranjajo nekatere iz madžarščine prevzete besede prekmurskega knjižnega jezika.

Ključne besede: jezikovni stik, madžarščina, knjižna prekmurščina, čas prevzema madžarskih izposojenk, glasovne in semantične premene

Timing of Hungarian Loanwords into Standard Prekmurje Slovenian

This article focuses on Slavic-Hungarian and Hungarian-Prekmurje language contacts. It also presents some specific Hungarian loanwords from various terminological groups. The main part of the article examines the timing of Hungarian loanwords into standard Prekmurje Slovenian. The phonological and semantic shifts in medieval Hungarian that are preserved in certain words borrowed from Hungarian into standard Prekmurje Slovenian can help determine the time of borrowing individual loanwords.

Keywords: language contact, Hungarian, standard Prekmurje Slovenian, time of borrowing Hungarian loanwords, phonological and semantic shifts

0 Uvod

V prekmurskem knjižnem jeziku je poleg domačih slovanskih in prevzetih nemških besed tudi precej iz madžarščine prevzetih besed. Njihovo število sicer ne presega števila besed, prevzetih iz nemščine, vendar predstavljajo pomemben del prekmurskega besedja. O točnem številu prevzetih madžarskih besed lahko le ugibamo, saj je zelo malo verjetno, da so bile vse take besede zapisane v delih prekmurskega knjižnega jezika. Moja raziskava, ki sem se je lotil v okviru disertacije, je zajela 45 del prekmurskega knjižnega jezika. Ta dela se skoraj v celoti ujemajo s tistimi, ki sem jih uporabil za predstavitev razvoja prekmurskega črkopisa (prim. Dudás 2012: 162). V njih sem našel več kot 300 madžarskih izposojenk (skupaj z izpeljankami in različicami jih je okrog 600). Največ teh

besed spada v krščansko terminologijo, saj je večina prekmurskih knjižnih besedil nabožnih.

V tem prispevku obravnavam nekatera splošna vprašanja in še posebej vprašanje časa prevzema teh madžarskih besed, kar lahko pokaže na doslej manj raziskana področja madžarsko-prekmurskega jezikovnega stikanja.

1 Slovansko-madžarski jezikovni stiki

Začetke slovansko-madžarskih jezikovnih stikov lahko postavimo v 8. stoletje, ko so se madžarska plemena med preseljevanjem proti zahodu na območju današnje Rusije srečala z Vzhodnimi Slovani. O tem zgodnjem stiku priča tudi beseda *óriás* 'velikan', ki je bila prevzeta iz stare ruščine (Hadrovics 1975: 67–70). Slovansko-madžarski jezikovni stiki so postali intenzivnejši po naselitvi Madžarov v Karpatski bazen na prelomu 9. in 10. stoletja. Intenzivnost slovansko-madžarskega jezikovnega stika razlagamo z dejstvom, da so se Madžari naselili tudi med Slovane (Hadrovics 1989: 12), ki so v tem času živeli na večjem prostoru v Karpatskem bazenu. Podatki o prisotnosti nekdanjega slovanskega življa v madžarskem okolju so ohranjeni v madžarskih zemljepisnih imenih, kot so npr. *Palin*, *Tapolca*, *Visegrád*, *Zalakomár* itn.

Madžari so od Slovanov prevzeli besedje iz poljedelske terminologije,¹ npr. *barázda* (< sln. *brazda*, hr. *brazda*, sr. *brazda*), *borona* (< sln. *brana*, hr. *brana*, sr. *brana*), *petrence* (< slk. **petrence*), *szalma* (< sln. *slama*, hr. *slama*, sr. *slama*, slk. *slama*, č. *sláma*), *széna* (< sln. *seno*, hr. *sijeno*, sr. *seno*, slk. *seno*, č. *seno*) itn. (prim. Kniezsa 1974: 81, 102–103, 420, 486, 499). Slovanski jeziki so najbolj vplivali na izoblikovanje poljedelske, poleg tega pa tudi madžarske krščanske terminologije. Ta ima izposojene slovanske besede kot npr. *apáca* (< sln. *opatica*, hr. *opatica*), *bérmál* (< sln. *birmati*, hr. čak. *birmati*, hr. kajk. *bermati*), *kereszt* (sln. *krst*, hr. čak. *krst*, hr. kajk. *krst*, slk. *krst*, č. *křest*, staro polj. *krzest*), *pilis* (< čak. *pliš*), *szent* (< stsl. свѣтъ, blg. свѣт, sr. *svet*, hr. *svet*, sln. *svet*) itn. (prim. Kniezsa 1974: 62, 89–90, 264, 420–421, 499). Poleg teh dveh terminoloških skupin je bilo prevzetih še mnogo besed iz slovanskih jezikov, ki jih je v svoji monografiji podrobneje obdelal István Kniezsa (1974).

Do spremembe smeri slovansko-madžarskih jezikovnih prevzemov je prišlo v 11. in 12. stoletju. K temu je prispevalo več dejavnikov, kot npr. okrepitev madžarske fevdalne države, izoblikovanje cerkvene uprave in ne nazadnje okrepitev trgovskih stikov s sosednjimi državami (Hadrovics 1989: 13). V tem obdobju je veliko madžarskih besed prešlo v sosednje slovanske jezike. Največ jih je bilo prevzetih iz cerkvene, državoupravne in vojaške terminologije.

¹ Madžarska poljedelska terminologija je prevzeta iz južnoslovanskih ali zahodnoslovanskih jezikov.

2 Madžarsko-prekmurski jezikovni stiki

2.0 Začetke madžarsko-slovenskih stikov moramo postaviti v 11. stoletje, ko je prekmurski prostor postal del madžarske države in cerkvene uprave. Severni del Prekmurja je prešel pod Železno županijo in v gyórsko škofijo, južni del pod županijo Zala in najprej pod veszprémsko, leta 1094 pa pod zagrebško škofijo. Takrat se je začelo tesno sožitje med Madžari in Prekmurci, ki je trajalo do konca prve svetovne vojne, tj. do leta 1918. V tem času je bilo Prekmurje del Ogrske. To je pomenilo, da je uradni jezik sicer bila latinščina, vendar pa so imeli ljudje vsakodnevni stik tudi z madžarščino. Vpliv madžarščine je postal še močnejši v drugi polovici 19. stoletja, ko so imele manjšine na Ogrskem čedalje manj pravic do rabe materinščine v šoli in v cerkvi.

2.1 Iz tule zbranega gradiva lahko ugotovimo, da je med prevzetimi madžarskimi besedami največ samostalnikov (npr. *aldomaš* 'napitnina, likof', *beteg* 'bolezen', *darda* 'sulica', *katana* 'vojak', *pelda* 'vzor, zgled, primer', *šereg* 'četa, vojska' itn.) in glagolov (npr. *bantüvati* 'motiti, žaliti', *dičiti* 'častiti', *engedüvati* 'dopuščati, odpuščati', *kivanüvati* 'želeti', *öröküvati* 'podedovati', *vadlúvati* 'priznati' itn.), manj pa je med madžarskimi izposojenkami pridevnikov (npr. *butasti* 'neumen', *čonkavi* 'pohabljen, štrcljat', *hamišen* 'zavisten, nevoščljiv', *lendjelski* 'poljski', *nemeški* 'plemiški', *tolvajski* 'tatinski' itn.); druge besedne vrste so še redkejše, npr. medmet *ejnje* 'ej'.

2.2 Madžarske prevzete besede stare knjižne prekmurščine lahko uvrstimo v različne terminološke skupine. Maria Petrov-Slodnjak je v svoji razpravi (Petrov Slodnjak 1978) predstavila naslednje:²

- cerkveno-versko izrazje: *aldov* 'žrtev', *aldüvati* 'darovati, žrtvovati', *apatur* 'opaq', *apostol* 'apostol', *barat* 'redovnik', *bin* 'greh', *eršek* 'nadškof', *ešperesh* 'dekan', *pišpek/püšpek/püšpök* 'škof', *templom* 'cerkev' itn.;
- državnoupravno-vojaško izrazje: *djülejš* 'sestaneq', *követ* 'poslanec', *varmedja/varmedjija* 'županija', *harc* 'boj, borba', *katana* 'vojak', *tabor* 'tabor' itn.;
- pojmi in lastnosti: *beteg* 'bolezen', *hasek* 'korist', *jal* 'neiskrenost, hinavščina', *čalaren* 'goljufiv, varljiv', *hirešen* 'slaven', *šantavi* 'šepav' itn.;
- poklici, obrti: *bereš* 'hlapec na veleposestvu', *birov* 'sodnik', *inaš* 'hlapec', *matroz* 'mornar', *sabo/sabou* 'krojač', *sakač* 'kuhar' itn.;
- dejavnosti: *čujskati se* 'drsati se', *engedüvati* 'odpuščati, dopuščati', *mentüvati* 'odrešiti', *rendelüvati* 'ukazati, določiti', *salašivati* 'prenočevati', *zbantüvati* 'užaliti' itn.;
- deli telesa: *bajusi* 'brki', *čonta* 'kost';
- živali: *birka* 'ovca', *cica* 'muca', *oroslan/oroslanj* 'lev', *somar* 'osel', *šarkan* 'zmaj' itn.;
- rastline: *dohan* 'tobak', *egriš* 'kosmulja', *krumpli* 'krompir', *kukorica* 'koruza', *lilium* 'lilija' itn.;

² Primere navajam po Petrov-Slodnjak (1978) in jih dopolnjujem s tistimi iz svojega gradiva.

- pojmi, ki označujejo kakšen prostor: *bereg/berek* 'močvirje', *cintor* 'pokopališče', *hatar* 'meja', *salaš* 'prenočišče', *varaš/varoš* 'mesto' itn.;
- materialna kultura: *cipele* 'čevlji', *kabat* 'plašč', *lampaš* 'svetilka', *parta* 'deviški venec', šapka 'kapa', *vankiš* 'blazina' itn.;
- količinski pojmi: *akouv* 'stara merska enota okrog 56 litrov', *falat* 'kos';
- število: *jezero* 'tisoč'. (Prim. Petrov-Slodnjak 1978: 309.)

2.3 Kot je bilo že omenjeno, moramo začetke madžarsko-slovenskih jezikovnih stikov postaviti v 11. stoletje. Prve besede so bile prevzete iz madžarščine v prekmurščino verjetno že v tem času. Ugotavljanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik je precej težavno, saj je prva prekmurska tiskana knjiga izšla šele leta 1715. Iz prejšnjih obdobjev imamo na razpolago tudi rokopisne pesmarice, katerih tradicija je bila zelo pomembna za oblikovanje in razvoj knjižne prekmurščine (prim. Jesenšek 2005; Orožen 1996). Prvi jezikovni spomenik prekmurskega jezika je Martjanska pesmarica, pravzaprav dva njena dela, četrta in peti, ki sta iz 16. stoletja (Novak 1997: 21). Zato lahko rečemo, da so najstarejše madžarske izposojenke tiste, ki jih najdemo v četrtem in petem delu Martjanske pesmarice.³ V nadaljevanju poskušam odkriti starejši sloj madžarskih prevzetih besed prekmurščine in s pomočjo zgodovinskega razvoja madžarskega jezika pokazati, da so bile nekatere besede v prekmurščino izposojene več stoletij, preden so bile v prekmurščini prvič zapisane.

3 Najstarejše madžarsko prevzeto besedje knjižne prekmurščine

3.0 Videli smo, da so prve zapisane madžarske prevzete besede v prekmurščini iz 16. stoletja. Seveda je do prevzema teh besed lahko prišlo veliko prej. Pri ugotavljanju časa prevzema madžarskih izposojenk nam je v veliko pomoč zgodovinski razvoj madžarskega jezika. Raziskovalec ima srečo, ker lahko pri delu uporablja

³ Prevzete madžarske besede v četrtem delu Martjanske pesmarice: *alduvati* 'darovati, žrtvovati', *apostol* 'apostol', *batriviti* 'opogumljati, tolažiti', *batrivno* 'pogumno', *batrivitel* 'tolažnik', *beteg* 'bolezen', *betežen* 'bolan', *cifrani* 'okrašen, pisan', *časar* 'cesar', *dičiti* 'častiti', *dika* 'slava', *djemant* 'diamant', *djöndj* 'biser', *filejr* 'vinar', *gingavost* 'šibkost', *hasniti* 'uporabiti', *hasnovit* 'koristen', *herceg* 'knez, princ', *jalnost* 'zavist, zmota', *jašpiš* 'jaspis', *jezero* 'tisoč', *kejp* 'podoba, slika', *kinč* 'zaklad', *lampaš* 'svetilka', *lanc* 'veriga', *mentuvati* 'odrešiti', *mešter* 'učitelj, mojster', *meštريا* 'obrt', *nemeški* 'plemiški', *oroslanj* 'lev', *oroslanski* 'levji', *orsag* 'država', *paradižom* 'raj', *pelda* 'vzor, zgled, primer', *piac* 'tržnica', *purgatoriom* 'vice', *šarcuvati se* 'odkupiti se', *šmaragduš* 'smaragd', *tanač* 'navet', *templom* 'cerkev', *trombita* 'trobenta', *vadlívati* 'izpovedovati', *vadluvanje* 'izpovedovanje', *zbanuvati* 'užaliti, prizadeti'. Prevzete madžarske besede v petem delu Martjanske pesmarice: *bašta* 'trdnjava', *batriviti* 'opogumljati, tolažiti', *batriven* 'pogumen', *dičiti* 'častiti', *evangelišta* 'evangelist', *gingav* 'šibek', *harc* 'boj, borba', *harcovati se* 'boriti se', *herceg* 'knez, princ', *horvački* 'hrvaški', *jezero* 'tisoč', *kinč* 'zaklad', *lendjelski* 'poljski', *orsag* 'država', *orsački* 'državen', *paradižom* 'raj', *šanc* 'okop, nasip', *tanač* 'navet', *templom* 'cerkev', *vajda* 'vojvoda'.

veliko pripomočkov. Madžarski jezikoslovci so doslej sestavili zgodovinski slovar madžarskega jezika (NySz), zgodovinsko-etimološki slovar madžarskega jezika (TESz), zgodovino madžarskega jezika (MNYt), zgodovinsko slovnico madžarskega jezika (MNYtNy) in madžarsko zgodovinsko semantiko (Hadrovics 1992). Poleg teh virov mi je bil v pomoč tudi narečni slovar madžarskega jezika (ÚMTSz), ki vsebuje podatke iz celotnega Karpatskega bazena. Veliko dragocenih srednjeveških podatkov vsebuje tudi slovar transilvanske madžarščine (EMSzT). To so bili glavni viri, na katere se je dalo opreti pri ugotavljanju najstarejšega sloja madžarskih prevzetih besed v prekmurščini.

3.1 Pri ugotavljanju časa prevzema madžarskih izposojenk prekmurskega knjižnega jezika so najbolj v pomoč glasoslovna pravila, ki so značilna za srednjeveško madžarščino.

Madžarska prevzeta beseda *džündž* 'biser' je lep primer za ohranitev prvotnega madžarskega /dž/ na mestu staroturškega /j/. Staroturške besede z vzglasnim soglasnikom /j/ so bile v madžarščino prevzete z /džs/, ker v madžarščini fonema /gy/ pred 10. stoletjem še ni bilo (MNYt: 304). Pozneje pa se je iz /džs/ razvil fonem /gy/, ki ga ima tudi današnji madžarski knjižni jezik. Torej je bila smer razvoja taka: staroturš. *jimiš > staromadž. *džsimilcs > madž. *gyümölcs* 'sadje' (prim. MNYt: 304). V primeru prekmurske besede *džündž* pa je razvoj takle: staroturš. *jinjü* > staromadž. *džsündzs > madž. *gyöngy*. Prekmurska beseda je torej ohranila vmesno fonetično razvojno stopnjo med staroturško in sodobno madžarsko besedo, zato jo lahko z gotovostjo štejemo med najstarejše madžarske izposojenke prekmurskega knjižnega jezika.

Značilna glasovna sprememba srednjeveške madžarščine je bila, da so kratki samoglasniki postali bolj odprti. To pomeni, da je /i/ > /e/, /u/ > /o/, /o/ > /ɔ/ in /y/ > /ø/ (prim. Petrov-Slodnjak 1978: 314; Hadrovics 1985: 48). Od teh premen je najstarejša /i/ > /e/, ki se je začela v 10. stoletju in se je končala pred 14. stoletjem (MNYt: 327). Obdobje prevladovanja premene /u/ > /o/ moramo postaviti med 11. in 14. stoletje, njen vpliv pa je prisoten pri izgovarjanju in zapisovanju latinskih končnic *-us*, *-um* še v 16. stoletju (MNYt: 329). Premena /o/ > /ɔ/ se je začela v 11. stoletju, a je šele v 13.–14. stoletju postala bolj intenzivna (MNYt: 329). Najnovejša je premena /y/ > /ø/, ki traja od 13. stoletja do začetka 15. stoletja (MNYt: 330). Pregled teh glasovnih premen kratkih samoglasnikov je zelo pomemben, saj med prevzetimi madžarskimi besedami najdemo takšne, ki ohranjajo starejšo podobo sodobne madžarske besede. Torej so nam te premene v pomoč pri ugotavljanju časovnega okvira prevzemanja posameznih madžarskih besed. V luči teh glasovnih premen lahko ugotovimo, da prekm. *džündž* ohranja prvotni /y/, zato je do prevzema te besede prišlo še pred 13. stoletjem. Prekmurska beseda *tenta* 'črnilo', ki jo prvič najdemo v KM 1780, kaže rezultat premene /i/ > /e/, torej je morala biti prevzeta med 10. in 14. stoletjem, ker je bila ta premena pozneje manj intenzivna. Beseda *tinta* 'črnilo', ki je nemška ali madžarska izposojenka, se je prvič pojavila pri Jožefu Košiču (KOJ 1833) in velja za novejši prevzem iste besede namesto starejše *tenta*. Poleg teh dveh primerov omenjam še tiste prevzete madžarske besede latinskega izvora, ki so v prekmurskem knjižnem jeziku prisotne v najmanj dveh različicah. Take besede so *evandjeliom/evangeliom*

– *evandjelium/evangelium* ‘evangelij’, *fundamentom* – *fundamentum* ‘osnova, temelj’, *kalendarium* – *kalendarium* ‘koledar’, *plebanoš* – *plebanuš* ‘župnik’, *purgatoriom* – *purgatorium* ‘vice’, *sakramentom/šakramentom* – *šakramentum* ‘zakrament’. Od teh tiste s končnico *-om* veljajo za starejše, ker izkazujejo delovanje premene /u/ > /o/. Čeprav je premena začela delovati v 11. stoletju, je na latinske končnice *-us* in *-um* vplivala tudi v 16. stoletju, zato lahko sklepamo, da so bile madžarske besede latinskega porekla kot *evandjelium/evangelium*, *fundamentom*, *kalendarium*, *plebanoš*, *purgatoriom*, *sakramentom/šakramentom* prevzete najpozneje do 17. stoletja. Tiste prevzete besede, ki se končajo na *-um*, so mlajše. Prekmurski pisci so jih uporabljali mešano. Pri Števanu Küzmiču (KŠ 1754; KŠ 1771) najdemo *evandjelium* in tudi *evandjelium*. Besede s končnico *-um* so čedalje pogosteje uporabljali prekmurski pisci 19. in 20. stoletja. Tako je npr. raba besede *fundamentum* značilna od Jožefa Košiča naprej, za besedo *kalendarium* pa imamo prvi podatek šele iz 20. stoletja (PJ 1900; IF 1904).

Druga pomembna glasovna premena madžarskega jezika v srednjem veku je bila labializacija. V okviru te premene so samoglasniki /i/, /ĩ/, /ë/ postali labialni (MNYT: 323). Tendenca /i/ > /y/ se je začela v 10. stoletju in je bila močna do 13. stoletja (MNYT: 326). To pomeni, da prekmurski besedi *bin* ‘greh’, *pišpek* ‘škof’ ohranjata prvotni madž. /i/ namesto /y/. Tudi ti dve besedi lahko štejemo med najstarejše madžarske prevzete besede v prekmurskem knjižnem jeziku.

Za madžarski jezik srednjega veka velja še eno tipično glasovno pravilo, in sicer harmonizacija samoglasnikov, po katerem so lahko v isti besedi ali samo palatalni ali velarni samoglasniki. Ta zakonitost je bila že značilnost pramadžarskega jezika (MNYT: 126) in se je uveljavila tudi v prevzetih besedah. Tako sta bili npr. srednjevisokonemški besedi *hercog* in *wétage* prevzeti v madžarščino kot *herceg* ‘princ’ in *beteg* ‘bolezen’ in sta prešli tudi v prekmurščino (prim. Hadrovics 1989: 33). Obe besedi se pojavljata v Martjanski pesmarici, a sta bili gotovo prevzeti pred 16. stoletjem, ker harmonizacija samoglasnikov v tem času ni več delovala.

3.2 Poleg zgoraj navedenih glasovnih pravil nam je pri ugotavljanju časa prevzema lahko v pomoč tudi zgodovinska semantika madžarskega jezika. Med prevzetimi besedami v knjižni prekmurščini, prevzetimi iz madžarščine, najdemo tri besede, ki odražajo nekdanji pomen sodobne madžarske besede. Prekmurska beseda *beteg* ‘bolezen’ je prevzeta iz madž. *beteg*, ki je nemškega porekla, prim. srvnem. *wétac*, *wétage* ‘telesna bolečina, trpljenje, bolezen’ (Hadrovics 1992: 216). Ta nemška beseda, ki je prešla v madžarščino, je ohranila svoj pomen, vendar pa se je kmalu pojavila izpeljanka *betegség* ‘bolezen’, zato se je pomen prevzete besede spremenil v ‘bolan’ (Hadrovics 1992: 216). V prekmurščino je bila beseda prevzeta s prvotnim pomenom ‘bolezen’, ki v madžarščini ni ohranjen niti v najstarejših zapisih (druga polovica 14. stoletja) (prim. TESz 1: 290), torej je morala biti prekmurska beseda prevzeta najpozneje sredi 14. stoletja.

Samostalniki *beteg* je podobna beseda *jal* ‘neiskrenost, hinavščina’, saj odraža starejši pomen sodobne madžarske besede. Madžarska beseda *ál* ‘ni pravi’ je staroturškega izvora in je prvotno pomenila ‘neiskrenost, hinavščina’ (prim. Hadrovics 1992: 215–216; TESz 1: 122; EWUng 1: 20). Iz *ál* je bila s pripono *-ság* izpeljana

beseda *álság* 'neiskrenost, hinavščina', ki je kot samostalnik prevzela pomen besede *ál*, ki je prvotno pridevniški, torej 'goljufiv, hinavski' (prim. Hadrovics 1992: 215–216). Prekmurska beseda je ohranila prvotno besedno vrsto, tj. samostalnik. Prvi madžarski podatek iz sredine 14. stoletja za to besedo je že pridevnik (TESz 1: 122), torej je bila beseda v prekmurščino prevzeta najpozneje sredi 14. stoletja.

Tretja takšna beseda, ki izkazuje prvotni pomen madžarske besede, je pridevnik *deački/diački* 'latinski', pri čemer gre za izpeljanki s pripono *-čki* iz samostalnika *deak/diak* 'dijak'. *Deak/diak* je prevzet iz madž. *deák/diák* 'dijak, latinski', vendar je v pomenu 'latinski' dobil pripono *-čki* in se je tako prilagodil prekmurškemu jezikovnemu sistemu. Beseda *diák* je v madžarščini slovanskega porekla, prim. stsl. дѣкъ, bol., rus. csl. дякъ, sr. *dijak*, vse s pomenom 'diakon' (Kniezsa 1974: 154–155). Razvoj pomena iz prvotnega 'diakon' v madžarščini je László Hadrovics (1992: 202) razlagal takole: 'pisar' → 'student' → 'izobražen človek, književnik'. Razlog za oblikovanje pomena 'latinski' je to, da je bila latinščina na Ogrskem v srednjem veku jezik kulture (Hadrovics 1992: 202). Ta pomen je v madžarščini izpričan od 15. stoletja naprej (TESz 1: 628). Prekmurski različici *deak* in *deački* sta starejši od *diak* in *diački*, saj kažeta rezultat glasovne premene /i/ > /e/, ki je delovala do 14. stoletja.

3.3 Med zbiranjem prevzetih madžarskih besed prekmurskega knjižnega jezika sem se soočal s tem, da ni redko, da se že zabeležena beseda pojavlja v drugi glasovni podobi. Tu lahko omenim tele primere: *deački/diački* 'latinski'; *evandjeliom/evangelium/evandjelium/evangelium* 'evangelij'; *evandjelišta/evangelišta* 'evangelist'; *fundamentom/fundamentum* 'temelj, osnova'; *kalendariom/kalendarium* 'koledar'; *mertik/mertük* 'mera'; *moduš/moudoš* 'premoženje'; *notarijuš/notariuš/notaroš/notaruš* 'notar'; *pišpek/püşpek/püşpök* 'škof'; *plebanoš/plebanuš* 'župnik'; *purgatoriom/purgatorium* 'vice'; *sakramentom/šakramentom/šakramentum* 'sakrament'; *tenta/tinta* 'črnilo'; *varaš/varoš* 'mesto'.

Večina teh različic se pojavlja hkrati, vendar nekaj parov odraža različne čase prevzema. O premeni /u/ > /o/ je že bilo povedano, da je zajela tudi končnice prevzetih latinskih besed. Tudi med tu navedenimi primeri je mnogo takšnih, ki se pojavljajo tako z /u/ kot z /o/. Od teh različic so starejše tiste, ki imajo /o/ namesto /u/. Zanimiv pa je par *pišpek/püşpek* – *püşpök* 'škof', saj zadnji že odraža rezultat labializacije /i/ > /y/ in /e/ > /ø/. Za različico *püşpök* imamo prvi podatek v Agustičevem Prijatelju, nato v PJ 1898 in v IF 1904. Za primerjavo pa je beseda *püşpek* zapisana že v KŠ 1754 in se pojavlja tudi v zadnjem pregledanem besedilu KLJ 1913. Različica *pišpek* je enkratnica, zapisana v KOJ 1848, sicer pa je ohranila najstarejšo podobo te madžarske besede.

Zanimiv je tudi primer *varaš* – *varoš* 'mesto'. Različica *varaš* je starejša in je v madžarščini izpričana od leta 1015 (TESz 3: 1093), v prekmurščini pa je prvič zapisana v ABC 1725. Različica *varoš* je v madžarščini izpričana od leta 1198 (TESz 3: 1093) in je bila dalj časa v rabi hkrati z različico *varaš*. V prekmurščini jo prvič najdemo v KOJ 1845, potem še v knjigah KOJ 1848, AIN 1876, AIP 1876, ŽJ 1910. Zato lahko rečemo, da tudi prekmurski podatki potrjujejo prvotnost različice *varaš*, saj se *varoš* pojavlja le sredi 19. stoletja. Madžarski podatki pa nakazujejo, da mora

biti različica *varaš* zelo stara, torej je v prekmurščino prešla najpozneje do konca 15. stoletja, ker je pozneje v madžarščini različica *varoš* izpodrinila prvotno *varaš* (prim. TESz 3: 1093).

Beseda *mertik/mertük* 'mera' je primer z že predstavljeno labializacijo. Torej je različica z /i/ starejša. Problem *tenta – tinta* je bil že predstavljen (v 3.1) v zvezi z glasovnimi premenami.

4 Zaključek

V prispevku sem poskusil predstaviti najpomembnejša vprašanja o času prevzema madžarskih besed v prekmurskem knjižnem jeziku. Predstavljen je bil najstarejši sloj prevzetih madžarskih besed, ki jih lahko najdemo v četrtem in petem delu Martjanske pesmarice. Moj cilj je bil pokazati, da lahko s pomočjo madžarskih glasovnih premen in poznavanja zgodovinske semantike povečamo število najstarejših madžarskih prevzetih besed in razširimo tudi časovni okvir prevzemanja. Pregled po teh merilih je pokazal, da *beteg, bin, deački, džündž, herceg, jal, pišpek, tenta* in *varaš* veljajo za najstarejše madžarske izposojenke v prekmurskem knjižnem jeziku. Vse te besede so bile prevzete najpozneje do 15. stoletja, tj. vsaj dobro stoletje prej, preden so bile prvič zapisane v Martjanski pesmarici.

Viri

- ABC 1725 = *ABECEDARIUM SZLOWENSZKO, za Drobnó Detzvo vón fžpúscheno, 1725*
- AIN 1876 = Imre Agustič, *NÁVUK VOGRSZKOGA JEZIKA. ZA ZACSÉTNIKE, Budapest, 1876.*
- AIP 1876 = Imre Agustič, *PRIJÁTEL. Znanoszt razserjüvájócse mészecsne novine, Buda-Pest, 1876.*
- IF 1904 = Franc Ivanocy, *NÁJSZVETEJSEGA SZRCA JEZUSOVOGA VELIKI Kalendár Za Lüdsztvo Na 1904-to Presztopno Leto, I. letni tecsáj, Szombotel, 1904.*
- KLJ 1913 = Jožef Klekl (prev.), *Skrovnost Marijina Ali List Od Robstva Preblažene Device. Spisao Blaženi Montfortski Grignon Ludovik, Radgona, 1913.*
- KM 1780 = Mikloš Küzmič, *SZLOVENSZKI SZILABIKÁR, Z-STEROGA SZE DE-CZA STETI MORE NAVCSITI, Z-NIKIMI REJCSNICZAMI NAVKŰPE pod Prespan Stampanya dáni, Sopron, 1780.*
- KOJ 1833 = Jožef Košič, *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike, vödáni od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jó'sefi, Gornyo-Szinicskom Plebánosi. Sztroskom Plemenite 'Seleznoga Vármegyéva Obcsine vöstampani, Grádecz, 1833.*
- KOJ 1845 = Jožef Košič, *ZOBRISZANI Szloven i Szlovenka med Múrov in Rábov, Körmendín, 1845.*

- KOJ 1848 Jožef Košič, *Zgodbe VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA. Szpizszo Kossics József plebános na gorejnyem Sziniki*, Szombotel, 1848.
- KŠ 1754 = Števan Küzmič, *VŐRE KRSZTSÁNSZKE KRÁTKI NÁVUK CSÍSZTE REJCSI BO'ZE VÓ ZEBRÁNI I NA NYOU Vjzejm vernim vu vřzákóm řzkúsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu řzmrti na trouřt, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nířteri řzem řzpodobni MOLÍTEV INO PEJSZEN, Nazáj gori poczimprani*, Halle, 1754.
- KŠ 1771 = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPODNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KÚZMICSI SURDÁNSZKOM. F.*, Halle, 1771.
- PJ 1898 = Jožef Pustai (prev.), *PADUÁNSZKI SZVÉTI ANTON INO KRŰH SZIROMÁKOV. NÁVO VRÁSZTVO ZA NEVÓL ZSIVLENYA. Z dopüscsenyom »Szvétoga Stevana Drüstva« na sztári szlovenszki jezik obrnyeno*, Szent-Gothárd, 1898.
- PJ 1900 = Jožef Pustai, *MÁLA MOLITVENA KNIGA z potrejbnimi molitvami i vnógimi pezsmami za katholicsánszko mladézen. Szpízšana po Puztai Józsefi skolniki I. natisz*, Szt-Gothárd, 1900.
- ŽJ 1910 = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JEZUS KRISZTUS! MRTVECSNE PESZMI*, Szobota – Lendava, 1910.

Literatura

- Dudás 2012 = Előd Dudás, Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa, *Jezikoslovni zapiski* 18 (2012), št. 2, 149–165.
- EMSzT 1975– = *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–13, ur. Attila T. Szabó, Budapest Akadémiai Kiadó – Bukarest: Kriterion, 1975 –.
- EWUng 1993–1997 = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1997.
- Hadrovics 1975 = László Hadrovics, *Szavak és szólások*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975.
- Hadrovics 1985 = László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.
- Hadrovics 1989 = László Hadrovics, A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága, v: *Nyelvünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 7–46.
- Hadrovics 1992 = László Hadrovics, *Magyar történeti jelentéstan: rendszeres gyakorlati szókinésvizsgálat*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Nastanek in razvoj prekmurskega jezika, v: Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 26–38.
- Kniezsa 1974 = István Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1–2*, Budapest: Akadémiai Kiadó, ²1974 (¹1955).

- MNyT 2005 = *Magyar nyelvtörténet*, ur. Jenő Kiss – Ferenc Pusztaí, Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- MNyTNY 1–2 = *A magyar nyelv történeti nyelvtana* 1–2, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991–1995.
- Novak 1997 = Vilko Novak, Prekmurska Martjanska pesmarica, v: *Martjanska pesmarica*, ur. Vilko Novak Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997, 3–64.
- NySz 1–3 = Gábor Szarvas – Zsigmond Simonyi, *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3, Budapest: Hornyánszky, 1890–1893.
- Orožen 1996 = Martina Orožen, Prekmurski knjižni jezik, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 356–372.
- Petrov-Slodnjak 1978 = Maria Petrov-Slodnjak, Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje im 18. und 19. Jahrhundert, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1978), št. 2, 295–328.
- TESz 1–4 = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- ÚMTSz 1–5 = *Új magyar tájszótár* 1–5, ur. Éva B. Lőrinczy, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979–2010.

Timing of Hungarian Loanwords into Standard Prekmurje Slovenian

Summary

This article deals with certain specific features of Hungarian words borrowed into standard Prekmurje Slovenian. The main part of the article focuses on the timing of Hungarian loanwords and on how the relative time of borrowing individual words can be established despite the fact that the first recorded words can only be found in the fifteenth-century Martjanci hymnal. By recognizing certain phonological and semantic characteristics of medieval Hungarian, it is possible to define the time when individual Hungarian words were borrowed, even before they were first written down in the Prekmurje dialect. Important changes include increased openness of short vowels, labialization, and vowel harmony. In addition, there are examples in which the Prekmurje dialect preserved the original meaning of borrowed words from Hungarian that are no longer used in modern Hungarian. From this it is possible to conclude that the oldest Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian are *beteg* ‘illness’, *bin* ‘sin’, *deácki* ‘Latin’, *džündž* ‘pearl’, *herceg* ‘prince’, *jal* ‘malicious’, *pišpek* ‘bishop’, *tenta* ‘ink’, and *varaš* ‘town’.

Sistem SLOnar: povedne oznake slovenskih narečnih različkov (od narečne skupine do idiolekta)

Peter Weiss – Karmen Kenda-Jež

Cobiss: 1.01

Pri dialektološkem delu na slovenskem jezikovnem ozemlju se zaradi gospodarnosti za zemljepisno določanje razširjenosti posameznih jezikovnih pojavov uporabljajo pretežno priložnostne krajsave ali oznake raziskovalnih točk ali območij. Še najbolj ustaljeno, vendar manj povedno je številčno označevanje krajev v Slovenskem lingvističnem atlasu (2011–). Sistem SLOnar (iz *slovenska narečja*) omogoča enotno označevanje zemljepisnih podatkov v slovenski dialektologiji. S kombinacijo kratic se da v njem enoumno označiti narečno skupino, narečje, podnarečje in raziskovalno točko (z državo, v kateri se nahaja obravnavani kraj) vse do posameznega govorca ali informatorja.

Ključne besede: slovenščina, narečja, krajevni govori, imena narečij, označevanje krajevnih govorov

The SLOnar System: Informative Labels for Slovenian Dialect Varieties (From Dialect Group to Idiolect)

Dialectology work on Slovenian linguistic territory primarily uses ad hoc abbreviations or labels for research points or areas when defining the geographical range of individual linguistic features for efficiency. The numeric marking of places in the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, 2011–) is the most established, but less communicative. The SLOnar system (standing for *slovenska narečja* ‘Slovenian dialects’) makes possible the uniform designation of geographical data in Slovenian dialectology. By combining individual abbreviations in it, one can unambiguously designate the dialect group, dialect, subdialect, and research point (and the country where the place studied is located) all the way down to the individual speaker or informant.

Keywords: Slovenian, dialects, local dialects, names of dialects, designating local dialects

1 Namen

1.1 SLOnar (iz *slovenska narečja*) je sistem za enoumno in jasno označevanje slovenskih narečnih govorov (in govorcev) s kraticami. Prav pride v narečnih opisih, gradivskih zbirkah, razpravah, obsežnejših narečnih slovarjih, naslovih, seznamih, kazalnih, indeksih in drugih predstavitvah narečnega gradiva, torej predvsem povsod tam, kjer obravnavamo več kot eno narečno skupino ali več kot en govor, pa tudi pri pedagoškem delu. Če se je v zadnjem desetletju v zvezi s Slovenskim lingvističnim

atlasom (SLA) celo v naslovih razprav uveljavilo nujno potrebno razlikovanje med številko vprašanja in raziskovalne točke (na način SLA V001 in SLA T314), se lahko v položajih, v katerih je številka točke za SLA premalo povedna, pri veliki večini slovenskih krajev pa je tako ali tako ni, uporabi povedna oznaka iz sistema SLOnar. Omogoča gospodaren, nazoren in zato prijaznejši način označevanja narečnih razlikov, ki se govorijo v posameznih krajih obravnavanih narečnih prostorov (to je označevanje na prvi ravni ali osnovno označevanje – gl. razdelek 3) in ki jih govorijo posamezniki (možno označevanje na drugi ravni ali razširjeno označevanje – gl. razdelek 4). Tako se da na vse druge kraje razširiti sorazmerno omejeno število raziskovalnih točk za SLA (gl. SLA 1.2: 30–43; SLA 1.1: 12–14), ki so zdaj označene s številkami od 1 do trenutno 417.¹ Prvotno številčenje (»Ramovševa mreža«, končana pred letom 1952 – Benedik 1999: 106–109) je predvidevalo pred arabsko številko kraja (»staro oštevilčenje« – Benedik 1999: 114, 128) še navedbo narečne skupine z rimsko številko na način XI/266 (= Vitanje, kjer XI pomeni »Štajersko« – Benedik 1999: 109). V SLA ima ta govor, ki spada v južnopohorsko narečje, to pa med narečja štajerske narečne skupine, »veljavno« (Benedik 1999: 114, 128) številko 352 (kot raziskovalna točka je v SLA označen s T352), ki sama zase ne pove kdo ve koliko.

1.2 Kratična oznaka npr. za točko Vitanje v sistemu SLOnar vsebuje veliko več podatkov (gl. preglednici 1 in 2) in je lahko pojasnjevalno dopolnilo številčne oznake iz SLA:

šjVit (= SLA T352 Vitanje):

š – štajerska narečna skupina: narečna skupina je vedno predstavljena z veliko črko;
j – južnopohorsko narečje: narečje je vedno predstavljeno z malo črko;

Vit – Vitanje: kraj je vedno zastopan s tričrkovno oznako + [I], [A], [M], [H²] za govore zunaj Slovenije, tj. v Italiji in Avstriji ter na Madžarskem in Hrvaškem (pri teh na Hrvaškem z relativizacijo, razloženo v opombi 2), ali [S] za govore v Sloveniji, gledano s stališča zunaj Slovenije (prim. 5.1), ali pa vedno in dosledno tudi z oznako za državo.

1.3 V osnovi gre za prilagojene in prilagodljive kratice posameznih narečnih skupin, narečij in govorov, saj se jih da za konkretne potrebe krajšati z opuščanjem odvečnih podatkov ali širiti z novimi potrebnimi (prim. 5.1). V SLOnarju so razporejene v vejnati strukturi, kjer je na eni strani pojem *slovenska narečja* (ta ni označen, ker je izhodiščen in zato samoumeven), na drugi pa govor posameznega kraja (na prvi ravni) oz. posameznika (na drugi ravni). Pojem *slovenski govor* je večinoma enoumen, kdaj pa lahko relativen: na jezikovno mešanih robovih slovenskega etničnega ozemlja na stiku z romanskim, nemškim in madžarskim jezikom lahko to pomeni zapis idiolektov zadnjih slovenskih govorcev ali celo popis iz slovenskih narečij prevzetih prvin v govoru neslovenskojezičnih posameznikov, v sorazmerno

¹ Podatek Jožice Škofic, ki na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani vodi projekt Slovenski lingvistični atlas, 9. 10. 2014.

širokem pasu slovensko-hrvaškega narečnega kontinuuma pa možno jezikovnorazvojno in/ali jezikovnosistemsko opredelitev različka.²

SLOnar je orodje, ki lajša pregled nad slovenskimi narečji in govori, s tem pa tudi razpravljanje o njih. Razširitev s podatki o posameznih govorcih pa omogoča sprotno preverjanje vrednosti uporabljenega gradiva (glede na starost, spol, mobilnost in druge podatke, ki jih je o informantu zbral raziskovalec).

1.4 Osnova za razvrščanje zemljepisnih enot v narečne skupine, narečja in podnarečja so bili podatki na narečni karti Tineta Logarja in Jakoba Riglerja oz. na njeni popravljeni različici v SLA 1.1: 11. Med zadnjimi upoštevanimi dopolnitvami je razprava Mateja Šeklija o narečni opredelitvi točk SLA na Hrvaškem na podlagi odsotnosti »definijskih lastnosti kajkavščine« (Šekli 2013: sedem govorov – MrBan[H*], ŠsHuS[H*], ŠbDub[H*], DkČab[H*], DkRav[H*], RGo[H*], PiBre[H*] – je razvojno uvrstil v ustrezna narečja in narečne skupine). Za zdaj so bile torej pri izhodiščni strukturi sistema SLOnar upoštewane samo tiste dialektološke razprave, ki so se izrecno lotevale vprašanja mednarečnih meja oz. ustrežnejše razvrstitve govorov v višje enote. Že samo pripisovanje oznak in uvrščanje govorov posameznih krajev v SLOnar na podlagi trenutno veljavne narečne karte pa je opozorilo na vrsto odprtih vprašanj, ki jih bo treba rešiti bodisi z natančnejšo opredelitvijo klasifikacijskih meril (prim. Rigler 1963a: zlasti 43, 47–48, 62; Šekli 2009) bodisi z dodatnimi raziskavami na terenu. Tako npr. govora krajev T072 Zatolmin in T073 Čiginj po Logar-Riglerjevi karti (1983) spadata v obsoško narečje, v Logarjevih Slovenskih narečjih pa sta predstavljena kot del tolminskega narečja (T073: Logar 1975: 42, 99; 1993: 51–52, 122; T072: Logar 1993: 50). Iz omenjenih del je očitna tudi možna razlika med ploskovnim in točkovnim načinom opredeljevanja posameznega govora: govor Vnanjih Goric (T229) po Logar-Riglerjevi karti spada v dolensko narečje, v Slovenskih narečjih pa je opredeljen kot dolensko-gorenjski (Logar 1993: 36) oz. dolensko-gorenjsko-rovtarski govor (Logar 1993: 112). Podobno še T101 Sovodnje – Savogna d'Isonzo, T102 Miren, T103 Renče (kraško narečje : briško-kraški govori) in T040 Šentanel (podjunsko narečje : podjunsko-mežiški govor). Skratka, ker »narečja [...] večinoma sploh nimajo svojih mej jasno določenih drugje kot na dialektoloških kartah« (Rigler 1975: 27), bi morala vsaka sprememba uveljavljene oznake temeljiti na ustrezni študiji, ki bi bodisi dokazovala (ne)ustreznost dosedanje razvrstitve bodisi opisala prehodnost oz. mešanost govora. Za sam sistem SLOnar je pri tem pomembno vprašanje, kako označiti točke s prehodnih in mešanih narečnih območij. Podrobnejšega

² Npr. Šekli (2013: 3): »V [...] prispevku je pridevnik *slovenski* uporabljan v **genetolingvističnem pomenu** 'ki je del slovenskega diasistema oz. slovenskega jezika, tj., ki izkazuje splošno-slovenske (in morebitne nesplošno-slovenske) jezikovne inovacije'.« Ker se govorniki teh govorov (navadno) narodnostno opredeljujejo za Hrvate, v hrvaški in srbski dialektologiji pa je v nasprotju s slovensko pri klasifikaciji narečij kot prednostno uporabljeno sociolingvistično merilo razvrščanja na podlagi narodnostne (in verske) opredelitve samih govorcev (prim. Lisac 2003: 9: »U ovoj knjizi obrađeni su štokavski i torlački idiomi, kojima govore Hrvati«; Ivić 2009: 7: »[S]rpskima možemo smatrati one dijalekte kojima govore Srbi, odnosno populacije koje svoj govor nazivaju srpskim«), so v sistemu SLOnar raziskovalne točke na Hrvaškem vedno dodatno označene z zvezdico ([H*]; prim. 1.4).

popisa teh območij za celotno slovensko jezikovno ozemlje namreč še nimamo. Za zdaj so z oznako za mešane govore (x) opremljeni mešani kočevski govori (Xx) in slovenskogoriško-prekmurski govor Žetincev (MxŽet; = Sieldorf, Radgonski kot, SLA T414; prim. Zorko 1989 in gradivo za SLA, ki ga je popisala Mojca Horvat). Prehodne govore bi lahko po enakem načelu (raba črk iz neslovenskega dela abecede) označevali s črko y. Posebno pozornost bo treba nameniti dokončni uvrstitvi govorov, ki so bili za SLA zapisani v zadnjem obdobju, po letu 2000, ob pripravi prvih zvezkov SLA. Gradivsko jih večinoma lahko uvrstimo med t. i. delne zapise (Benedik 1999: 104), kar pomeni, da obseg zbranega gradiva še ne omogoča fonologizacije zapisa oz. dokončnega opisa sistemskih lastnosti govora. Načrtnejše raziskave so bile opravljene le za področje dolenskega kostelskega narečja (Dk). Januška Gostenčnik je v svoji doktorski disertaciji (Gostenčnik 2013) izdelala fonološke opise za T279 Babno Polje (BPo), T410 Čabar (Čab[H*]), T411 Ravnice (Rav[H*]), T281 Osilnica (Osi), T416 Vas (Vas), T283 Banja Loka (BLo) in T412 Ravna Gora (RGo[H*]) ter nakazala predlog za morebitno nadaljnjo členitev tega narečja (2013: 264–265). Podobno je že danes mogoče na podlagi dosedanje literature predvideti morebitne premike, npr. T010 Marija na Zilji – Maria Gail (Lausegger 1989; Pronk 2009: ix, 6); T049 Pernice (Zorko 2009: 48–64) itd.

Novjši popravki in premiki narečnih mej so večinoma rezultat novih ali podrobnejših terenskih raziskav. Članki Jakoba Riglerja (1963a; 1975) in Mateja Šeklija (2009; 2013) pa usmerjajo predvsem k ponovnemu tehtanju (enotnih?) razvrščevalnih meril in stopnje njihovega upoštevanja v dosedanjih klasifikacijah, kar je naloga, ki bi morala povezati dialektologe s teh raziskovalnih področij.

Navedene povedne oznake in drugi podatki v preglednici SLOnar so torej odprti za nadaljnje dialektološke izsledke (prim. 8.2), saj se jih ravno v tem sistemu da ustrezno dokumentirati ter hkrati jasno in gospodarno označevati.

2 Označevanje narečnih skupin in narečij (ter podnarečij)

2.1 Narečne skupine in narečja (o teh dveh pojmih gl. Greenberg 2002: 25) so v sistemu SLOnar označeni z začetnicami. Štirje odstopi od tega načela (v od vsega približno 50 enotah) so nujni, za razumevanje pa niso usodni in se jih da hitro naučiti in usvojiti. Načelo pravičnosti seveda govori za to, da bi bili nesistemske preimeno-vani obe narečni skupini z začetnico P (panonska in primorska) in nekaj narečij v istih narečnih skupinah z isto začetnico. Vendar se zdi polovičnost še vedno boljša kot dosleden in popoln beg od kakršne koli povezave z imenom narečne skupine ali narečja.

2.1.1 Črka P je bila dodeljena primorski narečni skupini, saj je panonsko lažje miselno izenačiti z Muro, zato je za panonsko narečno skupino izbrana oznaka **M**.

2.1.2 V panonski narečni skupini se srečata *prekmursko* in *prleško* narečje – ker bi pri zadnjem ob onaglasitvi zapisali naglasno znamenje nad črko *r*, je *prleško* narečje označeno z **r** (in *prekmursko* s **p**). – *Notranjsko* in *nadiško* narečje se z enako začetnico srečata v primorski narečni skupini – zadnje lahko povežemo s Špetrom, zato za *nadiško* narečje oznaka **š** (in za *notranjsko* **n**). – V štajerski

narečni skupini pride do prekrivanja pri *srednjesavinjskem* in *srednještajerskem* narečju, zato je zadnje označeno s **š** (in srednjesavinjsko s **s**). Prav tako v tej narečni skupini je bilo treba zaradi preobremenjenosti črke *k* razločiti *kozjaško* in *kozjansko-bizeljsko* narečje – zadnje zato dobiva oznako **b** (kozjaško pa **k**).

2.1.3 Podatek o podnarečju je lahko pripisan takoj za krajšavo narečja v obliki **#r** (Pi#r = rižansko podnarečje primorskega istrskega narečja) (prim. 5.1 ter preglednici 1 in 2).

3 Označevanje krajev

3.1 Tričrkovne oznake krajev, tudi tistih, ki jih ni v SLA, so tvorjene po tehle načelih.

3.1.1 Vzamemo prve tri črke enobesednega imena (pri Igu je zaradi sledenja tričrkovnemu načelu zapis Igg): **Mar** = **Mark**ovci. Pri (možnem) sovpadu tako tvorjenih okrajšav se odločimo za razlikovanje, npr. **Šej** = **Šentjur** in **Šer** = **Šentrupert**.

3.1.2 Pri večbesednih krajevnih imenih, ki so pisana z vsaj dvema velikima začetnicama, vzamemo prvi dve črki iz jedrne besede in prvo črko iz pridevnika na levi strani ali pridevka na desni, predlog pa zanemarimo: **SKr** = **Spodnje Kraše**, **ŠmD** = **Šmartno ob Dreti**. Možni trk med pridevnikoma *Srednji* in *Spodnji* ipd. (npr. pred *Jarše*) lahko preprečimo z odstopom od tega pravila: **StJ** = **Srednje Jarše** in **SpJ** = **Spodnje Jarše**: prijaznost naj bo pred lesenimi in železnimi pravili, saj zato so povedne oznake slovenskih govorov sploh predlagane.

3.1.3 Pri večbesednih imenih, ki so v kakem delu pisana z malo začetnico, vzamemo prvi dve črki iz prvega dela, ki je pisan z veliko, in z veliko pripišemo prvo črko sestavine, tudi če je sicer pisana z malo začetnico, predlog in morebitni preostanek krajevnega imena pa zanemarimo: **NoM** = **Novo mesto**, **StT** = **Stari trg** pri Ložu ali **Stari trg ob Kolpi**, **ŽiV** = **Žitara vas**, **OpS** = **Opatje selo**, **UrS** = **Uršna sela**.

3.1.4 Pri tričrkovni oznaki kraja, ki ga uvedemo na novo, je treba paziti le na to, da je drugačna od že izbranih v konkretnem narečju, nikakor pa ne sme motiti enaka krajevna oznaka v drugem narečju, ker do neprijetnih srečevanj oznak sploh ne sme priti: če bi, takoj dobita razširitev z oznako narečja in narečne skupine (npr. **KrPod[A]** = **Podravlje – Föderlach** v rožanskem narečju in **KpPod[A]** = **Podgora – Unternberg** v podjunskem narečju, oboje v koroški narečni skupini v Avstriji).

3.2 Dober način označevanja govorov posameznih vasi je predstavil že Jakob Rigler v knjigi *Južnonotranjski govori* (Rigler 1963: 8), kjer je na omejenem raziskovanem območju med Snežnikom in Slavnikom krajem z upoštevanim gradivom (raziskovalnim točkam) za knjigo pripisal kratice s po dvema črkama, ki sta se pojavili v imenu, in sicer začetno in še eno, praviloma soglasnik: **Ar** = **Artviže**, **Čl** = **Čelje**, **Čp** = **Čepno**, **DK** = **Dolnja Košana**, **Dl** = **Dolenje** itd. (prim. tule razdelke 3.1–3.1.4). – Dvočrkovne so tudi kratice krajev v Slovarju govorov Zadrecške doline med Gornjim Gradom in Nazarjami Petra Weissa (1998: 21). – Slovar srbskih govorov Vojvodine 1–10 (RSGV 1–2) ima zapisane oznake posameznih krajev (vseh je blizu 236) na način **Be** = **Berkasovo**, **Knk** = **Klenak**, **SB** = **Stari Banovci**, **Z** = **Zrenjanin**, v prvem

zvezku (RSGV 1: 24–27) še ločeno po skupinah, ki jih predstavljajo pokrajine Srem, Bačka in Banat ter kraji na Madžarskem in v Romuniji, od drugega zvezka (RSGV 2: 12–14) naprej pa so kraticam in razvezavam krajev v enem samem seznamu pripisane ustrezne pokrajine. (To je bilo uvedeno v slovar in ohranjeno do zadnjega, desetega zvezka na pobudo zapisanega v slovenski oceni tega slovarja – prim. Weiss 2001: 456.) Način označevanja raziskovalnih točk, kakršen je predstavljen tule v sistemu SLOnar, bi ob nekaj več porabljenega prostora predvsem tujcem omogočal veliko boljše orientacijo v vojvodinskem slovarju in tudi prostoru.

Prim. še nekatere podobne načine:

- Karničar 1990: 9, kjer so posamezni kraji (v nemško pisani knjigi) navedeni na način [B] = Untervellach/Spodnja Bela, [K] = Trögern/Korte in [Š] = Schaida/Šajda ipd.;
- Greenberg 2002: 201–205, kjer so krajevna in vodna imena na kartah okrajšana na način Bd = Bled, St = Sotla;
- Filipi – Giudici 2012: 38–39 (ki je tule le vzorčni primer za več atlasov Gorana Filipija in sodelavcev), kjer so kraji v Istri in okolici označeni na način NV/Vn = Nova vas/Villanova, Bu = Buje/Buie, R/F = Rijeka/Fiume, ML/LP = Mali Lošinj/Lussinpiccolo ipd. – O označevanju krajev in njegovi razširitvi z označevanjem posameznih govorcev v cerkljanskem slovarju (Kenda-Jež 2002) prim. 4.2.

4 Označevanje posameznih govorcev

4.1 Z razširitvijo podatka o kraju zapisa (torej na prvi ravni) lahko nedvoumno, na kratko in kar se da jasno označimo in razberemo (na drugi ravni) celo posameznega informatorja, katerega podatki so poljubno, bolj ali manj okrajšano zapisani za vezajem, v konkretnem primeru recimo za govorko Antonijo Levar iz Spodnjih Kraš, rojeno leta 1908: *ŠzSKr-AL* (z dodano rojstno letnico *ŠzSKr-AL1908*). Iz razširjene oznake *DkDel-JG* ali *DkDel-JG1908* lahko razberemo, da gre za dolensko narečno skupino, kostelsko narečje, govor vasi Delač, podatek pa je prispeval Jože Gregorič (rojen leta 1908, če se odločimo za (razlikovalno) navajanje rojstnih letnic). Medtem ko so v SLOnarju osnovne povedne oznake vsaj točk v SLA predpisane ali pa se bodo kot take **šele vzpostavile**, je oznaka informatorja seveda lahko poljubna, čeprav bi bilo dobro izhajati iz kombinacije začetnic imena in priimka, ki sta potem pri naslednjih, ki bi bili enaki že vzpostavljenim, lahko razširjeni. Tako bi govorec Anton Levar, roj. 1904, iz Spodnjih Kraš lahko dobil ob obstoječi oznaki *ŠzSKr-AL* za Antonijo Levar oznako *ŠzSKr-AnL* ali pa z dodano rojstno letnico *ŠzSKr-AL1904*. V dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU se hranijo zvočni zapisi (posnetki) iz točke T236 Nova vas (na Blokah), ki jih je leta 2013 prispeval Franc Škrabec, rojen leta 1931. Razširjena oznaka tega informatorja je zato lahko *DdNoV-FŠ1931(2013)*, lahko pa tudi samo *DdNoV-FŠ*, če je iz spremljevalnih podatkov razvidno tisto, kar je zdaj izraženo z letnicama. Letnice v oznaki je smiselno zapisovati le razlikovalno in kadar je potrebno, ne pa kar nasploh in vedno. Natančnejši datum se lahko zapiše v standardni obliki

LLLL-MM-DD. Seveda pa so načeloma ob drugačni ureditvi spremnih podatkov letnice rojstva ali zvočnega zapisa zapisane v posebnih razdelkih in morda preglednicah v knjigi, razpravi ipd., v bližini razvezave krajšav.

4.2 Karmen Kenda-Jež je v osrednjecerkljanskem slovarju (A–K) v svoji doktorski disertaciji Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja (Kenda-Jež 2002) jasno in enoumno označila ponazarjalne primere posameznih govorcev: v kratici je uporabila kombinacijo polkrepke pisave za raziskovalno točko ter manjših navadnih velikih črk za informante, npr. **C-GP** (= Cerčno – Gabrijel Peternelj) in manjših navadnih malih črk za informatorje, npr. **L-mv** (= Lazec – Marica Vučko) (Kenda-Jež 2002: 172–174; o razliki med pojmom *informant* in *informator* gl. Prunč 1980: 38).

5 Primeri različno izdatnega označevanja

5.1 Kdor potrebuje oznake le iz ene narečne skupine ali iz enega narečja ali iz enega podnarečja (prim. Riglerjev primer, naveden v 3.2), lahko prvo (veliko) črko, ki nakazuje narečno skupino, ali prvi dve črki (veliko in malo), torej oznako narečne skupine in narečja, iz celote izpusti, tako da ostane le pri uveljavljenih in na novo uvedenih tričrkovnih oznakah krajev. Prav tako je mogoče opustiti podatke o državi čisto na koncu, če so vse raziskovalne točke v isti državi, ali z italijanskega raziskovalnega stališča ukiniti podatek o Italiji in uvesti ustreznega za Slovenijo (tako da bi imeli npr. točko iz Italije z oznako **PŠMat** in točko iz Slovenije z oznako **PŠLiv[S]**), sploh pa – in to je pomembno – podatke o podnarečju v obliki **#** (**Pi#r** = rižansko podnarečje primorskega istrskega narečja). Pri tem se uporabnik (pisec, sestavljalec seznama, raziskovalec ...) ravna glede na globino, potrebe in načela pri označevanju. – Tule zapisano izhodišče je maksimalno, vendar pa so krajevni govor in drugi podatki ob njem lahko predstavljeni različno izdatno:

Pi#rBol[I] = primorska narečna skupina, istrsko narečje, rižansko podnarečje, Boljunec – Bagnoli della Rossandra, Italija (stolpec **Go#pOzn** v preglednici 2)

PiBol[I] = brez podatka o podnarečju (stolpec **GoOzn**)

Pi#rBol = brez podatka o državi

PiBol = brez podatkov o državi in podnarečju

i#rBol = brez podatkov o narečni skupini in državi

iBol = brez podatkov o narečni skupini, podnarečju in državi

Bol = oznaka krajevnega govora, brez podatkov o narečni skupini, narečju, podnarečju in državi

Pi = primorsko istrsko narečje

Pi#r = rižansko podnarečje primorskega istrskega narečja

DkČab[H*]+Rav[H*]+RGo[H*] = dolensko kostelsko narečje, v njem pa govori Čabra, Ravnic in Ravne Gore, ki so vsi na Hrvaškem (prim. tule op. 2)

DkČab+Rav+RGo = dolensko kostelsko narečje, v njem pa govori Čabra, Ravnic in

Ravne Gore, če je podatek o tem, da gre za govore na Hrvaškem, odveč, ker je jasno razviden iz kake dodatne sestavine opisa

Šz:sZd = govori spodnje Zadrečke doline v okviru štajerskega zgornjesavinjskega narečja

Šz#sSol[S] = za [S] ipd. prim. 1.2

Za podatek o govoru s podnarečjem in državo vred tipa Šz#sSol[S] je potrebnih torej največ 10 znakov, za popoln podatek na prvi ravni tipa ŠzBoč pa 5.

5.2 Tako so lahko enakovredno navedene tudi vse druge točke, recimo tiste, v katerih so bili podatki za SLA sicer zapisani in so ohranjeni v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani (to so tako imenovane stare točke ali točke v stari mreži, v tukajšnji preglednici v stolpcu Stara mreža, ki niso vse prišle v poštev za končno izdajo SLA), in vse nove, v katerih je bilo zapisano slovarsko gradivo in podatki za druga dialektološka dela, tako ponovno izdana stara kot prihodnja.

5.3 Pri golem opisu posameznih narečnih skupin, narečij in podnarečij je možno označevanje nebesnih strani, katerih krajšave so navedene v oklepajih pred določnico: (v)š ‘vzhodna štajerska narečna skupina = vzhodna štajerska narečja’, (jv)šz ‘jugovzhodni del (= jugovzhod) zgornjesavinjskega narečja štajerske narečne skupine’; Šz#(j)s itd. Tako še (s).. ‘severni -a -o’, (v).. ‘vzhodni -a -o’, (z).. ‘zahodni -a -o’, (jv).. ‘jugovzhodni -a -o’, (z).. ‘jugozahodni -a -o’, (sv).. ‘severovzhodni -a -o’, (sz).. ‘severozahodni -a -o’.

5.4 Kdaj seveda pridejo v poštev priložnostne oznake, recimo v okviru kake narečne skupine ali kakega narečja za istovrstne narečne pojave v več krajih hkrati (kjer med njihove tričrkovne oznake zapišemo stične pluse +: ŠzKok+PPo+SKr+ŠmD – prva oznaka je petmestna, torej narečne skupine, narečja in kraja, druge so trimestne, torej oznake krajev) ali za zemljepisna področja, ki niso krajevna imena, za stičnim dvopičjem, kar naj bo prav tako zapisano z nizom treh črk: Šz:Zad (kjer zadnje tri črke pomenijo ‘Zadrečka dolina’) ali pa Šz:sZd (tu zadnje tri črke pomenijo ‘spodnja Zadrečka dolina’). Izkoristiti se da možnosti opisa za recimo okolico določenega kraja – krajšava je zapisana v oklepajih za določnico ŠzMoz(ok), konkretno okolico Mozirja v zgornjesavinjskem narečju štajerske narečne skupine, ali za navedeni niz krajev, če si sledijo v zamišljeni črti (ob cesti, reki ...) na način ŠzBoč.. Dob (v istem narečju kraji od vključno Bočne do vključno Dobleline v spodnji Zadrečki dolini, kdaj imenovani tudi *med Gornjim Gradom in Nazarjami*). Marsikaj se da, kake možnosti pa seveda ostajajo neizkoriščene in jih bo treba še iznajti.

6 Razvezave povednih oznak pri glasnem branju

6.1 Oznako K0biA se da z leve na desno (od večjega k manjšemu) pri branju razvezati kot »koroško (= koroška narečna skupina,) obirsko narečje, govor vasi Obir

v Avstriji« ali z desne na levo (od manjšega k večjemu) »govor vasi Obir koroškega obirskega narečja v Avstriji« ipd., Šz#sSol pa kot »štajersko (= štajerska narečna skupina.) zgornjesavinjsko narečje, solčavsko podnarečje, govor vasi Solčava« ali »govor vasi Solčava solčavskega podnarečja štajerskega zgornjesavinjskega narečja (= zgornjesavinjskega narečja štajerske narečne skupine)«.

Tavtološke podvojitve pri izgovorjenih razvezavah bi bile moteče, zato lahko Dd »dolenjsko narečje« ali »ožje dolenjsko narečje« ali v Greenbergovem smislu »dolenjsko v ožjem smislu« in Gg »gorenjsko narečje« ali »gorenjsko v ožjem smislu« (Greenberg 2002: 33) izjemoma krajšamo (iz nerodnega »dolenjsko dolenjsko narečje« ipd.). Seveda pa je lahko natančneje izraženo »dolenjska narečna skupina, dolenjsko narečje (ali dolenjsko narečje dolenjske narečne skupine)« ipd.) (npr. kot vzporednica ali v nasprotju s korektnim Dk »dolenjsko kostelsko narečje« in Gs »gorenjsko selško narečje« ipd.).

7 Tehnikalije

7.1 Povedne oznake je priporočljivo pisati v posebni pisavi, ki naj bo ožja (recimo 66 odstotkov dejanske) in polkrepka, da morebitni predolgi nizi pri postavitvi besedila ne bi povzročali težav, npr.: Pi#rBol[I]. – Če jih hočemo dodatno označiti, prednje pišemo nezoženi znak \perp , ki ima v unikodnem sistemu npr. v pisavi ZRCola (dosegljiva je na povezavi <http://tinyurl.com/ZRCola>) kodo 2B73: \perp Pi#rBol[I].

7.2 Mala črka l in velika črka I brez serifov lahko povzročata zmedo, zato so za enoumno branje oznak priporočljive serifne pisave (v pisavi ZRCola ali times mali l in veliki I: l, I), ne brezserifne (npr. v pisavi arial: l, l, kar se ne razlikuje veliko od pokončne črte |), ki so za pisanje narečnih besedil tako ali tako neprimerne.

7.3 V vsakokratni objavi je povedne oznake dobro predstaviti, pa najsi so tukajšnje le ponovljene ali pa prilagojene oz. razširjene z novimi.

8 Dodajanje novih povednih oznak nahajališč govorov

8.1 V preglednico vnesemo povedno oznako nahajališča govora (Greenberg 2002: 202) tako, da je poleg celice z imenom kraja v stolpcu > **narečna skupina** izpolnjena vsaj celica v stolpcu s povedno oznako, najsi bo na način Go#pOzn ali Go-Ozn. Nove vrstice čisto na koncu preglednice je mogoče dobiti s klikom na katero od praznih vrstic z desno miškino tipko in izbiro Vstavi > Vstavi vrstice spodaj (ali zgoraj). Potem ko bodo nove vrstice poslane na elektronski naslov Peter.Weiss@guest.arnes.si ali karmenkendajez@gmail.com, bodo uvrščene na ustrezno mesto in dane v uporabo drugim na spletni povezavi <http://tinyurl.com/SLOnar>.

8.2 Nova dialektološka spoznanja bodo povzročila premike (dosedanjih) na-

rečnih mej in torej tudi prestavitve posameznih govorov v druge skupine. V takih primerih se izoblikuje in na ustrezno mesto v preglednici uvrsti nova oznaka, ki je s staro povezana s kazalko.

Prav tako je mogoče upoštevati različna razvrščevalna načela in njihovo hierarhijo. Pri Marcu Greenbergu predlagana »narečja heterogenega izvora« (Greenberg 2002: 31) bi lahko bila predstavljena iz enot Dk, Dj in Ds v enote Qk, Qj in Qs, medtem ko bi krajevne oznake ostajale iste. Tu se ponovno vidi, da je sistem SLOnar sicer tehnični pripomoček, ki pa lahko pripomore k enournemu označevanju in torej k lažji obravnavi in lažjemu razumevanju ozemeljskih različkov slovenskega jezika ter k njihovi praktični in teoretični delitvi na narečja, podnarečja, govore, idiolekte ter na morebitne ostanke slovenskega narečnega v tujejezičnem okolju.

Viri in literatura

- Benedik 1999 = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- Filipi – Buršić Giudici 2012 = Goran Filipi – Barbara Buršić Giudici, *Istromletački lingvistički atlas (ImLA) = Atlante Linguistico Istroveneto (ALIV) = Istrobe-neški lingvistični atlas (IbLA)*, Zagreb: Dominović – Pula: Mediteran – Sveučilište Jurja Dobrile, 2012 (Lingvistički atlas 1).
- FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9).
- Gostenčnik 2013 = Januška Gostenčnik, *Izoglose na stiku slovenskega kostelskega narečja in kajkavskega goranskega narečja: doktorska disertacija*, Ljubljana: [J. Gostenčnik], 2013. (Tipkopis.)
- Greenberg 2002 = Marc L. Greenberg, *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*, Maribor: Aristej, 2002.
- Ivić 2009 = Pavle Ivić, *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija*, prir. Slobodan Reme-tić, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009 (Elementi 81).
- Karničar 1990 = Ludwig Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten: die Mundart von Ebriach/Obirsko*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissen-schaften, 1990 (Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte 551).
- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: teoretični model di-alektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja: doktorska disertacija*, Ljubljana: [K. Kenda-Jež], 2002. (Tipkopis.) (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5JJVA2QQ>), dostop 7. 10. 2011.
- Kenda-Jež 2007 = Karmen Kenda-Jež, *Shranli smo jih v bančah: slovarski prispe-vek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini = contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale*, Ukve: S. K. S. Planika Kanalska dolina – Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2007.

- Lausegger 1989 = Herta [Maurer-]Lausegger, Značilnosti slovenskega govora pri Mariji na Zilji, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: SAZU, 1989, 137–148.
- Lisac 2003 = Josip Lisac, *Hrvatska dialektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Logar 1975 = Tine Logar, *Slovenska narečja: besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ¹1975 (Kondor 154).
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja: besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²1993 (Cicero).
- Logar – Rigler 1983 = *Karta slovenskih narečij*, priredila Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, Ljubljana: DDU Univerzum, 1983. (Stenski zemljevid.)
- Pronk 2009 = Tijmen Pronk, *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtail, Austria*, Amsterdam – New York: Rodopi, 2009 (Studies in Slavic and General Linguistic 36).
- Prunč 1980 = Erich Prunč, Forschungskonzept zur Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten, v: *Lexikalische Inventarisierung der slowenischen Volkssprache in Kärnten: Grundsätzliches und Allgemeines*, ur. Stanislaus Hafner – Erich Prunč, Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz, 1980 (Slowenistische Forschungsberichte 1), 37–55.
- Rigler 1963 = Jakob Rigler, *Južnotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*, Ljubljana: SAZU, 1963 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 13).
- Rigler 1963a = Jakob Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, *Slavistična revija* 14 (1963), št. 1–4, 25–78.
- Rigler 1975 = Jakob Rigler, Iz zgodovine klasificiranja slovenskih dialektov, *Slavistična revija* 23 (1975), št. 1, 27–40.
- RSGV 1 = *Rečnik srpskih govora Vojvodine 1: A–B* [v cirilici], ur. Dragoljub Petrović, Novi Sad: Matica srpska: Odeljenje za književnost i jezik – IK Tiski cvet, 2000 (Leksikografska izdanja III: Dijalekatski rečnici 2/1).
- RSGV 2 = *Rečnik srpskih govora Vojvodine 2: V–D* [v cirilici], ur. Dragoljub Petrović, Novi Sad: Matica srpska: Odeljenje za književnost i jezik – IK Tiski cvet, 2002 (Leksikografska izdanja III: Dijalekatski rečnici 2/2).
- SLA 1.1 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 1: atlas*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- SLA 1.2 = *Slovenski lingvistični atlas 1: človek (telo, bolezni, družina) 2: komentarji*, ur. Jožica Škofic, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Jezikovni atlas).
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 26: metode in zvrsti), 291–318.

Šekli 2013 = Matej Šekli, Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9 (2013), 3–53.

Weiss 1997 = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: poskusni zvezek (A–H)*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1997 (Slovarji).

Weiss 2001 = Prvi zvezek Slovarja srbskih govorov Vojvodine, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 455–462.

Zorko 1989 = Zinka Zorko, Govor vasi Žetinci (Sicheldorf) v avstrijskem Radgonskem kotu, *Slavistična revija* 37, št. 1–3, 241–251.

Zorko 2009 = Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*, Maribor: Filozofska fakulteta – Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 64).

Preglednica 1: Narečne skupine, narečja in podnarečja

Narečna skupina

narečje#

podnarečje

D

dolenjska narečna skupina z belokranjskima narečjema

Dd dolenjsko narečje

Dd#v vzhodnodolenjsko podnarečje

Dj južnobelokranjsko narečje

Dk kostelsko narečje

Ds severnobelokranjsko narečje

G

gorenjska narečna skupina

Gg gorenjsko narečje

Gg#v vzhodnogorenjsko podnarečje

Gs selško narečje

K

koroška narečna skupina

Km mežiško narečje

Ko obirsko narečje

Kp podjunsko narečje

Kr rožansko narečje

Ks severnopohorsko-remšniško narečje

Kz ziljsko narečje

Kz#k kranjskogorsko podnarečje

M

panonska narečna skupina (M kot *Mura*)

Mh haloško narečje

Mp prekmursko narečje

- Mr prleško narečje (**r** kot *prleško*)
- Ms slovenskogoriško narečje
- Mx mešani govor v panonski narečni skupini

P

primorska narečna skupina

- Pb briško narečje
- Pč čiško narečje
- Pi istrsko narečje
- Pi#r rižansko podnarečje
- Pi#š šavrinsko podnarečje
- Pk kraško narečje
- Pk#b banjško podnarečje
- Pn notranjsko narečje
- Po obsoško narečje
- Pr rezijansko narečje
- Pš nadiško narečje (**š** kot *špetsko*)
- Pt tersko narečje

R

rovatarska narečna skupina

- Rc cerkljansko narečje
- Rč črnovrško narečje
- Rh horjulsko narečje
- Rp poljansko narečje
- Rš škofjeloško narečje
- Rt tolminsko narečje
- Rt#b baško podnarečje

Š

štajerska narečna skupina

- Šj južnopohorsko narečje
- Šb kozjansko-bizeljsko narečje (**b** kot *bizeljsko*)
- Šk kozjaško narečje
- Šp posavsko narečje
- Šp#l laško podnarečje
- Šp#s sevniško-krško podnarečje
- Šp#z zagorsko-trboveljsko podnarečje
- Šs srednjesavinjsko narečje
- Šš srednještajersko narečje (**š** kot *srednještajersko*)
- Šz zgornjesavinjsko narečje
- Šz#s solčavsko podnarečje

Xx

mešani kočevski govori

Preglednica 2: SLOnar

Razvrščanje podatkov v stolpcih. Kjer koli v preglednici v elektronski obliki (<http://tinyurl.com/SLOnar>) kliknete z levo miškino tipko in v wordu izberete razvrščanje (Osnovno > Odstavek), potem pa se odločite, katere podatke bi radi razvrstili. Imena krajev dobite razvrščena po abecedi tako, da izberete »Razvrsti po« > **narečna skupina**, potrjena pa naj bo tudi izbira »Moj seznam ima naslovno vrstico«. Odločite se lahko tudi za zaporedje po točkah iz SLA (**SLA**) ali Slovenskega lingvističnega atlasa (OLA), po povednih oznakah z upoštevanimi podnarečji (**Go#pOzn**) ali brez njih (**GoOzn**), po točkah iz stare mreže (**Stara mreža**), po državah (**D**) ali po tonemskosti ipd. (**T**), prvotno zaporedje pa vzpostavite z razvrstitvijo številke v stolpcu **000**. – Tukaj objavljena razvrstitev sledi razvrstitvi po narečjih, podnarečjih in govorih (kar se ne sklada vedno s točkami) v SLA.

Go#pOzn = povedna oznaka s podatkom o podnarečju; **GoOzn** = povedna oznaka brez podatka o podnarečju; **D** = država; **T** = tonemskost: T = tonemski govor; N = netonemski govor; M = govor z metatoniranim tonemskim naglasom; D = govor z drugotnim tonemskim naglasom (SLA 1.1: 14, kar je prispevek Mateja Šeklja); **SLA** = točka v Slovenskem lingvističnem atlasu, navedena na način T101; **Stara mreža** = številka v stari mreži za SLA (gl. Benedik 1999: 118sl.); **Slovanski lingvistični atlas** = točka v mreži za Slovanski lingvistični atlas (OLA) – prim. FO: 11; **000** = privzeto (začetno) zaporedje

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
K	K				<u>> koroška narečna skupina</u>			001
Kz	Kz				>> <u>ziljsko narečje</u>			002
KzBrd[A]	KzBrd[A]	A	T	T001	Brdo pri Šmohorju – Egg bei Hermagor	1		003
KzBor[A]	KzBor[A]	A	T	T002	Borlje – Förolach	2		004
KzBla[A]	KzBla[A]	A	T	T003	Blače – Vorderberg	4		005
KzBiZ[A]	KzBiZ[A]	A	T	T004	Bistrica na Zilji – Feistritz an der Gail	5		006
KzUkv[I]	KzUkv[I]	I	T	T005	Ukve – Ugovizza	6		007
KzPod[A]	KzPod[A]	A	T	T006	Podklošter – Arnoldstein	7		008
KzRiV[A]	KzRiV[A]	A	T	T007	Rikarja vas – Riegersdorf	8		009
KzRat	KzRat	S	T	T008	Rateče	177		010
KzPot[A]	KzPot[A]	A	T		Potoče		OLA T146	011

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovenski lingvistični atlas	000
Kz#k	Kz#k				>>> kranjskogorsko podnarečje			012
Kz#kKGo	KzKGo	S	T	T009	Kranjska Gora	177b		013
Kr	Kr				>> rožansko narečje			014
KrMaZ[A]	KrMaZ[A]	A	T	T010	Marija na Zilji – Maria Gail	18		015
KrLoč[A]	KrLoč[A]	A	T	T011	Loče – Latschach	11		016
KrPod[A]	KrPod[A]	A	T	T012	Podravlje – Förderlach	12a		017
KrKos[A]	KrKos[A]	A	T	T013	Kostanje – Köstenberg	19		018
KrTeh[A]	KrTeh[A]	A	T	T014	Teholica – Techelsberg	17		019
KrBre[A]	KrBre[A]	A	T	T015	Breznica – Frießnitz	20	OLA T147	020
KrSve[A]	KrSve[A]	A	T	T016	Sveče – Suetschach	24		021
KrHod[A]	KrHod[A]	A	T	T017	Hodiše – Keutschach	22		022
KrČah[A]	KrČah[A]	A	T	T018	Čahorče – Tschachoritsch	23a		023
KrSPI[A]	KrSPI[A]	A	T	T019	Slovenji Plajberk – Windisch Bleiberg	25		024
KrZab[A]	KrZab[A]	A	T	T020	Zabrda – Saberda			025
KrŽih[A]	KrŽih[A]	A	T		Žihpolje – Maria Rain	28		026
KrŽre[A]	KrŽre[A]	A	T	T021	Žrelec – Ebenthal	29a		027
KrPok[A]	KrPok[A]	A	T	T022	Pokrče – Poggersdorf	31		028
KrRad[A]	KrRad[A]	A	T	T023	Radiše – Radsberg	29		029
KrSel[A]	KrSel[A]	A	T	T024	Sele – Zell Pfarre	27		030
KrKam[A]	KrKam[A]	A	T	T025	Kamen – Stein im Jauntal			031
KrMoh[A]	KrMoh[A]	A	T		Mohliče – Möchling	36		032
KrTin[A]	KrTin[A]	A	T	T026	Tinje – Tainach	30		033
KrŠko[A]	KrŠko[A]	A	T	T027	Škocijan – St. Kanzian am Klopeiner See	35a		034
KrŽiV[A]	KrŽiV[A]	A	T	T028	Žitara vas – Sittersdorf	37		035
Ko	Ko				>> obirsko narečje			036
KoObi[A]	KoObi[A]	A	T	T029	Obirsko – Ebriach	38a		037
KoBel[A]	KoBel[A]	A	T	T030	Bela – Vellach	38		038
KoLep[A]	KoLep[A]	A	T	T031	Lepena – Leppen	38b		039
Kp	Kp				>> podjunsko narečje			040
KpDje[A]	KpDje[A]	A	T	T032	Djekše – Diex	32		041
KpKne[A]	KpKne[A]	A	T	T033	Kneža – Grafenbach	32a	OLA T148	042

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
KpGre[A]	KpGre[A]	A	T	T034	Grebinj – Griffen	33		043
KpPod[A]	KpPod[A]	A	T	T035	Podgora – Unternberg			044
KpRud[A]	KpRud[A]	A	T		Ruda – Ruden	34		045
KpRin[A]	KpRin[A]	A	T	T036	Rinkole – Rinkolach	40		046
KpGlo[A]	KpGlo[A]	A	T	T037	Globasnica – Globasnitz	39		047
KpViV[A]	KpViV[A]	A	T	T038	Vidra vas – Wiederndorf	41		048
KpBel[A]	KpBel[A]	A	N	T039	Belšak – Weißenstein	41a		049
KpŠen	KpŠen	S	N	T040	Šentanel	43a		050
KpLib	KpLib	S	N	T041	Libeliče	42		051
Km	Km				>> mežiško narečje			052
KmKop	KmKop	S	N	T042	Koprivna	45a		053
KmČrK	KmČrK	S	N	T043	Črna na Koroškem	45		054
KmRaK	KmRaK	S	N	T044	Ravne na Koroškem	46		055
KmDoD	KmDoD	S	N	T045	Dobrova pri Dravogradu	48a		056
KmPam	KmPam	S	N	T046	Pameče	268		057
KmBrd	KmBrd	S	N	T047	Brdca	267a		058
KmStr	KmStr	S	N	T048	Straže (Mislinja)	267		059
Ks	Ks				>> severnopohorsko-remšniško narečje			060
KsPer	KsPer	S	N	T049	Pernice	291		061
KsSPP	KsSPP	S	N	T050	Sveti Primož na Pohorju	269		062
KsVuz	KsVuz	S	N	T051	Vuzenica	269b		063
KsRaD	KsRaD	S	N	T052	Radlje ob Dravi	269a		064
KsRiP	KsRiP	S	N	T053	Ribnica na Pohorju	270a		065
KsLoP	KsLoP	S	N	T054	Lovrenc na Pohorju	270		066
KsZKa	KsZKa	S	N	T055	Zgornja Kapla	292a		067
KsRad[A]	KsRad[A]	A	N	T415	Radvanje – Rothwein			068
P	P				> primorska narečna skupina			069
Pr	Pr				>> rezijansko narečje			070
PrBil[I]	PrBil[I]	I	N	T056	Bila – San Giorgio di Resia	49		071
PrNji[I]	PrNji[I]	I	N	T057	Njiva – Gniva	51a		072
PrOso[I]	PrOso[I]	I	N	T058	Osojani – Oseacco	51		073
PrSol[I]	PrSol[I]	I	N	T059	Solbica – Stolvizza	50	OLA T001	074

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
Pt	Pt				>> tersko narečje			075
PtBre[I]	PtBre[I]	I	T	T060	Breg – Pers			076
PtFej[I]	PtFej[I]	I	T		Fejplan – Flaipano	60		077
PtBar[I]	PtBar[I]	I	T	T061	Bardo – Lusevera	54		078
PtViš[I]	PtViš[I]	I	T	T062	Viškorša – Monteaperta	53		079
PtČer[I]	PtČer[I]	I	T	T063	Černjeja – Cergneu	56		080
PtBre	PtBre	S	T	T064	Breginj	52a		081
PtRob	PtRob	S	T	T065	Robidišče	58a		082
Po	Po				>> obsoško narečje			083
PoLoM	PoLoM	S	T	T066	Log pod Mangartom	69		084
PoTre	PoTre	S	T	T067	Trenta	70		085
PoBov	PoBov	S	T	T068	Bovec	71		086
PoKre	PoKre	S	T	T069	Kred	75		087
PoKob	PoKob	S	T	T070	Kobarid	73		088
PoDre	PoDre	S	T	T071	Drežnica	74		089
PoZat	PoZat	S	T	T072	Zatolmin	76b		090
PoČig	PoČig	S	T	T073	Čiginj	76a		091
Pš	Pš				>> nadiško narečje (»špetrsko«)			092
PšMar[I]	PšMar[I]	I	T	T074	Marsin – Mersino	59		093
PšMat[I]	PšMat[I]	I	T	T075	Matajur – Montemaggiore	60		094
PšLiv	PšLiv	S	T	T076	Livek	73a		095
PšDre[I]	PšDre[I]	I	T	T077	Dreka – Drenchia	64		096
PšPod[I]	PšPod[I]	I	T	T078	Podbonesec – Pulfero	58		097
PšJer[I]	PšJer[I]	I	T	T079	Jeronišče – Jeronizza	62		098
PšŠpe[I]	PšŠpe[I]	I	T	T080	Špeter [Špeter Slovenov] – San Pietro al Natisone	63		099
PšOšn[I]	PšOšn[I]	I	T	T081	Ošnije – Osgnetto	65	OLA T002	100
Pb	Pb				>> briško narečje			101
PbMir[I]	PbMir[I]	I	N	T082	Mirnik – Mernico	111		102
PbBrK	PbBrK	S	N	T083	Brdice pri Kožbani	68		103
PbMed	PbMed	S	N	T084	Medana	109		104
PbKoz	PbKoz	S	N	T085	Kozana	109a		105
PbKoj	PbKoj	S	D	T086	Kojsko	108		106
PbŠte[I]	PbŠte[I]	I	N	T087	Števerjan – San Floriano del Collio	107		107
PbOsl[I]	PbOsl[I]	I	N	T088	Oslavje – Oslavia	112		108

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
PbŠma	PbŠma	S	D		Šmartno		OLA T004	109
Pk	Pk				>> kraško narečje			110
PkLok	PkLok	S	N	T095	Lokve	90		111
PkGrg	PkGrg	S	N	T096	Grgar	92		112
PkSol	PkSol	S	N	T097	Solkan	94		113
PkTrn	PkTrn	S	N	T098	Trnovo	91		114
PkŠem	PkŠem	S	N	T099	Šempas	95		115
PkŠeG	PkŠeG	S	N	T100	Šempeter pri Gorici	105		116
PkSov[I]	PkSov[I]	I	N	T101	Sovodnje – Savogna d'Isonzo	105a		117
PkMir	PkMir	S	N	T102	Miren	104		118
PkRen	PkRen	S	N	T103	Renče	104a		119
PkBra	PkBra	S	N	T104	Branik	99		120
PkDob[I]	PkDob[I]	I	N	T105	Doberdob – Doberdò del Lago	103a		121
PkOpS	PkOpS	S	N	T106	Opatje selo	103		122
PkKom	PkKom	S	N	T107	Komen	102	OLA T005	123
PkŠma	PkŠma	S	N	T108	Šmarje	98		124
PkŠta	PkŠta	S	N	T109	Štanjel	100		125
PkKop	PkKop	S	N	T110	Kopriva	100a		126
PkMav[I]	PkMav[I]	I	N	T111	Mavhinje – Malchina	116		127
PkKri[I]	PkKri[I]	I	N	T112	Križ – Santa Croce	116a	OLA T003	128
PkPro[I]	PkPro[I]	I	N	T113	Prosek – Prosecco	115		129
Pk#b	Pk#b				>>> banjško podnarečje			130
Pk#bRoč	PkRoč	S	N	T089	Ročinj	67		131
Pk#bAvč	PkAvč	S	N	T090	Avče	79		132
Pk#bKan	PkKan	S	N	T091	Kanal	88		133
Pk#bKaK	PkKaK	S	N	T092	Kal nad Kanalom	87		134
Pk#bDes	PkDes	S	N	T093	Deskle	93		135
Pk#bPod	PkPod	S	N	T094	Podlešče (Banjšice)	87a		136
Pi	Pi				>> istrsko narečje			137
Pi#r	Pi#r				>>> rižansko podnarečje			138
Pi#rBol[I]	PiBol[I]	I	N	T114	Boljunec – Bagnoli della Rosandra	118a		139
Pi#rPla	PiPla	S	N	T115	Plavje	120c		140
Pi#rOsp	PiOsp	S	N	T116	Osp	120a		141
Pi#rPre	PiPre	S	N	T117	Prešnica	128		142

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovenski lingvistični atlas	000
Pi#rDek	PiDek	S	N	T118	Dekani	120		143
Pi#rKub	PiKub	S	N	T119	Kubed	121		144
Pi#rPod	PiPod	S	N	T120	Podgorje	129		145
Pi#š	Pi#š				>>> šavrinsko podnarečje			146
Pi#šKor	PiKor	S	N	T121	Korte	123a		147
Pi#šKrk	PiKrk	S	N	T122	Krkavče	126		148
Pi#šPom	PiPom	S	N	T123	Pomjan	123	OLA T011	149
Pi#šLop	PiLop	S	N	T124	Lopar	124		150
Pi#šTre	PiTre	S	N	T125	Trebeše	125		151
Pi#šSoč	PiSoč	S	N	T126	Sočerga	122		152
Pi#šRak	PiRak	S	N	T127	Rakitovec	127		153
Pi#šBre[H*]	PiBre[H*]	H	N	T413	Brest			154
Pn	Pn				>> notranjsko narečje			155
PnSkr	PnSkr	S	N	T128	Skrilje	96		156
PnAjd	PnAjd	S	N	T129	Ajdovščina	97		157
PnGab	PnGab	S	N	T130	Gaberje	98a		158
PnVip	PnVip	S	N	T131	Vipava	145		159
PnŠtj	PnŠtj	S	N	T132	Štjak	101		160
PnPod	PnPod	S	N	T133	Podnanos	146		161
PnDut	PnDut	S	N	T134	Dutovlje	113		162
PnSež	PnSež	S	N	T135	Sežana	114		163
PnOpč[I]	PnOpč[I]	I	N	T136	Opčine – Opicina	115a		164
PnKol[I]	PnKol[I]	I	N	T137	Kolonkovec (Trst) – Coloncovez (Trieste)	117a		165
PnDra[I]	PnDra[I]	I	N	T138	Draga – Draga Sant'Elia	130a		166
PnHrp	PnHrp	S	N	T139	Hrpelje	119		167
PnBuk	PnBuk	S	N	T140	Bukovje	144a		168
PnPla	PnPla	S	N	T141	Planina	147		169
PnRaz	PnRaz	S	N	T142	Razdrto	142a		170
PnSen	PnSen	S	N	T143	Senožeče	142		171
PnMaV	PnMaV	S	N	T144	Matenja vas	143a		172
PnSla	PnSla	S	N	T145	Slavina	143		173
PnKle	PnKle	S	N	T146	Klenik	140b		174
PnKne	PnKne	S	N	T147	Knežak	140		175
PnDKo	PnDKo	S	N	T148	Dolnja Košana	139		176
PnBar	PnBar	S	N	T149	Barka	131a		177
PnTat	PnTat	S	N	T150	Tatre	131		178

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
PnPre	PnPre	S	N	T151	Pregarje	132		179
PnHru	PnHru	S	N	T152	Hrušica	133a	OLA T012	180
PnSab	PnSab	S	N	T154	Sabonje	134		181
PnIbi	PnIbi	S	N	T155	Trnovo (Ilirska Bistrica)	136, 138		182
PnJel	PnJel	S	N	T156	Jelšane	137a		183
PnPod	PnPod	S	N	T157	Podgraje	137		184
Pč	Pč				>> čiško narečje			185
PnPod	PnPod	S	N	T153	Podgrad	133		186
R	R				> rovatarska narečna skupina			187
Rt	Rt				>> tolminsko narečje			188
RtMoS	RtMoS	S	N	T161	Most na Soči	78		189
RtGrB	RtGrB	S	N	T162	Grahovo ob Bači	80		190
RtČep	RtČep	S	N	T163	Čepovan	89		191
Rt#b	Rt#b				>>> baško podnarečje			192
Rt#bRut	RtRut	S	N	T158	Rut	77		193
Rt#bPod	RtPod	S	N	T159	Podbrdo	82a		194
Rt#bPor	RtPor	S	N	T160	Porezen	82b		195
Rc	Rc				>> cerkljansko narečje			196
ReGTr	ReGTr	S	N	T164	Gorenja Trebuša	85		197
ReŠeb	ReŠeb	S	N	T165	Šebrelje	83		198
ReCer	ReCer	S	N	T166	Cerkno	81	OLA T006	199
ReSKa	ReSKa	S	N	T167	Srednja Kanomlja	84b		200
ReLan	ReLan	S	N	T168	Laniše	84a		201
ReIldr	ReIldr	S	N	T169	Idrija	155		202
Rč	Rč				>> črnovrško narečje			203
ReČVr	ReČVr	S	N	T170	Črni Vrh	153		204
ReGod	ReGod	S	N	T171	Godovič	154		205
ReHot	ReHot	S	N	T172	Hotedršica	152		206
Rh	Rh				>> horjulsko narečje			207
RhLog	RhLog	S	T	T173	Logatec	151		208
RhVrh	RhVrh	S	T	T174	Vrhnika	160		209
RhMLi	RhMLi	S	T	T175	Mala Ligojna	160a		210
RhHor	RhHor	S	T	T176	Horjul	158	OLA T008	211
RhPGr	RhPGr	S	T	T177	Polhov Gradec	161		212

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
Rp	Rp				>> poljansko narečje			213
RpDob	RpDob	S	M	T178	Dobračeva (Žiri)	156a		214
RpLuč	RpLuč	S	M	T179	Lučine	160b		215
RpLes	RpLes	S	T	T180	Leskovica	164b		216
RpGoV	RpGoV	S	M	T181	Gorenja vas	164		217
RpPoš	RpPoš	S	M	T181	Poljane nad Škofjo Loko			218
RpBuV	RpBuV	S	M	T182	Bukov Vrh	164a/1		219
RpJav	RpJav	S	T	T183	Javorje	165		220
RpGab	RpGab	S	T	T184	Gabrak	172a		221
Rš	Rš				>> škofjeloško narečje			222
RšPun	RšPun	S	N	T185	Pungert	173b		223
RšŽab	RšŽab	S	N	T186	Žabnica	173a		224
RšZBi	RšZBi	S	N	T187	Zgornje Bitnje	174		225
G	G				> gorenjska narečna skupina			226
Gs	Gs				>> selško narečje			227
GsZSo	GsZSo	S	N	T188	Zgornja Sorica	168		228
GsZLo	GsZLo	S	N	T189	Zali Log	167		229
GsPod	GsPod	S	N	T190	Podlonk	169		230
GsŽel	GsŽel	S	T	T191	Železniki	166		231
GsDra	GsDra	S	T	T192	Dražgoše	171		232
GsSel	GsSel	S	T	T193	Selca	170		233
GsPra	GsPra	S	T	T194	Praprotno	172		234
Gg	Gg				>> gorenjsko narečje			235
GgDov	GgDov	S	T	T195	Dovje	177c		236
GgSrV	GgSrV	S	T	T196	Srednja vas v Bohinju	179	OLA T007	237
GgBoB	GgBoB	S	T	T197	Bohinjska Bela	180b		238
GgZGo	GgZGo	S	T	T198	Zgornje Gorje	180d		239
GgSJa	GgSJa	S	T	T199	Slovenski Javornik	178		240
GgBre	GgBre	S	T	T200	Breg	180č		241
GgRad	GgRad	S	T	T201	Radovljica	181a		242
GgKro	GgKro	S	T	T202	Kropa	183		243
GgLju	GgLju	S	T	T203	Ljubno	183a		244
GgLoS	GgLoS	S	T	T204	Lom pod Storžičem	182a		245
GgZJe	GgZJe	S	T	T205	Zgornje Jezersko	185		246
GgBaš	GgBaš	S	T	T206	Bašelj	184		247
GgKok	GgKok	S	T	T207	Kokra	184a		248

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
GgStr	GgStr	S	T	T208	Stražišče (Kranj)	176		249
GgPri	GgPri	S	T	T209	Primskovo (Kranj)	187a		250
GgŠen	GgŠen	S	T	T210	Šenčur	188a		251
GgCeG	GgCeG	S	T	T211	Cerklje na Gorenjskem	186		252
GgVal	GgVal	S	T	T212	Valburga	190	OLA T009	253
GgSse	GgSse	S	T	T213	Spodnja Senica	175		254
GgPre	GgPre	S	T		Preska			255
GgDob	GgDob	S	T	T214	Dobrova	162		256
GgZGa	GgZGa	S	T	T215	Zgornje Gameljne	190a		257
GgČrK	GgČrK	S	T	T216	Črna pri Kamniku	192a		258
GgTun	GgTun	S	T	T217	Tunjice	192b		259
GgSrJ	GgSrJ	S	T	T218	Srednje Jarše	191		260
Gg#v	Gg#v				>>>> vzhodnogorenjsko podnarečje			261
Gg#vDol	GgDol	S	N	T219	Dolsko	191a		262
Gg#vSte	GgSte	S	N	T220	Stebljevek	194		263
Gg#vOkr	GgOkr	S	N	T221	Okrog pri Motniku	195a		264
Gg#vObr	GgObr	S	N	T222	Obrše	193		265
Gg#vKra	GgKra	S	N	T223	Krašnja	196		266
Gg#vMor	GgMor	S	N	T224	Moravče	199		267
Gg#vVač	GgVač	S	N	T225	Vače	200		268
Gg#vČem	GgČem	S	N	T226	Čemšenik	198		269
Gg#vIzl	GgIzl	S	N	T227	Izlake	201		270
D	D				> dolenjska narečna skupina			271
Dd	Dd				>> dolenjsko narečje			272
DdPle	DdPle	S	T	T228	Plešivica	159		273
DdVnG	DdVnG	S	T	T229	Vnanje Gorice	159a		274
DdBor	DdBor	S	T	T230	Borovnica	209		275
DdRkt	DdRkt	S	T	T231	Rakitna	210		276
DdRkk	DdRkk	S	N	T232	Rakek	148		277
DdBeg	DdBeg	S	T	T233	Begunje pri Cerknici	211		278
DdCer	DdCer	S	T	T234	Cerknica	149		279
DdLip	DdLip	S	T	T235	Lipsenj	149a		280
DdNoV	DdNoV	S	T	T236	Nova vas	212		281
DdStT	DdStT	S	T	T237	Stari trg pri Ložu	150		282
DdVrL	DdVrL	S	T	T238	Vrhnika pri Ložu	150a		283

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
DdIgq	DdIgq	S	T	T239	Ig	207		284
DdGro	DdGro	S	T	T240	Grosuplje	220		285
DdVRa	DdVRa	S	T	T241	Velika Račna	220b		286
DdRaš	DdRaš	S	T	T242	Rašica	213		287
DdPod	DdPod	S	T	T243	Podgorica	213a		288
DdSGr	DdSGr	S	T	T244	Sveti Gregor	214		289
DdSod	DdSod	S	T	T245	Sodražica	215		290
DdKoV	DdKoV	S	T	T246	Kolenča vas	219a		291
DdRib	DdRib	S	T	T247	Ribnica	216	OLA T014	292
DdDoV	DdDoV	S	T	T248	Dolenja vas	217		293
DdRud	DdRud	S	T	T249	Rudnik (Ljubljana)	204a		294
DdStu	DdStu	S	T	T250	Studenc (Ljubljana)	204		295
DdJan	DdJan	S	T	T251	Janče	205		296
DdŠmL	DdŠmL	S	T	T252	Šmartno pri Litiji	242		297
DdGBr	DdGBr	S	T	T253	Gorenje Brezovo	221a		298
DdSti	DdSti	S	T	T254	Stična	221		299
DdMul	DdMul	S	T	T255	Muljava	222		300
DdZag	DdZag	S	T	T256	Zagradec	223		301
DdAmb	DdAmb	S	T	T257	Ambrus	219		302
DdŽuž	DdŽuž	S	T	T258	Žužemberk	224		303
DdMLi	DdMLi	S	T	T259	Malo Lipje	224a		304
DdMaD	DdMaD	S	T	T260	Mačkovec pri Dvoru	225		305
DdVaV	DdVaV	S	T	T269	Vavta vas	228b		306
DdPod	DdPod	S	T	T270	Podhosta	228c		307
DdUrS	DdUrS	S	T	T271	Uršna sela	230		308
Dd#v	Dd#v				>>>> vzhodnodolenjsko podnarečje			309
Dd#vTih	DdTih	S	T	T261	Tihaboj	231		310
Dd#vŠen	DdŠen	S	T	T262	Šentrupert	232a		311
Dd#vMir	DdMir	S	T	T263	Mirna	232		312
Dd#vTre	DdTre	S	T	T264	Trebnje	227		313
Dd#vGVr	DdGVr	S	T	T265	Gorenji Vrh pri Dobrnihu	226a		314
Dd#vDob	DdDob	S	T	T266	Dobrnich	226		315
Dd#vMok	DdMok	S	T	T267	Mokronog	233		316
Dd#vBrM	DdBrM	S	T	T268	Brezovica pri Mirni	232b		317
Dd#vKoV	DdKoV	S	T	T272	Koroška vas	229		318
Dd#vNoM	DdNoM	S	T	T273	Novo mesto	228		319

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
Dd#vSmV	DdSmV	S	T	T274	Smolenja vas	228a		320
Dd#vGab	DdGab	S	T	T275	Gabrje	235		321
Dd#vZav	DdZav	S	T	T276	Zavinek	234		322
Dd#vSeš	DdSeš	S	T	T277	Sela pri Šentjerneju	236		323
Dd#vBuč	DdBuč	S	T		Bučka		OLA T016	324
Dk	Dk				>> kostelsko narečje			325
DkBPo	DkBPo	S	N	T279	Babno Polje	255a	OLA T013	326
DkNko	DkNko	S	N	T417	Novi Kot			327
DkDra	DkDra	S	N	T280	Draga	218		328
DkOsi	DkOsi	S	N	T281	Osilnica	255		329
DkDel	DkDel	S	N	T282	Delač	254		330
DkBLo	DkBLo	S	N	T283	Banja Loka	254a		331
DkVas	DkVas	S	N	T416	Vas			332
DkČab[H*]	DkČab[H*]	H	N	T410	Čabar			333
DkRav[H*]	DkRav[H*]	H	N	T411	Ravnice			334
DkRGo[H*]	DkRGo[H*]	H	N	T412	Ravna Gora			335
Dj	Dj				>> južnobelokranjsko narečje			336
DjSbi	DjSbi	S	N	T284	Spodnja Bilpa	253b		337
DjPre	DjPre	S	T	T285	Predgrad	253a		338
DjStT	DjStT	S	T	T286	Stari trg ob Kolpi	253		339
DjDob	DjDob	S	T	T287	Dobliče	251		340
DjDrV	DjDrV	S	T	T288	Dragovanja vas	250a		341
DjDra	DjDra	S	T	T289	Dragatuš	250	OLA T015	342
DjVin	DjVin	S	T	T290	Vinica	249		343
DjPre	DjPre	S	N	T291	Preloka	248		344
DjAdl	DjAdl	S	N	T292	Adlešiči	247		345
Ds	Ds				>> severnobelokranjsko narečje			346
DsVaV	DsVaV	S	N	T293	Vavpča vas	245		347
DsPod	DsPod	S	N	T294	Podzemelj	246a		348
DsGrP	DsGrP	S	N	T295	Grm pri Podzemlju	246b		349
DsMet	DsMet	S	N	T296	Metlika	246		350

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovenski lingvistični atlas	000
Š	Š				> štajerska narečna skupina			351
Šp	Šp				>> posavsko narečje			352
Šp#z	Šp#z				>>> zagorsko-trboveljsko podnarečje			353
Šp#zPIV	ŠpPIV	S	N	T297	Planinska vas	202c		354
Šp#zDob	ŠpDob	S	N	T298	Dobovec	241a		355
Šp#zTur	ŠpTur	S	N	T300	Turje	202b		356
Šp#k	Šp#k				>>> sevniško-krško podnarečje			357
DdKoK	DdKoK	S	N	T278	Kostanjevica na Krki	237		358
Šp#kSvi	ŠpSvi	S	N	T299	Svibno	241		359
Šp#kRad	ŠpRad	S	N	T301	Radeče	240		360
Šp#kSev	ŠpSev	S	N	T304	Sevnica	243		361
Šp#kLož	ŠpLož	S	N	T305	Ložice (Gorenji Leskovec)	243a		362
Šp#kLeK	ŠpLeK	S	N	T306	Leskovec pri Krškem	239		363
Šp#kDob	ŠpDob	S	N	T307	Dobeno	238a		364
Šp#kVDo	ŠpVDo	S	N	T308	Velika Dolina	238		365
Šp#l	Šp#l				>>> laško podnarečje			366
Šp#lLok	ŠpLok	S	N	T302	Lokavec	280a		367
Šp#lŽig	ŠpŽig	S	N	T303	Žigon	280		368
Šz	Šz				>> zgornjesavinjsko narečje			369
ŠzLuč	ŠzLuč	S	N	T310	Luče	257b	OLA T010	370
ŠzLjS	ŠzLjS	S	N	T311	Ljubno ob Savinji	257		371
ŠzGGr	ŠzGGr	S	N	T312	Gornji Grad	256		372
ŠzMel	ŠzMel	S	N	T313	Meliše	257a		373
ŠzSKr	ŠzSKr	S	N	T314	Spodnje Kraše	256a		374
ŠzNiz	ŠzNiz	S	N	T315	Nizka	258a		375
ŠzMoz	ŠzMoz	S	N	T316	Mozirje	258		376
Šz#s	Šz#s				>>> solčavsko podnarečje			377
Šz#sSol	ŠzSol	S	N	T309	Solčava	257c		378
Šs	Šs				>> srednjesavinjsko narečje			379
ŠsMot	ŠsMot	S	N	T317	Motnik	195		380
ŠsŠen	ŠsŠen	S	N	T318	Šentgotard	198b		381

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
ŠsVra	ŠsVra	S	N	T319	Vransko	261		382
ŠsGom	ŠsGom	S	N	T320	Gomilsko	260		383
ŠsŠoš	ŠsŠoš	S	N	T321	Šoštanj	265		384
ŠsReP	ŠsReP	S	N	T322	Rečica ob Paki	259		385
ŠsČrn	ŠsČrn	S	N	T323	Črnova	265a		386
ŠsLoŽ	ŠsLoŽ	S	N	T324	Ložnica pri Žalcu	259b		387
ŠsKas	ŠsKas	S	N	T325	Kasaze	262		388
ŠsVoj	ŠsVoj	S	N	T326	Vojnik	263		389
ŠsHuS[H*]	ŠsHuS[H*]	H	N	T408	Hum na Sutli			390
Šš	Šš				>> srednještajersko narečje			391
ŠšSve	ŠšSve	S	N	T327	Svetina	262a		392
ŠšPro	ŠšPro	S	N	T328	Proseniško	274č		393
ŠšSej	ŠšSej	S	N	T329	Šentjur	274		394
ŠšSer	ŠšSer	S	N	T330	Šentrupert	279		395
ŠšSIC	ŠšSIC	S	N	T331	Slivnica pri Celju	274c		396
ŠšŽus	ŠšŽus	S	N	T332	Žusem (Dobrina)	278/1		397
ŠšZad	ŠšZad	S	N	T333	Zadrže	275		398
ŠšZib	ŠšZib	S	N	T334	Zibika	275a		399
ŠšPol	ŠšPol	S	N	T335	Poljčane	273		400
ŠšSPo	ŠšSPo	S	N	T336	Spodnja Polskava	289		401
ŠšRaV	ŠšRaV	S	N	T337	Ratanska vas	276		402
ŠšTla	ŠšTla	S	N	T338	Tlake	276b		403
ŠšDoR	ŠšDoR	S	N	T339	Dobovec pri Rogatcu	276c		404
ŠšŠmJ	ŠšŠmJ	S	N		Šmarje pri Jelšah		OLA T018	405
Šb	Šb				>> kozjansko- hizeljsko narečje			406
ŠbPod	ŠbPod	S	N	T340	Podčetrtek	277		407
ŠbPIS	ŠbPIS	S	N	T341	Planina pri Sevnici	281		408
ŠbLop	ŠbLop	S	N	T342	Lopaca	283a		409
ŠbPil	ŠbPil	S	N	T343	Pilštanj	283		410
ŠbKoz	ŠbKoz	S	N	T344	Kozje	282		411
ŠbBiS	ŠbBiS	S	N	T345	Bistrica ob Sotli	284		412
ŠbZSu	ŠbZSu	S	N	T346	Zgornja Sušica	286		413
ŠbPiš	ŠbPiš	S	N	T347	Pišce	285		414
ŠbSro	ŠbSro	S	N	T348	Sromlje	285a		415
ŠbKap	ŠbKap	S	N	T349	Kapele	287		416
ŠbŠen	ŠbŠen	S	N	T350	Šentlenart (Brežice)	244		417
ŠbMos	ŠbMos	S	N	T351	Mostec	287b	OLA T017	418

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovenski lingvistični atlas	000
ŠbDub[H*]	ŠbDub[H*]	H	N	T409	Dubravica			419
Šj	Šj				>> južnopohorsko narečje			420
ŠjVit	ŠjVit	S	N	T352	Vitanje	266		421
ŠjSko	ŠjSko	S	N	T353	Skomarje	266a		422
ŠjŽič	ŠjŽič	S	N	T354	Žiče	272		423
ŠjKeb	ŠjKeb	S	N	T355	Kebelj	289e		424
ŠjZaf	ŠjZaf	S	N	T356	Zafošt (Slovenska Bistrica)	289b		425
ŠjLob	ŠjLob	S	N	T357	Lobnica	271		426
ŠjPiv	ŠjPiv	S	N	T358	Pivola	271a		427
ŠjMiD	ŠjMiD	S	N	T359	Miklavž na Dravskem Polju	289d		428
ŠjSLo	ŠjSLo	S	N		Spodnja Ložnica		OLA T019	429
Šk	Šk				>> kozjaško narečje			430
ŠkLuč[A]	ŠkLuč[A]	A	N	T360	Lučane – Leutschach	292		431
ŠkZSl	ŠkZSl	S	N	T361	Zgornji Slemen	293a		432
ŠkZKu	ŠkZKu	S	N	T362	Zgornja Kungota	293		433
M	M				> panonska narečna skupina (Mura)			434
Ms	Ms				>> slovenskogoriško narečje [nekdanj goričansko narečje]			435
MsŠeS	MsŠeS	S	N	T363	Šentilj v Slovenskih goricah	294		436
MsZVe	MsZVe	S	N	T364	Zgornja Velka	295a		437
MsKre	MsKre	S	N	T365	Kremberk	295		438
MsSVo	MsSVo	S	N	T366	Spodnja Voličina	296		439
MsNeg	MsNeg	S	N	T367	Negova	302		440
MsČre	MsČre	S	N	T368	Črešnjevci	304a		441
Mr	Mr				>> prleško narečje			442
MrBre	MrBre	S	N	T369	Brengova	303b		443
MrSJu	MrSJu	S	N	T370	Sveti Jurij [Videm] ob Ščavnici	303	OLA T020	444
MrVer	MrVer	S	N	T371	Veržej	301č		445
MrKrL	MrKrL	S	N	T372	Križevci pri Ljutomeru	301a		446
MrGaj	MrGaj	S	N	T372	Gajševci			447
MrBuč	MrBuč	S	N	T373	Bučkovci	303a		448

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovanski lingvistični atlas	000
MrLju	MrLju	S	N	T374	Ljutomer	301		449
MrGib	MrGib	S	N	T375	Gibina	301d		450
MrSTo	MrSTo	S	N	T376	Sveti Tomaž	298a		451
MrMiO	MrMiO	S	N	T377	Miklavž pri Ormožu	300		452
MrJur	MrJur	S	N	T378	Juršinci	297		453
MrPod	MrPod	S	N	T379	Podvinci	290a		454
MrCve	MrCve	S	N	T380	Cvetkovci	299c		455
MrOrm	MrOrm	S	N	T381	Ormož	299		456
MrSrD	MrSrD	S	N	T382	Središče ob Dravi	299b		457
MrPGo	MrPGo	S	N	T383	Ptujska Gora	288		458
MrBan[H*]	MrBan[H*]	H	N	T407	Banfi			459
Mh	Mh				>> haloško narečje			460
MhŽet	MhŽet	S	N	T384	Žetale	288a		461
MhPod	MhPod	S	N	T385	Podlehnik	290b		462
MhCir	MhCir	S	N	T386	Cirkulane	290		463
Mp	Mp				>> prekmursko narečje			464
MpCan	MpCan	S	N	T387	Cankova	307		465
MpGor	MpGor	S	N	T388	Gorica	308a		466
MpMar	MpMar	S	N	T389	Martjanci	308		467
MpStr	MpStr	S	N	T390	Strehovci	308b		468
MpBel	MpBel	S	N	T391	Beltinci	306		469
MpGom	MpGom	S	N	T392	Gomilica	305d	OLA T021	470
MpNed	MpNed	S	N	T393	Nedelica	305a		471
MpVPo	MpVPo	S	N	T394	Velika Polana	305č		472
MpGBi	MpGBi	S	N	T395	Gornja Bistrica	305b/1		473
MpHot	MpHot	S	N	T396	Hotiza	305c		474
MpVeč	MpVeč	S	N	T397	Večeslavci	307b		475
MpGra	MpGra	S	N	T398	Grad	307a		476
MpGPe	MpGPe	S	N	T399	Gornji Petrovci	309a		477
MpKri	MpKri	S	N	T400	Križevci	309		478
MpKan	MpKan	S	N	T401	Kančevci	309b		479
MpŠal	MpŠal	S	N	T402	Šalovci	310a		480
MpMar	MpMar	S	N	T403	Markovci	310		481
MpGSe[M]	MpGSe[M]	M	N	T404	Gornji Senik – Felsőszölnök	311	OLA T149	482
MpSIV[M]	MpSIV[M]	M	N	T405	Slovenska vas – Rábatótfalu	311a		483

#pOzn 2014-10-20a Go	GoOzn	D	T	SLA	> narečna skupina >> narečje >>> podnarečje / kraj	Stara mreža	Slovenski lingvistični atlas	000
MpŽen[A]	MpŽen[A]	A	N	T406	Ženavci – Jennersdorf	312		484
								485
MxŽet[A]	MxŽet[A]	A	N	T414	Žetinci – Sichelorf			486

The SLOnar System: Informative Labels for Slovenian Dialect Varieties (From Dialect Group to Idiolect)

Summary

Individual research points in the *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas, 2011–) are marked with numbers in the databases for this atlas and in individual publications. Because these are not particularly communicative and because it is necessary to also mark other points in Slovenian linguistic territory during dialectology work (e.g., in dialect descriptions, collections of material, dialect dictionaries, indexes, etc.), a need has appeared for combining the most communicative and economical abbreviations into sequences. This allows standardized labeling of the dialect group, dialect, subdialect, research point (and the country where the place studied is located), and nonstandardized labelling even down to the individual speaker or informer. Thus, in the SLOnar system (standing for *slovenska narečja* ‘Slovenian dialects’), point T114 from the Slovenian Linguistic Atlas is marked as Pi#rBol[I], which means P = Littoral dialect group, i = Istrian dialect, #r = Rižana subdialect, Bol = Bagnoli della Rossandra/Boljunec, and [I] = Italy. The article presents the ability to adapt the data for various purposes and scopes of labelling. When used for Slovenian dialects, all of this can significantly facilitate work for dialectologists and users of the works they produce.

Grzecznościowe zachowania językowe w środowisku wiejskim na przykładzie gwary spiskiej w Polsce

Helena Grochola-Szczepanek

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen model jezikovne vljudnosti v spiškem narečju na ozemlju Poljske. Obravnavani so ogovarjanje ter obrazci ob pozdravu in slovesu. Opozorjeno je tudi na odstopanja od sprejetih norm in na pojavljanje novih vljudnostnih oblik v vaškem okolju.

Ključne besede: vljudnostno naslavljanje, spiško narečje, narečno besedje

Linguistic Politeness in Rural Areas: The Spiš Dialect in Poland

This article presents a model of linguistic politeness in the Polish Spiš dialect. The author discusses forms of address, greetings, and farewells, and also draws attention to deviations from the accepted conventions and new polite forms in rural areas.

Keywords: polite phrases, Spiš dialect, dialect vocabulary

0 Wstęp

Zachowania grzecznościowe można określić jako zbiór zasad przyjętych i skonwencjonalizowanych w danej społeczności, które wyznaczają sposób zachowania się jej członków w kontaktach między sobą w określonych typach sytuacji (Ożóg 1990: 84; Marcjanik 2007: 12)¹. Grzeczność jest zjawiskiem wieloaspektowym, mającym wymiar nie tylko językowy, ale także społeczny i psychologiczny. Odpowiednie słowa, gesty, formy zachowania są oznaką dobrego wychowania oraz wyrazem uprzejmości stosowanym w celu okazania szacunku rozmówcy. Normy grzecznościowe wynikają z przekonań społecznych dotyczących stosowności lub niestosowności określonych zachowań językowych i pozajęzykowych w zróżnicowanych pragmatycznie interakcjach. Według skrótowej zasady »nie wypada nie« (np. nie wypada nie powitać, nie wypada nie odpowiedzieć), regulującej stosowne normy grzecznościowe, wynika, że są to »takie zachowania językowe i/lub niejęzykowe, których w danej sytuacji mówienia zaniechać nie wypada« (Marcjanik 2007: 8).

W strategiach grzecznościowych dobiera się odpowiednią formułę grzeczności, uwzględniając m.in. hierarchię między nadawcą a odbiorcą, wiek i płeć odbiorcy, stopień zażyłości, miejsce, w którym odbywa się interakcja. Bezpośrednia komunikacja adresowana do osoby drugiej tworzy cały system zjawisk językowych,

¹ Por. także Ożóg 2001; Skudrzyk 2007.

zwanych zwrotami grzecznościowymi. Według często przyjmowanej definicji E. Tomiczka, zwroty grzecznościowe to:

[...] formy powitalne, pożegnalne, wyrazy kontaktowe [...] formy zwracania się do drugiej osoby [...] samookreślenia (np. pluralis maiestatis, pluralis modestiae itp.) oraz mówienie o osobach trzecich (Tomiczek 1983: 23)².

Wiejski model grzeczności różni się od ogólnie przyjętych zasad *savoir-vivre'u* (por. Grochola-Szczepanek 1996; Sikora 2010). Głównym założeniem niniejszych rozważań jest przedstawienie najważniejszych cech wiejskiego modelu etykiety językowej na wybranych przykładach. Istotne jest także uwidocznienie współcześnie zachodzących zmian w komunikacji grzecznościowej oraz odstępstw od konwensów przyjętych w tradycyjnej przestrzeni wiejskiej. Przedstawione poniżej obserwacje powstały na marginesie badań języka mieszkańców wsi, prowadzonych przez autorkę w ostatnim dziesięcioleciu na południu Polski, a w szczególności na terenie Spisza³. Warto podkreślić, że wiele elementów wiejskiej grzeczności pojawia się na znacznie szerszym obszarze gwar i dialektów polskich, a nawet słowiańskich⁴.

Aby przedstawić charakterystyczne cechy wiejskiej grzeczności językowej, w niniejszych rozważaniach uwagę skupiono na czterech zagadnieniach: 1) sposobach zwracania się do osób drugich, 2) formułach pozdrowień, powitań i pożegnań, 3) grzeczności »na opak«, 4) grzeczności »po nowemu«. Poniższy tekst ma charakter socjolingwistyczny.

1 Wieś na początku XXI wieku

Do niedawna polska wieś była miejscem zamkniętym i oddalonym (nie tylko ze względu na położenie geograficzne) od miasta i kultury ogólnej.

Spółeczność wiejską tworzyła wyłącznie warstwa chłopska zajmująca się rolnictwem. Struktura wykształcenia nie wykazywała zróżnicowania, bo mieszkańcy wsi kończyli edukację na szkole podstawowej. Jedyнным systemem komunikacyjnym była gwara (Grochola-Szczepanek 2013: 43).

Zmiany gospodarcze i polityczne po II wojny światowej oraz procesy globalizacyjne od lat 90. ubiegłego wieku wywołały bardzo duże przeobrażenia w środowisku

² Na temat grzeczności językowej powstało wiele opracowań. Poza wspomnianymi w tekście pracami Marcjanik 2007; Ożoga 2001; Skudrzyk 2007, można wymienić także innych autorów, jak: Pisarkowa 1979; Miodek 1980; Zaręba 1981; Łaziński 2006; Sikora 1993, 2010 oraz pracę zbiorczą *Polska etykieta językowa* (1991).

³ Wyniki badań zostały przedstawione w książce *Język mieszkańców Spisza: pleć jako czynnik różnicujący* (Grochola-Szczepanek 2012), w tym także informacje na temat grzeczności językowej. Tekst niniejszego artykułu jest zmodyfikowaną i rozszerzoną wersją jednego z podrozdziałów pracy (Grochola-Szczepanek 2012: 146-157).

⁴ Podziękowania składam Panu Peterowi Weissowi za informacje o opracowaniu na temat mówienia o osobach nieobecnych w dialektach słoweńskich (por. Weiss 2003).

wiejskim. Coraz więcej mieszkańców wsi utrzymuje się z pracy poza rolnictwem, wyjeżdżając poza własną wieś, do miasta, niekiedy także za granicę. Wzrasta liczba kształcącej się młodzieży wiejskiej. Kultura masowa bez ograniczeń dociera na wieś poprzez telewizję, prasę, telefonię komórkową i Internet. To wszystko wpływa na coraz mniejszą izolację wsi oraz powoduje zmiany w wiejskim modelu życia. Do tradycyjnego świata przenikają nowe wzorce zachowań, zapożyczone z miasta i kultury masowej. Współczesna wieś jest zróżnicowaną społecznością, zarówno pod względem struktury wykształcenia i zawodu, jak również pod względem kulturowym, światopoglądowym i językowym.

Komunikacja językowa w obrębie małych społeczności wiejskich zachodzi w naturalnych, nieoficjalnych, prawie rodzinnych warunkach. Mieszkańcy wsi zwykle znają się nawzajem. Łączą ich bliższe lub dalsze stopnie pokrewieństwa oraz powinowactwa. Nieoficjalność kontaktów nie zwalnia z przyjętych konwenansów. Każdego mieszkańca obowiązuje uprzejmość i właściwe odnoszenie się do innych członków wsi, co podkreślane jest w wychowaniu młodego pokolenia.

2 Formy adresatywne

Znane z języka ogólnego oficjalne formy *pan*, *pani* nie funkcjonują w codziennych wiejskich kontaktach językowych. Mieszkańcy nie zwracają się w ten sposób do innych mężczyzn i kobiet ze wsi⁵. Określenia *pan* i *pani* są używane w stosunku do osób przyjezdnych, z miasta. *Pan* i *pani* są także synonimami zawodu nauczyciela i nauczycielki. W takim znaczeniu formy te mogą odnosić się do mieszkańców wsi, którzy uczą w szkole. Ze względu na dużą feminizację tego zawodu, zasadniczo słyszy się o *paniach* w szkole, znacznie rzadziej o *panach*.

2.1 Pluralis maiestaticus

Powszechnym zjawiskiem w mowie mieszkańców wsi jest używanie form pluralnych (czasowników, przymiotników, zaimków) w odniesieniu do jednej osoby, czyli tzw. *dwojenie* lub *pluralis maiestaticus*.

Gwarowe pluralis maiestaticus realizuje leżącą u podstaw wiejskiego modelu grzeczności zasadę okazywania szacunku rozmówcy wyższemu (np. parobek wobec gospodarzy) lub równemu statusem społecznym z mówiącym. [...] »Przepustką« do przyjmowania takich honoryfikujących określeń jest nie tylko osiągnięcie pozycji pełnoprawnego członka wiejskiej społeczności, z chwilą założenia rodziny, osiągnięcia niezależności materialnej od rodziców, ale także starszeństwo (różnica wieku – istotna w relacjach ludzi młodych), dojrzały i podeszły wiek człowieka, względy religijne (Sikora 2010: 273).

⁵ Użycie form *pan*, *pani* w odniesieniu do osób ze wsi ma wydźwięk ironiczny. Zdarza się w sytuacji, gdy ktoś postępuje niezgodnie z zasadami przyjętymi w środowisku wiejskim, tzn. próbuje naśladować człowieka miejskiego, np. *Takiego pana udaje, Gdzie ci taka pani pójdzie krowy doić*.

Zasada *dwojenia* najogólniej wymagana jest podczas zwracania się do każdej starszej osoby. Nawet niezbyt wielka różnica wieku pomiędzy mieszkańcami kwalifikuje zwykle do używania formy liczby mnogiej wobec starszego rozmówcy. Starsze osoby używają form liczby mnogiej, kiedy zwracają się do księdza, nauczyciela oraz osób przyjezdnych. Mówienie przez *wy* ma miejsce także w kontaktach z nieznanymi przedstawicielami własnego stanu, np. podczas jarmarku lub odpustu.

Według informacji od najstarszych mieszkańców, kryterium starszeństwa było dawniej bardziej i surowiej przestrzegane niż obecnie. Nastoletnia młodzież zwracała się przez *wy* do starszych kolegów nawet o kilka lat. *Dwojenie* zdarzało się także w małżeństwach, kiedy między mężem i żoną była duża różnica wieku.

Jak pokazują badania, w przeszłości *dwojenie* lub jego brak, czyli *tykanie*, mogło być uzależnione również od statusu materialnego wieśniaka (por. Sikora 2012: 46-48).

Zaobserwowano, że tradycyjne zwracanie się przez *wy* na wsi jest bardziej utrzymywane przez kobiety niż przez mężczyzn. Kobiety używają grzecznościowo formy liczby mnogiej nie tylko do osób starszych, ale także w swoim wieku lub nawet do młodszych. Mężczyźni zwykle w takich sytuacjach zwracają się przez *ty*. Powoduje to takie sytuacje, że do tej samej osoby mąż zwraca się *ty*, a żona *wy*.

W bezpośrednim zwracaniu się do osób najstarszych stosuje się tzw. *trojenie*, czyli używanie 3 os. Im., np.:

Babka juz idóm.
Babka juz idą.
(do starej kobiety idącej do kościoła)

A to ociec ni majóm zaś is na to badanie?
A to ojciec nie powinni znów iść na to badanie?
(do starego teścia)

Osoba mówiąca w ten sposób wyraża szacunek do swojego starszego rozmówcy. Formy w 3 osobie liczby mnogiej mogą być stosowane nie tylko w bezpośrednim zwrocie do kogoś starszego, ale także kiedy mówi się o osobie starszej, np.:

Nasi mama byli w špytolu prawie cały miesiönc.
Nasi mama byli prawie miesiäc w szpitalu.

Tata nie fcieli sie prawocić z nikim, ale tyz fcieli prowde.
Tata nie chcieli się sądzić z nikim, ale też chcieli prawdy⁶.

Należy podkreślić, że tzw. *trojenie* występuje głównie u przedstawicieli najstarszego pokolenia, sporadycznie u osób (zwłaszcza kobiet) w średnim wieku. U młodszych interlokutorów nie występują tego typu konstrukcje.

⁶ Z takim sposobem mówienia o innych starszych osobach spotykamy się także w dialekcie słoweńskim w dolinie rzeki Dreti (Zadrečka dolina), por. Weiss (2003).

Zdarza się, że rozmówca chce podkreślić swój dystans do osoby mówiącej. Stosuje wówczas formuły częściowo »zdepluralizowane«, np.:

Jak bedziecie fciół, to przidziecie do roboty.

Jak będziecie chciał (zamiast chcieli), to przyjdziecie do roboty.

Kiebyście mi usyła na przisły tydziyn.

Gdybyście mi uszyła (zamiast uszyli) na przyszły tydzień.

W relacjach między mieszkańcami wsi nie ma zwyczaju przechodzenia na *ty*. Zdarza się natomiast odwrotna sytuacja, tzn. przechodzenie w pewnym momencie na *wy*. Powodem takiej zmiany są nowe funkcje rodzinne i społeczne, które zaczynają pełnić mieszkańcy wsi. Przykładem mogą być takie wydarzenia, jak ślub lub chrzest. Podczas ślubu zaczynają sobie *dwoić* rodzice państwa młodych, określani jako *swadziebni* w dniu ślubu, a później *teściowie*, *świekrowie/świekrzi* oraz także pozostali członkowie rodzin, np. rodzeństwo, szwagrowie. Także rodzice chrzestni, czyli *krzesnankowie/kumotrzi*, *potkowie* zaczynają zwracać się do siebie przez *wy* od chrztu swojego chrześniaka. *Dwoją* im też wszyscy członkowie obydwu rodzin.

2.2 Swój – obcy

Kiedy we wsi pojawia się osoba nieznaną, spoza wsi, mieszkańcy starają się zidentyfikować przybysza po jego stroju i mowie. Jeśli uznają, że jest to ktoś z miasta, wtedy zwracają się zwrotami: *pan*, *pani* oraz zwykle używają liczby mnogiej np.:

Byliście panie juz tu kiedy w górak?

Czy byliście panie tutaj kiedyś już w górach?

A jak pani tele dole dojechała z tyj Warszawy?

A jak pani tak daleko dojechała z tej Warszawy?

Takie same formy zwracania się do osób spoza swojego środowiska stosują mieszkańcy wsi, kiedy są w mieście w sklepie, urzędzie, np.:

Kieby pani do nos przijechała.

Gdyby pani do nas przijechała.

Pórzrycie, panie, na te moje dokumynta.

Spórzcie, panie, na te moje dokumenty.

Od wyrazów *pan*, *pani* tworzy się także deminutywa *panoszek*, *paniczka*, *paniusia*. Formy te zwykle używane są jako ekspresywne określenia z odcieniem lekceważenia, pobłażliwości i niekiedy ironii osób reprezentujących środowisko miejskie. Rzadziej używa się ich w bezpośrednich zwrotach do ludzi z miasta (por. Sikora 2010: 234-241). Zaobserwowano podczas badań, że warianty *paniczka*, *panoszek*, *paniusia* częściej używane są przez kobiety, niż przez mężczyzn. Zwykle wyrażają życzliwość i sympatię, a czasem pobłażliwość kobiety do rozmówcy lub rozmówczynie, np.:

Ftoro to z vos, paniusie, bedzie pisać te dokumynta?
Która z was, paniusie, będzie pisać te dokumenty?
(do urzędniczek w urzędzie gminy)

Jo vos piyknie pytóm, panosku, napiścies ino mni tyj opłaty.
Ja was bardzo proszę, panoszk, napiszcie mniejszą kwotę tej opłaty.
(do urzędnika w urzędzie gminy)

Panicki, kiebyście ftoro przyjechała do nos grule sadzić.
Paniczki, gdyby któraś z was przyjechała do nas sadzić ziemniaki.
(do młodych dziewczyn w autobusie)

Kiedy mieszkaniec uzna, że osoba nieznana reprezentuje taki sam typ kultury, czyli wiejskiej, tyle że z innej wsi lub innego regionu, wtedy zwraca się w drugiej osobie liczby mnogiej, ale nie używa zwrotów *pan, pani*, np.:

Po kielo macie te grule?
Po ile macie te ziemniaki?

Pojadziecie prosto cały cos, tak z kilometer, a potom sie spytocie, to wóm ludzie powiedzóm.
Pojedziecie prosto cały czas, tak około kilometra, a potem się zapytacie, to wam ludzie powiedzą.

2.3 Wśród swoich

Jak już wspomniano powyżej, główną zasadą zwracania się do starszych mieszkańców jest używanie liczby mnogiej. Oprócz tego język ludowy dysponuje charakterystycznymi zwrotami stosowanymi do osób dojrzałych. Do mężczyzn używane są następujące określenia: *swak, wujek, stryk, krzesnanek, potek, dziadek*, a do kobiet: *ciotka, krzesnamatka, wujna, stryna, gotka, babka*. Nazwy te naturalnie są używane jako określenia osób pozostających w odpowiednim stopniu pokrewieństwa lub powinowactwa: *babka, ciotka, dziadek, krzesnanek/potek*, ‘ojciec chrzestny’, *gotka/krzesnamatka* ‘matka chrzestna’, *stryk/swak/wujek* ‘wujek’, *stryna/wujna* ‘ciotka, wujenka’. Jednak stosowane jako formy adresatywne do osób starszych ze wsi, nie mają związku z pokrewieństwem lub powinowactwem pomiędzy nadawcą a odbiorcą. Każdy starszy mężczyzna może być nazwany w bezpośrednim zwrocie jako *swak, krzesnanek, dziadek*, a kobieta jako *ciotka, gotka, wujna*, pomimo braku realnego pokrewieństwa. Oto kilka przykładów:

Pocie, swoku, to vos podwiezynie.
Chodźcie, wujku, to was podwieziemy.

Dzieżeście, ciotko, byli?
Gdzie byliście, ciotko?

Kiedy zaś przidziecie do nos, krzesnanku?
Kiedy znów przyjdziecie do nas, chrzestny ojcz?

Jo przidym po msy do was. Bedziecie, ujno, w dóma?
Przyjdę po mszy do was. Będziecie, wujenko, w domu?

Stryku, opowiecie Hance, jak to było z tymi gynsiami?
Stryjku, opowiedzcie Hance, jak to było z tymi gęsiami?

Formy: *babka*, *dziadek* używane są do osób w podeszłym wieku, np.:

Idziecie, dziadku, do kościoła?

Dzie sie, babko, tak uwijocie? Dy jescie nacas do tego kościoła
Gdzie się tak, babko, spieszycie. Przecież jeszcze za wcześniej do kościoła.

Formy typu *dziadek*, *babka*, *swak*, *ciotka*, *krzesnanek*, *krzesnamatka*, *wujek*, *wujna*, *stryk*, *stryna* pełnią w języku wiejskim taką samą funkcję jak formy *pan*, *pani* w języku ogólnym. Familijny charakter powyższych określeń, stosowanych w bezpośrednim zwracaniu się głównie do starszych mieszkańców i mieszkank, jest wyrazem szacunku dla tych osób. Najbardziej prestiżowe są nazwy: *krzesnanek*, *krzesnamatka*, *potek*, *gotka*, ponieważ dawniej funkcję ojca i matki chrzestnej pełniły osoby cieszące się dobrą opinią i szacunkiem. Mianem tym zwracali się do nich nie tylko chrześniacy, lecz także ich całe rodziny i z czasem było to nazwanie trwałe danej osoby. Obecnie nazwy te funkcjonują w wypowiedziach najstarszego i średniego pokolenia.

W zwracaniu się do innych mieszkańców można natrafić też na pomijanie zwrotów typu *swak*, *ciotka* i używanie tylko drugiej osoby liczby mnogiej, np.:

Przicies do nos, jak pódzicie z kościoła.
Przyjdzie do nas, jak pójdziecie do kościoła.

Do osoby młodszej lub równej wiekiem mieszkańcy wsi zwracają się w liczbie pojedynczej, używając imienia, sporadycznie nazwiska (przezwiseka) lub nazw *dziewczę*, *chłopiec* np.:

Idze, Marynko, wyzyń te barany.
Idź, Marysiu, wpędzić te owce.

Hybyjze tu wartko, chłopce.
Przyjdź tutaj szybko, chłopcze.

2.4 W rodzinie

2.4.1 Rodzice – dzieci

W języku ludowym, podobnie jak w języku literackim, najczęstszymi formami w bezpośrednim zwracaniu się dzieci do rodziców są wyrazy *tata* i *mama*, z tą różnicą, że orzeczenie występuje w formie pluralis maiestaticus, np.:

Mamo, docie mi pinióndze?
Mamo, dacie mi pieniądze.

Odwiezicie mnie, tato, na przystanek?
Odwiezicie mnie, tato, na przystanek?

W wypowiedziach dojrzałych mężczyzn w stosunku do rodziców, którzy są w podeszłym wieku, występują formy *ojciec*, *matka*⁷. Używane są z odcieniem politowania lub lekceważenia, głównie w sytuacjach, kiedy w opinii syna ojciec lub matka nie zachowali się zgodnie z jego życzeniem, np.:

Godolef wóm, ociec, juz downo, ze tóm łónke trzeba sprzedać.
Mówilem wam, ojciec, już dawno, że należy tę łąkę sprzedać.

Godojcie, ociec, dzieście dali ty pinióndze?
Mówcie, ojciec, gdzie daliście te pieniądze?

Niekiedy dorosłe dzieci, mające już własne rodziny, zwracają się do rodziców, używając określeń *babka*, *dziadek*, ze względu na obecność wnuków.

Rodzice zwykle zwracają się do swoich dzieci po imieniu. Trzeba tu dodać, że z reguły są to formy neutralne imion. Zdrobnienia i spieszczenia stosowane są tylko do młodszych dzieci.

2.4.2 Mąż – żona

W gwarowych zwrotach adresatywnych brak literackich określeń typu: *mąż*, *żona*.⁸ Niezbyt często występują ich gwarowe odpowiedniki: *chłop*, *baba*, sporadycznie *babuś*, *babusia*, np.:

A dzieześ ty chłopie był tele casy?
Gdzie tak długo byłeś, chłopie.

Powiydz, babo, co to beme teraz robić?
Powiedz, żono, co to teraz będziemy robić.

Idze se juz legnij, babuśko. Zostaw to s-icie.
Idź się połóż, żonko. Zostaw to szycie.

Mąż do żony lub żona do męża zwykle zwracają się bez używania imion swoich współmałżonków, np.:

Byłaś fcora u tyj babki?
Byłaś wczoraj u babci?

Zostow, jo to skóńcym, a ty sie zbiyroj.
Zostaw, ja to skończę, a ty się ubieraj.
(do męża)

⁷ Wyrazy *matka*, *ojciec* pomimo swojej neutralności, w bezpośrednim zwracaniu się do matki lub ojca mają charakter ekspresyjny.

⁸ W języku ogólnym w bezpośrednich zwrotach formy: *mąż*, *żona* także są rzadkie.

Zauważono, że głównie mężczyźni nie używają imion swoich żon w bezpośrednich zwrotach. Kobiety częściej zwracają się po imieniu do męża, przy czym jest to forma neutralna. Imienia współmałżonka nie zdrabnia się i nie spieszcza. Małżonkowie z dłuższym stażem, mający dzieci (wnuki), zwraca się do siebie: *ojciec, matka, dziadek, babka*, np.:

Bier, matka, te pinióndze i idź do tego sklepu.
Bierz, matka, te pieniądze i idź do sklepu.

Pódymę, ociec, grabić za potók?
Pójdziemy, ojciec, grabić za potok.

Zbiyroj sie, dziadku, pomału, bo godzina przichodzi.
Zbieraj się dziadku powoli, bo czas przichodzi.

3 Pozdrowienia, powitania i pożegnania

Bardzo ważnym elementem kontaktów między mieszkańcami jest nawiązanie rozmowy i wzajemne pozdrawianie się. Rodzice wpajają swoim dzieciom zasady dobrego wychowania od najmłodszych lat, powtarzając m.in. pouczenie: *do koźdego trza sie obezwać, a nie trza być takim boconim*⁹ (do każdego należy się odezwać, nie można być takim mrukiem). Zgodnie z tym zaleceniem, należy zawsze pozdrowić napotkanego mieszkańca wsi i nawiązać z nim rozmowę. Nagannym zachowaniem byłoby przejście obok kogoś na ulicy bez pozdrowienia.

Powszechne powitanie *dzień dobry*, znane w języku ogólnopolskim, w wiejskiej komunikacji używane jest rzadko. Taką formułą zwracają się mieszkańcy wsi do osób przyjezdnych, z miasta, czyli tzw. *panów*. W ten sam sposób pozdrawiani są także nauczyciele przez uczniów i ich rodziców. Jednak gdyby ktoś używał formy *dzień dobry* w stosunku do innych mieszkańców wsi, zostałby uznany za *popaniatego*, czyli 'chcącego uchodzić za człowieka z miasta'. Określenie *popaniaty* użyte w stosunku do osoby ze wsi ma znaczenie ujemne:

Zrobił się już taki popaniaty. Jeździ do roboty dziesi za Warsiawe. Jak przyjezdzo, to takiego pana już teraz gro, fnet by się do człowieka nie obezwoł po naszymu, ino po pańsku.

Zrobił się już taki popaniaty. Jeździ do roboty gdzieś za Warszawę. Jak przyjeżdża, to takiego pana odgrywa, wnet by się nie odezwał do człowieka po naszymu, tylko po pańsku.

W tradycyjnych kontaktach wiejskich funkcję pozdrowień mają krótkie, symboliczne pytania typu: *gdzie idziecie?* lub *co robicie?* Pełnią one taką samą funkcję, jak ogólne *dzień dobry, co słyhać?* W zależności od sytuacji, w jakiej spotykają się rozmówcy, formułowane są tego typu pytania-pozdrowienia, jak, np.:

⁹ *Boczoń* 'o człowieku małomównym lub o kimś, kto się boczy, nieprzyjaźnie spogląda'.

Co robicie?
(do kobiety stojącej na podwórku)

Dzie jadzies?
Dokąd jedziesz?
(do wyjeżdżającego rowerem)

Juz wyganios?
Już wypędzasz?
(do mężczyzny wypędzającego bydło na pastwisko)

Innymi charakterystycznymi pytaniami-pozdrowieniami są: *jakże mi tam żyjesz?*, *jakże się masz?*, *jak się miewasz?*

Starsze mieszkanki pozdrawiają się nawzajem w porze porannej: *dobre ranko*, a idąc do kościoła słowami: *pochwalony Jezus Chrystus*. Kiedy wracają z wieczornej mszy i rozchodzą się do swoich domostw, używają pożegnalnej formuły: *dobrą ci/wam ta noc* (w domyśle: *życzę*).

Kiedy się wchodzi do domu sąsiada, należy pochwalić Boga i przywitać się z obecnymi. Przy pożegnaniach padają zwroty: *z Bogiem*, *z Panem Bogiem*, *to bywaj/bywajcie*, *bywajcie zdrowi*, *zostańcie z Bogiem*, *miej się*, *to się miejcie*. Formy: *bywaj/bywajcie*, *miej się*, *miejcie się* znaczą to samo, co ogólne: *trzymaj się*, *trzymajcie się*.

Podczas prac polowych i gospodarskich mieszkańcy pozdrawiają się słowami: *szczęść Boże* lub *Boże pomagaj*. Na co pada odpowiedź: *Bóg zapłać*.

4 Grzeczność »na opak«

Zachowania odpowiadające przyjętym normom w komunikacji społeczności wiejskiej uznaje się za grzeczne i kulturalne. Wszelkie odstępstwa od wiejskich konwenansów są przejawem nietaktu i braku kultury. Jednym z istotnych naruszeń reguł wiejskiej etykiety jest zwrócenie się do kogoś w nieodpowiedni sposób, tzn. użycie formy *ty* w sytuacji, w której powinno się *dwoić*. Zwykle taka sytuacja spotyka się z natychmiastową reakcją osoby starszej, polegającą na wytknięciu braku ogłady, zwykle w retorycznym pytaniu, np.:

Co to, matka cie nie nauczyła, jak sie należy odezwać?
Cóż to, matka cię nie nauczyła, jak powinieś się zwracać?

Co jo z tobóm kury paśla, ze mi na ty godos?
Co to ja z tobą kury pasłam, że ty się zwracasz do mnie przez ty? (Grochola-Szczepanek 1996: 43).

Młody człowiek zostaje także pouczony, jak należy się właściwie do kogo odnosić:

Tak mozes godać koleziance, ale nie ojcóm!
Tak możesz mówić koleżance, ale nie rodzicom! (Grochola-Szczepanek 1996: 43).

Jak to tak starszemu człowiekowi godać, ze ty. Starszemu się dwój!
Jak to tak mówić starszemu człowiekowi przez ty? Starszemu się dwoi!

Drugim ważnym uchybieniem w kontaktach z mieszkańcami jest pomijanie pozdrowień. Nawiązanie rozmowy z osobą ze wsi należy do obowiązków każdego dobrze wychowanego mieszkańca. Mieszkańcy są czuli na punkcie odzywiania się do siebie, co potwierdzają uwagi kierowane pod adresem głównie dzieci, ale także dorosłych, którzy zapominają o zasadach etykiety, np.:

Nie łobezwie się bocón, choćby sie zwalól na tobie, kie przechodzi
Nie odezwie się mruk, choćby się przewrócił na tobie, kiedy przechodzi.

Ón sie nigdy nie łobezwie do człowieka, jak idzie drógóm.
On się nigdy nie odezwie do człowieka, jak przechodzi drogą.

W zasobach leksyki gwarowej występuje okazała grupa nazw charakteryzujących użytkownika gwary przez pryzmat grzeczności językowej wobec innych mieszkańców. Należy podkreślić, że dominują określenia negatywne, przy czym ich obecność nie świadczy o powszechności niewłaściwych zachowań. Określenia te należy odczytywać jako zabezpieczenie przed upowszechnianiem się negatywnie ocenianych zachowań »poprzez szczegółowe wypunktowanie możliwości łamania przyjętej normy społecznej« (Kaś 1994: 121).

Za osobę grzeczną uważa się kogoś, kto chętnie i zawsze pozdrawia innych. Człowiek unikający kontaktu językowego, a przy tym ponury i nadąsany oceniany jest negatywnie, np. *boczoń, dziubas, fuczek, kolek, mruczek, mruk (zawołany), mumia, mumrak*. Osoby szczególnie szorstkie i nieprzyjemne w kontaktach nazywane są *grobijan, harpagon, ordoś, turoń*. W społeczności wiejskiej dostrzegane są również inne negatywne cechy rozmówcy, m.in. upodobanie do nadmiernego mówienia, nie zawsze na temat, np. *beblak, drańdaś, drańdula, dudracz, dudraczka, dziawraga, laptacz, laptaczka, laptula, papla, paplacz, radio, tyrtula*; fantazjowanie, niemówienie prawdy, np. *bajczarka, lejwoda, pleciuga, swijacz, wymyślacz*; skłonność do narzekania i marudzenia, np. *giemza, jajdaczka, skrzęta, stę kacacz, zmierziałek*; kłótniowość, np. *pyskacz, szczekacz, zbywacz*; wulgarność, np. *zbereźnik, brzyda, plugacz, wereda, wrodaś*.

5 Grzeczność »po nowemu«

Otwarcie społeczeństwa wiejskiego na miejskość, a raczej na kulturę masową wpływa na zmiany w każdej dziedzinie życia mieszkańców wsi, w tym także na kulturę grzecznościową. Podczas badań zauważono, że zwłaszcza młodsze pokolenia mieszkańców odchodzą od tradycyjnych form grzecznościowych. Zamiast powszechnych do niedawna na wsi pozdrowień-pytań typu *co robicie, gdzie idziecie*, coraz częściej można usłyszeć także powitanie *dzień dobry*. Według młodych respondentów, stosowanie zapytań typu *co robicie, gdzie idziecie* jest nieodpowiednie, bo zmusza rozmówcę do udzielenia odpowiedzi na to pytanie. Coraz rzadziej

słyszy się także u młodszego pokolenia charakterystyczne określenia typu *swak*, *ciotka*, *stryk*, *stryna*, *krzesnanek*, *krzesnamatka*, stosowane do starszych mieszkańców. Młodzi rodzice pozwalają swoim dzieciom zwracać się do siebie przez *ty* (*mamo*, *daj mi mleka*), chociaż sami jeszcze *dwoją* swoim rodzicom (*mamo*, *dajcie mi mleka*) i dziadkom.

6 Podsumowanie

Na zakończenie krótkiego opisu zachowań grzecznościowych w przestrzeni wiejskiej warto podkreślić kilka najistotniejszych cech:

- (1) przeświadczenie o potrzebie dbania o więzi we wspólnocie,
- (2) oparcie w wielowiekowej tradycji,
- (3) odmienność od kultury ogólnej, co przejawia się w charakterystycznych zwrotach adresatywnych oraz formułach pozdrowień, powitań i pożegnań,
- (4) stopniowe zanikanie tradycyjnego modelu i przejmowanie elementów miejskiego (standardowego) modelu grzeczności.

Sposoby zwracania się mieszkańców wsi do innych zależą w głównej mierze od trzech czynników: (1) typu reprezentowanej przez rozmówcę kultury (wiejskiej bądź miejskiej), (2) wieku, (3) płci. Kultura grzecznościowa na wsi ma charakter tradycyjny, ale dostrzega się w niej także obecność nowych elementów, zwłaszcza u młodych generacji.

Literatura

- Grochola-Szczepanek 1996 = Helena Grochola-Szczepanek, O niektórych formach grzecznościowych mieszkańców wsi Rzepiska na Spiszu, *Język Polski* 76 (1996), 40-44.
- Grochola-Szczepanek 2012 = Helena Grochola-Szczepanek, *Język mieszkańców Spisza: płeć jako czynnik różnicujący*, Prace IJP PAN 139, Kraków: IJP PAN, 2012.
- Kaś 1994 = Józef Kaś, Kulturowy stereotyp mężczyzny i kobiety w środowisku wiejskim. Na materiale gwar orawskich, [w:] *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz – K. Handke, *Język a Kultura* 9: Wiedza o Kulturze, Wrocław, 1994, 119-130.
- Łaziński 2006 = Marek Łaziński, *O panach i o paniach: polskie rzeczowniki tytułowe a ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa: PWN, 2006.
- Marcjanik 2007 = Małgorzata Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Miodek 1980 = Jan Miodek, Jeszcze o sposobach zwracania się do drugich, *Język Polski* 60 (1980), s. 177-179.
- Ożóg 1990 = Kazimierz Ożóg, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*, Zeszyty Naukowe UJ 908, Prace Językoznawcze 98, Kraków, 1990.

- Ożóg 2001 = Kazimierz Ożóg, Uwagi o współczesnej polskiej grzeczności językowej, [w:] Kazimierz Ożóg, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku: wybrane zagadnienia*, Rzeszów: Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne »Fraza«, 2001, 73-84.
- Pisarkowa 1979 = Krystyna Pisarkowa, Jak się tytułujemy i zwracamy do drugich, *Język Polski* 59 (1979), 5-17.
- Polska etykieta językowa 1991 = *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz – M. Marcjanik, *Język a Kultura 6: Wiedza o Kulturze*, Wrocław, 1991.
- Sikora 1993 = Kazimierz Sikora, Jak pan zawędrował na wieś, *Język Polski* 73 (1993), 298-303.
- Sikora 2010 = Kazimierz Sikora, *Grzeczność językowa wsi 1*, System adresatywny, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2010.
- Skudrzyk 2007 = Aldona Skudrzyk, Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa), [w:] *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achtelik – J. Tambor, Katowice: Gnome, 2007, 105-122.
- Tomiczek 1983 = Eugeniusz Tomiczek, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego: socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Acta Universitatis Wratislaviensis 730, Wrocław, 1983.
- Weiss 2003 = Peter Weiss, Načini ogovarjanja in govorjenja o odsotni osebi v govorih spodnje Zadrebke doline, [w:] *Glasonslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, red. Z. Zorko – M. Koletnik, Zora 25, Maribor: Slavistično društvo, 2003, 199-215.

Jezikovna vljudnost v vašem okolju na primeru spiškega narečja na Poljskem

Povzetek

V prispevku je predstavljen model jezikovne vljudnosti, ki je uveljavljen v poljskem spiškem narečju. Skozi stoletja je tradicionalna vaška skupnost izoblikovala svoj lastni vljudnostni sistem, ki se razlikuje od tistega v poljskem standardnem jeziku. Spiško narečje pozna značilne oblike naslavljanja, kot so *ciotka*, *swak*, *krzesnamatka*, *krzesnyociec*, *stryk*, *stryna*, *wujek*, *wujna*, ki jih uporabljajo za naslavljanje vseh starejših moških in žensk v vasi, ne samo sorodnikov. Poimenovanja *pan*, *pani*, ki so običajna v uradnem jeziku, se uporabljajo samo za naslavljanje ljudi iz mestnega, ne pa iz vaškega okolja. Kmečki prebivalci ogovarjajo starejše sokrajane z *vi*. Temu se pravi *dwojenie* (raba 2. os. mn.), npr. *mamo*, *dajcie mi mleka*. Starejša generacija včasih uporablja 3. os. mn., npr. *nasi babka idą*. To se imenuje *trojenie*. Mlajši ljudje te oblike ne uporabljajo. Starejši nikoli ne ogovarjajo svojih staršev s *ty* (2. os. ed.), ampak vedno z *wy* (2. os. mn.). Otroci v pogovoru s starši zdaj redko uporabljajo *wy*. Tradicionalne oblike vprašalnega pozdrava (npr. *co robicie?*, *gdzie idziecie?*) je zamenjal pozdrav iz uradnega jezika.

Linguistic Politeness in Rural Areas: The Spiš Dialect in Poland

Summary

This article presents a model of linguistic politeness in the Polish Spiš dialect. Over the centuries, the traditional rural community has created its own system of politeness that is different from standard Polish. The Spiš dialect has characteristic phrases of address, such as *ciotka* ‘aunt’, *swak* ‘brother-in-law’, *krzesnamatka* ‘godmother’, *krzesnyociec* ‘godfather’, *stryk* ‘uncle’, *stryna* ‘aunt’, *wujek* ‘uncle’, and *wujna* ‘aunt’, which can all be used for any older man or woman from village, not only for kin. The terms *pan* ‘gentleman’ and *pani* ‘lady’, known from the standard language, are only addressed to people from the city, but never those from the village. Rural residents address an older interlocutor with *wy* ‘you (pl.)’. This is called *dwojenie* ‘use of the second person plural’; for example, *mamo, dajcie mi mleka* ‘mother, give me some milk’. The older generation occasionally uses the third person plural; for example, *nasi babka idą* ‘our grandmother is going’. This is called *trojenie*. Young people do not use this form. The older inhabitants never addressed their parents as *ty* ‘you (sg.)’, but only *wy* ‘you (pl.)’. Children today rarely use *wy* ‘you (pl.)’, when talking to their parents. Traditional forms of questions and greetings (e.g., *co robicie?* ‘what are you doing?’, *gdzie idziecie?* ‘where are you going?’) are replaced by greetings from the standard language.

К этимологии древнерусских топонимов с суффиксом **-itji*

Максим А. Ююкин

Cobiss: 1.01

Etimologija staroruskih naselbinskih imen s pripono **-itji*

Avtor razpravlja o nekaterih naselbinskih imenih s pripono **-itji* (npr. *Boboniči, Vačenici, Vlanici, Volboviči, Narudiči, Šemeniči, Jačelbici* idr.), ki so omenjena v staroruskih pisnih virih.

Gljučne besede: staroruski jezik, zemljepisna imena, pripona **-itji*, patronim, antroponim

The Etymology of Old Russian Place Names with the Suffix **-itji*

This article discusses the etymology of some toponyms with the suffix **-itji* (e.g., *Bobonichi, Vachenitsy, Vlanitsi, Volbovichi, Narudichi, Shemenichi, Yazhelbitsy*, and others) mentioned in Old Russian written sources.

Keywords: Old Russian language, geographical names, **-itji*, patronym, anthroponym

Возникновение общеславянского типа патронимических названий населенных пунктов с суффиксом **-itji* относят к эпохе первобытнообщинного строя (Купчинский 1981: 21) и связывают с «закреплением землевладений за родом, большой семьей» (Жучкевич 1980: 101).

А. М. Селищев обращает внимание на двойственность семантики этого суффикса в топонимии, указывавшего как на потомков лица, чье имя лежит в основе названия, так и на отношения личной зависимости, принадлежность жителей поселения своему владельцу (Селищев 1968: 81). Первое из этих значений характерно для эпохи родоплеменного строя; второе развилось в феодальную эпоху. Древней является и способность суффикса **-itji* характеризовать коллектив по топографическому признаку (*Воторвичи*, 1150 г. : река *Вот(ь)ря* (см. Ююкин 2003: 28)), широко представленная в ранней славянской этнонимии: ср. *дреговичи* : *дрегьва* 'болото, топь', *Lunsici* (< **Lqitji*) 'племя, живущее на болотистом лугу' и др. (о последних см. Купчинский 1981: 132–133).

Архетипичность и тесная связь этого топонимического типа с основными этапами общественного развития обусловили большое внимание к нему со стороны исследователей. Монографическому рассмотрению подверглись южнославянские (С. Роспонд), польские – на материале Мазовии (В. Ташицкий), Силезии (С. Роспонд), Малопольши, а также в словообразовательном аспекте

на западнославянском фоне (К. Рымут) –, древнелужицкие (С. Кёрнер) и украинские (А. А. Купчинский) ойконимы с *-itji. Специальное исследование русских названий этого типа не проводилось.

С. Роспанд указывает, что патронимические образования на *-itji являются в ранней восточнославянской топонимии «непродуктивными» (Роспанд 1972: 85). Действительно, предпринятое автором этой статьи исследование древнерусской ойконимии показало, что доля названий этого типа в ней невелика и составляет 3,6% по данным источников периода до начала XIV в. (Ююкин 2003: 152 (таблица 1)) и 2% по летописным сведениям XIV–XVII вв. (Ююкин 2013: 417); при этом почти все топонимы локализируются в пределах Новгородско-Псковской и Смоленской земель.

Привлечение источников других типов, относящихся к среднему и позднему периодам развития древнерусского языка, позволило значительно уточнить представления об истории русских топонимов с суффиксом *-itji. Засвидетельствованные в письменных источниках названия этого типа крайне неравномерно распределены по северным и восточным землям Руси. Подавляющее их большинство содержится в писцовых книгах Новгородской земли, причем почти половина из них (137, или 49,4%) – в пределах Деревской пятины; в других пятинах они представлены значительно слабее: в Шелонской – 51 (18,4%), Обонежской – 36 (13%), Бежецкой – 34 (12,3%), Водской – 19 (6,8%). Таким образом, можно говорить, что этот тип наиболее активен в южной части Новгородской земли. Небольшое количество топонимов с *-itji отмечено также в Псковской (*Тешевичи*) и Смоленской (*Залупицы, Холмичи, Хотомичи, Хотчичи*) землях, Владимиро-Суздальской Руси (*Выдрицы, Якушевицы* и др.), Тверском (*Возмичи, Воловичи, Отмичи*) и Рязанском (*Дубовичи, Переславичи* и др.) княжествах, Поочье (*Сытичи, Чернятицы* и др.) и Подесненье (*Покинич, Соловьевичи*). Часть ойконимов этого типа утрачивалась в процессе развития топонимической системы: около десятка новгородских названий, известных из грамот конца XIV–XV вв. (*Волотовице, Демьяницы, Дорогоспици (*Дорогостицы), Дятелицы, Каковичи, Камбалицы, Ловшичи, Лопастичи, Нитнич, Хавденицы/Хавденичи, Ясеничи*), в писцовых книгах уже не упоминаются.

В предлагаемой статье рассматривается происхождение нескольких древнерусских топонимов с суффиксом *-itji, основы которых, на наш взгляд, представляют наибольший интерес в этимологическом отношении или с точки зрения реконструкции лексического состава древнерусского языка.

Бобоничи (Бобаничи): «Въ Бобоничахъ», «Деревня Бобоничи», «Въ Бобаничахъ» (НПК 1999–2009: IV 620) 7048/49 (1540/41) г.; Старое Бобоничи: «Селище Старое Бобоничи» (там же: 621) 7048/49 (1540/41) г., Деревская пятина, Торопецкий уезд. В (древне)русской антропонимии эта основа не обнаружена; в других славянских языках засвидетельствована лишь в фамилиях, ср. укр. *Бобонич*, 1715 г. (Чучка 2005: 73), польск. *Bobon, Bobona, Boboń* (SN 1992–1994: I 375), и топонимии (ст.-чеш. **Boboń* (vokabular.ujc.cz)). Однокоренные образования распространены широко: др.-русс. *Боб, Бобыль,*

Григорий Бобыня (Москва, 1472 г.) (Тупиков 2004: 50), *Бобач*, *Бобок*, *Боболь*, *Бобоша* (Веселовский 1974: 41–42), ст.-укр. *Бобына*, 1476 г. (Демчук 1988: 27, 128), ст.-чеш. *Voboř*, *Bobot* (vokabular.ujc.cz), ст.-слц. *Bobak* (1438 г.), *Bobaczyk* (1504 г.), *Bobal* (1554 г.), *Bobczoka* (1687 г.), *Bobotyк* (1592 г.), *Bobula* (1693 г.) (HSSJ 1991–2008: I 139–140) и др. Исконное процессуальное звукоподражательное значение этой основы сохранилось в срх. стар. *boboniti* ‘streperе, шуметь’, срх. *bobònjati* ‘болтать’ (а также **babotati* : **bobotati*) (ЭССЯ 1974–: 1 112; 2: 143), болг. диал. *бобоним* ‘говорить грубым, горловым голосом’ (SP 1974: I 287–288); сюда же срх. *бобоња* ‘обжора; человек, который говорит грубым голосом’ (Чучка 2005: 73). Во многих языках она приобрела значение ‘волшебство, чары, колдовство’ (‘произносить магические заклинания’): русск., укр. *забобоны*, ст.-чеш. *bobonek*, *bobonek*, *bobonka*, *boboňka* (vokabular.ujc.cz), ст.-слц. *bobon(a)*, *bobonský*, *bobonstvo* (наряду с *babona*) (HSSJ 1991–2008: I 105). Особняком в семантическом отношении стоит ст.-польск. *bobonek* 1) ‘растение *Physalis Alkekengi* L.’, 2) ‘растение *Glechoma hederacea* L.’ (оба значения отмечены в 1472 г.) (SS-P 1953: I (2) 117). Несмотря на то что, как видно из приведенных выше примеров, основа **bobon-* засвидетельствована во всех трех подгруппах, ЭССЯ почему-то реконструирует только вариант с корневым *a*: **babonъ* : **babunъ* : **babona* (1974–: 1 111–112); более точен SP, дающий оба варианта: **bobonъ* : **babonъ* (1974: I 287–288)

Ваченицы: «Въ Ваченяцахъ» (?) (НПК 1999–2009: I 289) 7004 (1496) г., Обонежская пятина; «въ Ваченицахъ» (там же: 98) 7008 (1500) г., Водская пятина. Антропоним, от которого образован мотивирующий патроним, засвидетельствован уже в XII в.: *Вачь Свеневиць* (Новгород, 1186 г.) (Тупиков 2004: 81), *Иванко Вачьславичь* (Ипатьевская летопись, 1128 г.) (Морошкин 1867: 35). Последний пример заставляет интерпретировать *Вачь* как гипокористическую форму двучленного антропонима. Это имя сохранилось и в сербской фамилии *Вачић*, которая объясняется из **Хватац* (Михајлович: 135), что представляется неубедительным в фонетическом отношении. По нашему мнению, др.-русск. *Вачь* происходит из др.-сканд. **Waki* – формы родительного падежа существительного **wakraz* ‘бодрость; бдительность’, являющейся первым, определяющим компонентом композитного антропонима, ср. **Waka-mōdaz* ‘бодрый дух (имеющий)’: вгот. *Waci-muth*, д.-в.-н. *Wah-mut* (Топорова 1996: 33) и др. (т.е. **Вачьславъ* означает ‘бодростью славный’). Др.-сканд. *Vakr* употреблялось и в качестве самостоятельного имени (также одно из имен Одина); в ранних английских памятниках частотно личное имя *Wac*, *Wacca*, *Wacco*, *Wach*; с 1350 г. известен топоним *Wakefeld* (ныне *Wakefield*) ‘Ваково поле’ (Johnston 1915: 490). Показательно, что отчество в двучленном наименовании *Вачь Свеневиць* также имеет древнескандинавское происхождение.

Вланици: «Деревня Вланици» (НПК 1999–2009: I 176) 7007 (1499) г., Бежецкая пятина. Ср. польск. *Wlaniak*, фамилия (SN 1992–1994: X 264), *Влансак* (Морошкин 1867: 42). Основа мотивирующего антропонима тождественна ст.-укр. *влань* (1492, 1541 гг.) – то же, что *улань* (ИСУЯ 1930: I 267) (*оулань* ‘член ханской семьи, ханский военачальник’ (СС-УМ 1978: 2 475)), ст.-блр. *влановичь* ‘сын татарского князя из ханского рода или сын члена знатного ордынского

рода' (1488, 1491–2, 1520 гг.), *влань* – то же, что *улань* (ГСБМ 1984: 4 19), ср. др.-русск. *улань* 'член ханской семьи, лицо княжеского рода' (из тюрк. *oylan*) (Фасмер 1996: IV 158).

Волбовичи: Деревня Волбовичи (НПК 1999–2009: IV 176) 7047 (1539) г., Буховский погост Деревской пятины, на реке Поле. Вероятнее всего, в основе др.-сканд. личное имя *Alfr* (наряду с *Álfr*) 'эльф', др.-герм. *Alf* (*Albo, Albi, Albe*) (Förstermann 1856: I 53–54) (с *в*- протетическим), ср. аналогично объясняемую основу названия *Олбово* в бывшей Тверской губернии (см. Vasmer 1971: 826). Допустимо также сопоставлять его со шведскими местными названиями *Valbo, Valbo-Ryr*.

Гонгиничи, волостка Отенского монастыря, Михайловский погост Обонежской пятины, 7091 (1582/83) г. (Неволин 1853: 153). Еще одна эндемичная основа, единственные параллели к которой обнаружены в срх. фамилиях *Ганговъев, Гонгулић* (1253 г.; *Gangtĭlo, Gangiilli, Gangiillis*) (без объяснения) (Михајлович: 224). Она происходит из др.-герм. *gangaz* 'идуший', ср. антропоним **Welja-gangaz*: вгот. *Wili-angus*, герул. *Uli-gangus*, д.-в.-н. *Wili-gang* '(с) волей идущий' : гот. *gaggan*, др.-исл., др.-фриз. *ganga*, др.-англ., др.-сакс., д.-в.-н. *gagan* 'идти' (Топорова 1996: 34).

Сложное славянское имя **Gostmĕrĕ* [: **Gostimĕrĕ*], присутствующее в ойкониме **Гостьмеричи:** «в Гостьмеричахъ», новгородская грамота на бересте, XIV в. (Зализняк 1995: 492), в древнерусском языке не засвидетельствовано, однако надежно реконструируется на основе данных других языков: ст.-польск. *Gościmiar* (Index 1993: 198), *Gostimarus* (1229 г., остров Рюген) у балтийских славян (Морошкин 1867: 63). В ЭССЯ это имя, несмотря на его очевидную праславянскую древность, отсутствует.

Кевченичи: «въ Кевченичахъ», населенный пункт над Валг-озером, Никольский погост Обонежской пятины, 7091 (1582/3) г. (Неволин 1853: 165). **Кевъкъ* (-а, -о?) или **Кевъць*, ср. ст.-польск. *Kewice* (Index 1993: 85). Основа сохранилась в диалектах Северо-Запада: *кевец* 1) 'бьющая часть цепа, било' (пск.); 2) 'острый молоток, которым пасакают жернова' (пск.); 3) 'шпудька' (кар., пск.), *кевка* 'шпудька' (арх., ленингр., пск.), *кевок* 'рукоять цепа' (пск.), *кевца* 1) 'шпудька' (кар., пск.); 2) 'деревянная игла для вязания сетей' (пск.), *кевь* 'рукоятка цепа' (пск.) (СРНГ 1965–: 13 172).

Лавосицы (Ловосицы): «Въ вопчей деревне въ Лавосицахъ» (НПК 1999–2009: IV 144) 7047 (1539) г.; «Ловосицы» (там же: V 342) 7069/70 (1561/62) г., Борковский погост Деревской пятины. В основе – гипокористическая форма имени *Лавръ* или *Лаврентиш* (ср. др.-русск. *Лавеля, Лавка, Лавушкин* (Тупиков 2004: 222, 616)), образованная с помощью редкого суффикса *-os-, ср. ст.-укр. *Годоска*, 1542 г.; слц. *Hodos* (Чучка 2005: 148); польск. *Łobos* (там же: 343); срх. *Видос* (Михајлович: 146) и др. В антропонимии близкие формы представлены в польских фамилиях *Lawosińska, Lawosz* (SN 1992–1994: V 532).

Леховичи: «Деревня Леховичи» (НПК 1999–2009: IV 336), «пустошь Леховичи» (там же: 338) 7048/49 (1540/41) г., «из Лехович» (там же: V 365, 367), «селища Леховичи» (там же: 372), «в Леховичахъ печища» (там же: 373, 374) 7069/70 (1561/62) г., 6 деревень и 2 пустоши в Торопецком присуде Велильской

волости Деревской пятины. Ср. др.-русск. *Леха Белков* (там же: I 14), производные *Леховенко*, *Лехов* (Тупиков 2004: 621), ст.-укр. *Лех* (Чучка 2005: 335), ст.-блр. *Лѣха* (Бірыла 1966: 230), ст.-польск. *Lech*, 530 г., имя легендарного основателя Польского государства (Морошкин 1867: 111), н.-луж. *Lěcha* (Мука 1928: III 63). Помимо очевидного объяснения из **lĕxъ* ‘лях, поляк’ (с отражением перехода *’a > e*, являющегося фонетической особенностью древненовгородского диалекта), следует учитывать и возможность интерпретации этого имени как уменьшительной формы двучленного антропонима типа ст.-чеш. *Lechomil* (Пачич, Коллар 1828: 54).

***Нарудичи (Нарудучи):** «въ вопчей деревни Нарудучи» (НПК 1999–2009: I 281) 7001 (1493) г., Обонежская пятина. Имя **Нарудъ* или **Наруда* (ср. польск. *Naruda*, фамилия (SN 1992–1994: VI 549)) принадлежит к распространенному типу образований с приставкой *На-*, присоединяемой к именной основе (в данном случае – к др.-русск. *рудъ* ‘бурый’ (Фасмер 1996: III 513), ср. антропоним *Руда*, Псков, 1343 г. (Тупиков 2004: 340)), ср., например, **упоминаемые** в новгородских берестяных грамотах антропонимы *Наболя*, *Нажирь*, *Намѣсть*, *Насиль*, *Наславъ* (см. Зализняк 1995: 763–764). Аналогичным образом объясняется нижнелужицкий микротопоним *Narudy* (*Narudki*) (см. Мука 1928: III 208).

Негоболицы: «изъ Негоболицъ» (НПК 1999–2009: V 360) 7069/70 (1561/62) г., деревня в Загорском стане Холмского уезда Деревской пятины. Как и в предыдущем, префиксальный антропоним, ср. др.-русск. *Феодосии Гобола*, 1459 г., Псков (Веселовский 1974: 48); множество имен этого типа встречается, например, в новгородских грамотах на бересте: *Небереша*, *Невидъ*, *Невѣровичъ*, *Неданъ*, *Некрась*, *Несда*, *Несдила*, *Несуль*, *Нетребуи* (см. Зализняк 1995: 764–765). Основа антропонима восходит к и.-е. **ghabh(o)lo-*, *-lā* ‘развилка, ответвление, вилы’ (в древнеиранском, кельтских, германских, галло-романском, итальянских языках) (см. Pokorný 1959: 147–148; Matasović 2009: 409). Значение варьируется: ‘*vulva*’, ‘копье’ (галло-лат.), ‘род виселицы’ (лат.); с учетом последних понятно семантическое развитие в восточнославянских словах, которые мы рассматриваем как восходящие, в конечном счете, к этому этиму: укр. *гобля* ‘высокая женщина’ (ЕСУМ 1982: 1 540)¹, блр. *гобжа* ‘оглобля у сохи’ (Носович 1870: 115). Таким образом, для антропонимической основы *Гобол-* следует предполагать значение ‘высокий человек’.

Поджицы: «Деревня Поджицы» (НПК 1999–2009: I 70) 7004 (1496) г., Деревская пятина. От наименования по месту жительства: приставка *под-* (тип, широко распространенный в топонимии Северо-Запада: ср. *Под Кондой* (Муллонен 2008: 121), *Подберезье* (там же: 53), *Подсыпунское болото* (там же: 20), *Подчеревье* (там же: 165), *Подцеленица* (там же: 21), *Подъянское озеро* (там же: 168)) + субстратный (финно-угорский) топоним с основой *Иг-/Иж-*, ср. *Игосельга*, *Ижесзеро*, *Ижгора* (Муллонен 2002: 24, 58, 172, 173).

¹ Сделанное в этом словаре предположение о связи этого слова с укр. *гоблати* ‘скоблить, скрести’ не кажется вероятным ввиду несоотнесенности их значений.

Спевженицы, на реке Выге, Никольский погост Обонежской пятины, 7091 (1582/83) г. (Неволин 1853: 167). Название жителей по месту прежнего проживания, ср. *Певжа*, село Млиновского района Ровенской области Украины: предположно-падежная форма «сѣ Певжи».

Танбицы: «въ Танбицахъ», Спасский погост Обонежской пятины, 7091 (1582/83) г. (Неволин 1853: 162). Ср. польск. *Tanba*, фамилия (SN 1992–1994: IX 485). Основа, вероятно, тюркского происхождения, ср. кирг. (южн.) *танба* ‘импотент’ (<http://www.bizdin.rkg/dict/d-2/word/>) (ср. другие топонимы этого региона, в основе которых лежат тюркские имена: *Кочюрицы* : *köçür-* побуд. от *köç-* ‘переселять, перевозить’ (Д-ТС 1969: 311), *Туганицы*, *Тугановичи* : *tuġan*, *tuġan* ‘сокол’, *Турумичи* : *torum*, *turum* ‘верблюжонок’ (там же: 578, 589) и др.).

Телбовичи: «въ Егорьевскомъ погостѣ въ Телбовичахъ» (НПК 1999–2009: V 42) 7059 (1551) г., Бежецкая пятина. Ср. польск. *Telbanowicz*, *Telbierz*, *Telbyło*, фамилии (SN 1992–1994: IX 511). Основа не засвидетельствована в апеллятивной лексике; предположительно мы объясняем ее как вариант (на другой ступени вокализма) основы, представленной в русск. диал. *телебить* ‘тихо, медленно идти’ (курск., орл.), *телебонить* 1) ‘звонить в колокола’; 2) ‘красть, воровать’ (арх.), *телебониться* ‘пить вино до легкого опьянения’ (вят.) (СРНГ 1965–: 43 342).

Шеменичи: «Въ Шеменичахъ у озера у Шеменичь», Важенский погост Обонежской пятины, 7091 (1582/83) г. (Неволин 1853: 158). Мотивирующий антропоним сохранился в др.-русс. производном *Шеменькинъ*: «оу Шеменкина» (новгородская грамота на бересте) (Зализняк 1995: 20), ср. также ст.-чеш. *Šeměnka*, имя собственное (vokabular.ujc.cz). В нем следует выделить приставку *Ше-* (ср. др.-русс. *Шемет*, *Шемяка* (многократно) (Тупиков 2004: 440; о последнем см. Трубачев 1968: 53)) и основу *мѣн-*, ср. др.-русс. *Ивашко Мѣняило*, 1654 г., Белая Церковь (Тупиков 2004: 263); блр. *Мянек*, *Мянютка*, **Менка*, *Менька* (Бірыла 1969: 283, 292); укр. *Мінянчик* (Чучка 2005: 391).

Чюганицы, над *Чюк-озером* (несколько названий), Имоченицкий погост Обонежской пятины, 7091 (1582/83) г. (Неволин 1853: 151). Прозвище **Чугань* происходит от гидронима **Чюг-* (*Чук-*)*озеро*, ср. *ваган* ‘житель Поволжья, важанин (из селения на берегу р. Ваги)’ (СРНГ 1965–: 3 9); таким образом, его следует отличать от укр. *Чуган* : *чуга*, название карпатской верхней одежды (Чучка 2005: 612); др.-русс. *Чугакъ* : *чугак* (олон.) ‘сметливый человек’ (Веселовский 1974: 216), *Чугаев* (Тупиков 2004: 826) и под.

***Яжелбицы**: «*Ажелбич(ь)каѡа [ста]*» «Устав Ярослава о мостех», 1260-е гг. (Щапов 1976: 149, 152); «изъ *Ажь[л]ѣби ...*» (новгородская берестяная грамота) (Зализняк 1995: 876), близ Новгорода. Из первоначального **Яжьльб-*, ср. польск. *Jagielbik*, фамилия (SN 1992–1994: IV 249), в котором следует выделить распространенную в балтийской антропонимии приставку *ja-*, *jo-*, ср. жмуд. *Jātauts*, фамилия; др.-прусс. *Jagaude* (Кузнецов 1896: 50), и лит. *gėlbėti* ‘спасать, оказывать помощь’ (Юшкевич 1904: 423), прус. {**gelb-*} (Топоров 1979: 200 (там же см. примеры антропонимического употребления этой основы)).

Литература

- Бірыла 1966 = М. В. Бірыла, *Беларуская антрапанімія*, Мінск: Навука і тэхніка, 1966.
- Бірыла 1969 = М. В. Бірыла, *Беларуская антрапанімія*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969.
- Веселовский 1974 = С. Б. Веселовский, *Ономастикон*, Москва: Наука, 1974.
- ГСБМ 1984 = *Гістарычны слоўнік беларускай мовы 4: Вкупітсія–Вспеніе*, гал. рэд. А. І. Жураўскі, Мінск: Навука і тэхніка, 1984.
- Демчук 1988 = М. О. Демчук, *Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців в XIV–XVII ст.*, Київ: Наукова думка, 1988.
- Д-ТС 1969 = *Древнетюркский словарь*, Ленинград: Наука. Ленинградское отделение, 1969.
- ЕСУМ 1982 = *Етимологічний словник української мови 1: А–Г*, гол. ред. О. С. Мельничук, Київ: Наукова думка, 1982.
- Жучкевич 1980 = В. А. Жучкевич, *Общая топонимика*, Минск: Наука и техника, 1980.
- Зализняк 1995 = А. А. Зализняк, *Древненовгородский диалект*, Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995.
- ІСУЯ 1930 = *Історичний словник українського язика I: А–Ж*, ред. Е. Тимченко, Харків–Київ: Державне видавництво України, 1930.
- Кузнецов 1896 = Ю. П. Кузнецов, *Древние двухосновные личные имена у литовцев, их состав и происхождение*, *Живая старина* VI, 1896, 32–50.
- Купчинський 1981 = О. А. Купчинський, *Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень*, Київ: Наукова думка, 1981.
- Михаїлович = В. Михаїлович, *Српски презименик*, Нови Сад: АУРОРА[, б. г.].
- Морошкин 1867 = М. Морошкин, *Славянский именовслов*, Санкт-Петербург: Тип. II отдельной собственной Е. И. В. канцелярии, 1867.
- Муллонен 2008 = И. И. Муллонен, *Топонимия Заонежья: словарь с историко-культурным комментарием*, Петрозаводск: Карельский научный центр РАН. Ин-т языка, литературы и истории, 2008.
- Муллонен 2002 = И. И. Муллонен, *Топонимия Присвирья: проблемы этноязыкового контактирования*, Петрозаводск: Карельский научный центр РАН. Ин-т языка, литературы и истории, 2002.
- Неволин 1853 = К. А. Неволин, *О пятинах и погостах Новгородских в XVI в.*, Санкт-Петербург, 1853 (Зап. Имп. Русского географ. о-ва VII).
- Носович 1870 = И. И. Носович, *Словарь белорусского наречия*, Санкт-Петербург: Тип. Имп. Академии наук, 1870.
- Пачич – Коллар 1828 = Иоанн Пачич – Иоанн Коллар, *Именовслов*, У Будиму: Словима кр. Всеучил Пештанског, 1828.
- НПК 1999–2009 = *Писцовые книги Новгородской земли I–VI*, Москва: Древлехранилище. Археографический центр: Памятники исторической мысли, 1999–2009.

- Роспонд 1972 = С. Роспонд, Структура и стратиграфия древнерусских топонимов, в: *Восточнославянская ономастика*, Москва: Наука, 1972, 11–87.
- Селищев 1968 = А. М. Селищев, Из старой и новой топонимии, в: А. М. Селищев, *Избранные труды*, Москва: Просвещение, 1968, 45–96.
- СРНГ 1965– = *Словарь русских народных говоров*, Москва–Ленинград (Санкт-Петербург): Наука, 1965.
- СлРЯ XI–XVII вв. 1975– = *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва: Наука, 1975.
- СС-УМ 1978 = *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. 2: И–Д*, ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький, Київ: Наукова думка, 1978.
- Топоров 1979 = В. Н. Топоров, *Прусский язык. Словарь: Е–Н*, Москва: Наука, 1979.
- Топорова 1996 = Т. В. Топорова, *Культура в зеркале языка: древнегерманские двучленные имена собственные*, Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996.
- Трубачев 1968 = О. Н. Трубачев, Из материалов для этимологического словаря фамилий России (Русские фамилии и фамилии, бытующие в России), *Этимология* 1966, ред. О. Н. Трубачев, Москва: Наука, 1968, 3–53.
- Туников 2004 = Н. М. Туников, *Словарь древнерусских личных собственных имен*, Москва: Русский путь, 2004 (2 изд.).
- Фасмер 1996 = М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* 1–4, Санкт-Петербург: Азбука, 1996.
- Чучка 2005 = П. Чучка, *Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник*, Львів: Світ, 2005.
- Щапов 1976 = Я. Н. Щапов, *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, Москва: Наука, 1976.
- ЭССЯ 1974– = *Этимологический словарь славянских языков*, ред. О. Н. Трубачев, Москва: Наука, 1974–.
- Юшкевич 1904 = А. Юшкевич, *Литовский словарь I*, Санкт-Петербург, 1904.
- Ююкин 2003 = М. А. Ююкин, *Древнерусская ойконимия IX–XIII вв.*, Воронеж: Центрально-Черноземное книж. изд-во, 2003.
- Ююкин 2013 = М. А. Ююкин, *Ойконимия русских летописей XIV–XVII вв.*, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2013.
- Förstermann 1856 = E. Förstermann, *Altdeutsches Namenbuch I: Personennamen*, Nordhausen, 1856.
- HSSJ 1991–2008 = *Historický slovník slovenského jazyka I–VII*, Bratislava: Veda, 1991–2008.
- Indeks 1993 = *Indeks a tergo do Słownika staropolskich nazw osobowych*, Kraków: IJP PAN, 1993.
- Johnston 1915 = J. B. Johnston, *The place-names of England and Wales*, London: John Murray, 1915.
- Matasović 2009 = R. Matasović, *Etymological dictionary of Proto-Celtic*, Leiden – Boston: Brill, 2009.

- Muka 1928 = E. Muka, *Słownik dolnoserbbskeje rěcy a jeje narěcow* III, Praha: Nákladem České Akademie věd a umění, 1928.
- Pokorny 1959 = J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I, Bern: Francke, 1959.
- SN 1992–1994 = *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* I–X, wydał K. Rymut, Kraków: IJP PAN, 1992–1994.
- SP 1974 = *Słownik prasłowiański* I: A–B, red. F. Sławski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1974.
- SS-P 1953 = *Słownik staropolski* I (2) (Ba–Boleść), red. S. Urbańczyk, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1953.
- Vasmer 1971 = M. Vasmer, *Wikingerspuren in Rußland*, in: M. Vasmer, *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde* I, Berlin: Akademie-Verlag, 1971, 812–837.

Etimologija staroruskih naselbinskih imen s pripono *-itji

Povzetek

V staroruski toponimiji praslovanska pripona *-itji v krajevnih imenih ni pogosta. Njen izvorni pomen je bil patronimičen, pozneje pa je pridobil še svojilnega in nekatere druge. Na staroruskem ozemlju so krajevna imena tega tipa razširjena zelo neenakomerno: zgoščena so večinoma na jugu Novgorodske države (posebej še v Derevski petini); zunaj Novgorodske države je v staroruskih pisnih virih izpričano le majhno število tovrstnih imen.

V tem prispevku avtor razpravlja o etimologiji nekaterih krajevnih imen s pripono *-itji (*Boboniči, Vačeniczy, Vlanici, Volboviči, Narudiči, Šemeniči, Jaželbicy* idr.). Za analizo je izbral etimološko najbolj nerazvidna imena z redkimi antroponičniimi osnovami, ki niso izpričane v splošnem besedju (*Narudiči, Telboviči* idr.) in ki so rekonstruirane po primerjavi s sodobnimi jezikoslovnimi podatki (*Kevčeniči, Spevženiczy*) ali z drugimi slovanskimi jeziki (*Boboniči, Gost'meriči*) ali izposojene iz drugih jezikov – staroskandinavskih (*Vačeniczy, Volboviči, Gonginiči*), baltskih (*Jaželbicy*), ugrofinskih (*Podžičicy*) in turških (*Vlanici, Tanbicy*).

About etymology of Old Russian place names with the suffix *-itji

Summary

The Common Slavonic toponymical suffix *-itji is not frequent in Old Russian toponymics. Its original meaning was pathronymical; later it acquired the possessive and some other ones. On the Old Russian territory, place names of this type are extended very unevenly: they are concentrated mostly in the southern part of the land of Novgorod (especially in Derevskaya pyatina (or district)); outside the

land of Novgorod, only a few number of these names are attested in Old Russian written sources.

In this article, etymology of some toponyms with the suffix **-itji* (*Bobonichi*, *Vachenitsy*, *Vlanitsi*, *Volbovichi*, *Narudichi*, *Shemenichi*, *Yazhelbitsy*, and others) is discussed. For his analysis, the author chose the most etymologically obscured names with rare anthroponymical stems, unattested in the common vocabulary (*Narudichi*, *Telbovichi*, and others), reconstructed by comparison with contemporary linguistic data (*Kevchenichi*, *Spevzhenitsy*) or other Slavonic languages (*Bobonichi*, *Gost'merichi*), or loaned from other tongues – Old Scandinavian (*Vachenitsy*, *Volbovichi*, *Gonginichi*), Baltic (*Yazhelbitsy*), Finno-Ugric (*Podizhitsy*), and Turkic (*Vlanitsi*, *Tanbitsy*).

Prispevek k sistematizaciji strukturnih tipov starokeltske toponimije

Luka Repanšek

Cobiss: 1.01

V članku je prikazana metodologija raziskovanja starokeltske toponimije kot imenskega fonda fragmentarnega jezikovnega sistema. Na primeru obravnave neizpeljanih tvorbe je s stališča imenotvornega procesa predstavljena strukturalna sistematizacija zemljepisnih imen.

Ključne besede: keltščina, toponimija, strukturni tipi

Old Celtic Toponymy: A Contribution to Its Systematization

The article contributes to research methodology on fragmentary Old Celtic onomastic data. Based on a comprehensive overview of non-affixal formations in Old Celtic toponymy, special attention is paid to the systematic representation of various structural types in name derivation.

Keywords: Celtic, toponymy, structural types

Cyflwynir i'r athro A. I. Falileyev

0 Lastno imenje,* v njem pa predvsem zemljepisna lastna imena, predstavlja večinski del starokeltskega¹ jezikovnega gradiva in zato ponuja možnost uvida v problematiko (pra)keltskega morfološkega sistema in besedotvorja; vendar prav fragmentarna dokumentacija jezikovnih sistemov, ki močno otežuje etimologizacijo posameznih elementov, posredno onemogoča izris jasne slike, ki bi lahko služila za izhodišče pri nadaljnjem raziskovanju takšne in sorodne problematike. Tu se misli predvsem na nabor imenskih oz. strukturnih tipov, ki bi predstavljal jedrni

* Za skrben pregled in pretres prispevka se zahvaljujem svoji mentorici prof. dr. Metki Furlan.

¹ Kot starokeltsko se označuje vse jezikovno gradivo, ki genetolingvistično pripada keltškemu sistemu oz. več idiomom keltske jezikovne veje in v odnosu do sodobnih keltskih jezikov pripada najstarejšim jezikovnim plastem. Sem spadajo jezikovni spomeniki lepontskega, galskega, hispanokeltskega, starobritanskega in deloma zgodnjeirskega idioma (večina obravnavanega toponomastičnega gradiva je iz osrednjekeltskega, tj. jezikovno galskega, območja in (britanske) otoške keltščine, v manjši meri iz perifernih območij). Po definiciji je takšno jezikovno gradivo fragmentarno in le izjemoma kontinuirano, saj imamo v primeru kontinentalne keltščine opraviti z gradivom iz jezikovnih sistemov, ki najkasneje po 4. st. n. št. niso več dokumentirani.

del starokeltske toponimije, in sistematizacijo imenotvornih sredstev² v njihovi etimološki in funkcijski osvetlitvi. Tak nabor pa bi bilo vendarle mogoče dobiti, in sicer z analizo gradiva, ki ga je mogoče v etimološkem smislu zanesljivo identificirati kot keltsko. Le v takšnih primerih lahko nato strukturo posameznih toponimov nadalje preučujemo s precejšnjo gotovostjo, da imamo dejansko opraviti s keltsko morfologijo in besedotvorjem, kar posredno omogoča izluščenje stabilnega jedra strukturnih tipov.

1 Ker je starokeltsko toponomastično gradivo le izjemoma sporočeno neposredno v jezikovno keltskih dokumentih (prim. *Alisontia*, RIG G–224, in *Alixie*, *ibid.* L–79, in *AlisiIa*, *ibid.* L–13, **Namausos*, *ibid.* G–153, NANT(-)ARΩR, *ibid.* L–106), se je pri preučevanju tovrstne problematike treba opreti predvsem na sekundarne vire. Da bi se kar najbolj približali izhodiščnemu fondu, ki še ni bil kontaminiran z imenskimi tipi, produktivnimi v vulgarnolatinskih ali zgodnjeromanskih kontekstih (pri tem se misli tudi na t. i. keltoromanizme in psevdokeltizme tipa *Mogetiana*, **Bi(l)liākon* ipd.),³ je nabor toponimov treba osnovati na antičnih virih, saj srednjeveški dokumenti v tem pogledu niso zanesljivi. V poštev pridejo predvsem antični avtorji, Ptolemajeva *Geografija* (Ptol.), rimska itinerarija *Itinerarium Antonini* (IA) in *Tabula Peutingeriana* (TP) ter epigrafski viri (zlasti CIL⁴ in RIG ter deloma RIB). Pri tem je bistveno poudariti, da iz sekundarnih (tj. grških oz. latinskih) virov izluščeno jezikovno gradivo, še posebej, kadar gre za imenje, pridobi na dokazni vrednosti šele, ko je interpretirano v skladu s poznavanjem narave vira samega in jezikovne situacije, iz katere je vir črpal. Jezikovne in grafične posebnosti posameznih virov so razpoznavne in večinoma predvidljive iz sistematične rabe oz. sistemskih napak (prim. prevedbo izvorno ijevskih osnov v ojevška nevtra pri Ptolemaju), težje pa je pri tem oceniti stopnjo in vrsto vpliva jezika posrednika.

Če je bil keltski toponim tudi živi del imenske sfere jezikovnega sistema, preko katerega je bilo ime posredovano, so tujejezične adaptacije pričakovane predvsem na ravni oblikotvornega morfema (prim. hdr. *Tragisamus* za kelt. **Tragisamā* (?),^{5,6} morda hdr. *Argenteus*, če za **Argantiā*) in sporadičnih fonetičnih sprememb (te so lahko tudi posledica internosistemske reinterpretacije tipa *Argento-* za kelt.

² Termin *imenotvorje* se v prispevku uporablja kot sinonim za onomastično besedotvorje.

³ Anreiter 2000; 2001: 193sl.

⁴ *Corpus inscriptionum Latinarum*.

⁵ Z izjemo primerov, pri katerih je navedeno drugače, so vse rekonstrukcije (pra)keltske. Ta opomba ne velja za rekonstruirane *citātne* (tj. latinske) oblike toponimov, npr. *citātne* **Longaticum* za dejansko *Longatico* (AI 129, 1) < kelt. (?) **Longatikon*. Kjer bi lahko prišlo do dvoumnega branja, bo v oklepaju vselej navedena dejanska izpričana oblika imena.

⁶ Ker gre pri obravnavi toponimov večinoma za ojkonime, ti niso posebej označeni. Oznaka *toponim* (tpn.) pred skupino več zaporednih imen je v tem smislu rabljena kot sinonim za naselbinska imena (ojkonime), v primeru, da gre za drugo vrsto toponima, pa je na to opozorjeno z ustrežno krajšavo pred imenom (hdr. = hidronim, nsn. = nesnim, orn. = onim, hrn. = horonim).

**Arganto-* po naslonitvi na lat. *argentus*, *Diuonna* ob lat. *dīuus* za kelt. **Dēyonā*⁷), do razpoznavnih sprememb pa je prišlo tudi v okviru sinhronne vključitve imen v produktivne deklinacijske vzorce ciljnega jezikovnega sistema (prim. mehanično prevedbo kelt. nazalnih osnov v latinsko 3. deklinacijo: kelt. **Brigetjū* → lat. **Brigetīō*, podobno kelt. **Dub(y)ī* (hdr.) → lat. *Dubis*, prim. še lat. *Briuas uicum* za kelt. **Brīuati(s)*⁸ in lat. *Bibracte* za kelt. **Bebraktā*⁹ (*quasi* ‘Bobrovje’)¹⁰) ter, posredno, z internosistemske motivirano rabo imen v drugih sklonskih oblikah in številu/številih (npr. *Deruentione* (lat. *abl. loc. oz. Ted*), *Ratae*,¹¹ *Magis* (lat. *abl. loc. za kelt. *Magos ipd.*)).¹² Do podobnih prevedb izvornih oblik prihaja tudi pri goli transmisiji, prim. deglutinirano obliko *Etoceto* za **Lēto-kaitos*, hdr. Ἄλβιος (Red) za **Albis*, *Brige* = *Brigae*¹³ za **Brigā*, Ῥοδάνος za **Rodānus* (prim. (nekelt.!) Σάουος (ποταμός) proti lat. *Sauus* (*ad flumen Sauum*)) ipd.

Zaradi posredne narave virov je v keltskem imenskem gradivu nemogoče z gotovostjo prepoznati slovnično izpeljane toponime, ki so nastali s pluralizacijo (tip psl. **Gory* h **gora* oz. **Gora*). Ni prepričljivih znakov o tem, da bi se npr. za latinsko obliko hidronima *Dubris* (*abl. loc. mn.*) skrivala izhodiščna pluralna oblika kelt. **Dubrās*, kakor bi se dalo sklepati na podlagi latinskega vira. Ob stirs. *dobur* s prvotnejšim pridevniškim pomenom ‘temen; umazan’ in sekundarno substantivizacijo v homofoni ojevski osnovi *dobur* s pomenom ‘voda’ (prim. hdr. *Dobur*)¹⁴ = kimr. *dwfr* ‘id.’ < **dubro-*, galski topoleksem **dubro-* ‘voda’¹⁵ kvečjemu kaže na možnost obstoja kolektiva **dubrā* (k ntr. **dubron*). Prav tako lat. *abl. loc. mn.* °*briuis* (prim. *Durobriuis*) ali Tmn °*briuas* (prim. *Samarobriuas*, IA 379,9–10) vključno s francoskima toponimoma *Brives* in *Brèves* < **Brīuās* ne implicira nujno izhodiščnega kelt. **Brīuās* (nastalega s pluralizacijo apelativnega **brīuā*), temveč gre lahko prav tako za sekundarno vpeljane oblike.¹⁶ Zanimivejša pa sta toponima *Magis* (*abl. loc. mn.*) in *Mantala*. Prvi je lahko nastal na podlagi latinske reinter-

⁷ Prim. ptol. metatizirano Δουήοβα (Gorrochategui 2000: 144; Lambert 2000: 166).

⁸ Po sinhroni vključitvi kelt. osnove **Brīuati-* v lat. produktivni vzorec *-as, -atis*, prim. *Briuas* ob *A Briuate, Briuatensis* (> fr. *Brioude*).

⁹ Lat. oblika tu implicira reinterpretacijo keltskih stranskosklonskih oblik kot lat. ijevske osnove **Bibracti-*, *-is* oz. konzonantne osnove **Bibrax, -ctis*, prim. Ded thn. *deae Bibracti* (CIL XIII/2651) in ojko- oz. oronim *Bibrax* (AcS I 416).

¹⁰ Lambert 1996: 90, *idem* 1997: 399. Prim. zapis Βίβρακτα pri Strabonu (IV,3,2). H kolektivnemu sufiksu prim. stvn. *buomoht* ‘baumreich’ (Krahe – Meid 1967: 194), stirs. *marcadacht* ‘konjenica’ (NWÄI 335).

¹¹ Gre za umetno uvedeno obliko, vzpostavljeno na podlagi reinterpretacije izhodiščnega kelt. **Rātis* kot lat. *abl. loc. mn.* ženskih osnov na *-a*.

¹² PNRB 32–35 (in s. vv.).

¹³ Enako PNRB 278. Razlaga izpričane oblike kot Med korenskega samostalnika **brig-* (*quasi* stirs. *brig* < *brige* < **-ej* k *brī* < **brig-s* (Hamp 1991/92, NIL s. v. **b^herǵ^h-*)) je sicer možna, a glede na britanskokeltski kontinuant *bre* < **brīyā* manj verjetna.

¹⁴ LÉIA D–123.

¹⁵ DLG s. v. *dubron, dubra*. Prim. hdr. **Arganto-dubron*, **Uerno-dubron*, ki celo v primeru, da gre za eksocentrični zloženci, pričata o pomenskem premiku v smeri substantivizacije tudi za gal. **dubro-*.

¹⁶ Gl. tudi zgoraj pod *Briuas uicum* ~ fr. *Brioude*.

pretacije izvirnega kolektiva **Magesā* > **Magia* kot Ied lat. ženskih osnov na *-a*,¹⁷ drugega pa je mogoče razumeti kot pluralizacijo gal. apelativa **mantalon* 'pot'. V primeru gal. **attega*, ki se kot psevdokeltski topoleksem ohranja tudi v romanskem toponomastičnem fondu,¹⁸ gre glede na pomen romanskega apelativa nedvomno za nomen abstractum tipa hispanokeltsko *konterbia*, *kosedia* in ne za kolektivno tvorbo **attegā* < **atgesā* (< **ad=teges-ā*).¹⁹

V sklop problematike večjezičnega konteksta, iz katerega se poizkuša izluščiti keltsko imensko gradivo, spada tudi vprašanje dejanske (jezikovne) »kelt-skosti«²⁰ onomastičnega gradiva. Pri tem se misli predvsem na sklop homofonih sufiksov različnih jezikovnih sistemov, med katerimi ni mogoče zanesljivo razločevati, predvsem če so tudi funkcijsko prekrivni ali če se preko takšnih primerov nasploh preverja produktivnost določenega sufiksa v okviru keltskega sistema. Da ne bi prišlo do identifikacije takšnih v genetolingvističnem smislu nejasnih sufiksov ali sufikslnih verig, je pri analizi gradiva treba upoštevati izključno takšno, ki ga je v etimološkem smislu mogoče zanesljivo identificirati kot keltsko. Pri tem pa je treba teoretično predvideti tudi obstoj hibridnih tvorb, pri katerih gre za izpeljave iz tujejezične predloge (navadno so to deproprialne baze) z domačimi, produktivnimi sufiksi. V takšnih primerih namreč ni mogoče napovedati točnosti genetolingvistične opredelitve. Prim. horonima *Aremor-ica* (k etn. *Aremoric* gl. *antemari* < **are=mori-ko-*) in *Belg-ica* (k etn. *Belgae*),²⁰ v katerih se lahko ohranja tako keltsko besedotvorje (prim. gal. $\nu\alpha\mu\sigma\iota\kappa\alpha\beta\theta$ (RIG G-203) < **namaus-iko* 'Nemausensis', kimr. *Brython-ig* 'britanski')²¹ kakor tudi produktivni tip gr.-lat. pridevnikov na *-iko-*, tvorjenih k domačim in tujejezičnim predlogam, podobno v primeru domnevno keltskih tvorb *Delgouic-ia*, *Uenet-ia* k etn. **Delgouices*, **Uenetes* (prim. *Longouic-ium* k etn. *Longouices*), ki so obenem popolnoma primerljive z gr.-lat. tpn. *Britann-ia*, *Ital-ia*, *Belg-ia*, *German-ia* ipd.

2 Pri izrisovanju sistema strukturnih tipov imenskega fonda je bistven jasen uvid v razmerje med apelativno in proprialno sfero jezikovnega sistema, takšno strogo ločevanje pa je pri študiju imenskih tipov fragmentarno izpričanih sistemov, kakršni so tudi starokeltski, oteženo prav zaradi narave neonomastičnega gradiva. Težavnost jasnega ločevanja med obema sferama se najizraziteje pokaže pri določanju geneze toponimov, za katere sta enako verjetna tako deproprialni kot deapelativni izvor. Pri morfološki analizi toponima zato nikdar ne morfemiziramo elementov, ki tvorijo pomensko strukturo topoleksema,²² razen kadar ta ni razvidno enoznačna. S tem se uspešno izognemo transponatom tipa **Albi-ī(o)-on-* (**Albiū*), **Bi(l)l-ī(o)-āko-* (**Bi(l)*

¹⁷ Prim. PNRB 406. Neproblematično preko **magehā* > **mageā* > **magiā* (prim. kimr. tpn. element **^ofai* < **^omagesa/os* (SBCHP 392)) kot v gal. *suiorebe* (RIG L-6) < **suesor-i-bi*, *sioxti* (RIG L-93) < **se-sog-ti*, *sondios* < **son-de-sos*, *regenia* (RIG L-6) < **ro-genesā* itn.

¹⁸ Prim. Delamarre 2012: 64; Grzega 2001 s. v. *tegia*.

¹⁹ Pace Lambert 2013: 318.

²⁰ Gl. Russell 1990: 13–14.

²¹ Prim. Russell 1990: 61–76.

²² V skladu z načeli, podanimi v Eichler – Šrámek 1988: 20–25.

liākon) ipd., prav tako pa se na ta način ohrani informacija o genezi toponima, kar v vsakem konkretnem primeru omogoča ocenitev razmerja med proprialnimi in apelativnim fondom (npr. *Uχsamā in ne †Uχs-amā, *Uχsisamā in ne †Uχs-isamā itd.)²³ ter odnos med obema relevantnima proprialnima podsistemoma (najširše rečeno, med bio- in geonimijo), npr. *Adnāma(n)t-iā in ne †Ad-nāma(n)t-iā k antr. *Ad-nāma(n)tos. Problematika bo v nadaljevanju podrobneje prikazana na primeru neizpeljanih imen, ki so nastala z onimizacijo (O) apelativov (O^{Ap}) (substantivov (O^{Ap=S}) ali adjektivov (O^{Ap=Adj})) oz. jih je treba razumeti kot transonimizacije že obstoječih imen (O^{Pr}) (npr. hidronim → toponim (O^{Pr=hdr}), teonim → toponim (O^{Pr=thn})) in so torej homofona s svojimi imenskimi podstavami.

2.1 O^{Ap}, Ap = S

Enosmerno razmerje topoleksemov, nastalih z onimizacijo, je vsaj v primeru primarnih izkorenskih tvorb – te se lahko znotraj drugih strukturnih tipov pojavljajo tudi v vlogi imenskih podstav (npr. *Dūnon ~ *Dūñion ~ *^odūnon, oz. *Dūno-) – praviloma zanesljivo ugotovljivo, četudi zaradi fragmentarnosti apelativnega gradiva nedokumentirano:²⁴ hdr. *Abonā ← *abonā (kimr. *afon* ‘reka’), *Brix = *Briχs (stirs. *brī* ‘hrīb’), *Brigā ← *brigā ‘vzpetina’, *Contrebia* ← *com-treb-iā, *Cosedia* ← *com-sed-iā,²⁵ Red Φρουδιος za *Φrutis ← gal. *φrutis < *sru-ti- oz. *φrutus²⁶ ‘tok’ < *sru-tu- ‘id.’ (kimr. *ffrwith* < *sru-tu/o-, stirs. *sruth* < *sru-tu-),²⁷ Λίνδov ← *lindon ‘jezero’, hdr. *Rhenus* = *Rēnos ← pide. *H₃reiH-no-s ‘tok’,²⁸ hdr. *Uobera

²³ Tako gre tudi v primeru tpn. *Remetodia* (TP 6,5), ki se ga običajno obravnava v kontekstu sufikslnih deadverbialnih tvorb (Isaac 2004, *Celtic elements*, s. v. *au-*, *auo-*; DC-CPN *passim*; Falileyev 2013: 113sl.; Falileyev – Isaac 2006), najverjetneje za deadjektiv k *rēm=et-odīo- oz. *rēm=eto-dīo- (*rēmo- ‘prednji, prvi’ ipd.). K sufiksu *-et(o)- kot deadverbialnemu sufiksu z morebitno funkcijo adjektivizacije prim. antr. *Ueret(-)o-maros (rekonstrukcija na podlagi patronimika ουερετουαρε[o]υι (Ded), RIG G–147) ← *uer-et(-)o- k prefiksu/adverbu *uer-, k sufiksu *-(o)dīo- (= kimr. *-eid*, stirs. *-(ai)de*), prav tako s pridevniško funkcijo (prim. gal. *karant-odīo- ‘prijateljski’ (h *karant- ‘prijatelj’), kar se ohranja v antr. *Carantodius*, *Carantodia*), pa gal. *ande-dīo- ‘spodnji’, *uxse-dīo- ‘zgornji’ (= *andedion* (RIG L–100, 1), *uxsedia* (La Graufesenque 18, 2)).

²⁴ Pomen apelativa in/ali internokeltsko primerjalno gradivo sta podana, če to dopušča neonomastično gradivo. V primeru rekonstruiranih apelativov se rekonstrukcijo opravičuje tudi z eksternim primerjalnim gradivom.

²⁵ MLH V.1 s. v. *konterbia* (tpn.!). Gre za deverbativna nomina abstracta tipa stirs. *lige* ‘ležanje’ < *leg^h-jo-, prim. sti. *deva-yajyá* ‘čaščenje boga/bogov’, lat. *in-edia* ‘post’ ipd. (AiGr II/1 177), morda stirs. *Echraide* < *^orēd-iā (Uhlich 2002: 417) = gal. tpn. Έπορεδία (Ptol. III,1,34) < *Eporēdiā ipd.

²⁶ Prim. interpretacijo ptolemajske oblike kot Red ujevske osnove *Φρουτιος ← *φrutus pri Pokornem (Anreiter 1996: 33), kar pa je ob transparentnem pto. Red Άλβιος h kelt. *Albis (gl. zgoraj) manj prepričljivo.

²⁷ Prim. Busse 2007: 96.

²⁸ Kljub stirs. *rian* ‘morje; tok, pot’ < pide. *H₃reiH-no- se vendarle zdi verjetneje, da gre v primeru hidronima *Rhenus* za predkeltsko ime (prim. Weisgerber 1969: 327, 330), ki je bilo, podobno kot ime drugega izmed dominantnih rečnih tokov Srednje Evrope, tj.

← **uoberā* (stirs. dehdr. *Fobar*, kimr. *gofar* ‘potok’ < pide. **upo-b^her-*).²⁹ Prav tako bi bilo morda v hdr. Γλάνης treba videti deadjektiv tipa psl. **bēlb* ‘belina’ (k **bēlb*), prim. stirs. *glain* ‘steklo; čistoča, jasnost’, ki je bil po metonimiji lahko konkurenten z običajnim pridevniškim **Glanā* (quasi ‘Bistra, Bistrica’).³⁰ V primeru toponimov, osnovanih na topoleksemu **genu-* (= stirs. *giun* ‘usta’, kimr. *gin* < pide. **ǵenu-* ‘čeljust’, prim. Γενόα, Ἀρηγενοῦα, *Genaua*, *Genua* za **Gen(o)uā*)³¹ zagotovo ne gre za sufiksacijo, najverjetneje pa niti za nastanek toponima preko pluralizacije, temveč za preprost deapelativ h kolektivu **genuā*, eventualno **genuā* ‘usta’ → **Gen(o)uā* ‘Ostium’, k čemur prim. kimr. kolektiv *geneu* ‘usta; rečno ustje’ < **genōu-*.

2.2 O^{Ap}, Ap = Adj

Onimizirani adjektivi tvorijo razmeroma produktivno kategorijo imen. Neproblematični so toponimi³² kot hdr. *Alauna* (k deležniku pide. **H₂el-ηno-*),³³ **Acaunum* (h gal. **akaunos* gl. *saxum* < pide. **H₂ek-ηn-o-*, prim. psl. **kamy*, -en-), nsn. *Dumna* (k **dubno-* ‘globok’), *Glanum* (h **glano-* ‘čist’), *Leuca* (k **leuko-* ‘svetel, odprt’), hdr. *Nouius* (k **nou(i)jo-* ‘nov’), Πετवारία (kimr. *pedwerydd* ‘četrti’, gal. **petuarjo-* ‘id.’), Σεγίσαιμον ← superl. **seg-isamo-*,³⁴ hdr. *Sena* (k **seno-* ‘star’), hdr. Στουκκία za **Stuktīā* (kimr. *ystwyth* ‘upogibljiv’), hdr. **Tragisamus*³⁵ (morda za izhodiščni kelt. fem. **Tragisamā*) ← superl. **trag-isamo-*,³⁶ nsn. *Uxisama* ← superl. **uχs-isamo-*³⁷ (k predlogu **uχse* = gr. ὑψι), Οὔξελλον, Οὔξελλα ← *(*o*)*uχs-eloā* (prim. stirs. *úasal*, kimr. *uchel* ‘visok’ < **ouχs-elo-*).³⁸ Zapis Ἀργίτα (Ptol. II,2,2) ob internosistemsko nepodprti rekonstrukciji pide. **H₂rg-ēt-eH₂*,³⁹ ki bi jo bilo mogoče sicer vzporejati s stgrš. ἄργης, -ετ- ‘svetleč’, verjetneje ponazarja zgodnjegoidelsko obliko **Argēdā* < **Argentā*⁴⁰ ‘Srebrna’ (sc. reka).

Zlasti problematičen je par hidronimov Δοῦβις in Ἄλβις (Red Ἄλβιος), kjer se pod vtisom, da gre za ijevski osnovi, najverjetneje združuje več pojavov. Hdr. *Dubis* se navadno razlaga preko latinizacije (v oblikotvornem morfemu) izhodiščnega

**Dānou-jo-* (lat. *Danuuius*), že zgodaj vključeno v keltski imenski fond (v primeru hdr. **Rēnos* še pred monoftongizacijo pide. **eī* > kelt. **ē* v nezadnjem zlogu).

²⁹ NIL s. v. **b^her-*; Busse 2007: 96; Billy 2007: 129–130.

³⁰ Prim. deadjektiv *Glanum* < kelt. **Glanon*. Nomen originis **glaniko-* (ματρεβο γλανεικαβο, RIG G–64) je bil lahko tvorjen k substantiviziranemu tpn. **Glanon* → **glan-iko-* ali k hidronimu **Glanis* → **glani-ko-*.

³¹ Prim. DLG s. v. *genaua*, de Bernardo Stempel 2000: 92.

³² Glede identifikacije imenskih podstav gl. zlasti DLG s. vv., DCCPN 5–35.

³³ K **H₂el-‘alere’* (gl. LIV²: 262).

³⁴ H kelt. **sego-* ‘močan, pogumen’ *uel sim.* < **seǵ^h-o-* gl. MLH V.1 s. v. *seko*.

³⁵ Prim. *Trigisamo* (TP 4,1), *Tragisa* [CIL III/259].

³⁶ K **trago-* ‘hiter, hitro tekoč’ (?) gl. DLG s. v. *traget-*, Anreiter 1996: 45–47.

³⁷ Prim. tudi hispanokeltski tpn. *usama* (za **Uχsama*) ← superl. **uχs-ama-* (MLH V.1 463–465) = kimr. *uchaf* ‘najvišji’.

³⁸ Prim. gal. thn. *Uxelius* (CIL XII/387) < **Uχs-el-*.

³⁹ Tako de Bernardo Stempel 2000: 103.

⁴⁰ Prim. Sims-Williams 2000: 6, op. 22.

feminiziranega ujevskega pridevnika **dubu-* ‘temen’ → **dubū-*,⁴¹ čeprav ni izključena niti izpeljava iz istopomenskega tematiziranega pridevnika **dubūo-* (prim. og. DOVA^o).⁴² V primeru hdr. **Ἀλβις* pa bi morda morali prej kot o deadjektivu govoriti o desubstantivu **Albīs* k fem. **albīs* < pide. **H₂elb^h-iH₂-*, prim. stnord. *elfr* ‘reka’, vendar je ob negotovi izhodiščni osnovi pridevnika s pomenom ‘bel’ (ijevska oz. tematska osnova) hidronim prav tako mogoče izpeljati neposredno iz ijevskega pridevnika **albi-* oz. formalne substantivizacije tematskega pridevnika **albo-* < pide. **H₂el-b^ho-*,⁴³ tj. **alb-i-*, k čemur prim. tudi nsn. *Ἀλβίων* < **Albi-(i)-on-*.

Tudi geneza toponima **Deruum*⁴⁴ < **Derūon* je težje opredeljiva, saj imenska podstava **derūo-* besednovrstno ni enoznačna. Glede na obstoj kolektiva **darjōn* (= stirs. *daire* ‘hrastov gozd(ič)’) v zloženih imenih tipa *Δαριόριτον*⁴⁵ = **Darjōriton*, ki se ga da preko pridevniške izpeljave s sufiksom **-jō-* povezati z že na podlagi internokeltsko preoblikovane izvorne paradigme pide. **doru-*/**deru-* → **daru-*, **dar-ou-* (stirs. *daur*, kimr. *dar* ‘hrast’), lahko za keltski sistem upravičeno dvomimo v obstoj tematizirane ujevске osnove tipa psl. **derūo* < pide. **derū-o-m* = **deru* ‘drevo’ > ‘hrast’, ki bi bila s podedovano ujevsko sinonimna. Tematizacijo **deru-* → **derū-o-*, kakršna je izpričana v tpn. **Deruum*, je zato treba razumeti v smislu adjektivizacije (prim. stirs. *derb* ‘trden, močan’) tipa **medūo-* ‘meden’, kar se semantično lahko potrjuje vsaj v antr. *Derua* (KPP 193). Kljub temu ni izključeno, da je bila v galščini izvorno pridevniška tvorba (s primarnejšim pomenom ‘gozdnat; lesen; hrastov’ *uel sim.*) že substantivizirana (prim. kimr. kolektiv *derw* ‘hrastje’ < **derū-o-*), kar se morda potrjuje v (izhodiščno adjektivnem) etnonimu *Deruaci* < **Derū-āko-*; v tem primeru gre pri antr. *Derua* za kratko ime tipa *Giama*, *Nerta* (h gal. **gijamo-* ‘zima’, **nerto-* ‘moč’).⁴⁶

2.3 O^{Pr}, Pr = hdr, thn

Večje težave predstavlja razumevanje geneze toponimov, tvorjenih v razmerju do drugih propriálnih podsistemov. Med imena nastala s transonimizacijo lahko uvrstimo dehidronim *Λουέντινον*, če za **Louentinion*, osnovan na homofonem⁴⁷ rečnem imenu, tvorjenemu k nomenu agentis **louentino-* < **lou-ent-ino-* ‘lavans’.⁴⁸ Prav tako lahko s precejšnjo gotovostjo izluščimo deteonime⁴⁹ kot *Artona* ← thn. **Artonā*, *Βελισάμα* ← thn. **Belisamā*, *Matrona* ← thn. **Mātronā*, *Δηρούα* ← thn. **Dēuonā* (< pide. **deijmo-no-*), morda *Mo/agontia*, prim. *dea Mogontia* (CIL XIII/4313), *Δηρούα* ← thn. **Dēuā*, čeprav bi pri slednjem imenu lahko šlo tudi za onimizacijo podstavnega apelativa **dēuā* < pide. **deijū-eH₂* ‘boginja’. Hidronim

⁴¹ Hamp 1988: 127–128.

⁴² Uhlich 1989.

⁴³ Glede morfemske rekonstrukcije pridevnika gl. Krahe – Meid 1967: 138.

⁴⁴ Prim. *sin foreste Deruo, in loco qui ... Deruum nominatur* (AcS I 1272).

⁴⁵ Ki pa vendarle ni nedvoumna (prim. DLG s. v. *dari(o)-*).

⁴⁶ Stüber 2005: 68.

⁴⁷ Pace PNRB 400

⁴⁸ Sims-Williams 2000: 9.

⁴⁹ »La source, la riviere, la montagne ne fait qu’un avec le dieu qui l’habite« (LG 36sl.).

Οὐιδούα = *Uīduā⁵⁰ je ob gal. *uīdu-⁵¹ ‘gozd’ s formalnega vidika razumljiv le kot substantivizacija stare, tematizirane osnove *uīdu-o- ‘silvanus’ tipa stirs. *medb* ‘meden’ < pide. *med^hu-o- k *med^hu- ‘med’, prim. psl. konkretizirano *meduā.⁵²

2.4 Skupina toponimov, osnovanih na topoleksemu *kondati- ‘sotočje’ < pide. *kom-d^hH₁-ti- ‘σύνθεσις’ ali verjetneje *kom-dH₂-ti-⁵³ ‘confluens’, se v virih dosledno pojavlja v obliki *Condate*. V tej podobi se toponim ohranja celo v ptol. Kovδάτε, s čimer je ejevsko izglasje nedvomno potrjeno. V skladu z regularno šibitvijo izgla-snega galskega *i > e/_#* (prim. gal. *more* gl. *mare* < *mori, *suiorebe* (RIG L-6) < *suesoribi, *anmanbe* (RIG L-93) < *anman-bi)⁵⁴ bi bilo v toponimu zato mogoče prepoznati ijevsko osnovo srednjega spola, vendar ta v nomenu actionis ni pričakovana. Apelativni izvor baze *kondatis se posredno morda potrjuje v (detoponomastičnem!) teonimu *Condatis*,⁵⁵ ki kot v sklonilu latinizirana oblika lahko implicira ijevsko osnovo (*Kondatis → lat. *Condatis* ali → lat. *Condas*, -atis). Pace Irslinger⁵⁶ ejevsko izglasje ni razločljivo preko petrificiranega lokativnega sklonila *-e = *-ē < pide. *-eĭ-i, saj bi se pričakovano lokativno sklonilo galskih ijevskih osnov najverjetneje glasilo *-ī(i). Sekundarno, po analoški izravnavi z vzporedno ujevsko paradigmo restituirano lokativno sklonilo *-eĭ-i (za že prajezično kontrahirano *-ēĭ < *-eĭ-i),⁵⁷ je namreč pričakovano le v sistemih, ki so ohranili podedovano lokativno sklonilo ujevskih osnov *-eu-i (tip ved. *sunávi*) ob konkurenčnem analoško preoblikovanem sklonilu *-ēu, kar v primeru galskega sistema ni izpričano. Poleg tega se vsaj na prvi pogled pojav zdi širši: enako problematična so namreč izglasja toponimov Ἀργεντόρατον ob *Argentorate*, *Argentorata* in *Argentorato*,⁵⁸ *Carbantorate*, morda Ἀρέλατον za *Are-late (prim. ptol. Πατίατον za izvorno *Rātj-ate),⁵⁹ Λοκόριτον in Ἀνδέρηδον (če za *riton po lenizaciji in internogrškem jotacizmu),⁶⁰ tvorjenih k topoleksemom *rātis ‘okop’ < pide. *H₂H₃-ti-, *lati(-) (?) (kimr. *llaid* ‘blato; močvirje’ < *latjō- oz. stirs. *laith* ‘pivo, tekočina’, kimr. *llad* < *lati-),⁶¹ *ritus ‘brod’ < pide. *p₂-tu- in *rito-⁶² < pide. *r₁-o-.⁶³ Ejevsko izglasje v elementu °rate se glede na izpričanost v virih zdi primarnejše, a bi se njegovo demaskulinizacijo vendarle dalo razložiti preko pridevniške rabe, če sta bili zloženi imeni eksocentrični.

⁵⁰ Prim. *Uidua* (875), današnji fr. *La Veuve* (TGF 135).

⁵¹ DLG s. v. *uidu*, prim. stirs. *fid*, Red. *fedo* ‘id.’.

⁵² Nar. hrv., srb. *medva* ‘vrsta belega grozdja’, nar. rus. *медв́а* ‘z medom sladkana voda, sladek mošt’ (ÉSSJa s. v. *medva).

⁵³ Prim. LG 38, DLG s. v. *condate*.

⁵⁴ Prim. LG 41, McCone 1996: 112.

⁵⁵ Ded *Condati* (RIB 731).

⁵⁶ Irslinger 2002: 191, enako NIL s. v. *d^heH₁-.

⁵⁷ Mayrhofer 1986: 173.

⁵⁸ Irslinger 2002: 191.

⁵⁹ Lambert 2000: 167.

⁶⁰ Prim. Βριουάτης za *Brīuatis, *Φροῦδης za *φrutis (Lambert 2000: 162, 166).

⁶¹ Prim. Irslinger 2002: 206–207, IEW 654–655.

⁶² ‘course’ (DLG s. v.).

⁶³ Prim. NIL s. v. *ret-.

V primeru zloženih imen z domnevnim ujevskim samostalnikom v drugem delu ni mogoče podati nadaljnjih sklepov, saj se ta na podlagi ptolemajskih oblik ne potrjuje zanesljivo (vsekakor je vpadljiva odsotnost tipa $^{\circ}ritu$, ki bi bil sistemsko vzporeden s tipom $^{\circ}rate$, a je ta lahko le navidezna). V tem pogledu skupina toponimov v sporočeni podobni *Condate* ostaja izolirana.

Gradivo kot *Condatum*, *Condatus*, ki bi kazalo na tematsko osnovo (tip sti. *sam-hitá-* ‘condatus’, prim. *prá-nīti-* ‘confirmatio, auxillium’ < pide. **-niH-ti-* proti ptcp. *prá-nīta-* < **niH-to-*), glede na pozno izpričanost nedvomno predstavlja latinizirane oblike; prav tako nima informativne vrednosti ojevski vezni vokal v *Condatomago* (TP 1,3), prim. Βουδόρυγος (Ptol. II,11,28) za dejansko **Boūdi-rīgo-*.⁶⁴ Toponim zagotovo ni razložljiv niti preko adjektivizacije, prav tako pa internosistemsko ni motivirana slovnična proprializacija s spremembo slovničnega spola.⁶⁵ Prepričljivejša bi bila morda razlaga preko okamenele sklonske oblike, a v tem primeru v poštev pride le dativno sklonilo **-ē* < **-eī* (prim. gal. Ded VCVETE, RIG L-13), internolatinska reinterpretacija nominativne oblike kot *abl. loc. mn. osnov na -a* (Ied *-is* = *abl. loc. mn. -is* → Imn **Condatae* > *Condate*)⁶⁶ ali analoška izravnava po produktivni kategoriji imen, tvorjenih s sufiksom *-ate* < **-ati*, vendar slednje le v primeru zgodaj zamrle povezave med topoleksemom in ustreznim apelativom.

Ker gre za rekcijsko zloženko z nomenom actionis v drugem členu, tudi ni povsem izključeno, da se kljub siceršnjim formalnim vzporednicam tipa sti. $^{\circ}hiti-$, gr. $^{\circ}\theta\epsilon\sigma\iota\varsigma$, lat. *con-ditio* (za prvotno $^{\circ}datti-$), vse iz < pide. **-dH₁-ti-*, v latiniziranem tpn. *Condate* vendarle ohranja starejše besedotvorje in da gre v izhodišču za konzonantno deblo **kondat-* < pide. **kom-dH₂-t-* (oz. **kom-dH₁-t-*) tipa sti. *samit-* ob strukturalno avgmentirani obliki *samiti-* < pide. **sem-H₁-t-(i)-* ‘das Zusammengehen’,⁶⁷ pri čemer bi se v končnem *-e* poleg dativnega **-ē* < **-eī* lahko ohranjalo tudi lokativno sklonilo **-i* > *-e*.⁶⁸

⁶⁴ Prim. Sims-Williams 2013: 42.

⁶⁵ V zadnjem času je bila sprememba slovničnega spola v smeri masculinum/(redko) femininum → neutrum ed./mn. predstavljena kot produktivno internokeltsko sredstvo proprializacije (Delamarre 2009; 2012), vendar ni naletela na pretirano kritičen odziv. Predlog bo vsekakor še moral biti deležen sistematične obravnave, a vsi doslej navajani primeri ne zdržijo preverjanja; toponima **Andematunon* in **Condercon* (kot deantroponima k *Andematunnos*, *Condercos*) sta eksocentrični zloženci, deadjektivni **Glanon* (kot deteonim h **Glanās*) je nastal s konkretizacijo tipa mik. *di-u-jo* (**Diiūjon*) ‘Zevsovo svetišče’ k *di-u-jo* (**diiūjo-* ‘pripadajoč Zevsu’), primeri tipa **Luxouiūm* (kot deteonim k *Luxouiūs*), *Carantia* (kot deantroponim h *Carant(i)os*) glede na njihovo **-jo-*osnovo niso povedni, izvor soobstoja tpn. **Eburodūnon* in njegove sinonimne variante ptol. **Eburon* (hapax) (slednji v skladu z Delamarrovo interpretacijo kot deantroponim k *Eburos*) pa še nista zadostno razjasnjena (Falileyev 2014: 65–66).

⁶⁶ Prim. umetno vpeljano latinizirano pluralno obliko *Ratas* (IA 477,4 za **Ratae*) ob izvorni obliki *Ratis* (IA 479,3).

⁶⁷ Prim. ved. *sam-īdh-* ‘Anzündung’, *sam-pád-* ‘das Übereinkommen’, *ūpa-stut-* ‘Anrufung’ itn. (AiGr II/1 176–177), in, kot nomen agentis, lat. *comes*, *-it-* ‘sopotnik, družabnik’ < **kom-H₁-t-*.

⁶⁸ Singularno lokativno sklonilo konzonantnih osnov v galskem jezikovnem gradivu sicer ni zanesljivo izpričano, vendar bi glede na stanje v drugih keltskih idiomih (prim. stirs.

Krajšave

abl. loc. = *ablativus loci*; *antr.* = antroponim; *D* = dajalnik; *ed.* = ednina; *etn.* = etnonim; *fr.* = francosko; *gl.* = *glossa*; *hdr.* = hidronim; *hrv.* = hrvaško; *I* = imenovalnik; *kelt.* = keltsko; *lat.* = latinsko; *M* = mestnik; *mik.* = mikenskogrško; *mn.* = množina; *nar.* = narečno; *nsn.* = nesonim; *ntr.* = nevtrum; *og.* = ogamsko; *orn.* = oronim; *psl.* = praslovansko; *ptol.* = ptolemajsko; *R* = rodilnik; *rus.* = rusko; *srb.* = srbsko; *sti.* = staroindijsko; *stirs.* = staroirsko; *superl.* = superlativ; *T* = tožilnik; *thn.* = teonim; *tpn.* = toponim

Viri

- AcS = Alfred Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz I–III*, Leipzig: Teubner, 1896–1907 (ponatis Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1961–1962).
- DCCPN = Alexander Falileyev in collaboration with Ashwin E. Gohil and Naomi Ward, *Dictionary of Continental Celtic Place-Names*, Aberystwyth: CMCS, 2010.
- Delamarre 2012 = Xavier Delamarre, *Nomina Celtica antiqua selecta inscriptionum = Noms de lieux celtiques de l'Europe ancienne (-500/+500): dictionnaire*, Paris: Éditions Errance, 2012.
- DLG = Delamarre, Xavier, *Dictionnaire de la langue gauloise*, Paris: Éditions Errance, 2003.
- ÈSSJa = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд I–*, Moskva: Издательство »Наука«, 1974–.
- Falileyev 2013 = Alexander Falileyev, *Celtic Balkans*, Aberystwyth: CMCS, 2013.
- IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern – München: Francke, 1959–1969.
- Isaac 2004 = Graham R. Isaac, *Place-Names in Ptolemy's Geography: an electronic data base with etymological analysis of the Celtic name-elements (CD-ROM)*, Aberystwyth: CMCS, 2004.
- KPP = Wolfgang Meid, *Keltische Personennamen in Pannonien*, Budapest: Archaeolingua, 2005.
- LEIA = Joseph Vendryes, Édouard Bachellery & Pierre-Yves Lambert, *Lexique étymologique de l'irlandais ancien*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies – Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1959–96.
- LG = Lambert Pierre-Yves, *La langue gauloise*, Paris: Éditions Errance, 2003.

Ded *ri* < **rīg-i* ob starej daj. *rīg* < **eī*) pričakovali sklonilo **-i*. Domnevni primeri, kjer bi se po sinkretizmu takšno sklonilo ohranjalo v dativnih oblikah (tako Stüber 1998: 13–14), so v celoti dvoumni: ob BRIGINDONE/I (RIG L–9), z nezanesljivim branjem izglasja, se glede na sintakso v antroponimih μαγουρεινι (RIG G–121) in ατεμαγουρι (ατεε ατεμαγουρι οννακνι (RIG G–122)) lahko ohranja tudi genitivno sklonilo, prav tako imamo v primeru teonima ARTIONI opraviti z latinizirano obliko (Ded *-on-i*) oz. kontrahiranim sklonilom gal. Ded (**-ī* < **-āī*) teonima **Artionā* (glede slednjega prim. Lambert 1997: 399) in ne ***Artiū, -on-*.

- LIV² = Helmut Rix idr., *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, Wiesbaden: Dr. Ludwik Reichert Verlag, 2001.
- MLH V.1 = Dagmar S. Wodtko, 2000: *Monumenta linguarum hispanicarum V.1: Wörterbuch der keltiberischen Inschriften*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2000.
- NIL = Dagmar S. Wodtko – Britta Irslinger – Carolin Schneider, *Nomina im indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Winter, 2008.
- PNRB = Albert Lionel Frederick Rivet – Colin Smith, *The Place-Names of Roman Britain*, London: Book Club Associates, 1979.
- Ptolemy 2000 = Patrick Sims-Williams – David N. Parsons (ur.), *PTOLEMY: Towards a Linguistic Atlas of the Earliest Celtic Place-Names of Europe*, Aberystwyth: CMCS, 2000.
- RIB = Robin George Colingwood idr., *The Roman inscriptions of Britain I–II*, Stroud: Sutton, 1990–1995.
- RIG = *Recueil des inscriptions gauloises I–IV*, Paris: CNRS Éditions, 1985–1998.
- TGF = Ernst Nègre, *Toponymie générale de la France I: formations préceltiques, celtiques, romanes*, Genève: Librairie Droz, 1990.

Literatura

- Ai. Gr. II/1 = Jakob Wackernagel, *Altindische Grammatik II, 1: Einleitung zur Wortlehre: Nominalkomposition* von Albert Debrunner und Jakob Wackernagel, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1905.
- Anreiter 1996 = Peter Anreiter, *Keltische Ortsnamen in Nordtirol*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1996.
- Anreiter 2000 = Peter Anreiter, Keltisch, Keltoromanisch, Romanisch-»Pseudokeltisch«: Begriffliche Abgrenzbarkeit auf Grund ostalpinen Onyme, v: Irena Kovačič idr. (ur.), *Linguistics and Language Studies*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000, 61–76.
- Anreiter 2001 = Peter Anreiter, *Die vorrömischen Namen Pannoniens*, Budapest: Archaeolingua, 2001.
- Billy 2007 = Pierre-Henri Billy, Toponymie française et dialectologie gauloise, v: Pierre-Yves Lambert – Georges-Jean Pinault (ur.), *Gaulois et Celtique continental*, Genève: Librairie Droz, 2007, 127–143.
- Busse 2007 = Peter Busse, Hydronymie und Urheimat: Ein neuer Ansatz zur Lokalisierung der Urheimat der Kelten?, v: *Kelten-Einfälle an der Donau: Akten des Vierten Symposiums deutschsprachiger Keltologinnen und Keltologen*, Linz/Donau, 17.–21. Juli 2005, ur. Helmut Birkhan, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007, 89–98.
- De Bernardo Stempel 2000 = Patrizia de Bernardo Stempel, Ptolemy's Celtic Italy and Ireland: A linguistic analysis, *Ptolemy 2000*, 83–112.
- Eichler – Šrámek 1988 = Ernst Eichler – Rudolf Šrámek, *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen = Strukturní typy slovanské oikonymie*, Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1988 (Namenkundliche Informationen, Sonderheft).

- Delamarre 2009 = Xavier Delamarre, Pannonia Celtica, *Nouvelle revue d'onomatique* 51 (2009), 89–100.
- Falileyev 2014 = Alexander Falileyev, *In search of the Eastern Celts: studies in geographical names, their distribution and morphology*, Budapest, 2014.
- Falileyev – Isaac 2006 = Alexander Falileyev – Graham R. Isaac, Remetodia, *Acta onomastica* 47 (2006), 173–176.
- Gorrochategui 2000 = Joaquín Gorrochategui, Ptolemy's Aquitania and the Ebro Valley, *Ptolemy* 2000, 143–158.
- Grzega 2001 = Joachim Grzega, *Romania Gallica Cisalpina*, Tübingen: Niemeyer, 2001.
- Hamp 1988 = Eric Hamp, Varia XXXIV: Doubs, *Études celtiques* 25 (1988), 127–128.
- Hamp 1991/92 = Eric Hamp, British Celtic BRIGE and morphology, *Studia Celtica* 26–27 (1991/92), 9–11.
- Irslinger 2002 = Britta S. Irslinger, *Abstrakta mit Dentialsuffixen im Altirischen*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2002.
- Krahe – Meid 1967 = Hans Krahe – Wolfgang Meid, *Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildungslehre*, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1967.
- Lambert 1997 = Pierre-Yves Lambert, Gaulois tardif et latin vulgaire, *Zeitschrift für celtische Philologie* 49–50 (1997), 396–413.
- Lambert 2000 = Pierre-Yves Lambert, Remarks on Gaulish place-names in Ptolemy, *Ptolemy* 2000, 159–168.
- Lambert 2013 = Pierre-Yves Lambert, recenzija dela *Dictionary of Continental Celtic place-names*, *Études celtiques* 39 (2013), 316.
- Mayrhofer 1986 = Manfred Mayrhofer, *Indogermanische Grammatik I/2: Lautlehre*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1986.
- McCone 1996 = Kim McCone, Der Teller von Lezoux, v: *Die größeren altkeltschen Sprachdenkmäler*, Akten des Kolloquiums Innsbruck, 29. April – 3. Mai 1993, ur. Wolfgang Meid – Peter Anreiter, Innsbruck: Verlag des Instituts für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 107–117.
- NWÄI = De Bernardo Stempel, Patrizia, *Nominale Wortbildung des älteren Irischen: Stammbildung und Derivation*, Tübingen: Max Niemeyer, 1999.
- Rivet 1980 = Albert Lionel Frederick Rivet, Celtic names and Roman places, *Britannia* 11 (1980), 1–19.
- Russell 1990 = Paul Russell, *Celtic Word-Formation: the Velar Suffixes*, Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, 1990.
- SBCHP = Peter Schrijver, *Studies in British Celtic Historical Phonology*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1995.
- Sims-Williams 2000 = Patrick Sims-Williams, Degrees of Celticity in Ptolemy's names: Examples from Wales, *Ptolemy* 2000, 1–16.
- Sims-Williams 2013 = Patrick Sims-Williams, The Celtic composition vowels -o- and -io-, v: *Continental Celtic word formation: the onomastic data*, ur. Juan Luis García Alonso, Salamanca: Ediciones universidad de Salamanca, 2013, 37–50.

- Stüber 1998 = Karin Stüber, *The Historical Morphology of n-Stems in Celtic*, Maynooth: Department of Old Irish, National University of Ireland, 1998 (Maynooth Studies in Celtic Linguistics III).
- Stüber 2005 = Karin Stüber, *Schmied und Frau: Studien zur gallischen Epigraphik und Onomastik*, Budapest: Archaeolingua, 2005.
- Uhlich 1989 = Jürgen Uhlich, Dov(a)- and Lenited -B- in Ogam, *Ériu* 40 (1989), 129–134.
- Uhlich 2002 = Jürgen Uhlich, Verbal governing compounds (synthetics) in Early Irish and other Celtic languages, *Transactions of the Philological Society* 100/3 (2002), 403–433.
- Weisgerber 1969 = Leo Weisgerber, *Rhenania Germano-Celtica*, Gesammelte Abhandlungen, ur. Johann Knobloch – Rudolf Schützeichel, Bonn: Ludwig Röhrscheid Verlag, 1969.

Old Celtic Toponymy: A Contribution to Its Systematization

Summary

Onomastic data represent the bulk of Continental Celtic linguistic material. Although it is sparse and elusive, a comprehensive examination of its morphology is of paramount importance for the study of Continental Celtic word formation. However, no systematic investigation has yet been made of the various structural types of Gaulish, Hispano-Celtic, Old British, and Early Goidelic place names, as attested in classical sources. This article develops a methodological approach to systematic investigation of fragmentary linguistic data and provides a starting point for the basic classification of Old Celtic toponymy regarding the structure and genesis of individual names. A comprehensive analysis of a representative sample of non-derived names is intended to show that accurate classification can only be achieved through systematic application of non-etymological morphemization that is insensitive to the semantic (and word-formational) structure of the derivational base (be it lexical or onomastic) of a particular name, cf. the place-names **Uχsisamā* ← **uχsisamo-* ‘highest’ (not *†Uχs-is-amā* as PIE **upsisṃHo-*) and **Ad-nāmantiā* < **Adnāmanti-īā* ← personal name **Ad-nāmantos* (not *†Ad-nām-anti-īā*).

OCENE IN POROČILA

Predavanje na tisočem sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete v Ljubljani dne 14. januarja 2013

Janez Orešnik

Cobiss: 1.04

V tej predstavitvi zgodovine krožka bo več govora o starejšem obdobju v razvoju krožka, saj smem domnevati, da ve večina poslušalcev ravno o tem vidiku razmera malo. Še meni, ki sem vstopil na fakulteto kot slušatelj leta 1954, kot asistent pa 1961, ni znano prav vse, vendar morda več kot večini. Seveda bi kdo poudarke nadaljevanja razvrstil drugače kot jaz. Najbrž edini, ki bi iz zgodovine krožka utegnil prispevati res še kaj bistvenega, pa je romanist prof. dr. Mitja Skubic.

V začetku petdesetih let 20. stoletja se je čutila potreba po izmenjavi mnenj, podatkov in tekočih novosti med jezikoslovci zlasti na Filozofski fakulteti, pa tudi na SAZU (v okviru katere je takrat deloval Inštitut za slovenski jezik). Po zgledu slovi-tega praškega, pa tudi zagrebškega lingvističnega krožka se je mislilo na podoben krožek na Filozofski fakulteti. Pobudo sta prevzela vodilni romanist prof. dr. Stanko Škerlj in vodilni klasični filolog prof. dr. Milan Grošelj, oba pozneje akademika. Obiskala sta tedanjega rektorja prof. dr. Frana Zwitterja, pozneje akademika (ki je bil na srečo ravno z naše fakultete), in izposlovala za krožek ustanovno pismo. Iz njega je razvidno, da se je krožek uradno rodil dne 12. maja 1953; vsako leto ima torej rojstni dan 12. maja. Letošnjega 12. maja bo krožek obhajal šestdesetletnico delovanja.

Glede na tedanjo premajhno prepustnost države nasproti tujini, tako vzhodni kot zahodni, sta pobudnika najbrž v prvi vrsti pomišljala na obveščanje o knjižnih novostih in dalje na izmenjavo mnenj med domačimi jezikoslovci. Podatkov o njunih načrtih in sploh o delovanju krožka v petdesetih letih ni, kajti krožek takrat še ni vzdrževal arhiva. Sam sem v teku let pridobil nekaj drobcev predvsem od (zdaj pokojnega) slavista Franca Jakopina, ki je bil sodeloval v krožku od začetka. Krožek se je seveda sestajal na sestankih; kako pogosto, ni znano, prav tako ni podrobnosti o načinu obveščanja o sestankih. Sestanke sta verjetno izmenoma vodila prav Škerlj in Grošelj. Ve se, da so s predavanji poleg njiju nastopili vsaj še slavisti France Bezljaj (primerjalno slovansko jezikoslovje), Tine Logar (narečjeslovje), Anton Bajec (slovenski knjižni jezik), Franc Jakopin (rusistika), Božo Vodušek (SSKJ) in Boris Urbančič (lektor češčine in dober poznavalec čeških jezikoslovnih razmer); prof. Toporišiča (zdaj akademika) takrat še ni bilo v Ljubljani, deloval je namreč na Univerzi v Zagrebu. Poslušalcev je bilo baje vsakič okoli 10, sestanki so bili v slavističnih prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice. Sam kot slušatelj Filozofske fakultete med letoma 1954 in 1958 za obstoj krožka sploh nisem vedel, čeprav sem med drugim obiskoval redna predavanja prof. Škerlja; očitno študenti niso bili va-bljeni, vsaj ne javno.

Proti koncu petdesetih let je krožek začasno nehal delovati, in sicer zaradi dolgotrajne in zapletene selitve Filozofske fakultete iz stavbe rektorata in iz NUK-a na sedanjo lokacijo (ki jo je bil za Filozofsko fakulteto priboril prav rektor Zwitter). Selitev je bila zaključena v 1960. V letu 1963 je nastala pobuda za ponovno odprtje krožka. Predvsem sta si za to prizadevala tedanja asistenta slovenistka Breda Pogorelec in romanist Mitja Skubic. (Brez njune zavzetosti se krožek najbrž ne bi nikoli nadaljeval.) Škerlj in Grošelj, oba takrat še vedno na vrhuncu ustvarjalnosti, sta se dala pregovoriti in v januarju 1964 je bil sklican prvi sestanek po selitvi fakultete. Najprej je imel predavanje Milan Grošelj, in sicer predvsem o starocerkvenoslovenskih glagolskih časih; z njegove strani je bilo predavanje zasnovano kot polemika s predavanjem, ki ga je bil malo prej imel na Filozofski fakulteti o podobni temi znameniti beograjski slavist Pavle Ivić. Grošljevega predavanja se še dobro spomnim. Bilo je odlično obiskano in na njem je bilo izvoljeno novo vodstvo krožka, predsednik in tajnik; kot predsednik Stanko Škerlj. Veliko pozneje sta bili vlogi predsednika in tajnika združeni v vlogo predsednika, in tako je še vedno.

Leta 1964 je začel nastajati arhiv krožka, v katerem se predvsem zbirajo primerki vabil na sestanke in sezname udeležencev na sestankih, deloma tudi izročki. Arhiv so hranili tajniki oz. predsedniki krožka. Nekateri tajniki oz. predsedniki so poskrbeli za konserviranje gradiva. Po sedanjem stanju arhiva sodeč, je bistveno konservatorsko delo za arhiv od 1964 do 2002 opravila prof. dr. Marina Zorman, od 2002 pa sedanja predsednica doc. dr. Chikako Shigemori Bučar. Zdaj je skoraj celoten arhiv shranjen v knjižnici Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje; sploh je vse do 1995 priobčeno tudi v letnih poročilih Filozofske fakultete, nekaj koščkov pa še iščemo. Na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje poteka (pravzaprav se končuje) prenos arhiva v digitalno obliko, tako da bo arhiv kmalu dostopen na spletu; poskrbljeno bo za razne načine iskanja po digitaliziranem besedilu. Delo nadzoruje prof. dr. Sonja Novak Lukanovič. Arhiv ponuja edinstven pogled v iztekajoče se polstoletje naše stroke; upam, da bo arhiv nekoč deležen monografske obravnave.

Že od 1964 so sestanki krožka ob ponedeljskih zvečer. Ura se je nekoliko spreminjala, ker smo se ravnali po željah obiskovalcev rednih ponedeljskih koncertov v Slovenski filharmoniji. Vztrajanje pri dnevu in uri sestankov je koristno, ker dovoljuje tistim, ki bi sestanke radi obiskovali, da si primerno razporedijo druge obveznosti. Sestanki so bili najprej vsakih štirinajst dni, kmalu pa je postalo jasno, da je želja po nastopanju toliko, da morajo biti sestanki vsak teden v času univerzitetnih predavanj. Na vsakem sestanku je najprej predavanje v trajanju od 45 do 60 minut, nato še do 30 minut razprave. Na primer, pred kratkim je nastopila dr. Ana Zwitter Vitez in nam predstavila projekt o ugotavljanju avtorstva anonimnih besedil. Kolegica Zwitter Vitez je vnukinja rektorja Zwitterja, ki je bil ustanovil Lingvistični krožek, in z njenim nedavnim predavanjem je rektor Zwitter navzočen postumno na tisočem sestanku krožka.

Ne pomnim kakšne resne krize glede sporeda krožka. Krožek deluje bolje kot Filozofska fakulteta. Na fakulteti predavanja kar naprej odpadajo, v krožku domala nikdar. Upati smemo, da bo čez 50 let prišel na vrsto 2000. sestanek.

V začetku je bil velik logistični zalogaj izdelovanje in razpošiljanje vabil na sestanke. Najprej smo vabila razmnoževali s pisalnim strojem, nato prešli na ciklostil

in pozneje na fotokopiranje in elektronsko pošto. Pred prihodom elektronske pošte je bilo treba vabila tudi raznesti oz. deloma razposlati po pošti. Vabila so bila objavljena tudi na oglasnih deskah jezikovnih oddelkov, da so jih videli slušatelji. Število vsakokratnih poslušalcev je kolebalo med 10 in 40. Nekaj je bilo odvisno od vremena in od drugih prireditev ob istem času, predvsem pa od vsakokratnega predavatelja in od naznanjene teme.

Številčenje sestankov od 1 do sedanjih 1000 se je pričelo šele januarja 1964, tako da je bilo doslej vseh sestankov v resnici precej več kot 1000.

Veliko pozornost smo posvečali nastopom tujih predavateljev. Bili so taki z drugih jugoslovanskih univerz (zlasti pogosto iz Zagreba, največ je bilo anglistov) ter taki iz vzhodne in zahodne tujine. Nekatere predavatelje so povabili oddelki in se dogovorili za po eno predavanje v krožku (če se je le predavatelj mudil v Ljubljani na ponedeljek), nekatere predavatelje pa je povabil prav krožek. To v jugoslovanskih časih ni bilo težko, saj so zahodne dežele premogle posebne sklade za obiske svojih znanstvenikov v komunističnih deželah, in mednje so prištevali tudi Jugoslavijo. Zadoščalo je, da smo izrazili željo po kakem predavatelju, in že je prišel. Nekaj jih je bilo prav imenitnih, npr. André Martinet, Eugenio Coseriu, Giacomo Devoto, skratka imena, ki so zdaj del zgodovine jezikoslovja. Danes navala tujcev ni več, ker so skladi zahodnih držav usahnili. Vendar se tujih gostov še vedno zvrsti vsako leto precej. Novost so predavatelji z Daljnega Vzhoda, kar je zasluga Oddelka za azijske in afriške študije. Tuji predavatelji so dragoceni tudi zato, ker se od njih mimogrede učimo tujih jezikov, ne najmanj jezikoslovnega strokovnega izrazja v drugih jezikih.

Od domačih predavateljev so se v teku let najbrž zvrstili prav vsi, nekateri bolj redko, drugi bolj pogosto. Nekaj desetletij je najčešče nastopal prof. Toporišič. Od njega smo se veliko naučili o materinščini; za marsikoga so bila njegova predavanja glavni stik s teoretičnimi vidiki slovenščine. Bila so sistematična. Prof. Toporišič je še vedno med najzvestejšimi obiskovalci krožka. Ko je on nehal predavati, ga žal v vlogi sistematičnega posredovalca slovenističnih vsebin ni nadomestil nihče. To obiskovalci krožka zelo pogrešajo. Poleg predavateljev s Filozofske fakultete moram s hvaležnostjo omeniti kolege z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša in mariborske kolege.

Mlajši imajo v krožku priložnost gledati in poslušati, kako predavajo in kako razpravljajo starejši, hkrati pa se z lastnimi prispevki tudi sami vadijo v nastopanju in razpravljanju na konferencah in kongresih doma in v tujini.

Ljubo nam je, da prihajajo v krožek vsaj občasno tudi upokojeni kolegi in tu pa tam celo nastopijo s predavanjem. Njihova udeležba je krožku v ponos.

Želja, ki ostaja že od nekdaj neizpolnjena, je predstavljanje najnovejših mednarodnih publikacij. Res pa so predavanja v veliki meri nadomeščala pomanjkanje strokovne literature. V knjižnicah je ali ni bilo (ker ni bilo denarja za nakup) ali je bila v enem izvodu (ki si ga je nemalokrat prilastil eden od učiteljev – celo za dolga leta, kar je bila zvita oblika kraje). Tudi možnosti za zasebni nakup so bile omejene, administrativno in ker so bili osebni dohodki skromni. Posebno zadrego so tvorili znanstveni časopisi. Zahodni so bili vse prej kot poceni, tako da jih je bilo po knjižnicah Filozofske fakultete malo. Povrhu nas je okoli 1980 doletel ukaz oblasti, da je treba stroške za časopise na fakulteti zmanjšati za polovico. Od takrat si glede

časopisov nikoli nismo zares opomogli. Najbrž si dandanes mlajši rod težko zamisli obdobje, ko ni bilo razen dragega fotografiranja nobenih sredstev za razmnoževanje in ko je obisk tuje knjižnice pravzaprav pomenil prepisovanje iz tamkaj dostopnih knjig v zvezek ali na listke. Takrat so bila predavanja v krožku res posebnega pomena.

Uspešni smo pri predstavljanju disertacij in drugih monografij slovenskih jezikoslovcev. Odprti smo tudi za teme, ki so z vidika jezikoslovnega osredja videti bolj obrobne. Imeli smo nastope nejezikoslovcev, ki so nam odpirali oči za splošnejša vprašanja, pomembna tudi za jezikoslovje.

Manj nam je uspelo uvrščanje tvarine, ki spada v zgodovinsko jezikoslovje (čeprav tvori zgodovinsko jezikoslovje najmanj pol jezikoslovja). Dalje ni uspelo, da bi tvorbenike prepričali, naj redno in postopno predstavljajo tvorbeno jezikoslovje, tako da ostaja le-to zaprto v ozek krog naših kolegov, čeprav je že zaradi svoje naravoslovno naravnane usmeritve vredno posebne pozornosti in četudi gre za šolo, ki žanje po svetu nepopisne uspehe.

Posebna vrlina krožka je njegova popolna demokratičnost, popolna neodvisnost in popolna neobveznost. Nastopi lahko vsak, kdor želi, razpravlja lahko vsak, kdor želi. Prisostvuje lahko vsak, kdor želi in kadar želi. Celó med potekom sestanka lahko pride in odide vsak, kadar želi. Ni skratka nobene oblike prisile. Kolikor je meni znano, ni krožek nikoli spraševal kakšne kadrovske komisije, kdo sme biti funkcionar in kdo sme nastopati; nikogar ni krožek spraševal, o čem se sme na sestankih razpravljati; zaradi predavateljev je bil krožek v stiku s tujimi predstavništvi, kolikor se mu je zahotelo. Lingvistični krožek Filozofske fakultete je bil vedno otok svobode. Iz te okoliščine in iz dejstva, da krožek vendarle živi že šest desetletij, se vidi, da izpolnjuje neka pričakovanja in prinaša neke koristi; drugače bi že zdavnaj zamrl.

Ključno vlogo igrajo v krožku kolegi in kolegice, ki so skrbeli in še skrbijo za spored naših sestankov. Usklajevati morajo datume kratko- in dolgoročno, uvrščati morajo včasih predavatelje, ki bi bili za krožek izgubljeni, ko ne bi mogli nastopiti na ponedeljek, ki jim ustreza, pogajati se morajo domala z vsakim, ki prijavi predavanje. Na krožek morajo misliti tako rekoč noč in dan. Vendar niso funkcionarji krožka nikoli prejeli nagrad ali nadomestil za delo, prav tako ne predavatelji. Žal mi arhivsko gradivo ne omogoča, da bi zdaj in tukaj z imenom naštel vse predsednike in tajnike krožka; da pa bi jih navedel po spominu samo nekaj, se mi ne bi zdelo prav.

K sreči je imel krožek vedno prizadevno vodstvo, in tako je tudi zdaj, ko predseduje naša dobra kolegica Chikako Shigemori Bučar. Vsi, ki obiskujemo krožek, cenimo njeno umirjeno moderiranje in njeno hkratno resnobo in natančnost. Sam sem se tujim znancem že večkrat pohvalil, da ima naš krožek predsednico iz daljne Japonske. Ko bo nekega dne povedala, da ne želi več delovati kot predsednica, bo v krožku nastopil čas preizkušnje, ki jo bomo prestali, če bo uspelo najti primerno nadomestilo. A gospa Chikako nam bo v vsakem primeru za vedno ostala v spominu kot zgled človeka, ki opravi svojo dolžnost v celoti in dosledno, tudi kadar si jo naloži prostovoljno.

Preostali del predavanja bom posvetil vsebinskim vprašanjem krožka. V petdesetih letih 20. stoletja je med slovenskimi jezikoslovci še vedno prevladovalo stališče (ki je bilo na zahodu izgubilo veljavo že prej), da je krovna veda jezikoslovja zgodovinsko jezikoslovje in v tem okviru zlasti primerjalno jezikoslovje. Vse drugo naj bi bilo z vidika jezikoslovne znanosti stranskega pomena. Po uvedbi strukturalizma in z delovanjem praške šole je zlagoma stopilo v ospredje opisno jezikoslovje, ki je toliko napredovalo v teoriji in s tem v natančnosti, da je poleg zgodovinskega jezikoslovja zaslužiло vzdevek znanstveno jezikoslovje. Ta ključna sprememba pa se ni dotaknila prvih članov krožka, zlasti ne Škerlja in Grošlja. Grošelj je v svojem znanstvenem delu sploh vztrajal samo pri zgodovinskem pogledu (po domače: pri zgodovinskih razlagah jezikovnih pojavov), Škerlj pa je privolil v povezavo zgodovinskega jezikoslovja s psihologijo, kar je bil v mednarodnem merilu zadnji poskus primerjalnega jezikoslovja, da bi se predstavljalo kot edino pravo jezikoslovje, poskus, ki je moral spodleteti že zaradi skromne razvitosti tedanje psihologije. Pri nas so se pogledi spremenili v šestdesetih letih, ko je začel v krožek zahajati prof. Toporišič in je – po meri zahodne Evrope in ZDA nekaj desetletij prepozno – uveljavljal strukturalizem v obliki, v kateri ga je bil spoznal zlasti med delovanjem v Zagrebu. Najprej smo pri Toporišiču opazili, da natančno loči med glasom in fonemom, kar je bilo takrat eno izmed razpoznavnih znamenj ameriškega in sploh vsakršnega strukturalizma. (Že pred Toporišičem je slovenistika sramežljivo in kakor mimogrede omenjala pojem fonem, zlasti Jakob Šolar, a se je jasno videlo, da s pojmom v slovenščini ne ve kaj početi. V Slovenskem pravopisu 1962: 13 piše, da je fonem glas, ki spreminja pomen, in da imamo v celoti samo pet samoglasniških fonemov: a e i o u.) Toporišič je to korenito spremenil. Strukturalizem je tako pridobil v krožku domovinsko pravico in tudi habilitacijski postopki na Filozofski fakulteti so ga priznavali v celoti.

Po strukturalizmu bi bila morala priti prav tako že v šestdesetih letih v naše hrame tvorbeno slovnica Chomskega, a se to ni zgodilo. Na Filozofski fakulteti je tvorbeno jezikoslovje celo dandanes, pol stoletja po svojem nastanku, omejeno na nekatere posameznike. Ti posamezni znanstveniki so sicer mednarodno uveljavljeni in v tem pogledu med nami izjemni (mislim zlasti na Marijo Golden in Mileno Milojević Sheppard), a v krožku nastopajo redko. Kljub temu, da je tvorbeno slovnica šola svetovne razsežnosti z resnično pomembnimi prispevki, pri nas ne igra pričakovane krovne vloge. Taka vloga se je mogla predvideti zaradi znane okoliščine, da strukturalizem ni bil ustvaril dobrih prijemov za raziskovanje skladnje, slednja pa je bila v slovenski slovnici od nekdaj bela lisa in je taka ostala kljub napredku tudi v Toporišičevi slovnici. Tvorbeno slovnica pa je teoretično najbolj razvila prav skladnjo, in bi zato morala biti pri nas dobrodošla. Pa ni dobrodošla. Treba se je vprašati, zakaj ne.

Izhajamo iz dobrobiti države. Na področju matematike, naravoslovja in biomedicinskih ved (to troje bom v nadaljevanju skrajšal v naravoslovje) obstaja interes države za prenašanje vrhunškega znanja iz tujine k nam. Vrhunsko naravoslovno znanje potrebujemo predvsem za to, da bi ga izkoristilo gospodarstvo. Da bi bil zagotovljen prenos res vrhunškega znanja, morajo naši naravoslovci biti vrhunski znanstveniki tudi sami. V ta namen morajo dokazovati mednarodno primerljivost. Na področju humanistike pa podobnega interesa države ni, zato tudi ni državne

zahteve po mednarodni primerljivosti humanističnih znanstvenikov; taka državna zahteva bi namreč morala biti finančno podprta s primernimi sredstvi, kakor je urejeno v naravoslovju. Ko bi se v humanistiki mednarodna primerljivost zahtevala, bi jezikoslovci nujno pristali pri ukvarjanju s tvorbeno slovnico ali z optimalnostno teorijo, ki v teh časih tako rekoč edini omogočata mednarodno primerljivost, nota bene: v okviru opisnega jezikoslovja. Tako usmerjeno bi jezikoslovje Univerzi v Ljubljani pomagalo plezati po mednarodnih lestvicah. A ker je denarja od zgoraj za raziskave v humanistiki odločno premalo, jezikoslovci nismo motivirani za tvorbeno slovnico ali optimalnostno teorijo. Rajši se ukvarjamo z drugimi stvarmi, kakor jih pač zahteva raziskovalni trenutek.

Morda se sliši čudno, a manjkajoči interes države za jezikoslovne raziskave je med drugim posredno kriv, da pri nas domala ni raziskav na področju skladnje. Skladnja je namreč res težavna disciplina in bi potrebovala posebno spodbudo. Žal ostaja še naprej črna lisa tudi slovenske slovnice. Nekateri sicer gojijo lažno upanje, da bo skladenjske raziskave olajšalo korpusno jezikoslovje. A kot kaže anglosaška izkušnja iz osemdesetih in devetdesetih let (ko so bili tam gojili enako lažno upanje), je korpusno jezikoslovje kot vir skladenjskih spoznanj komajda kaj več kot delni pripomoček. Za razvijanje skladnje je predvsem treba izobraziti sintaktike, in sicer čim več sintaktikov. Naj v oklepaju dodam, da so korpusi seveda zelo koristni na nekaterih drugih področjih, npr. v slovaropisju.

Sklep. Mi, jezikoslovci, in posebej naš krožek se nikakor ne moremo izogniti odgovornosti za sedanje strokovne razmere. Zato krožek ne sme nehati skrbeti za ozaveščenost članov o vsem jezikoslovnem, temveč se bo moral tudi v prihodnosti spoprijemati s starimi in novimi izzivi. Torej se vidimo na 1001. sestanku.¹

¹ Arhiv Lingvističnega krožka Filozofske fakultete je od 7. decembra 2014 dostopen na spletni strani <http://spj.ff.uni-lj.si/lk/>. (Op. ur.)

Tržiški slovar

Ljudmila Bokal

Cobiss: 1.19

Tržiški slovar: slovarček starih tržiških pogovornih besed, ur. David Ahačič – Boris Kuburič, Tržič: Zveza kulturnih organizacij, 2012, 50 str.

1 Za začetek

Na jesen, pisalo se je leto 1916, je Marija vpisala Mirka in Marjana v tržiško ljudsko šolo, da bi se kaj več naučila. Mirka v tretji, Marjana v prvi razred. V začetku je šlo težje, ker je bila šola nemška. Toda v času avstro-ogrske monarhije, ko so v šoli peli: Bog ohrani, Bog obvarji nam cesarja, Avstrijo, je bilo v mestu več kot pol gospode nemško govoreče, vojaštvo, kolikor ga je bilo v kraju, prav tako, in meščani so bili večji jezika. Veliko nemškega besedišča je ostalo še dolgo potem, ko je avstro-ogrska monarhija že razpadla, zato so se tudi otroci hitro privajali. (Nežka Mlakar, Nemirne strune, 2000, 63)

Precej tržiških besed, ki so zaznamovale našo preteklost (med njimi predvsem popačenke iz nemškega jezika), je že odšlo. Besedišče se spreminja in se pomlaja. Tudi v tržiško govorico vstopajo nove besede, pri mladih precej iz angleškega jezika. Da ne bi šle starejše povsem v pozabo, smo pobrskali po spominu in jih zapisali v tej knjižici, in sicer približno tako, kot jih slišimo in da so berljive. (Jožica Koder, Da jih ne bi čisto pozabili, Tržiški slovar, 2012, 3)

Zgornji navedeni besedili sta namenjeni prikazu sociolingvističnega ozadja slovarja z naslovom Tržiški slovar in podnaslovom Slovarček starih pogovornih besed, ki je izšel ob 50-letnici delovanja Zveze kulturnih organizacij Tržič leta 2012. Delo sta uredila David Ahačič in Boris Kuburič, ki sta zapisana tudi med sodelujočimi pri izdaji slovarja. Poleg njih so sodelovali še Jožica Koder, Metka, Karmen in Iztok Kosem, Zvonka Pretnar ter Draga Koren in Jože Močnik. Predgovor je napisala Jožica Koder. Delu je priložena zgoščenka, na kateri je posneta pripovedka o nastanku Tržiča, ki jo pripoveduje Jana Kvas. Drugi avdioposnetek je pesem z naslovom Tržišk' šuštar, ki jo pojejo Pueri Cantorum. Besedilo je napisal Mato Mežek, uglašbil pa jo je Radovan Gobec. Objavljena je takoj za fotografijo čevljarja na eni uvodnih strani pred slovarskim delom. Ta pesem pa ni edina. Janez Kikel namreč recitira tudi pesem Vojteha Kurnika S'm Tržičan.

Osrednji del slovarčka zavzema besedje, ki je razdeljeno na dva dela. V prvem je za izhodišče vzeta tržiška narečna beseda, ki jo pojasnjuje knjižni izraz (str. 8–30). Konča se s pojasnilom o zapisu polglasnika, o uporabi opuščaja in o zapisu črke *l*. Nad tem besedilom je samostojen, nekaj več kot pol strani obsegajoč prazen prostor s črtami, ki je očitno namenjen dopolnjevanju slovarskega dela, saj je dodan tudi e-naslov izdajatelja, kamor bi lahko najbolj vneti bralci poslali še nesprejete besede.

Drugi del osrednjega slovarskega dela (str. 31–50) zajema obrnjeni prikaz besedja iz prvega dela. Na prvem mestu je izhodiščni knjižni izraz, ki ima pripisano vzporednico v tržiškem govoru. Ta del se konča z navodbami virov, iz katerih izvemo, da je v Trziču leta 2010 v samozaložbi že izšel Tržiški izgovorni besednjak avtorice Metke Kosem. Podatka, če je kakšna povezava tega slovarja z obravnavanim, ne najdemo, prav tako tudi ne, koliko izrazov je v pričujočem slovarju.

2 Besedje

Slovar zajema občno tržiško besedje z izjemo treh lastnih imen: *Boh* 'Bog',¹ *Pemc* 'Čeh' in *Trščan* 'Tržičan'. Zlasti zadnja dva imata po vsej verjetnosti sociolingvistično vrednost. Sicer pa je uslovarjeno nazorno izrazje iz vsakdanjih jezikovnih položajev, ki se je (ali se mogoče delno še) uporabljalo v tržiškem govoru in po funkcijski pripadnosti sodi v splošno sporazumevalni jezik. Številni se nanašajo na materialno kulturo: *pajkel* 'priprava za odstranitev plev'; *koreta* 'manjši voz za ročni prevoz (npr. zelenjave)'. Primerno je, da slovar prinaša tržiške posebnosti, še posebej s področij, ki so človekovemu ravnanju blizu: *trajet* 'stara tržiška jed (popočene žemlje, polite s sladkim kuhanim vinom)'; *masunek* 'maslovník'; 'močniku podobna jed iz moke, zakuhana s smetano'; šmene 'bankovci (ker šumijo)'; *lovive* 'otročka igra (loviti se)'.

Ker je Trzič znan star čevljarski kraj, v slovarju iščemo stare čevljarske izraze in jih seveda najdemo: *ajnlastane* 'nakopitenje'; *auslastane* 'izkopitenje'; *berštat* 'čevljarska delavnica'; *blek* 'napetnik'; *cvek* 'lesen žebliček'; *obertal* 'zgornji del'; *oberleder* 'zgornje usnje'. Pri tem je pomembno, da slovar s knjižnimi izrazi dopolnjuje strokovno izrazje iz tovrstne terminologije v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, saj jih je nekaj, ki jih omenjeno veliko delo slovenskega knjižnega jezika nima (*izkopitenje*, *nakopitenje*). Tako jezikovno vrednost ima tudi nekaj izrazov iz splošnega tržiškega besedja: *obvezivenca* 'povoj', *nabuškati* 'natepsti'. Obogatitev se kaže tudi v narečnih terminih: *brkočenca* 'trobentica'.²

Večine besed se drži stara patina, nekaj pa je takih, ki je nimajo: *beder* 'bedro', *borovničovc* 'borovničevc', *išjaz* 'išias',³ 'bolečina v kolkih'; *jajcat se* 'šopiriti se'. Zadnji izraz ima izraziti sodoben slengovski prizvok.

¹ Izraz je v iztočnici zapisan v sosledju z izrazom *bohonej*: *Boh* 'Bog', *bohonej* 'hvala lepa'.

² Slovar slovenskega knjižnega jezika: **brkónčica** [...] nar. gorenjsko *trobentica*: šopek rumenih brkončic

³ Napaka v slovarju; zapisano je: *išiaz*.

Največ iztočnic je enobesednih. S stališča slovaropisne urejenosti je opazna navedba dvojnic ob iztočnicah, ki jih povezuje podobna glasovna oblika: *bertoh, birtah, fertah* ‘predpasnik’; *canboh, camboh* ‘pletен koš za krompir ali drva’. V zadnjem primeru je sopostavitev smiselna, v prvem pa bi bilo boljše izraz *fertah* osamosvojiti v posebnem geslu. Takih primerov je precej (*birce, gvirca* ‘začimbe’; *vahtat, merkat* ‘paziti’), pri čemer se pojavlja vprašanje sopomenk, ki si zaslužijo svoje izhodiščno mesto. Ločenost na dve samostojni iztočnici zahteva tudi pripadnost različnim besednim vrstam (samostalnik : glagol : pridevnik) ali besedotvorne enote: *švas aparat* ‘varilni aparat’, *švasat* ‘variti’; *tukec* ‘potuhnjenec’, *tukast* ‘potuhnjen’; *taušat* ‘menjati’, *zataušat* ‘zamenjati’.

3 Stilna zaznamovanost

Med stilno zaznamovanimi besedami, ki jih zajema Tržiški slovar, je najbolj opazno nižje pogovorno besedje. Teh besed je zelo veliko. Poleg skupine splošno znanih, na primer *marela* ‘dežnik’, *mašna* ‘pentlja’, *štrumfpankal* ‘podveza’, pa velik del tako označenega besedja obsega izrazje, ki je v slovarju po vsej verjetnosti zapisano prvič: *štofelicigar* ‘odpirac za zamaške’; *nohkastal* ‘nočna omarica’. Med njimi je opazno tudi izrazje iz že omenjene čevljarске terminologije: *frejšprehanga* ‘preizkus znanja za čevljarskega pomočnika’; *štera* ‘delo na domu (šivilja, čevljar)’. Veliki zbirki vseh vrst izrazov iz nižje pogovorne socialne plasti pa se je mogoče kateri le izmuznil, na primer izraz *šnopec*.

4 Pomenski prikaz

Pohvalno je, da slovar opozarja na več pomenov pri posameznih izrazih in jih ločuje s podpičji: *glihat se (zglihat)* ‘primerjati se z nekom (pogoditi se)’; ‘spraviti se’; *kajfež* ‘človek, ki ščuva’; ‘priprava za ugašanje sveč’. Primeri rabe posamezne besede so navedeni v oklepaju v poševnem tisku in niso navedeni pri vsakem izrazu. Merilo je težko odkriti, opaziti pa je mogoče, da je raba ponazorjena pri zelo ekspresivnih: *spokat* ‘pripraviti prtljago’, tudi ‘oditi’ (*Spokej se že!*); *gratat* ‘uspjeti’ (*Tole mo j’ pa ratou.*⁴ *Tole mu je uspelo.*). Primerno je, da so pojasnjene krajevne posebnosti: *prata* ‘pečenka’ (*tržišk kosiu: župa pa prata pa sovata*). V pojasnilih so zajeti tudi stvarni dokumentarni podatki: *rovť* ‘planina, travnik v bregu (Zali rovť)’; *firbæc vokæn* ‘tržiška posebnost’ (gl. naslovnico). Zadnji primer za popolno razumevanje pogreša natančnejši opis, a nas napotuje na risbico na platnicah. Nepoučen ali pa delno poučen pa bralec ostaja še ponekod. Primer: *kordovan* ‘vrsta usnja’. Podatek, iz katere kože je to usnje, bi izraz že boljše osvetlil.

⁴ Po pravilih bi moralo biti zapisano: *Tole mo j’ pa gratou.*

5 Pravorečje, pravopis in slovnične lastnosti

Poljudni slovarski zapis besed seveda ne more slediti zahtevnim pravilom znanstveno zapisane fonetike. Namen uslovarjenja starih pogovornih besed tržiškega govora je namreč bil »[d]a jih ne bi čisto pozabili ...«, kar je zapisano v predgovoru. A slovar priča, da so sestavljavci slovarja želeli zapis izgovora čim bolj približati dejanski podobi. Prizadevanje za pravilen pravorečni zapis v slovarju se kaže v zapisu črke *l* kot *u* ali *v* in navajanju izgovora polglasnika, kar pa ni najnujnejše. Izgovor glasu *l* in polglasnika se pač opravi po regularnih glasoslovnih zakonih, ki jih rojeni govorec slovenščine opravi nezavedno. Bolj zaželeno bi bilo opremiti besede z naglasi, kar pa je slovar žal opustil, prav tako pa bi bilo dobro navajati slovnične lastnosti (besednovrstno pripadnost s sklanjatvenimi vzorci, dovršnost in nedovršnost pri glagolih, število pri samomnožinskih samostalnikih).

V slovarju je nekaj pravopisnih nedoslednosti. Pisava praznikov je po slovenskem pravopisu določena z malo začetnico: *binkšt* 'Binkošti', prav tako bi morali izenačiti pisavo z veliko ali malo začetnico pri vzporejanju klišejev: *boh žegnej* 'Bog žegnaj, blagoslovi'.

Ta zapis naj bo spodbuda za še nadaljnje dopolnjevanje slovarja tržiškega govora. Pri tem velja poudariti, da Tržič lahko prispeva k splošnemu jezikovnemu bogastvu slovenščine še posebej s starim čevljarskim izrazjem. Sestavek naj se potemtakem razume kot želja popularizirati hvalevredno prizadevanje sestavljavcev in opozoriti na slovar, ki bi lahko dobil posnemovalce tudi v drugih slovenskih krajih. Čeprav v njem ni vse pisano po leksikografskih pravilih (konec koncev lahko to pričakujemo le od tovrstno podkovanih piscev), je slovar zanesljiva sociolingvistična priča preteklega besedja nekega mesta, v našem primeru Tržiča, in jezikovni spomin o bitju in žitju preteklih tržiških rodov. Jezikoslovje s svojo ožjo sestro etnolingvistiko pa je s Tržiškim slovarjem dobilo novo enoto za svoje raziskave.

Plemenito dejanje brnskih etimologov

Metka Furlan

Cobiss: 1.19

Sebrané spisy Václava Machka 1–2, ur. Ilona Janyšková – Helena Karlíková – Eva Havlová † – Radoslav Večerka: Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 2296 str.

Václav Machek, Korespondence I–II, ur. Vít Boček – Petr Malčík, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011 (Studia etymologica Brunensia 12), 1031 str.

1 Med slovanskimi etimološkimi centri ima brnski, ki kot samostojna etimološka sekcija (Etymologické oddělení) deluje v okviru inštituta za češki jezik (Ústav pro jazyk český) pri češki akademiji znanosti (Akademie věd České republiky) danes vidnejše mesto, ker je nedvomno tudi zaradi lepega števila raziskovalcev različnih generacij vsestransko uspešen. Od leta 1989 dalje namreč redno izdaja etimološki slovar stare cerkvene slovanščine (*Etymologický slovník jazyka staroslověnského*), ki danes obsega 16 zvezkov in je do leta 2012 prispel do obravnave besede *trьbъ* 'rep', od leta 1999 pa redno organizira mednarodne znanstvene etimološke konference, katere zborniki se objavljajo v prav zato leta 2000 ustanovljeni knjižni zbirki *Studia etymologica Brunensia*, ki je do danes svoje poslanstvo razširila in objavlja tudi druge monografije s področja slovanske etimologije, tako da je do leta 2014 v okviru nje izšlo že 17 knjižnih naslovov.

Zametki sodobne brnske etimološke delavnice segajo v leto 1952, ko je etimološko sekcijo tedaj še kot del slovanskega inštituta (Slovanský ústav) ustanovil profesor brnske univerze, svetovno znani indoevropist in etimolog Václav Machek. Z objavo dveh obsežnih publikacij na skupno 3327 straneh, njegovih zbranih spisov (*Sebrané spisy Václava Machka 1–2*) in korespondence (*Korespondence I–II*), tik pred 60. obletnico ustanovitve njihove etimološke sekcije so brnski kolegi počastili spomin na svojega ustanovitelja in utemeljitelja sodobne češke etimologije ter poskrbeli, da njegov obsežni opus razprav in člankov zaradi časovne oddaljenosti ter razpršenosti po različnem domačem in tujem strokovnem revijalnem tisku ne bo potonil v pozabo. V času, ko se v znanosti tudi zaradi čedalje večjih pritiskov glede formalne uspešnosti, ki se praviloma meri po individualnih objavah, skupinsko delo vse bolj umika individualnemu, je dejanje brnskih kolegov, ki znajo stopiti skupaj, ko je to zaradi višjega cilja potrebno, toliko bolj plemenito, občudovanja in posnemanja vredno.

Sama spadam v generacijo, ki etimologa in indoevropeista Václava Machka pozna le posredno, prek njegovih del, imela pa sem še srečo, da sem spoštljive besede o njem, njegovem znanstvenem opusu in etimološki metodi slišala od našega etimologa in onomasta Franceta Bezlaja, ki ga je kot 16 let mlajši globoko cenil in spoštovanje do njega prenesel tudi na mlajšo generacijo.

Václav Machek se je rodil 8. novembra 1894¹ v vzhodnočeški vasi Brdek. Po maturi se je leta 1914 vpisal na praško filozofsko fakulteto, kjer je študiral češčino in latinščino. Zaradi izbruha prve svetovne vojne je diplomiral lahko šele spomladi leta 1921 in jeseni istega leta doktoriral. V slovansko primerjalno jezikoslovje sta ga vpeljala priznana profesorja Josef Zubatý in Oldřich Hujer. Kot štipendist francoske vlade se je strokovno izpopolnjeval pri slavni Antoinu Meilletu, Josephu Vendryesu, Josephu Blochu in drugih. Po vrnitvi v domovino je bil v letih 1924–1936 gimnazijski profesor, v študijskem letu 1930/31 pa je bil pritegnjen k sodelovanju pri pripravi *Slovníka jazyka českého* v Pragi. Z delom *Studie a tvoření výrazů expresivních*, ki je izšlo leta 1930, se je na brnski Masarykovi univerzi habilitiral leta 1931, leta 1936 pa je postal profesor za indoevropsko primerjalno jezikoslovje. Leta 1956 mu je bila podeljena čast doktorja filoloških znanosti, leta 1958 pa je postal vodja novoustanovljene katedre za slavistiko in primerjalno jezikoslovje. Impresivna je njegova široka tematika predavanj, ko je med letoma 1931 in 1965 na brnski univerzi poučeval indoevropsko in slovansko primerjalno jezikoslovje, ob katerih je poleg slovanskih jezikov predaval tudi litovščino, letščino, staro pručščino, staro indijščino, avestijščino, pali in toharščino. Pogosto je bila tema njegovih predavanj tudi domovina in kultura starih Indoevropejcev. Svojo življenjsko pot je Václav Machek sklenil 26. maja 1965 v Brnu.

Etimološka delavnica je bila leta 1952 v Brnu ustanovljena, ker se je v njej načrtovala izdelava etimološkega slovarja slovanskih jezikov,² a je usoda kljub dobro načrtovanim pripravljanim delom hotela, da sta pod naslovom *Etymologický slovník slovanských jazyků* že po Machovi smrti izšla le dva tematska zvezka s skupnim podnaslovom *Slova gramatická a zájmena* (1: *předložky, koncové partikule*, 1973; 2: *spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*, 1980), del že izdelanih gesel za slovar pa je v letih 1990–1997 v več člankih izhajal v reviji Slavia pod naslovom *Z materiálů Etymologického slovníku slovanských jazyků*.³ Praslovanska etimološka slovarja se od leta 1974 dalje izdelujeta v dveh drugih etimoloških centrih, v moskovskem *Étymologičeskij slovar' slavjanskijh jazykov* 1–38– (Moskva, 1974–2012–) in v krakovskem *Słownik prasłowiański* 1–8– (Kraków, 1974–2001–), brnski pa bogato gradivo, ki je bilo ekscerpirano za načrtovani etimološki slovar slovanskih jezikov, uporablja pri izdelavi dela *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*.

¹ Stoti obletnici rojstva Václava Machka je bila posvečena četrta številka 63. letnika revije Slavia z naslovom Χαριστήρια Venceslao Machek oblata.

² Leta 1966 je v Brnu pod uredništvom Eve Havlove izšel celo poskusni zvezek slovarja *Etymologický slovník slovanských jazyků: ukázkové číslo* (125 str.). Ob urednici so bili avtorji gesel še V. Čapková, F. Kopečný, A. Mátl in H. Pleváčová.

³ Prispevki so v praški reviji Slavia izšli v tehle intervalih: 59 (1990), št. 3, 271–277; 60 (1991), št. 3, 316–320; 63 (1994), 149–157; 66 (1997), št. 1, 71–79; 66 (1997), št. 2, 179–182; 66 (1997), št. 4, 447–454.

Svojo prvo znanstveno publikacijo je Václav Machek objavil leta 1922, nekatera njegova dela pa so bila objavljena tudi še postumno. Njegov publicistični opus danes obsega 428 enot, med njimi je pet monografskih del. Ob *Studie a tvoření výrazů expresivních* (1930), *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave* (1934) in *Česká a slovenská jména rostlin* (1954) izstopata predvsem njegova etimološka slovarja. Leta 1957 je izdal *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* (1957), pripravljal pa je tudi že drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo s samo češkimi geselskimi iztočnicami, a ga je prehitela smrt, tako da je slovar z naslovom *Etymologický slovník jazyka českého* izšel postumno leta 1968, končno usklajevalno redakcijo zanj pa sta opravila Eva Havlová in Antonin Mátl. Do danes je bila ta izdaja etimološkega slovarja ponatisnjena že trikrat, v letih 1971, 1997 in 2010.

Václav Machek je bil predstavnik generacije slovanskih etimologov prve polovice prejšnjega stoletja, v kateri so izstopali tudi Max Julius Friedrich Vasmer (1886–1962), Petar Skok (1881–1956) in Stefan Mladenov (1888–1963) ne le zato, ker je vsakdo od njih slovanski nacionalni jezik oskrbel s svojim etimološkim slovarjem, ampak tudi, ker so kot jezikoslovni eruditi pomembno prispevali h kvalitativni in kvantitativni rasti in uveljavljanju slovanske etimologije. Václav Machek je v svoji generaciji izstopal tudi zato, ker ni ostajal v zavetju slovanskega jezikovnega in jezikoslovnega sveta, ampak je kot indoeuropeist korenine slovanskega leksikalnega fonda iskal tudi širše indoevropske perspektive. Naj izpostavim njegove prispevke na temo slovansko-baltskih, slovansko-germanskih, slovansko-latinskih, slovansko-grških, slovansko-keltskih in slovansko-hetitskih leksikalnih vezi (za slednje npr. het. *and(a)ra-* 'moder' : psl. **modrь* 'isto'). Že s svojo monografijo iz leta 1930 je Machek pokazal posebno zanimanje za jezikovne pojave s področja ekspresivnega izražanja (npr. č. nevtralnó *spí* 'spi' : ekspresivno ljubkóvalno *spinká* 'spančka'). Afiniteta do prepoznavanja ekspresivno določenih fonetičnih pojavov (npr. mehčanje, dodajanje vzglasnih č-, š-, ž-, h namesto k, nazalizacija ...) tam, kjer načelo o brezizjemnosti glasoslovnih zakonov odpove, je močno izražena tudi v zadnjem njegovem monografskem delu, v etimološkem slovarju. V geslu *lokati* 'piti, požirati' zato združuje ekspresivno določene »fonetično neregularne« česke realizacije *lohnit* (> *lonit*), *logat'*, *lochat*, pa tudi slovaške, npr. *lokat'*, *lohat'*, *logat'*, *lôchat'*. Področje slovanskih ekspresivnih tvorb je bilo namreč do Machkovega nastopa razmeroma slabo raziskano. Ob pozornosti, ki jo je posvečal pojavom ekspresivnosti v jeziku, se je verjetno zavedel, da je v primerih, ko besedo z regularnim fonetičnim razvojem začnejo fonemsko preusmerjati »neregularni«, treba pri povezovanju medsebojno sorodnih besed semantiko (npr. 'piti, požirati') upoštevati bolj kot pa fonetiko (npr. *lokati*). Sicer pa je bil Machek zagovornik gibanja besed in stvari (*Wörter und Sachen*), ki je izpostavljalo, da je predzgodovina besed tesno povezana s predzgodovino realij = stvari in je zato v ospredje postavilo do tedaj zapostavljen študij razvoja besednega pomena. Lep primer take obravnave predstavlja že njegova študija iz leta 1924, v kateri je jezikovni ostanek gozdne čebelarske tehnike zapiranja naravnih drevesnih panjev z deskami prek č. *dluž* 'deska na sprednjem delu panja' in sorodnih slovanskih besed prepoznal v psl. samostalniku **dǫlžь* f 'deska, ki pokriva zarezo v naravnem drevesnem panju'. Vidni odraz globoke prepričanosti pomena gibanja *Wörter und Sachen* je slikovno gradivo, s katerim v etimološkem

slovarju (in tudi v posameznih člankih) ponazarja obravnave nekaterih besed (npr. *brah, jařmo, práh, kozlub, řtět, záboj*). Slikovno gradivo je bilo namreč skorajda obvezna sestavina prispevkov revije Wörter und Sachen (1909–1944).

2 *Sebrané spisy Václava Machka* v dveh knjigah na skupno 2296 straneh so izdelali priznani brnski etimologi Ilona Janyšková, Helena Karlíková in Radoslav Večerka, ki aktivno sodelujejo pri projektu *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, pri izdelavi Zbranih spisov pa je še sodelovala pokojna Eva Havlová (1929–2010), ki je bila tako kot tudi Radoslav Večerka še Machkova učenka. Pri izdelavi tega obsežnega dela sta torej sodelovali dve generaciji brnskih etimologov.

Kot ponazarja naslov, so v delu ponovno objavljeni vsi Machkovi objavljeni prispevki razen monografskih. Avtorji so jih tematsko razdelili v tri skupine: Razprave in članki (*Studie a články*, 21–1560), Recenzije, poročila, uredniške pripombe, ocene idr. (*Recenze, zprávy, redakční poznámky, posudky aj.*, 1561–2038) in Nekrologi (*Nekrology*, 2039–2087). Vsi prispevki so bili stavljani ponovno, paginacija iz izvirnikov pa je posebej označena. Znotraj vseh treh skupin so prispevki kronološko razvrščeni, pod naslovom vsakega pa je podan vir prve objave.

Pohvalno je, da so se avtorji odločili in tu prvič objavili njegova predavanja z naslovom Študij indoevropskega besednega zaklada (*Studium indoevropské slovní zásoby*, 2089–2130) iz študijskega leta 1961/62. Sledi bogat seznam naslovov njegovih predavanj in seminarjev od študijskega leta 1931/32 do 1964/65 pod naslovom *Seznam přednášek a seminářů vedených Václavem Machkem na Filozofické fakultě v Brně* (2131–2138). Pod naslovom *Činnost Václava Machka v redakčních radách časopisů* (2139) spoznamo čas Machkovega uredniškega delovanja v strokovnih revijah *Naše řeč*, *Listy filologické* in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Temu sledi *Bibliografie Václava Machka* (2140–2165), ki obsega 428 enot, vsaki enoti pa je dodan podatek, na katerih straneh ponovne objave se prispevek nahaja. Na koncu bibliografije lahko iz seznama okrajšav časopisov vidimo, da je Machek precej publiciral tudi v tujem strokovnem tisku, in sicer v revijah *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* (Pariz), *Indogermanische Forschungen* (Berlin), *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* (Berlin – Gütersloh – Göttingen; po letu 1988 revija izhaja pod novim naslovom *Historische Sprachforschung*), *Revue des Études slaves* (Pariz), *Zeitschrift für Slavische Philologie* (Leipzig – Wiesbaden – Heidelberg) in *Zeitschrift für Slawistik* (Berlin). Zanimiv je razdelek *Práce o Václavu Machkovi* (2166–2181), v katerem so za čas v letih 1930–2011 zbrane recenzije in drugi odmevi na Machkov jezikoslovni opus. Presenetljivo hitro so se domači in tuji avtorji odzvali že ob izidu njegove prve monografije *Studie a tvoření výrazů expresivních*, med njimi tudi Antoine Meillet (1866–1936), ki je recenziral obe prvi Machkovi monografiji.

Delo zaključujejo kazala, in sicer kazalo navedenih osebnih imen (*Rejstřík jmenný*, 2182–2190), stvarno kazalo (*Rejstřík věcný*, 2191–2201) in besedno kazalo (*Rejstřík slovní*, 2202–2296). Za slovenski prostor je zanimivo, da je Machek med raziskovalci citiral Rajka Nahtigala (1877–1958) in Karla Oštirja (1888–1973), mladi Bezlaj (1910–1993) pa v kazalu navedenih osebnih imen nastopa kot poročevalec Machkovih člankov *Trois noms slaves de couleurs* in *Quelques noms slaves de*

plantes ter kot pisec nekrologa. Obsežno besedno kazalo prinaša vso leksiko iz vseh, tudi neindoevropskih jezikov, ki jih je Machek obravnaval v svojih spisih. Vanje so vključene tudi rekonstrukcije (pra)slovanskega in praindoevropskega leksikalnega fonda. Slovenščina je v kazalih zastopana z 248 različnimi leksemi.

Besedilu uvoda (*Předmluva*, 11–12) izpod peresa Ilone Janyškovce, v katerem so Zbrani spisi Václava Machka kratko predstavljeni, sledi prikaz Machkovega življenja in dela (*Václav Machek – život a dílo*, 13–19), ki ga je prispevala Eva Havlová.

3 *Korespondence I–II* (1031 str.) je izšla kot 12. številka knjižne zbirke *Studia etymologica Brunensia*, izdelala in tudi uredila pa sta jo predstavnika najmlajše generacije brnskih etimologov Vít Boček in Petr Malčík.⁴

Urednika sta v izdelavo te publikacije vložila ogromno dela, saj je v publikaciji za obdobje med letoma 1929 in 1965 objavljenih 1620 pisem (največ jih je iz obdobja po drugi svetovni vojni) z več kot 400 različnimi naslovniki. Kot napoveduje naslov, je v delu objavljena korespondenca, tj. Machkova poslana in sprejeta pisma. To je bilo namreč mogoče realizirati, ker je imel Machek navado, da je svoja pisma tipkal v duplikatih. Večina korespondence je objavljena prvič. Manjši del je Eva Havlová že objavila v dveh člankih pod naslovom *Z korespondence Václava Machka v Listy filologické* 127 (2004), 327–350, in *Z vědecké korespondence mezi Brnem a Vídni* v reviji *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Linguistica Brunensia* 54, A 53 (2005), 198–202, Machkov dopis Jaroslavu B. Rudnyckemu pa je bil prvič objavljen v predgovoru *An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*, Winnipeg, 1962, X–XI.

Ker sta se urednika odločila za objavo vse korespondence, lahko v njej Machka spoznavamo kot jezikoslovca, ki si dopisuje s številnimi domačimi in tujimi jezikoslovci ali strokovnjaki drugih znanstvenih ved, ker ga kot etimologa zanimajo podrobnosti o realijah, kot urednika, avtorja, ki objavlja svoje članke, kot profesorja, prijatelja ... Ganljiv je prizor, ki ga podoživimo v najmlajšem izmed dopisov, v katerem leta 1965 dunajski indoevropeist Karl Treimer (1892–1976) Machka sprašuje, ali že ima krtačne odtise nove izdaje etimološkega slovarja, da bi o njem napisal obljubljeni recenzijo. Odgovor na to pismo ni več Machkov, ampak Eve Havlove, ki mu sporoča žalostno vest.

V korespondenci kot naslovniki nastopajo osebe, redakcije čeških in tujih časopisov, različne znanstvene in pedagoške ustanove, ministrstva, muzeji, založbe itd., ki v pismih ubesedujejo različno tematiko. Ker se tematika z različnih področij v enem pismu pogosto prepleta, sta se urednika odločila, da jo razvrstita po abecednem redu, znotraj tega pa seveda kronološko. Vsakega od naslovnikov sta pred dotično korespondenco tudi na kratko predstavila. Tako je npr. naš France Bezljaj, ki naj bi Machku pisal dvakrat, Machek pa njemu enkrat (vse v letu 1958), predstavljen z letnicama rojstva in smrti, opisno pa v slovenskem prevodu takole: »Slovenski

⁴ Prvi je v isti knjižni zbirki leta 2010 izdal monografijo *Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích* (*Studia etymologica Brunensia* 9), ki predstavlja prirejeno besedilo njegove disertacije, leta 2014 pa monografijo *Praslovanština a jazykový kontakt* (*Studia etymologica Brunensia* 17).

slavist. Študiral v Ljubljani in Pragi, deloval na univerzi v Ljubljani in na slovenski akademiji znanosti. Ukvarjal se je zlasti s slovensko etimologijo in onomastiko, pa tudi s tujimi vplivi na slovenščino. Je avtor slovenskega etimološkega slovarja [Bezljaj 1976–2007]. Bil je urednik časopisa Slavistična revija.

Osrednjemu delu s korespondenco, ki se razteza na skupno 943 straneh, sta urednika na začetku vsakega od obeh delov dodala kazalo. V prvem delu kazalu sledijo trije razdelki – Predgovor (*Předmluva*, 9–17), Uredniška pojasnila (*Ediční poznámky*, 19–22) in Zahvala (*Poděkování*; 23). Na koncu drugega dela so v razdelku *Literatura* (981–1017) zbrani bibliografski podatki o delih, ki so navedena v korespondenci (opozorilo, da je enota bibliografsko razložena, je v pismih navedeno med oglatima oklepajema), kazalo osebnih imen (*Jmenný rejstřík*, 1019–1031) pa nas seznanja z imeni oseb, ki v *Korespondence* I–II nastopajo kot avtorji pisem ali pa so v pismih omenjeni.

4 Gotovo ni naključje, da sta publikaciji *Sebrané spisy Václava Machka* 1–2 in *Korespondence* I–II izšli sočasno, v istem letu. Časovno usklajeno dejanje treh generacij brnskih etimologov, Eve Havlove in Radoslava Večerke, Ilone Janyškove in Helene Karlíkove ter Víta Bočka in Petra Malčíka, je odraz skrbno načrtovanega in izvrstno izpeljanega skupnega dela. Z njim se brnska etimološka delavnica ni le najbolje poklonila spominu svojega ustanovitelja, učitelja in vzornika, ampak je istočasno postavila zelo visok standard pri izdajanju tovrstnih del, ki so dandanes v vsaki stroki izjemno koristna, saj z ustvarjanjem boljših delovnih razmer zagotavljajo, da raziskovalni dosežki starejših generacij ne bi potonili v pozabo. Taki medgeneracijski mostovi so zato pomemben dejavnik pri neobhodnem ohranjanju kontinuitete znanstvene misli in diskurza v vsaki stroki, tudi primerjalnojezikoslovni in etimološki.

Besedotvorje in njegovi viri v slovanskih jezikih

Ines Voršič – Irena Stramljič Breznik

Cobiss: 1.19

Tvorba reči i njeni resursi u slovanskim jezicima: zbornik radova sa četrnaeste međunarodne naučne konferencije Komisije za tvorbu reči pri Međunarodnom komitetu slavista, ur. Rajna Dragičević, Beograd: Filološki fakultet, 2012, 771 str.

1 Od 28. do 30. maja 2012 je v Beogradu potekala že štirinajsta znanstvena konferenca Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju, in sicer na temo Besedotvorje in njegovi viri v slovanskih jezikih. Strokovno srečanje je potekalo v organizaciji Filološke fakultete v Beogradu in Biblioteke mesta Beograd ter pod odličnim vodstvom prof. dr. Boža Čorića in prof. dr. Rajne Dragičević. Zbornik, ki je bil izdan ob tej priložnosti, je počastil tudi spomin na preminulo dolgoletno članico komisije dr. Jeleno A. Zemsko (5. 11. 1926 – 22. 3. 2012), katere besedotvorne raziskave so pomemben prispevek k slovanskemu besedotvorju in jezikoslovju sploh.

Na beograjski konferenci je sodelovalo skupno 63 referentov iz Avstrije, Belorusije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Črne gore, Hrvaške, Makedonije, Nemčije, Poljske, Rusije, Slovaške, Slovenije, Srbije in Ukrajine. Referate so udeleženci predstavili ločeno v sekcijah A oz. B, skladno s tem pa so razvrščeni tudi v obsežnem zborniku, ki šteje kar 771 strani. Člani Komisije za slovansko besedotvorje so svoje delo predstavili v sklopu sekcije A.

Na zasedanju Komisije je bilo prisotnih 29 članov, ki pa so 29. maja 2012 odločili, da se vrsti strokovnjakov za besedotvorje pridružita dve novi članici, in sicer Larisa P. Kisljuk iz Ukrajine in Amela Šehović iz Bosne in Hercegovine. V zborniku sta njuna referata vključena med dela članov Komisije, prebrati pa je mogoče tudi prispevke članov, ki se konference niso mogli udeležiti, Igorja S. Uluhanova (Rusija), Valentine N. Vinogradove (Rusija) in Genadija A. Nikolajeva (Rusija). Zbornik v prvem delu (str. 21–433) tako zajema 34 prispevkov. Posebna pozornost je posvečena različnim tvorbenim postopkom – tako tradicionalnim, kot so izpeljava, zlaganje, sestavljanje, kot tudi manj tipičnim, kot so konverzija, univerbizacija in semantična tvorba, ki predstavljajo mejna področja besedotvorja.

2 Cvetanka D. Avramova (Sofija, Bolgarija) je na konferenci nastopila s prispevkom *Nomina propria* kot sredstvo tvorbe novih besed v sodobnem bolgarskem knjižnem jeziku (str. 21–31) in tako predstavila lastna imena, ki so zelo pogoste motivirajoče jezikovne enote za tvorbo novih besed. Lidija Arizankovska (Skopje,

Makedonija) je predstavila makedonsko besedotvorje in tipična besedotvorna sredstva (str. 33–42), Julija M. Baltova (Sofija, Bolgarija) pa je razmišljala o t. i. »neoklasičnem« v sodobnem besedotvorju (str. 43–51). Razjasnila je pojma »neoklasicizem« in »neoklasično besedotvorje«, ki ju dobro pozna jezikoslovje germanskih jezikov, ter hkrati izpostavila potrebo po njuni ustalitvi v besedotvorni terminologiji slovanskih jezikov. Pri tem se je Baltova spraševala, ali obstaja razlika med zahodnoevropskim in slovanskim besedotvorjem, kadar le-to izhaja iz elementov, ki so izvorno iz grškega in latinskega jezika (npr. *bio-*, *eko-*, *fono-*, *neo-*, *-teka* ipd.), ob tovrstnih vprašanjih pa je opozorila tudi na nejasne ločnice med zlaganjem in prefiksacijo. Krystyna Waszakowa (Varšava, Poljska) je razpravljala o kognitivno-komunikacijski funkciji besedotvorne motivacije (str. 53–64). Valentina N. Vinogradova (Moskva, Rusija) se srečanja ni mogla udeležiti, v prispevku, objavljenem v zborniku (str. 65–72), pa je predstavila leksikalno-semantične in formalne lastnosti besedotvornih kategorij v poetičnih besedilih. Soorganizatorica beograjskega besedotvornega srečanja Rajna Dragičević (Beograd, Srbija) se je osredotočila na besedotvorno in semantično analizo izsamostalniških predlogov v sodobnem srbskem jeziku (str. 73–87), pri tem pa je izpostavila zlasti konverzijo – besedotvorni proces, ki privede do prehoda leksema iz ene besedne vrste v drugo. Raziskovanju konverzije kot tvorbenega postopka se je posvetila tudi Olga P. Jermakova (Kaluga, Rusija), ki je svoje ugotovitve predstavila v prispevku Konverzija in sinhronija (str. 89–96). Jevgenija A. Karpilovska (Kijev, Ukrajina) je opisala aktivne tvorbene vire sodobnega ukrajinskega jezika (str. 97–107), medtem ko je nova članica Komisije Larisa P. Kisljuk (Kijev, Ukrajina) razmišljala o diferenciaciji besedotvornih sredstev v sodobni ukrajiniščini (str. 109–119). Krystyna Kleszczowa (Katovice, Poljska) je analizirala predloge v poljskem besedotvorju (str. 121–129), in sicer s ciljem, da potrdi tezo, da nestabilnost predlogov spodbuja spremembe v besedotvornem sistemu.

Nina F. Klimenko (Kijev, Ukrajina) se je posvetila raziskovanju regeneracije besedotvornih sredstev kot posledice semantične interference med jeziki (str. 131–140). V sodobnem času zelo aktualno jeziko(slo)vno vprašanje pa je odprla Elena I. Koriakowcewa (Siedlce, Poljska), ki je v svojem referatu (str. 141–152) razglabljala o ekspresivni zmožnosti besedotvornih sredstev, pri čemer se je usmerila na strukturno in semantično analizo okazionalizmov, množično prisotnih v reklamnih besedilih, natančneje pa je preučila tvorjenke s t. i. polafiksi (angl. *semi-affixes*) tipa *-holik*, *-oid*, *-fobia*, *-manija*, *-gate* ipd. Predsednik Komisije za slovansko besedotvorje Aleksander Lukašanec (Minsk, Belorusija) je nastopil s prispevkom Nomina agentis v sodobnem beloruskem jeziku: besedotvorni potenciali in tendence (str. 153–165), v katerem je opozoril na težnje k internacionalizaciji, ki se aktivno kaže tudi v aktualni beloruščini, kar pomeni, da je (kot drugi slovanski jeziki) tudi beloruščina močno dovzetna za tujejezične elemente in jih je sposobna vključevati v lasten tvorbeni sistem. Jelena G. Lukašanec (Minsk, Belorusija) je predstavila prav tako izjemno aktualno raziskovalno temo, tj. besedotvorne pojave v internetni komunikaciji oz. tvorbene posebnosti, kot se odražajo v ruskem (spletnem) jeziku (str. 167–175), in sicer ne samo v spletnih klepetalnicah in na forumih, temveč tudi v spletnih slovarjih, ki jih oblikujejo internetni uporabniki in so tako leksikalni zaklad aktualnega pogovornega jezika, slenga in žargona zlasti mlajše populacije. Svetlana

Mengel in Elena Plaksina (Berlin, Nemčija) sta razpravljali o interferenci besedotvornih mehanizmov v jezikovnem sistemu dvojezičnih govorcev (str. 177–192), kar sta storili ob naslonitvi na ruščino in njene »partnerske« jezike. Igor G. Miloslavski (Moskva, Rusija) je predstavil prispevek z naslovom Spremembe sintagmatskih in paradigmatskih značilnosti slovanskih glagolov kot rezultat semantične tvorbene modifikacije (str. 193–200).

Alicja Nagórko (Berlin, Nemčija) je raziskala besedotvorni potencial sakronimov v poljskem, slovaškem, češkem in nemškem jeziku (str. 201–214), pri tem pa se je naslonila na besednodružinsko analizo. Galina P. Neščimenko (Moskva, Rusija) je v daljšem prispevku (str. 215–233) razdelala pojav »preskoka« besedotvorne stopnje v tvorbenih procesih slovanskih jezikov. Aleksej V. Nikitevič (Grodno, Belorusija) je raziskal besedotvorne povezave narečnih podsistemov dveh sorodnih jezikov – beloruskega in ruskega (str. 235–243). Prispevek Genadija A. Nikolajeva (Kazan, Rusija), ki srečanju ni mogel prisostvovati, je osredinjen na univerbizacijo in substantivizacijo v zgodovini ruskega besedotvorja (str. 245–254). Slovaški jezikoslovec Martin Ološtiak (Prešov, Slovaška) je predstavil projekt, imenovan Kompleksna analiza besedotvorja sodobne slovaščine (str. 255–269), ki temelji na jezikovnem gradivu Slovarja korenskih morfemov slovaščine (2007). Cilj projekta sta celovit opis in razlaga funkcioniranja besedotvornega sistema slovaškega jezika tako s kvalitativnega kakor s kvantitativnega vidika. Jelena V. Petruhina (Moskva, Rusija) je proučila rabo besedotvornih sredstev cerkvenoslovanskega jezika v modernem ruskem jeziku in v primerjavi s srbskim jezikom (str. 271–287). Vasilka Radeva (Sofija, Bolgarija) je spregovorila o vlogi primerjave pri tvorbi besedotvornega pomena pridevnikov (str. 289–297), ki temelji na ideji izomorfizma med skladenjsko strukturo in besedotvornim pomenom tvorjenke, npr. sln. *nebesnolep* < *lep kot nebesa*. Jochen Raecke (Tübingen, Nemčija) je v središče zanimanja postavil stanje slovanskega besedotvorja ter sredstva in predmet raziskovanja (str. 299–310), Zofia Rudnik-Karwatowa (Varšava, Poljska) pa je predstavila vlogo besedotvorja v slovanski jezikoslovni terminologiji (str. 311–318), pri čemer je izhajala iz gradiva poljskega, češkega in ruskega jezika. Ludwig Selimsky (Katovice, Poljska) je opisal elemente turškega jezika v bolgarskem besedotvornem sistemu (str. 319–329), pri tem pa se je v največji meri posvetil raziskavi turških obrazil, pripetih na avtohtone korene. Osrednja tema prispevka Jerzyja Sierociuka (Poznanj, Poljska) je specifična narečnega besedotvorja, kot jo izkazuje elektronski narečni korpus poljskega jezika (str. 331–340). Irena Stramljič Breznik (Maribor, Slovenija) je na konferenci predstavila medmete kot motivirajoče prvine za lastno in druge besedne vrste (str. 341–352). Branko Tošović (Gradec, Avstrija) je preučil teoretične vidike besedotvornega purizma ter podal njegovo pojmovanje in tipologijo, natančneje pa se je posvetil hrvaškemu, srbskemu, bosanskemu in črnogorskemu tvorbenemu purizmu (str. 353–365). Božo Čorić (Beograd, Srbija), sogostitelj konference, je obširneje predstavil srbske tvorjenke s pomenom 'proizvod živalskega porekla' (str. 367–385) in jih analiziral s strukturnega in semantičnega vidika.

Igor S. Uluhanov (Moskva, Rusija) se je lotil obravnave besedotvornega postopka, imenovanega transafiksacija (angl. *transaffixation*) (str. 387–398). Zinaida A. Haritončik (Minsk, Belorusija) je razmišljala o konceptualni naravi leksikalnega

pomena (str. 399–406). Nova članica komisije Amela Šehović (Sarajevo, Bosna in Hercegovina) pa je v svojem prispevku (str. 407–417) pretresala vprašanje t. i. uni-verbizacije, katere pojmovna ustalitev v vseslovanskem jezikoslovju še ni povsem utrjena, zaradi česar se dojema kot posebno zanimivo besedotvorno področje. Šehovićeve se je osredotočila na obravnavo »univerbov« v bosanskem jeziku, osnova za raziskavo pa ji je bilo poleg širokega jezikovnega korpusa pisnih besedil tudi besedje govornega jezika. Hrvaška jezikoslovka Barbara Štebih Golub (Zagreb, Hrvaška) se je posvetila nadvse aktualni obravnavi priložnostnega besedja in raziskala okazionalizme v hrvaških publicističnih besedilih, izhajajoč iz korpusa hrvaških tiskanih in spletnih medijev. Obravnavane okazionalizme je v prispevku (str. 419–433) opredelila glede na stilno vrednost in besedotvorni status.

3 V drugem delu zbornika Besedotvorje in njegovi viri v slovanskih jezikih je mogoče prebrati še številne druge zanimive leksikološke prispevke jezikoslovcev iz Srbije in tudi iz Črne gore (napisali so jih M. S. Ajdžanović, M. B. Alanović, I. G. Bjelaković, V. Ž. Brborić, D. D. Veljković Stanković, D. M. Vitas in C. J. Krstev, D. S. Vujović, S. P. Vučković, C. Georgieva, D. S. Gortan-Premk, J. R. Jovanović Simić, D. B. Klikovac, V. D. Koprivica, I. V. Lazić-Konjik, B. Marić, R. N. Marojević, J. I. Matijašević, A. M. Milanović, L. Nedeljkov, A. B. Pejanović, P. T. Radić, S. Ristić, R. D. Simić, I. P. Čelić, G. Štasni, G. Štrbac).

4 Po številu udeležencev oz. njihovih prispevkov je tako vnovič mogoče skleniti, da sta besedotvorje in leksikalni sistem izjemno aktualno raziskovalno področje s pestro raziskovalno dinamiko in pristopi. Zato je vzorno urejen, bogat in obsežen beograjski zbornik vreden pozornosti širše strokovne javnosti.

Izbrisani slovarski sestavki iz druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika

Cobiss: 1.04

Iz druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika smo morali zaradi zahteve imetnikov blagovnih znamk Cockta, Superga, Teflon in Tetra Pak po drugačni slovarski obravnavi umakniti slovarske sestavke, ki prikazujejo iz navedenih blagovnih znamk izpeljane občnoimenske besede.

Imetniki blagovnih znamk so svojo zahtevo utemeljili na Zakonu o industrijski lastnini (Uradni list Republike Slovenije 51/2006), ki v 51. členu pravi takole: »Če daje reprodukcija znamke v slovarju, enciklopediji ali podobnem delu vtis, da gre za generično ime blaga ali storitev, za katere je znak registriran, mora založnik dela na zahtevo imetnika znamke poskrbeti za to, da je najkasneje v naslednji izdaji publikacije pri reprodukciji znamke oznaka, da gre za znamko.«

Sklicujoč se na to zakonsko določilo, so imetniki navedenih blagovnih znamk zahtevali zapis iztočnice z veliko začetnico in znakom ®, slovarske razlage pa so si celo prizadevali spremeniti v ozke terminološke definicije. Uresničitev teh zahtev bi nasprotovala slovarskemu konceptu, izkazani jezikovni rabi in predvsem strokovnim slovaropisnim načelom, zato smo sporne sestavke raje umaknili iz slovarja. Namesto v slovarju jih brez pravnih zadržkov objavljamo v znanstveni reviji, s čimer želimo informirati jezikovne uporabnike o pisanju imen teh blagovnih znamk in o splošni rabi iz njih izpeljanih občnoimenskih besed, predvsem pa v okviru znanstvenega diskurza spodbuditi nadaljnje strokovne razprave o tej pravno zanimivi in jezikoslovno pereči problematiki.

cockta in kókta -e [kókta] ž (ô) *osvežujoča gazirana brezalkoholna pijača znamke Cockta*: piti cockto; steklenica cockte

kokta gl. cockta

supêrga -e ž (ê) nav. mn., pog. *športni copat*: obuti superge; trenirka in superge

teflón -a m (ô) *umetna snov znamke Teflon, odporna proti kemikalijam in višjim temperaturam*: prevleči posodo s teflonom

teflónski -a -o prid. (ô) **1.** *nanašajoč se na teflon*: teflonska prevleka / teflonska ponev, posoda **2.** *ekspr. neobčutljiv za kritiko, očitke*: teflonski politik

tétrapak tudi tetrapák -a m (ê; â) *embalaža podjetja Tetra Pak za tekočine, navadno iz močnejšega, plastificiranega papirja*: izdelovati tetrapak / mleko, sok v tetrapaku; v prid. rabi: tetrapak embalaža

Nataša Gliha Komac – Nataša Jakop – Boris Kern – Simona Klemenčič – Domen Krvina – Nina Ledinek – Mija Michelizza – Tanja Mirtič – Andrej Perdih – Špela Petric – Marko Snoj – Andreja Žele

Seznam sodelujočih

Simon Atelšek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
simonat@zrc-sazu.si

Hubert Bergmann

Österreichische Akademie der Wissenschaften
Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung
Österreichisches Biographisches Lexikon
Kegelgasse 27/2, A-1030 Wien, Avstrija
hubert.bergmann@oeaw.ac.at

Ljudmila Bokal

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
bokal@zrc-sazu.si

Helena Dobrovoljc

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
helena.dobrovoljc@zrc-sazu.si

Előd Dudás

Országos Idegennyelvű Könyvtár
H-1056 Budapest, Molnár utca 11, Madžarska
dudaselod@gmail.com

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
metka.furlan@zrc-sazu.si

Nataša Gliha Komac

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
ngk@zrc-sazu.si

Helena Grochola-Szczepanek

Instytut Języka Polskiego PAN
al. Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków, Poljska
helenags@ijp-pan.krakow.pl

Nataša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
natasajakop@zrc-sazu.si

Karmen Kenda-Jež

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
karmenkendajez@gmail.com

Boris Kern

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
boris.kern@zrc-sazu.si

Simona Klemenčič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
klemencics@zrc-sazu.si

Domen Krvina

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
dkrvina@zrc-sazu.si

Jernej Kusterle

Cesta maršala Tita 71, 4270 Jesenice
jernej.kusterle@gmail.com

Nina Ledinek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
nledinek@zrc-sazu.si

Katja Lumbar

Lek, d. d.
Verovškova ulica 57, 1526 Ljubljana
katja.lumbar@sandoz.com

Mija Michelizza

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
mmija@zrc-sazu.si

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
tanja.mirtic@zrc-sazu.si

Janez Orešnik

SAZU
Novi trg 3, 1000 Ljubljana
janez.oresnik@sazu.si

Andrej Perdih

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
aperdih@zrc-sazu.si

Špela Petric

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
spela.petric@zrc-sazu.si

Luka Repanšek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
luka.repansek@siol.net

Maša Rolih

Matavun 2, 6215 Divača
masa.rolih@gmail.com

Marko Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
marko.snoj@zrc-sazu.si

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
irena.stramljic@uni-mb.si

Darinka Verdonik

Inštitut za elektroniko in telekomunikacije
Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko
Univerza v Mariboru
Smetanova ulica 17, 2000 Maribor
darinka.verdonik@um.si

Ines Voršič

Ulica Ruške čete 1, 2342 Ruše
vorsic.ines@gmail.com

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
peter.weiss@guest.arnes.si

Andreja Žele

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
andreja.zele@siol.net

Максим Анатольевич Ююкин

ул. Моисеева, д. 47, кв. 55, Воронеж, Rusija
yuyukin@bk.ru

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali <http://tinyurl.com/ZRCola> ali na e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Hubert Bergmann, Nemške izposojenke v slovenščini Hildegard Striedter-Temps:

življenjepisno-znanstvenozgodovinske opombe po petdesetih letih

Metka Furlan, Slovarska monografija Hildegard Striedter-Temps Deutsche

Lehnwörter im Slovenischen (1963) v luči Bezlajeve kritike (1964) – petdeset let pozneje

Helena Dobrovoljc, Normativna informacija v slovarju

Darinka Verdonik, Frazeološkost krščanskega izrazja v vsakdanjem govoru

Maša Rolih, Različni vplivi na jezik mladih

Jernej Kusterle, Ulična poezija v interakciji z (živim) jezikom

Katja Lumbar, Vpliv stopnje ustreznosti terminološkim načelom in avtoritete avtorja termina na uveljavljenost terminov v odnosih z javnostmi

Simon Atelšek, Tvorbeni načini čebelarskega izrazja v Dajnkovem Čelarstvu (1831)

Előd Dudás, Vprašanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik

Peter Weiss – Karmen Kena-Jež, Sistem SLOnar: povedne oznake slovenskih narečnih različkov (od narečne skupine do idiolekt)

Helena Grochola-Szczepanek, Grzecznościowe zachowania językowe w środowisku wiejskim na przykładzie gwary spiskiej w Polsce

Максим А. Ююкин, К этимологии древнерусских топонимов с суффиксом *-itji

Luka Repanšek, Prispevek k sistematizaciji strukturnih tipov starokeltske toponimije

OCENE IN POROČILA

Janez Orešnik, Predavanje na tisočem sestanku Lingvističnega krožka Filozofske fakultete v Ljubljani dne 14. januarja 2013

Ljudmila Bokal, Tržiški slovar

Metka Furlan, Plemenito dejanje brnskih etimologov

Ines Voršič – Irena Stramljič Breznik, Besedotvorje in njegovi viri v slovanskih jezikih

Nataša Gliha Komac – Nataša Jakop – Boris Kern – Simona Klemenčič – Domen Krvina – Nina Ledinek – Mija Michelizza – Tanja Mirtič – Andrej Perdih – Špela Petric – Marko Snoj – Andreja Žele, Izbrisani slovarski sestavki iz druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika

ISSN 0354-0448

9 770354 044012